

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

LATİFE TEKİN'İN "SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM" ROMANINDA
ÖNCÜL, ARDIL VE SÖZ DİZİMSEL DERECELENDİRME
UNSURLARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Bahar SEVİNÇLİ

BURSA 2021

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**LATİFE TEKİN'İN "SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM" ROMANINDA
ÖNCÜL, ARDIL VE SÖZ DİZİMSEL DERECELENDİRME
UNSURLARI**

(Yüksek Lisans Tezi)

Bahar SEVİNÇLİ

Danışman:

Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

BURSA 2021

Yemin Metni

Yüksek Lisans Çalışması olarak sunduğum “Latife Tekin’in Sevgili Arsız Ölüm Romanında Öncül, Ardıl Ve Sözdizimsel Derecelendirme Unsurları” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Bahar SEVİNÇLİ

Öğrenci No: 701841008

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Yeni Türk Dili

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

: Sanatta Yeterlik

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Bahar Sevinçli
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Yeni Türk Dili
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	:
Mezuniyet Tarihi	:/...../20....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Kerime Üstünova

LATİFE TEKİN'İN “SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM” ROMANINDA ÖNCÜL, ARDIL VE SÖZ DİZİMSEL DERECELENDİRME UNSURLARI

1983'te yayımlanan Sevgili Arsız Ölüm, Latife Tekin'in ilk romanı olma niteliğini taşır. Latife Tekin bu eseriyle gerçekçilik anlayışını yerel ve geleneksel unsurlarla birleştirmiş; büyülü gerçekçiliğin ilk örneklerini vermiştir. Şiirsel üslubuyla ön plana çıkan yazar, Türk edebiyatının yazılı ve sözlü geleneğinden sıklıkla faydalanmıştır. Yapılan çalışmada Latife Tekin'in “Sevgili Arsız Ölüm” adlı romanında öncül, ardıl ve söz dizimsel derecelendirme unsurlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Derecelendirme, en az iki unsurun karşılaştırılmasına bağlı kurulan bir anlam ilişkisidir. Bu anlam ilişkisi öncül ve ardıl dil birimleriyle kurulacağı gibi söz dizimsel ögeler yardımıyla da kurulabilir. Hiçbir öncül ve ardıl destekleyici olmaksızın; söz dizimi tercihi, sezdirim, çıkarım, derin yapıda bırakma, dil birimi tekrarları vb. yollarla da derecelendirme ilişkisi kurulabilir. Derecelendirme, aşamalı olarak ilerleyebileceği gibi aşamasız; düzenli bir artan-azalan durumunda olabileceği gibi düzensiz de olabilir. Çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesinde sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler veya cümleden büyük birlikler arası derecelendirme ilişkilerini örnekler ile göstermek; öncül ve ardıl dil birimleri ile söz dizimsel ögelerin derecelendirme ilişkisindeki katkılarını ortaya koymaktır. Derecelendirme ilişkisi -kullanım yeri, sıklığı ve nasıl kullanıldığına bağlı olarak-anlatıcı için üslup özelliği olabilir. Hatta bu anlam ilişkisi bir yazarın üslubu haline

gelebilir. Hazırlanan tez, derecelendirme unsurlarının üsluba sağladığı katkıları da ortaya koymayı amaç edinmektedir.

Anahtar Sözcükler: derecelendirme, öncül, ardıl, söz dizimsel, anlam bilimsel, derecelendirme kodlayıcıları

ABSTRACT

Name and Surname : Bahar Sevinçli
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch : Modern Turkish Language
Degree Awarded : Master
Page Number :
Degree Date :/...../20....
Supervisor : Prof. Dr. Kerime Üstünova

ANTECEDENT, POSTERİOR AND SYNTACTİC GRADATION ELEMENTS İN THE NOVEL ‘SEVGİLİ ARSIZ ÖLÜM’ BY LATİFE TEKİN

Sevgili Arsız Ölüm, published in 1983, is Latife Tekin's first novel. With this work, Latife Tekin combined her understanding of realism with local and traditional elements, and she gave the first examples of magical realism. The author, who stands out with his poetic style, frequently benefited from the written and oral tradition of Turkish literature. In this study, it is aimed to determine the antecedent, sequent, and syntactic grading elements in Latife Tekin's novel "Sevgili Arsız Ölüm". Ranking is a meaning relationship based on the comparison of at least two elements. This semantic relationship can be established with the antecedent and sequent language units as well as with the help of syntactic elements. Without any antecedent or sequent, a grading relationship can also be established with syntax preference, inference, deduction, deep structure, language unit repetitions, etc. The grading may be progressive or non-stage, regular ascending-descending state, or irregular. The aim of the study is to show the grading relations between words, phrases, sentences, or larger units in Turkish with examples and to reveal the contributions of the antecedent and sequent language units and syntactic elements in the grading relationship. The gradation relationship can be a stylistic feature for the narrator, depending on the place of use, frequency and how it is used. In fact, this relationship of meaning can become an author's style. The thesis also aims to reveal the contributions of the rating elements to the style.

Keywords: grading, antecedent, sequent, syntactic, semantic, grading coder

ÖN SÖZ

20. yüzyılın başlarında İsviçreli dil bilimci Saussure’la başlayan dilin birbirine bağlı göstergeler bütünü olduğu fikri, dil bilim çalışmalarının yönünü değiştirmiştir. Dilin gösteren ve gösterilen yanları ve bunların birbirinden ayrılamaz bir bütün olması, her dil biriminin dizge içinde göreve sahip oluşu ve dil birimlerinin zincir şeklinde birbirine bağlanması; bilim insanlarının dile bakışını değiştirmektedir. Dil birimleri, söz diziminde yalnızca biçimsel yanlarıyla varlık göstermezler; her biri farklı bir iletiyi kodlamakla yükümlüdür. Karşılıklı kod gönderme ve kod çözmeye dayalı bu eylem, verici ve alıcı arasındaki iletişimi meydana getirir. Verici, iletmek istediği iletiyi dil bilgisel yollarla kodlayabilir veya alıcının çıkarımına, ansiklopedik bilgisine bırakabilir. Dil bilgisi çalışmaları, iletilerin kodlanması için dil bilgisel kodlayıcılara muhtaç olunmadığını göstermektedir. İleti; çıkarım ve sezdirim cümleleri yoluyla, doğrudan dil bilgisel kodlayıcılara başvurulmadan da alıcıya iletebilir. Bu da dilin anlam bilimsel boyutunun önemini ortaya çıkarmaktadır. Bir veya birden fazla göstergenin oluşturduğu sözcük, sözcük öbeği, cümle veya cümleden büyük birlikler bir araya gelerek çeşitli anlam ilişkileri oluşturabilirler. Bu ilişkiler kimi zaman dil bilgisel kodlayıcılarla yüzey yapıda kodlanırken kimi zaman alıcının kod çözme gücüne bırakılır.

Türk edebiyatında büyümlü gerçekçilik akımının ilk örneklerini verdiği bilinen Latife Tekin, “Sevgili Arsız Ölüm” adlı romanında dilin sınırlarını zorlayarak çok çeşitli anlam ilişkileri kurmuştur. Bu ilişkilerin çoğunlukla girift yapıda kurulması, metni anlam bilimsel açıdan incelenmeye değer kılmaktadır çünkü metin, çalışmamızın konusu olan derecelendirme ilişkileri açısından zengin bir malzemeyi bünyesinde barındırmaktadır. En az iki unsurun karşılaştırılmasına dayalı kurulan derecelendirme ilişkileri; bu unsurların birbirine göre azlık-çokluk, artan-azalan, üstünlük, en üstünlük, eşitlik, benzerlik, yaklaşıklık, aşamalılık gibi durumlarını ortaya koyar. Derecelendirme ilişkileri; öncül ve ardıl dil birimleri yoluyla kurulabileceği gibi söz dizimsel-anlam bilimsel kodlayıcılar yardımıyla da kurulabilir. Çalışmamızın amacı; Türkiye Türkçesinde öncül, ardıl ve söz dizimsel-anlam bilimsel kodlayıcıların derecelendirme ilişkisi kurmadaki rolünü metin incelemesi sonucu elde edilen örneklerle göstermektir. Geniş bir derecelendirme ağını bünyesinde barındırması, çıkarım ve sezdirim cümlelerine sıkça yer vermesi, eylemlerin ve durumların aşamalı kodlanması gibi sebeplerle “Sevgili Arsız Ölüm” adlı roman; inceleme metni olarak tercih edilmiştir. Giriş bölümünde dil

bilim, anlam bilim ve derecelendirme ilişkileriyle ilgili yaklaşımlar ve çalışmalar genel olarak verildikten sonra inceleme bölümüne geçilmiştir. Bu bölümde öncül, ardıl, söz dizimsel-anlam bilimsel derecelendirme ilişkileri ile pekiştirme sesleri yardımıyla oluşturulan derecelendirme ilişkileri; metinden seçilen örneklerle incelenip ilişkilerin şematik gösterimlerine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde, belirlenen derecelendirme ilişkileriyle ilgili bulgular, bu ilişkilerin yazarın üslubuna katkıları ve yararlanılan kaynaklara yer verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yol gösteren, lisans eğitimimden itibaren dil bilim ve dilin işletimi konusunda zihnimde yeni pencereler açan, bilgilerini her daim benimle paylaşan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Kerime Üstünova'ya sonsuz teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunarım. Tez savunma jürimde bulunup kıymetli eleştirileriyle çalışmama katkı sağlayan Prof. Dr. Funda Kara'ya, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgilerinden faydalandığım ve savunma jürimde de bulunarak beni onurlandıran Prof. Dr. Hatice Şahin'e, desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Hasene Aydın ve Öğr. Gör. Dr. İbrahim Karahancı'ya; dostluğu ve mükemmel çalışma arkadaşlığı için Melih Karagöz'e; hayatımın her anında sınırsız destekleriyle yanımda olan aileme ve tez yazımının psikolojik sürecini sorunsuzca atlatmamı sağlayan eşim Melih Yıldız'a teşekkürlerimi borç bilirim.

BAHAR SEVİNÇLİ

BURSA / 2021

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni	i
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	ii
TEZ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
ÖN SÖZ	x
İÇİNDEKİLER	xii
KISALTMALAR	xvi
1. GİRİŞ	1
1.1. Latife Tekin'in Hayatı ve Eserleri.....	1
1.2. “Sevgili Arsız Ölüm” Romanının İçeriği ve Üslup Özellikleri.....	2
1.3. Geçmişten Bugüne Dille İlgili Çalışmalar ve Dil Bilimin Doğuşu.....	4
1.4. Anlam Bilim ve Derecelendirme İlişkileri Üzerine.....	7
1.5. Yöntem	9
2. SÖZ DİZİMSEL-ANLAM BİLİMSEL DERECELENDİRME KODLAYICILARI	12
3. ÖNCÜL DERECELENDİRME KODLAYICILARI	157
3.1. Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları.....	157
3.1.1. Eylemleri Derecelendiren Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları	157
3.1.1.1. Pek.....	157
3.1.1.2. Çok, daha çok, en çok, en son.....	158
3.1.1.3. Az	163
3.1.1.4. Daha, biraz daha, az daha, daha da	166
3.1.1.5. İyi, daha iyi.....	168
3.1.1.6. Pir	169
3.1.1.7. Birden.....	169
3.1.1.8. Hemen	170
3.1.1.9. Derin.....	171

3.1.1.10. Amma.....	172
3.1.1.11. Hep, hepten	173
3.1.1.12. Fena.....	174
3.1.1.13. Ne, ne kadar	174
3.1.1.14. Öbek Yapıda Olanlar	175
3.1.2. Zarfları Derecelendiren Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları	179
3.1.2.1. Çok.....	179
3.1.2.2. Daha	180
3.1.2.3. En	181
3.1.2.4. Az, biraz	182
3.1.2.5. Bir an.....	183
3.1.3. Sıfatları Derecelendiren Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları	184
3.1.3.1. En	184
3.1.3.2. Daha	186
3.1.3.3. Çok, çok az.....	187
3.1.3.4. Pek.....	188
3.1.3.5. Öyle.....	189
3.1.3.6. Ne, ne kadar	190
3.1.3.7. Onca	191
3.1.3.8. Bin bir	191
3.1.4. Zarf Görevli Eylemsilerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı.	192
3.1.4.1. {-A} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler.....	193
3.1.4.2. {-A... -A} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler.....	196
3.1.4.3. {-mAdAn} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler.....	197
3.1.4.4. {-DıkçA} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler	198
3.1.4.5. {-İp} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler	199
3.1.4.6. {-ArAk} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler.....	199
3.1.4.7. {-r... -mAz} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler	200
3.1.5. Zarf Görevli Edat Öbeklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı	200
3.1.5.1. Ad + Durum Eki + Gibi	201
3.1.5.2. Ad + Durum Eki + Kadar.....	204
3.1.5.3. Ad + Durum Eki + İle	206
3.1.6. Zarf Görevli İkilemelerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı..	207

3.1.6.1. Aynı Anlamalı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler	208
3.1.6.2. Yakın Anlamalı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler	215
3.2. Sıfat Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları.....	217
3.2.1. Belgisiz Sıfatların Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı	217
3.2.1.1. Çok, birçok, çoğu	218
3.2.1.2. Birkaç	222
3.2.1.3. Az	223
3.2.1.4. Nice	225
3.2.1.5. Epeyce	226
3.2.1.6. Bir sürü.....	227
3.2.2. Sıfat Görevli Eylemsilerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı	228
3.2.2.1. {-An} Eylem İşletme Ekiyle Kurulan Eylemsiler.....	228
3.2.2.2. {-DIK} Eylem İşletme Ekiyle Kurulan Eylemsiler	231
3.2.2.3 {-mAz} Eylem İşletme Ekiyle Kurulan Eylemsiler.....	232
3.2.3. Sıfat Görevli Edat Öbeklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak	
Kullanımı	234
3.2.3.1. Ad + Durum Eki + Gibi	234
3.2.3.2. Ad + Durum Eki + Kadar.....	237
3.2.4. Sıfat Görevli İkilemelerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı .	240
3.2.4.1. Aynı Anlamalı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler	240
3.2.4.2. Yakın Anlamalı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler	244
4. ARDIL DERECELENDİRME KODLAYICILARI.....	247
4.1. Ad İşletme Eklerinin Ardıl Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı	248
4.1.1. Adı Ada Bağlayan Ad İşletme Ekleriyle Oluşturulan Derecelendirme	
İlişkileri.....	248
4.1.1.1. {-CA}	248
4.1.1.2. {-lArcA}.....	248
4.1.1.3. {-CIK}.....	249
4.1.1.4. {-sI}.....	250
4.1.1.5. {-DAn}	250
4.1.2. Adı Eyleme Bağlayan Ad İşletme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme	
İlişkileri.....	251
4.1.2.1. {-CA}	251
4.1.2.2. {-lArcA}.....	253

4.1.2.3. {-CAK}	255
4.1.2.4. {-CIK}	256
4.1.2.5. {-CAcIK}	257
4.2. Eylem İşletme Eklerinin Ardıl Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı	258
4.2.1. {-r... -mAz}	258
4.2.2. {-DIkçA}	261
4.2.3. {-DIkçA... -DI-Ø}	263
4.3. Türetme Eklerinin Ardıl Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı	263
4.3.1. Addan Ad Yapan Türetme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme İlişkileri	263
4.3.1.1. {-mAn}	263
4.3.2. Addan Eylem Yapan Türetme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme İlişkileri	265
4.3.2.1. {-lAş}	265
4.3.3. Eylemden Eylem Yapan Türetme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme İlişkileri	267
4.3.3.1. {-ş}	267
4.4. Ulam Eklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı	269
4.4.1. {-CIK}	269
4.4.2. {-CIIm}	270
5. PEKİŞTİRME ÜNSÜZLERİYLE GENİŞLETİLEN SÖZCÜKLERLE DERECELENDİRME	271
5.1. Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Adlarla Derecelendirme	272
5.2. Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Sıfatlarla Derecelendirme	272
5.3. Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Zarflarla Derecelendirme	275
6. SONUÇ	277
7. KAYNAKLAR	282

KISALTMALAR

Kısaltma

Bibliyografik Bilgi

a.g.e.

Adı geçen eser

bk.

Bakınız

CBB

Cümleden büyük birlik

çev.

Çeviren

ed.

Editör

mmm

Mini mikro metin

SAÖ

Sevgili Arsız Ölüm

s.

Sayfa

S.

Sayı

TDK

Türk Dil Kurumu

vb.

Ve benzeri

vd.

Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. Latife Tekin'in Hayatı ve Eserleri

1980 sonrası Türk romancılarından olan Latife Tekin, 1957'de Kayseri'nin Bünyan ilçesinde doğmuştur. Tekin, kendi doğum hikayesini Pelin Özer'le yaptığı söyleşide şu sözlerle aktarır:

“Annem beni 31 Aralık 1957 gecesi tek başına doğurmuş, sancısı sıklaşmış ama o yine de ineklerin gürültüsünü duyup ahıra inmiş onları yoklamak için. Az daha doğuyormuşum orda. Güçlkle yukarı çıkmış. Göbeğimi tek başına kesmiş. Tuzlayıp sarmaladıktan sonra büyük ablamı uyandırmış.” (2020: 19).

9 yaşında ailesiyle birlikte İstanbul'a göç eden Tekin için bu değişiklik romanlarını oluşturan ham maddelerden biri olmuş. Köyden kente göçün yarattığı uyum problemleri, köylülerin kentlerde kurduğu gecekondu mahalleleri, yoksulluk, işçilerin hak mücadeleleri gibi toplumun tabanına yayılan sorunlar; Latife Tekin'in esas meselelerindedir. Latife Tekin, Mehmet Fuat'ın Sevgili Arsız Ölüm için istediği arka kapak yazısında köyden kente göçün onda yarattığı problemleri şöyle açıklamaktadır:

“1966 yılında İstanbul'a geldim. Çocukluğum keskin bir acıyla ikiye bölündü sanki. Gerçekleşmeyen düşler, aralarında doğup büyüdüğüm insanları paramparça etti. Babam hızla işçileşti ve giderek işsiz kaldı. İki ağbim ve kardeşim inşaatlarda işe girdi. Yedi kardeşin arasından titrek bir gölge gibi sıyrılıp liseyi bitirdim. Korku ve yalnızlığın içinden okula gitmenin bedelini ödedim. İnanılmaz savrulmalar, inkâr ve baskının bin çeşidi. Kente ayak uydurabilmek için boğuşup durdum. Her yanım yara bere içinde kaldı.” (Özer, 2020: 39).

Yazar, eserlerinde ele aldığı toplumsal problemlerin çözümü için fiili mücadele de vermiş; 1980 döneminde de kadın hareketlerinde aktif olarak yer almış ve bir dönem İlerici Kadınlar Derneğinin yöneticiliğini yapmıştır. Beşiktaş Kız Lisesinden mezun olduktan sonra bir süre Telefon Başmüdürlüğünde memur olarak çalışmış ve ardından tamamen yazarlığa yönelmiştir. Tekin, 1995 yılında kurulan Gümüşlük Akademisi Vakfına bağlı olarak “Edebiyat Evi” projesini başlatmıştır. Bu projeyi yaratma sebebini *“Çocuklukta büyüklerimizin bize yüklediği ileriye, daha sonraya olumlu bir şey bırakma sorumluluğu.”* olarak açıklamaktadır (Özer, 2020: 175). Latife Tekin edebî, kültürel ve sanatsal faaliyetlerini Gümüşlük Akademisinde sürdürmeye devam etmektedir.

Türk edebiyatında büyülü gerçekçilik akımının ilk örneklerini veren Tekin, klasik gerçekçi anlatım formlarıyla folklorik ve fantastik öğeleri aynı potada eritmeyi denemiştir. Üslubundaki şiirsellik ve soyutlama, romana bir ritim katma çabası, olağanüstü olayların günlük hayata dahil edilmiş biçimi, trajik meselelerin mizahi aktarımı gibi unsurlar; Lafite Tekin'i Türk edebiyatının özgün roman yazarlarından yapan sebeplerden yalnızca birkaçıdır.¹

Tekin'in ilk eseri olan Sevgili Arsız Ölüm, 1983'te yayımlanmıştır. Bundan bir yıl sonra gecekondulaşma süreci ve yoksulluğu anlattığı Berci Kristin Çöp Masalları, 1986'da sol yapılanmaya dair izlenimlerini aktardığı Gece Dersleri yayımlanır. Gece Dersleri'nin yayımlanmasının ardından kimi çevrelerce ağır eleştiriler alan Tekin, aynı siyasi görüş etrafında birleştiği arkadaşları tarafından da bu sebeple yalnız bırakıldığını ifade eder (Özer, 2020:104-105). Buzdan Kılıçlar (1989), Aşk İşaretleri (1995), Ormanda Ölüm Yokmuş (2001), Unutma Bahçesi (2004), Muinar (2006), Rüyalar ve Uyanışlar Defteri (2009) yayımlanan diğer eserleridir. Romanları İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Japonca ve Farsça başta olmak üzere birçok dile çevrilmiştir.

1.2. “Sevgili Arsız Ölüm” Romanının İçeriği ve Üslup Özellikleri

Sevgili Arsız Ölüm, Latife Tekin'in edebiyatta yeni anlatım formu geliştirme isteğinin bir sonucudur. Klasik gerçekçi roman anlayışıyla halk edebiyatı ve kültürüne ait öğeleri homojen şekilde bu eserde birleştirmeyi dener. Tekin'in gerçeklik ve olağanüstülüklerle dolu folklorik öğeleri eserinde bir araya getirmesi aslında tesadüfî değildir. “*Düşün ki her delikten cin çıkabileceğine inanan insanlar, daha sonra geldikleri İstanbul'da ne yaparlar...*” diyor (2020: 33) Pelin Özer'le yaptığı söyleşide Latife Tekin. Kayseri-Bünyan'da cinler ve batıl inançlara bağlı bir hayata doğup İstanbul'un salt gerçekçi yanıyla karşılaşması, büyülü gerçekçiliği Tekin'in gerçekliğine dönüştürmüştür. Latife Tekin'in bu iki bölümden oluşan yaşamı (Kayseri'de ve İstanbul'da) Sevgili Arsız Ölüm'de de aynı sıralamada ilerler. Bu iki yönlü yaşam, romanın iki katmanlı yapısını oluşturmaktadır. Akçalı'da cinler, büyüler, olağanüstü varlıklar ve batıl inançlarla dolu kurgusal bir yapı varken şehre gelindiğinde gündelik hayatın gerçekçi problemlerinin

¹ Latife Tekin'in üslup özellikleri ve romanlarının içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Gündüz, Osman (2020) “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı” Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 529-530.

aktarımı yoğunlaşır. Köy, romanın büyülu yapısını oluştururken şehir, gerçekçilik boyutunu destekler niteliktedir.² Ayrıca Tekin; masal, efsane, halk hikayesi gibi geleneksel anlatı türlerine benzer olarak mekânı ve zamanı belirsizleştirmiştir. Berna Moran, bu konudaki görüşlerini “*Latife Tekin ise romancıların zaman ve çevreyi özenle betimleyerek yarattıkları kurmaca dünyaya gerçek havası verme amaçlarını paylaşmaz, zamanı ve mekânı bulanık bırakmayı yeğler. Huvat ve Atiye ne zaman evlenmişler, kaç yıl sonra köyden göçmüşler, hangi kente yerleşmişler bilmiyoruz. Ne yaşadıkları ev, ne semti, ne çevresi betimlenmiş. Geçen zamanı da okur olaylardan çıkarmak zorundadır. Halit’in askere gitmesini, Dirmit’in buluş çağına ermesini bu tür olaylar arasında sayabiliriz.*” sözleriyle aktarır (2018: 79).

Kurguda oluşturulan bilinçli belirsizlik, kahramanların iç dünyaları için de geçerlidir. Yazar için önemsenen bilgi olarak sunulan şey, kişilerin psikolojik yapıları değil eylemleridir. Okur, kişilerin olaylar karşısındaki duygularını ve düşüncelerini eylemlerinden çıkarmak durumundadır. Tekin’in dilindeki bu örtük yapı, dil bilgisel açıdan sezdirim ve çıkarım cümlelerini gündeme getirmektedir. Yazar, iç içe kurguladığı anlam ilişkilerini soyut ve şiirsel diliyle bütünleştirerek Türkçe’nin sınırlarını zorlamıştır. Yüzey yapıda, dil bilgisel öğeler yoluyla kodlanan anlam ilişkilerinin yanında ancak okuyucunun çıkarımı yoluyla anlaşılacak anlam ilişkilerini, metnin derinlerine iterek matruşkayı andıran bir dil ağı örmüştür. Eserin zaten var olan şiirsel, büyülu ve belirsiz yanı; yazarın sezdirim ve çıkarım cümlelerine sıkça yer vermesi, kapalı ve örtük bir dil tercih edişi, anlam ilişkilerinde var olan girift yapı gibi unsurlarla pekiştirilmiştir. Dirmit’in başkaldırısı ve ideolojik farkındalık süreci, öğretmen hakları için yapıldığı anlaşılabilir bir yürüyüşün ortasında “*Şiirlerimi yırttılar! Şiirlerimi yırttılar!*” diye bağırmasıyla anlaşılır (Tekin, 2018: 189). Dirmit’in isyan ve farkındalık kazanma anının ruhsal betimlemesine yer verilmemiş, eylemleri verilerek okuyucunun çıkarım gücüne bırakılmıştır. Yalnız bir örnekle verilen bu durum, metnin bütününe yayılmıştır. Birbirinin peşi sıra verilen eylemler, her kahramanın başından geçen küçük olaylar; ailenin ekonomik durumunu, yoksulluğunu, yaşam mücadelesini, aile içi problemleri aktarır (Moran, 2018: 81).

² Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Türkmenoğlu, Sevgül (2015), “Latife Tekin’in Sevgili Arsız Ölüm Romanında Büyülu Gerçekçilik” *Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, s. 417-426.

Aktaş ailesinin inançları, geçim mücadelesi, birbirlerini baskılayan tutucu yapısı, şiddet ve gerilime bağlı ilişkileri karşısında Dirmit'in aydınlanma ve birey olma süreci metnin temasını oluşturur. Köyde, batıl inançlara bağlı başlayan yaşam; şehrin zorlayıcı gerçekliğinde devam eder. Metin, büyüdü kısmın bel kemiği denebilecek Atiye'nin ölümüyle son bulur.

1.3. Geçmişten Bugüne Dille İlgili Çalışmalar ve Dil Bilimin Doğuşu

İnsanlar arasında veri alışverişini sağlayan kodlama sistemine dil denir. Vericinin kodladığı iletinin alıcı tarafından çözülmesiyle iletişim ortaya çıkar. Dolayısıyla iletişimin bir kodlama ve kod çözme işi olduğu söylenebilir (Üstünova, 2014: 41).

Bu karmaşık kodlama sistemi eski çağlardan beri insanların ilgisini çekmiştir. Dille ilgili problemleri din temelinde ele alan eski Hintlerden, dile felsefi bir bakışla yaklaşan eski Yunanlardan beri bilim insanları, dilin karmaşık yapısını ve niteliklerini açıklamaya çalışmıştır. Bu karmaşık yapı; doğalcılar, saymacılar, kuralcılar, ayrılıkçılar gibi çok çeşitli fikir topluluklarının oluşmasına sebep olmuş ve topluluklar arasında bazı tartışmaları doğurmuştur.

MÖ 4. yüzyılda Aristoteles, özne ve yükleme dayalı bir cümle kuramı geliştirerek kendinden sonraki çağlarda da geçerli sayılabilecek bir geleneğin başlatıcısı olur. Ardından İskenderiye Okulunda yetişen Dionysios, sekiz sözcük türünden bahsederek Batı'da ilk sistemli çalışmayı yapar. Ortaçağ'da bütün dillerin ortak bir dil bilimsel yapıya sahip olduğu görüşü yaygınlaşır. Sözlük çalışmaları, yeni ve farklı dillerin incelenmesi, bu diller arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar ve dil akrabalıklarının araştırılmasıyla Rönesans Çağı; dil bilgisi çalışmaları açısından verimli bir dönem olur.

18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Sanskritçenin bulunmasıyla *karılaştırmalı dil bilgisi* olarak adlandırılan yeni bir dönem başlar.³ 19. yüzyıl Yunanca, Latince, Germence, Sanskritçe gibi diller arasındaki bağların incelendiği bir dönemdir. Diller arasındaki akrabalık ilişkileri, benzerlikler ve farklılıklar belirli temellere dayalı olarak incelenmiştir bu dönemde. Doğan Aksan konuyla ilgili "*XIX. yüzyıl, diller arasında,*

³ Dilbilim ve dilbilimin tarihçesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Vardar, Berke (2001a). Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, İstanbul: Multilingual Yayınları, s. 23-37. Vardar, Berke (2001b). Dilbilim Yazıları, İstanbul: Multilingual Yazıları.

daha önceki yüzyıllarda ilgiyi çeken, farkına varılan yakınlıkların sağlam temellere oturtulduğu, karşılaştırmalı dilbilim'in Franz BOPP tarafından dilbilimin bir dalı olarak ortaya konulduğu çağdır.” (2015: 21) diyerek karşılaştırmalı dilbilimin başlangıcına işaret eder. Türk dilinin de içinde bulunduğu Altay dilleri grubunun varlığı da bu yüzyılda belirlenmiş, Ural dilleriyle arasındaki bağ incelenmiştir (Aksan 2015: 21).

20. yüzyılda dil çalışmalarında devrim niteliğinde sayılabilecek, günümüzde de geçerliliğini sürdüren ilkelerin ortaya atıldığı görülmektedir. Dilin bir dizge olduğu görüşünü savunan ve yapısal dil bilim akımının öncüsü kabul edilen Ferdinand de Saussure (Aksan, 2015: 22) *çağcıl dilbilimin kurucusu* olarak anılır (Vardar, 2001a: 29). Saussure'ün Cenevre Üniversitesinde verdiği derslerden derlenerek iki öğrencisi tarafından *Genel Dilbilim Dersleri* adıyla yayımlanan eser, dil çalışmalarının tüm seyrini değiştirmiştir. *“Saussure ile başlayan yapısal kuramın dünyada etkisini göstermesiyle birlikte, dilde yapı kavramı-dil bilgisi ilişkisi sorgulanmaya başlar. Başka bir deyişle Saussure'in “Genel Dilbilim Dersleri” ile düğmeye basılır ve dil bilimi, bir bilim dalı olarak benimsenme sürecine girer.”* (Üstünova, 2014: 13).

Saussure, dil birimlerini gösterge olarak adlandırmaktadır. Ona göre göstergeler tek başlarına bir anlam taşımazlar ancak dizge içerisinde farklı bir göstergeye bağlanarak anlam kazanırlar. Bu da dilin bir sözcükler yığını değil dizge olduğunu, göstergelerin sıkı ilişkilerle birbirine bağlandığını ve birbirine anlam kattığını gösterir. Kerime Üstünova, göstergeleri *“bir şeyin yerine kullanılan, onu anlatan, çağrıştıran, temsil eden, onun yerine geçen resim, ses, söz, işaret vb.”* olarak tanımlamaktadır (2014: 30). Göstergenin gösteren ve gösterilen olmak üzere iki yanı vardır. Berke Vardar, göstergenin bu çift yönlü durumunu *“bir gösterenle bir gösterilenin birleşiminden oluşan iki yönlü bir bütün”* olarak tanımlamaktadır (2001a: 75). Gösteren, göstergenin sese, biçime dönüşmüş, somut yanıyken gösterilen ise gösterenin gönderme yaptığı soyut yanı karşılar (Aydın, 2009: 7). Saussure, gösteren ve gösterilenin birbirinden ayrılamaz bir bütün oluşunu, onları kağıdın ön ve arka yüzüne benzeterek açıklar. Düşünce ve sesin, gösterilen ve gösterenin birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir (Saussure, 2001: 166). Özcan Başkan, Lengüistik Metodu adlı çalışmasında göstergelerin tek başına özelliklerini *sıralılık, rastlantınlık, değişmezlik*, karşılıklı özelliklerini ise *karşıtlık*,

bağlantılılık, eksiklik olarak sıralamıştır.⁴ Üstünova, bu dönemle ilgili “*Dilin yüzey yapılarının incelenmesiyle yetinilir. Önemli olan belirgin dilsel yapıları tanımlamaktır. Göstergelerin tek başlarına değerleri yoktur. Belli bir dizge içinde değer kazanırlar. Dil birimi, sözcük düzeyindedir.*” diyerek çalışmaların sözcük boyutunda sınırlı kaldığını ifade eder (2014: 14).

Saussure’un dil biliminde açtığı yeni devrenin ardından İsviçre’de C. Bally ve A. Sechehaye’nin öncülük ettiği Cenevre Okulu, V. Mathesius öncülüğünde kurulan Prag Okulu ve ayrıca Kopenhag Okulu Avrupa’da dil bilim çalışmalarını yürüten belli başlı çevrelerdir. Prag Okulunun kurucularından N.S. Trubetskoy’un yazdığı “Sesbilim İlkeleri” adlı eser ise *işlevsel dilbilimin* çıkış noktası olacaktır (Vardar, 2001a: 32). Amerika’da benzer dönemlerde Yale Okulu, *dağılımsal dilbilim* akımının doğmasını ve uzun yıllar kabul görmesini sağlamıştır. Bu yıllarda N. Chomsky, *üretici-dönüşümsel dilbilim* kuramını geliştirerek yüzey yapının yanında derin yapı kavramına da açıklık getirir. Başkan, üretimsel dil bilimin işleyiş sitemini, “*İnsan dili, üretimsel lengüistiğe göre sonsuz sayıda cümlelerin, belli sayıda kurallar ile üretilmesi ve anlaşılması ile işleyen bir sistem sayılmaktadır.*” (2003: 121) şeklinde açıklar. Üretilen sonsuz sayıda cümle, bir ana cümlelerin dönüştürülmesi yoluyla oluşturulabilir. Cümleleri oluşturan öğeler ve bu öğelerin kurulmasında rol oynayan dil birimleri arasında hiyerarşik bir ilişki mevcuttur. Üstünova, “*Chomsky’nin dil bilgisi, cümle öğeleri ve öğeleri oluşturan birimler arasındaki yönetim ilişkilerine ağırlık verir. Çünkü onun kuramında cümle, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkilere dayanır.*” sözleriyle bu hiyerarşik ilişkiye değinir (2014: 14).

20. yüzyılın sonlarına doğru dil bilim çalışmalarında farklı bir pencere açılır. Dilin bir biçimsel boyutunun yanında işlevsel yönü de önem kazanır. Dilin iletişim boyutu esas alınarak *işlevci kuram* dönemi başlar (Aydın, 2009: 10). Dilin psikolojik ve sosyolojik boyutu, anlamsal işlevi, bağlamda değerlendirilme gerekliliği gibi konular; çalışmaları, teoriden çok pratiğe önem verilmesi gereken bir noktaya getirmiştir. Bu noktada sözcük, sözcük öbeği, cümle gibi unsurların yeterli olmadığı; cümle üstü birimlerin de

⁴ Göstergelerin özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Başkan, Özcan (2003). Lengüistik Metodu, İstanbul: Multilingual Yayıncılık, s. 80-82.

değerlendirilmeye muhtaç olduğu anlaşılmıştır. Cümleden büyük birlikler⁵ ve onların arasında oluşan biçimsel ve anlamsal bağlar; dil birimlerinin belli bir hacimsel değerle sınırlandırılmayacağını göstermektedir. Günümüz çalışmalarında, dilin biçimsel ve anlamsal yanının birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceği, çalışmaların bu iki unsurun sentezine bağlı olarak sürdürülmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yalnızca yazılı metinlere bağlı kalınmaması, gündelik -halk arasında işletilen- dilin de çalışmalara konu olması gerektiği düşünülmektedir. Dil; içinde barındırdığı, onu geliştiren, dönüştüren, işletilmesini sağlayan, ona hizmet eden ve onun hizmet ettiği tüm unsurlarla bir bütündür. Üstünova, “*Dil bilimin bugün geldiği nokta, dili bir bütün olarak görmeyi zorunlu kılmaktadır. Mademki dil bir bütündür, o hâlde bütünü oluşturan, sorumluluğunu taşıyan temel değerler olmalıdır. Yapı taşları da denebilecek bu değerler, önce kendini oluşturan birimler içinde, sonra yer aldığı bütün içinde oluşumları, işlevleri, bağlantıları vb. bakımından çok yönlü olarak irdelenmelidir. Bilim çevrelerinde kabul gören bu görüşler, dilde bakış açısını değiştirdiği gibi çalışmaların da yönünü değiştirir. Hepsinden önemlisi dil; bir dizge, bir sistem olarak kabul edilir.*” sözleriyle dilin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir (2014: 14-15).

1.4. Anlam Bilim ve Derecelendirme İlişkileri Üzerine

17. yüzyılda John Locke’un sözcüklerin anlamları üzerinde durması, 18. yüzyılda Leibniz, Heder ve Humboldt’un dilin düşünceyle ilgisi üzerine eğilmesi gibi gelişmeler anlam bilimin önünü açmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Alman dil bilimci K. Reisig’in *Latin Dilbilimi Üzerine Dersler* adlı kitabında anlama ilişkin konulara *Semasiologie* başlığı altında genişçe yer vermesi anlam bilimin temellerini atmıştır. Ancak bundan 70 yıl sonra Fransız M. Breal’in *semantique* terimiyle birlikte anlam bilim, dil bilimde kendine gerçek bir çalışma alanı olarak yer bulur (Aksan, 2017: 23).

Anlam bilim, kendi içinde eş zamanlı ve art zamanlı olmak üzere ikiye ayrılır. Dilin tarihî gelişim ve değişimleri baz alınarak yapılan incelemeye art zamanlı, tarihî gelişimler göz önünde bulundurulmaksızın yapılan incelemeye eş zamanlı denir. Doğan Aksan, Tamba-Mecz’in anlam bilimi *gelişmeci dönem, karma dönem ve dilsel modeller*

⁵ Cümleden büyük birliklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kerime Üstünova. “En Büyük Dil Birimi Cümle midir?” Dil Yazıları, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011, s. 164.; Kerime Üstünova. Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 21-29.

dönemi olmak üzere üç döneme ayırdığını ifade eder (2017: 25). Son dönem olarak verilen *dilsel modeller dönemi*, Chomsky'nin de içinde bulunduğu ve sözcük anlam biliminden cümle anlam bilimine geçişin yaşandığı dönemdir. Yakın dönemde yapılan çalışmalar ise dil bilim incelemelerinde sözcüğün ve cümlenin yetersizliğini ortaya koymaktadır. “*Bir göstergenin anlam yanı -gösterilen- bazen ait olduğu cümle içinde de kesinlik kazanmayabilir, anlam bulanıklığına yol açabilir. Bu durumda söz konusu cümlenin yer aldığı bütüne, yani CBB'ye başvurulur.*” diyen Üstünova, anlam bilim çalışmalarında cümleden büyük birliklerin önemine vurgu yapmaktadır (2014: 45).

Cümleden büyük birlikler arasındaki biçim ve anlam bağlarının incelenmesi; metinlerin dil örüntülerini de ortaya koyar. Birbirine yap-boz parçaları gibi bağlanan dil birimleri, hiyerarşik bir düzende ve kar topuna benzer bir gelişimle büyür; metin denen dil ürününü ortaya çıkarır. Bu karmaşık ve girift yapıların doğru çözümlenmesi için dil birimlerinin bağlamda değerlendirilmesi şarttır. Aksan bağlam kavramını, “... *bir göstergenin birlikte bulunduğu diğer göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütün*” olarak açıklamakta ve bunu dilin dizge oluşunun bir kanıtı kabul etmektedir (2017: 95).

Bağlamı oluşturan her öge; biçimsel ve anlamsal işlevleri, derin ve yüzey yapı ilişkileri, gösteren ve gösterilenleriyle işleme çıkar. Biçimsel işlev anlamsal işleve, anlamsal işlev biçimsel işleve hizmet etmek; bu iki unsur birbirini bütünleyici olmak durumundadır. “*Aralarında biçim ilişkisi bulunan hatta biçimsel açıdan birbirinin kopyası olan ama anlamsal bağı olmayan cümlelerin aynı bütüne ait oldukları söylenemez.*” (Üstünova, 2014: 48). Ekler, sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler ve cümleüstü birimler bu biçimsel ve anlamsal yönleriyle birbiriyle bağlantı kurmakta, bağlam denen üst yapıyı oluşturmaktadır.

Ardıl, öncül ve söz dizimsel dil birimleri, anlam bilimsel ögeler, sezdirim ve çıkarım cümleleri, dil birimlerinin tekrarı, derin yapıda bırakma gibi yollarla dil birimleri arasında çok çeşitli anlam ilişkileri kurulabilmektedir: sebep-sonuç, koşul-sonuç, amaç-sonuç, karşılaştırma, derecelendirme, karşıtlık, bütün-parça, ortak zaman, ortak mekân, ortak kişi gibi...⁶ Kurulan anlam ilişkilerinin boyutu bazen bir cümleyle sınırlı

⁶ Cümlelerarası anlam ilişkileriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Kerime Üstünova, Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014.

kalabileceği gibi bazen cümleden büyük birliklere ve hatta metnin bütününe de yayılabilir.

Çalışmamıza konu olan derecelendirme ilişkileri; en az iki unsurun karşılaştırılmasına bağlı olarak kurulur ve bu unsurlar arasında azlık-çokluk, artan-azalan, aşamalılık, üstünlük, en üstünlük, benzerlik, yaklaşıklık gibi ilişkileri bildirir. Bir unsurun tarz, nicelik, nitelik, durum, zaman vb. bakımından diğerine göre üst veya alt sırada oluşu; ardıl, öncül, söz dizimsel ve anlam bilimsel öğelerin yardımıyla kodlanabilir. Ardıl dil birimleri bağlandıkları adların, zarfların ve eylemlerin; öncül dil birimlerinden sıfatlar, adların; zarflar, eylemlerin, sıfatların ve zarfların derecesini artan veya azalan yönde etkileyebilmektedir. Bazen ardıl veya öncül derecelendirme kodlayıcıları olmaksızın yalnızca söz dizimi tercihi veya anlam bilimsel öğeler yoluyla da derecelendirme ilişkileri kurulabilmektedir. Bir eylemin veya durumun aşamalı yapısı, birbirine göre artan-azalan görünümünde oluşu; çıkarım veya sezdirim cümleleri yoluyla alıcının çıkarım gücüne de bırakılabilir.

Derecelendirme ilişkilerinde esas olan şey karşılaştırmadır. İki unsurun hangi yönden karşılaştırıldığı -derecelendirme düzlemi- ilişkinin artan-azalan veya azalan-artan doğrultusundaki yönünü de belirler. Derecelendirme düzlemi değiştiğinde, derecelendirmenin yönü de değişecektir ki bu da derecelendirme ilişkilerinin çift yönlü gerçekleştiğini göstermektedir.

1.5. Yöntem

Yapılan çalışmada, Latife Tekin'in "Sevgili Arsız Ölüm" adlı romanı söz dizimsel-anlam bilimsel, öncül ve ardıl derecelendirme kodlayıcıları bağlamında incelenmiş; derecelendirme ilişkileri, söz konusu metinden belirlenen örneklerle gösterilmiştir. Derecelendirme ilişkilerini öncül, ardıl ve söz dizimsel olmak üzere üç bölümde inceleyip sistemli bir inceleme geliştiren Kerime Üstünova'nın "Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Birimleri Üzerine" (2019a: 713-725), "Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Öncül Dil Birimleri Üzerine" (2019b: 312-320) ve "Türkiye Türkçesinde Sözdizimsel Derecelendirme" (2019c: 868-875) adlı çalışmaları; bu çalışmanın kaynağını

oluşturmuştur. Üstünova, öncül derelendirme ilişkilerini incelediği çalışmasında bu ilişkilerin niteliklerine göre üç grupta toplanması gerektiğini ifade eder:

1. *Morfolojik (biçim birimsel) derecelendirme: Ardıl dil birimleriyle gerçekleştirilen derecelendirmedir.*
2. *Leksik (sözlüksel) derecelendirme: Öncül dil birimleriyle gerçekleştirilen derecelendirmedir. Sözcük ve sözcük öbeklerinin kodlayıcı olarak kullanıldığı gruptur.*
3. *Semantik (söz dizimsel-anlam bilimsel) derecelendirme: Doğrudan derecelendirme kodlayıcısı kullanılmadan çıkarım, sezdirim yoluyla ulaşılan, bağlam temelli, cümleüstü birimlerde gerçekleştirilen derecelendirmelerdir (2019: 314).*

Yapılan çalışmada belirlenen derecelendirme örnekleri, bu üç gruba göre sınıflandırılmış; “Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları”, “Ardıl Derecelendirme Kodlayıcıları”, “Söz Dizimsel-Anlam Bilimsel Derecelendirme Kodlayıcıları” ve “Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Sözcüklerle Derecelendirme” olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır. Çalışmanın inceleme bölümünün son başlığını oluşturan “Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Sözcüklerle Derecelendirme” bölümü, bu seslerin ardıl veya öncül kategorisine⁷ dahil edilememesi sebebiyle ayrı bir bölüm olarak sunulmuştur.

Ardıl, öncül dil birimleri ve pekiştirme ünsüzleriyle genişletilen sözcüklerle kurulan derecelendirme ilişkilerinde, derecelendirme ilişkisini kuran unsur veya unsurların bağlamdaki varlık ve yokluk durumları gösterilmiş, bu unsurların derecelendirme ilişkisi kurmadaki katkıları belirlenmiştir. Ölçünlü dilde kullanımı bulunmayan yapılar, “..?..” işaretiyle gösterilerek derecelendirme kodlayıcılarının bağlama katkıları ortaya konmuştur. Anlama katkı sağlayacağı düşünülen derin yapıli birimler, yüzey yapıda koyu renkle; *yüzey yapıda herhangi bir işareti olmayan ancak dil denen dizge içinde var olduğu ve işlev üstlendiği kabul edilen dil birimlerini ifade eden ardıl görevli dil birimleri “-Ø” (sıfır biçimbirim) işareti ile gösterilmiştir (Aydın, 2012: 170). Derecelendirme kodlayıcısı olarak kulanıma çıkan öncül dil birimlerinden*

⁷ Türkçede ön ve iç ek bulunmaması, Türkçenin sondan eklemeli bir dil olduğu bilgisi; pekiştirme seslerini ardıl birimler olarak görmeyi imkansız kılmaktadır. Tek başına varlık gösterememeleri ve genişlettikleri sözcüklere göre farklı biçimler almaları vb. sebepler ise öncül dil birimleri kategorisine dahil edilmelerine engel olur. Pekiştirme seslerinin dahil edilmesi gereken kategori, günümüz çalışmalarında da netlik kazanmamıştır, bu konudaki tartışmalar ve görüş ayrılıkları sürmektedir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi “Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Sözcüklerle Derecelendirme” bölümünde ayrıca verilmiştir: *bk. s. 272.*

ikilemeler, edat ve eylemsi öbekleri görev anlamlarına göre sıralanmıştır. Adın derecesini artıranlar “Sıfat Görevli Derecelendirme Kodlayıcıları”; eylem, zarf ve sıfatları derecelendirenler ise “Zarf Görevli Derecelendirme Kodlayıcıları” olarak sınıflandırılmıştır. Ardıl derecelendirme kodlayıcıları işlevlerine göre “Ad İşletme Eklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı”, “Eylem İşletme Eklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı”, “Türetme Eklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı” ve “Ulam Eklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı” başlıkları altında incelenmiştir.

Çalışmanın en hacimli kısmını oluşturan “Söz Dizimsel-Anlam Bilimsel Derecelendirme Kodlayıcıları” bölümü; sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler ve cümleüstü birimler arasında gelişen azlık-çokluk, aşamalılık, artan-azalan gibi ilişkileri içermektedir. Bu ilişkilerin ardıl ve öncül dil birimleriyle desteklendiği yapılar mevcutsa da hiçbir işaretleyici olmaksızın yalnızca söz dizimi tercihi, sezdirim, çıkarım gibi yollarla kurulan örnekler de vardır. Bu örneklerin incelenmesinde derecelendirme ilişkisine katkı sağlayan -derecelendirme kodlayıcısı olarak görev alan- her unsur aşamalı ilişkilerin bir basamağı olarak sunulmuştur. Cümleden büyük birlik yapısında kurulan ve birkaç CBB⁸ boyunca devam eden derecelendirme örnekleri, giriş-gelişme-sonuç ve kendi içinde mini mikro metin gibi bölümlere ayrılarak aşamalı ilişkiler netleştirilmeye çalışılmıştır.

Ardıl, öncül veya söz dizimsel-anlam bilimsel kategorilerinden birine dahil edilemeyen pekiştirme seslerinin yardımıyla kurulan derecelendirme ilişkileri, pekiştirme seslerinin genişlettiği dil birimlerinin görev anlamlarına göre kendi içinde ayrı bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur.

Derecelendirme ilişkilerinin artan veya azalan yönde ilerleyişi belirlenen örnekler için şematik olarak gösterilmiş, ilişkilerin yönü ve çift yönlülük özelliği bu yöntemle belirginleştirilmiştir.

⁸ Cümleden büyük birlik kavramı için tercih edilen kısaltma. Ayrıntılı bilgi için bk. Kerime Üstünova. Türkçede Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014, s. 21-22.

2. SÖZ DİZİMSEL-ANLAM BİLİMSEL DERECELENDİRME KODLAYICILARI

Leylâ Karahan söz diziminin konusunu, “... *yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir alatım birimi olan cümlelerin yapısı, işleyişi, görevleri ve anlam özellikleridir. Cümlelerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri de söz diziminin konusudur.*” şeklinde tanımlamaktadır (2020: 9). Modern dil bilim çalışmaları, şekil ve anlamın birbirinden ayıramayacağını göstermiştir. Sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler ve hatta cümleüstü birimlerin birbirleriyle kurduğu ilişkiler söz diziminin kapsam alanına dahil edilmektedir. Bu ilişkiler biçimsel yönleriyle ele alınabileceği gibi anlamsal yönleriyle de incelenebilirler. Söz dizimsel ve anlam bilimsel kodlayıcılar yardımıyla çok çeşitli anlamsal ilişkiler kurulabilir. Bunlardan biri de derecelendirme ilişkisidir.

En az iki unsurun karşılaştırılmasına bağlı olarak kurulan derecelendirme ilişkileri ardıl ve öncül kodlayıcılar yardımıyla kurulabileceği gibi bu kodlayıcıların hiçbirine başvurmaksızın da kurulabilir. Söz dizimi tercihi, tekrarlar, derin yapıda bırakma, soru-cevap cümleleri, inkâr etme, yemin etme, sezdirim ve çıkarım cümlelerine başvurma gibi yollarla söz dizimsel derecelendirme ilişkileri kurulabilir. Üstünova, “*Söz dizimi kapsamında anlambilimsel olarak gerçekleştirilen derecelendirmede doğrudan derecelendirme kodlayıcısı kullanmak gerekmez. Derecelendirme, cümleüstü birim düzeyinde yapılacağından bağlam odaklı olacaktır. Derecelendirme bilgisi, doğrudan değil dolaylı yoldan verilebilecektir; alıcı, bu bilgiye çıkarım, sezdirim yoluyla ulaşabilecektir.*” sözleriyle derecelendirme ilişkilerinin öncül ve ardıl kodlayıcılara başvurmaksızın da kurulabileceğini ifade eder (2019c: 870).

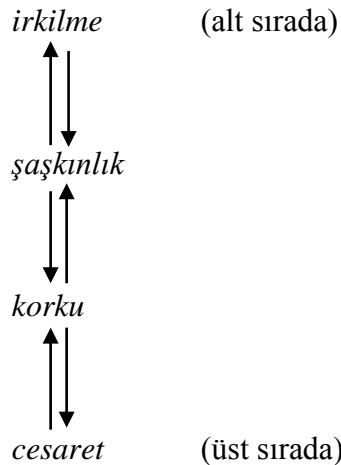
İncelenen metinde aşamalı olarak artan veya azalan durumlar, eylemler, duygular vb. söz dizimsel-anlam bilimsel unsurlar yardımıyla kodlanmıştır. Verici kimi örneklerde derecelendirme ilişkilerini sezdirim ve çıkarım cümleleri yoluyla alıcının kod çözme gücüne bırakmıştır. Bazı örnekler, içi içe geçmiş birden fazla derecelendirme ilişkisini bünyesinde barındırarak metne girift bir görünüm kazandırmaktadır.

ÖRNEK: 1

Köylüler hayatlarında ilk kez gördükleri bu garip şey karşısında ilkin dehşetle irkildiler. Bu şaşkınlık anında dua okuyup sağa sola üfürenlerin, korkudan donuna kaçırانların yanı sıra, otobüsün sağını solunu elleme cesareti gösterenler de çıktı. (Tekin, SAÖ, s. 11)

Huvat'ın otobüsü köye getirmesi sonucu köylülerde irkilmeyle başlayan duygu durumu, şaşkınlık, korku ve cesaretle devam eder. Köylüler hayatlarında ilk kez gördükleri bu şey karşısında sağa sola dua okuma gereği duyacak kadar şaşkındır. Ardışık düzende birbirini tetikleyen duygular, irkilmeyle başlayıp cesaretle sonlanmıştır. *Yanı sıra* tamlananına bağlanan, tamlayan durumundaki *korkudan donuna kaçırانların* yapısı da bu amaca hizmet etmektedir. Verici *kork-* eyleminin derecesini *donuna kaçırانlar* öbeğiyle artırmaktadır. Özne görevindeki *otobüsün sağını solunu elleme cesareti gösterenler* yapısı irkilme, şaşkınlık ve korku duygularının köyün bir kesiminde cesarete dönüştüğünü bildirir. Bu kesim için korku azalırken cesaret artmaktadır. Ayrıca sözcük öbeğinden cesaretin eyleme döküldüğü de görülmektedir. Cümleler bütüncül bir yaklaşımla incelendiğinde irkilme, şaşkınlık, korku ve cesaret duyguları aşamalı olarak ilerlemektedir. Köyün bir kesimi -otobüsün sağını solunu elleme cesareti gösterenler- için duygu durumu değişikçe otobüsü kabulleniş seviyesinin de arttığı anlaşılmaktadır.

köylülerin duygu değişimi

köylülerin otobüsü kabulleniş derecesi

ÖRNEK: 2

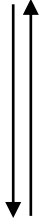
Yanında getirdiği şoförün de yardımıyla otobüs ve yararları hakkında uzun açıklamalara girişti. Bagaj kapaklarını açıp içini göstermesine, motor kapağını kaldırıp herkesi tek tek baktırmasına rağmen birkaç hevesli dışında -onlar da çoluk çocuktu- çoğunluk otobüse binmemekte ayak diretti. (Tekin, SAÖ, s. 11)

Huvat, otobüse binmekte ayak direyen köylüleri otobüsün zararsızlığına ikna edebilmek adına bazı eylemlerde bulunur. Bu eylemler aşamalı olarak artar. Bu durum, Huvat'ın köylüyü ikna etme istekliliğini göstermektedir. Verici; bu bilgiyi dil bilgisel ögelerle kodlamaz, alıcının çıkarım gücüne bırakır. İkna etme istekliliği arttıkça eylemlerin derecesi de artmaktadır. Derecelendirme ilişkisi, sebep-sonuç ilişkisine bağlı olarak kurulmuştur.

Huvat'ın köylüyü ikna etme çabası bakımından

(alt sırada)

Huvat'ın yanında getirdiği şoförün de yardımıyla uzun açıklamalara girişmesi
bagaj kapaklarını açıp içini göstermesi
motor kapağını kaldırıp herkesi tek tek baktırması

(üst sırada)

Aynı örnekten hareketle otobüse binmek isteyen birkaç heveslinin de çoluk çocuktan ibaret olduğu anlaşılır. Bu durumda köyde söz sahibi olabilecek kesim, otobüse binmekte ayak direyen çoğunluğu oluşturmaktadır. Azlık-çokluk ilişkisi bakımından otobüse binmeyenlerin sayısı binenlerden fazladır.

nicelik bakımından

otobüse binenler

(alt sırada)

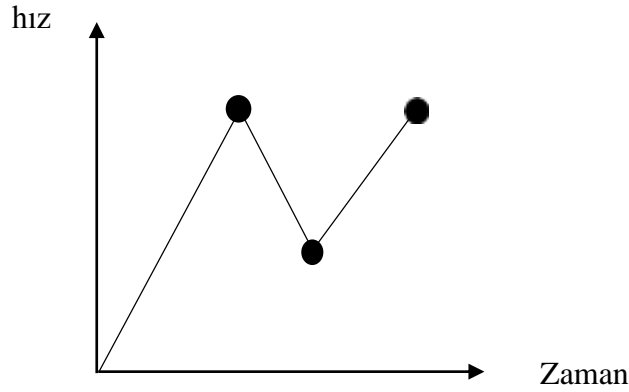
otobüse binmeyenler

(üst sırada)

ÖRNEK: 3

Köyden çıkar çıkmaz arkalarından azgın bir boğa geliyormuş gibi seğirtiyorlardı. Bitkin düşünce kocaman bir kayayı sırtlayıp bir zaman tıslaya tıslaya yürüyorlardı. Kayayı bir yana atar atmaz kendilerini kuş gibi hafiflemiş hissediyor, yeniden seğirtiyorlardı. (Tekin, SAÖ, s. 11-12)

seğirtme → kayayı sırtlama / yürüme → kayayı atma → yeniden seğirtme

Köylülerin üzerindeki yük miktarı arttıkça hız azalmakta, yük miktarı azaldıkça hız artmaktadır. Grafikte gösterilen kırılma noktaları yükün (kayanın) alındığı ve bırakıldığı zamanlardır. Buna göre köyden çıkış anında köylüler; azgın bir boğadan kaçır gibi koşmakta, dolayısıyla hız, aşamalı olarak artmaktadır. Bitkinlik süreci başladığında ise kocaman bir kayayı sırtlayıp yola devam etmekte. Bu andan itibaren kat edilen mesafe artmakla birlikte hız düşmüştür. Kayanın atılışının ardından *kuş gibi hafifleyen* köylüler tekrar seğirtmektedir. Dolayısıyla kayanın taşındığı sürece oranla hız tekrar artış gösterecektir.

Metinde uzak mesafeyi kısaltmak veya gidişini kolaylaştırmak amacıyla kullanılan bu yöntem; hız-zaman, yol-zaman, enerji-zaman, yük-hız gibi birçok faktör açısından karşılaştırılabilir. Örneğin; yük arttıkça enerji azalmakta ve buna bağlı olarak hız da düşmektedir; yük azaldığında ise enerji ve hız artar. Hız, enerji ve yük değişken unsurlardır. Hız, zamana ve yüke bağlı olarak artmakta veya azalmaktadır; ancak gidilecek noktaya varılana kadar varlığını sürdürür. Hareketin hız boyutu dalgalı bir grafik göstermektedir. Bu, hem artan hem azalan yönde derecelendirme örneğidir. Hareket ve hız, planlanan noktaya geldiği an bitmektedir.

ÖRNEK: 4

Ama otobüsle yolculuk etmenin zevkine varınca da yürümenin ne kadar yararsız ve yorucu bir iş olduğunu çok çabuk anladılar. (Tekin, SAÖ, s.12)

Otobüsle yolculuk etme ve yürüme eylemleri kıyaslanmış ve yürümenin otobüse göre daha yararsız ve yorucu olduğu saptanmıştır.

yararsızlık ve yoruculuk bakımından

otobüs (azalan)
↑↓
yürüme (artan)

talep edilme bakımından

otobüs (artan)
↑↓
yürüme (azalan)

ÖRNEK: 5

Tarlaya, bağa, hatta ağıla bile otobüsle gidip gelmeye başladılar. (Tekin, SAÖ, s.12)

Metindeki anlam bilimsel öğelerden hareketle köylülerin yakın mesefedeki yerlerde bile otobüsü tercih ettiği görülmektedir. *Hatta* ve *bile* bağlaçları da bu savı destekler niteliktedir. Otobüsle gidilen yerin mesafesi azaldıkça otobüse olan talebin arttığı anlaşılmaktadır.

otobüse gösterilen talep bakımından

tarla (azalan)
↑↓
bağ (artan)
↑↓
ağıl (artan)

mesafe bakımından

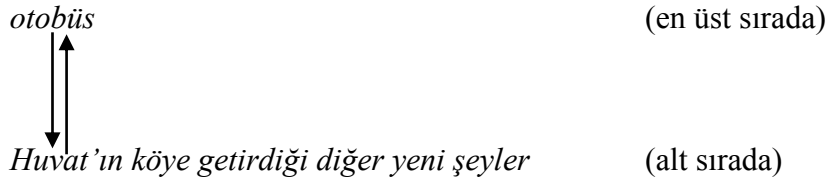
tarla (artan)
↑↓
bağ (artan)
↑↓
ağıl (azalan)

ÖRNEK: 6

Doğrusu Huvat'ın şimdiye kadar köye getirdiği yeni şeyler içinde otobüsün üstüne yoktu. (Tekin, SAÖ, s.12)

Huvat'ın şimdiye kadar köye getirdiği yeni şeyler arasında otobüs rağbet görme açısından en üst noktadadır.

rağbet görme açısından

ÖRNEK: 7

Huvat⁹ ilk kez, bir soba getirmişti. Sobayı insanları kışın tandır başına toplamaktan kurtaracak önemli bir icat olarak kabul etmişti. Ama köylüler sobayı öyle soğukkanlı karşılamışlardı ki Huvat deliye dönmüştü. (Tekin, SAÖ, s. 12)

Deliye dön- deyimini ile köylülerin kayıtsızlığı karşısında, Huvat'ın sinirlilik derecesi vurgulanmaktadır. Huvat, akıl sağlığını yitirip delirecek kadar sinirlidir. Verici; bunu göstermek için deyimden yararlanmış, metforik söylem derecelendirme amacıyla kullanılmıştır. Köylüler ve Huvat arasında sobayı önemli bir icat olarak kabul etme bakımından derecelendirme ilişkisi kurulmuştur. Önemseme bakımından Huvat köylülere göre üstün durumdayken soğukkanlılık bakımından köylüler Huvat'a göre üstündür. Verici, söz dizimsel kodlayıcılar yardımıyla Huvat ve köylüler arasında alt-üst ilişkisi kurmuştur.

⁹ Derin yapıda bırakılan dil birimleri yüzeyde koyu renkle gösterilmiştir.

sobayı önemli bir icat olarak kabul etme bakımından

Huvat (üst sırada)
↑
↓
köylüler (alt sırada)

soğukkanlılık bakımından

Huvat (alt sırada)
↑
↓
köylüler (üst sırada)

ÖRNEK: 8

Başına toplananlara sobanın yararını anlatabilmek için bir ton dil dökmüş, ayağının tozuyla yarım samanlık keven otunu yakıp kül etmişti.
(Tekin, SAÖ, s.12)

Huvat'ın köylüye sobanın önemli bir icat olduğunu anlatmak için yaptığı eylemlerin derecesi artmaktadır. Önce sözlü olarak anlatmaya çalışmış daha sonra eylemle ispat yoluna gitmiştir. Bu ispat çabası sırasında yarım samanlık keven otu yakması da yine istekliliğin göstergesidir. *Geven otu* olarak da bilinen bu ot aslında hastalıkları tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Huvat'ın köylüyü ikna amacıyla bu değerli otu yakması verici tarafından istekliliğin derecesini artırmak amacıyla seçilmiş bir eylemdir.

sobanın önemli bir icat olduğunu anlatma istekliliği

bir ton dil dökme (alt sırada)
↑
↓
ayağının tozuyla yarım samanlık keven otunu yakıp kül etme (üst sırada)

ÖRNEK: 9

Ama aradan çok geçmeden öyle bir şeyle çıkıp geldi ki konuşan kutuya kimse aldırış etmez oldu. (Tekin, SAÖ, s. 12)

Metnin ilerleyen bölümlerinden hareketle *öyle bir şey* ile kastedilenin Huvat'ın karısı Atiye olduğu anlaşılmaktadır. Atiye, Huvat'ın o ana kadar köye getirdiği en garip

şey olarak karşılanmıştır. Cümleden anlaşıldığı üzere konuşan kutunun önem derecesi azalmış, köylünün ilgisi Atiye üzerinde toplanmıştır.

önem derecesi bakımından

Atiye (üst sırada)
↑
↓
konuşan kutu (alt sırada)

ÖRNEK: 10

Konuşan kutu Alacüvek'in altını üstüne getirdi. Herkes uykudan, yemeden içmeden kesildi. Korkudan yüreği ağzına gelen iki gelin çocuk düşürdü. Köyün yarısından fazlası radyonun başında fenalık geçirdi.
(Tekin, SAÖ, s. 12)

Metnin ilerleyen bölümlerinde radyo olduğu anlaşılan *konuşan kutu*, köylüler tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Şaşkınlığın boyutu köylülerin verdiği tepkiler ile artırılır. Herkesin uykudan, yemeden içmeden kesilmesi, iki gelinin çocuk düşürmesi, köylünün radyonun başında fenalık geçirmesi; konuşan kutunun Alacüvek'in altını üstüne getirdiği beyanını açıklar niteliktedir. Bu beyanın gerçekliği somut örnekler yoluyla artırılmaktadır.

köylünün konuşan kutuya karşı tepkilerinin boyutu bakımından

konuşan kutu Alacüvek'in altını üstüne getirdi (azalan)
herkes uykudan kesildi
herkes yemeden içmeden kesildi
korkudan yüreği ağzına gelen iki gelin çocuk düşürdü
köyün yarısından fazlası radyonun başında fenalık geçirdi (artan)

ÖRNEK: 11

Zavallı kadın günlerce orasını burasını elleyenler, yüzündeki kırmızılığın boya olup olmadığını anlamak için parmaklarının ucunu tükürükleyip yüzüne çalan, saçını eteğini çekiştiren bir dolu kadın ve çocuğun arasında iğne ipliğe döndü. (Tekin, SAÖ, s. 12)

Huvat'ın köye getirdiği kadın günlerce *bir dolu kadın ve çocuğun* ilgi odağı olmuştur. Metinden anlaşılana göre kadın, köylünün görmeye alışık olmadığı bir dış görünüme sahiptir. Verici bunu okuyucuya sezdirim yoluyla iletir. *Günlerce orasını burasını ellemeleri, parmaklarının ucunu tükürükleyip yüzüne sürmeleri, saçını eteğini çekiştirmeleri* bu merak halinin eyleme dönüşmüş biçimidir. Köylü, alışık olmadığı bu kadını anlamak için eylemlerini gitgide artırır. Vericinin bu eylemleri, köylülerdeki garipseyişi ve merakı okuyucuya aktarmak amacıyla seçtiği görülmektedir. Köylülerin arasında sıkışıp kalan kadın neredeyse iğne iplik kadar zayıflamıştır. Sonunda düşüp bayılır. Köylülerin meraka bağlı eylemleri arttıkça Atiye'nin sağlık durumu kötüleşir. Derecelendirme ilişkisi, sebep-sonuç ilişkisi temeli üzerine kurulmuştur.

eylemlerin derecesi bakımından

Atiye'nin sağlık durumu bakımından

*zavallı kadın günlerce orasını burasını elleyenler **arasında iğne ipliğe döndü*** (alt sırada)
*yüzündeki kırmızılığın boya olup olmadığını anlamak için parmaklarının ucunu tükürükleyip yüzüne çalan **bir dolu kadın ve çocuğun arasında iğne ipliğe döndü***
saçını eteğini çekiştiren bir dolu kadın ve çocuğun arasında iğne ipliğe döndü
ve ***zavallı kadın** sonunda bir gün "küt!" diye düşüp bayıldı* (üst sırada)

ÖRNEK: 12

Böylece üç koyunun art arda şişip şişip ölmelerinin nedeni ortaya çıktı. Çifte sarılı yumurtalayan tavuğun yumurtayı kesmesi, Huvat'ın anasının tahtalıdan düşmesi, hepsinin sebebi bu cinli ve uğursuz kadındı. (Tekin, SAÖ, s. 12-13)

Köyde üç koyunun şişip şişip ölmeleri, çifte sarılı yumurtlayan tavuğun yumurtayı kesmesi, Huvat'ın anasının tahtalından düşmesi gibi durumlar Huvat'ın getirdiği kadına bağlanmıştır. Verici tarafından belli bir hiyerarşik sırada verilmeyen durumlar düzensiz derecelendirme örneği olarak kabul edilebilir.

cinli kadının sebep olduğu kötü durumlar bakımından

<i>Huvat'ın anasının tahtalından düşmesi</i>	↑	(üst sırada)
<i>üç koyunun art arda şişip şişip ölmeleri</i>	↕	
<i>çifte sarılı yumurtlayan tavuğun yumurtayı kesmesi</i>	↓	(alt sırada)

ÖRNEK: 13

Önce boğup bir yana bırakmayı düşündüler. Ama cininden çekindiler. Aynı gün yatağını yorganını toplayıp dışarı attılar. Yine aynı gün ne konuştular, ne düşündülse kadını ahıra kapattılar. (Tekin, SAÖ, s. 13)

Cinli ve uğursuz olarak nitelenen kadına, köylüler tarafından uygulanacak cezaların gitgide hafıflediği görülmektedir. Bunun sebebi cininden çekinilmesidir. Öldürme fikrinden cininden korkulduğu için vazgeçilmiş, dışarı atıldıktan sonra bu ceza da ağır gelmiş olacak ki ahıra kapatılmıştır.

cezaların seviyesi bakımından

<i>boğup bir kenara bırakma</i>	↑	(üst sırada)
<i>yatağını yorganını toplayıp dışarı atma</i>	↕	
<i>kadını ahıra kapatma</i>	↓	(alt sırada)

ÖRNEK: 14

Kadın ahırda yattığı ilk gece kendini demir bir beşiğin başında gördü. Ve giderek öyle bir hale geldi ki uyanırken de aynı rüyayı görmeye başladı. (Tekin, SAÖ, s. 13)

Kadının ilk gece gördüğü rüyayı ilerleyen günlerde de görmeye başladığı ve rüyayı görme halinin uyanırken de görece kadar sıklaştığı anlaşılmaktadır. Rüyaların sıklık derecesi artmaktadır. Anlatıcı bu derecelendirme ilişkisini öncül dil birimleri ve söz dizimsel öğeler yardımıyla kurmuştur.

rüyaların sıklık derecesine göre

kadın ... ilk gece kendini demir bir beşiğin başında gördü ↑ (alt sırada)
kadın ... uyanırken de aynı rüyayı görmeye başladı ↓ (üst sırada)

ÖRNEK: 13

Bir akşam belinden girip kuyruk sokumundan saplanan sancularla yerde debelenmeye başladı. Dana gibi böğürüyor, gözlerinden sicim gibi yaş akıtıyordu. Sancular öyle dayanılmazdı ki çok geçmeden kemikleri çatırdayarak ayrıldı. Karnından “harr!” diye kızgın sular boşaldı. Ayaklarının dibine, samanların üstüne lamba şişesi kadar bir kız düştü.
(Tekin, SAÖ, s. 13)

Bağlamdan anlaşılacağı üzere köye gelen kadının doğum anında çektiği acılar ve yaşadığı durumlar anlatılmaktadır. Anlatıcının sözcük seçimi ve söz dizimi tercihi ile çekilen acının gitgide arttığı görülür. Önce debelenmeye başlayan kadın ardından böğürür, ağlar ve sonunda kemikleri birbirinden ayrılır. Suyu gelen kadının doğum süreci başlar. Bu aynı zamanda tam bir doğum anı panoramasıdır. Kadının doğum sırasında yaşadığı durumlar kronolojik olarak verilmektedir.

Metinden alınan bu kısımda iki türlü derecelendirme görülmektedir. İlki kadının çektiği acıların artışı, ikincisi ise doğum anının aşamalı olarak gerçekleşmesidir. Burada öncelik-sonralık ilişkisi söz konusudur. İki derecelendirme ilişkisi birbirine paralel durumdadır. Doğumun gerçekleşme süreci, acıların giderek artmasını gerektirmektedir. Doğum anına yaklaştıkça acılar zirveye ulaşacaktır. Dolayısıyla anlam bilimsel ve söz dizimsel öğeler yardımıyla hem derecelendirme hem de sebep-sonuç ilişkisi kurulmuştur.

doğum anının aşamalı durumu / kadının çektiği acıların şiddeti

kadın ... yerde debelenmeye başladı

(alt sırada)

kadın ... dana gibi böğürüyordu

kadın ... gözerinden sicim gibi yaş akıtıyordu

... çok geçmeden kadının kemikleri çatırdayarak ayrıldı

kadının karnından "harr!" diye kızgın sular boşaldı

kadının ayaklarının dibine ... lamba şişesi kadar bir kız düştü

(üst sırada)

ÖRNEK: 14

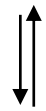
İlk günler merakla tulumbanın başına toplaşan köylüler zamanla, yerde yatan sanki it ölüsüymüş gibi, tulumbaya başlarını çevirip bakmaz oldular. (Tekin, SAÖ, s. 14)

Huvat'ın köye getirdiği su tulumbasına ilk günler merakla yaklaşan köylüler zamanla ona karşı ilgisizleşmeye başlamıştır. Köylülerin tulumbaya karşı ilgisinin aşamalı olarak azalışı, söz dizimsel ögeler yardımıyla kodlanmıştır.

köylülerin tulumbaya karşı ilgisinin aşamalı durumu

köylülerin tulumbanın başına merakla toplanması

yerde yatan it ölüsüymüş gibi tulumbaya başlarını çevirip bakmamaları

(artan)

(azalan)

ÖRNEK: 17

Giriş: *Huvat'ın şehirden getirdiği kadın pek yaman çıktı. Gelişme:* *Az zamanda tandırda ekmek pişirmeyi, koyun kırkmayı, tezek yapmayı, kuzu emiştirmeyi, tavuk teleğiyle çocuk düşürmeyi öğrendi. Bir erişte döküyordu, inci gibi. Sonuç:* *Halı kerkmekte köyün gelinlerini, kızlarını yaya bıraktı. Hatta ölü evlerinde ağıt bile düzmeye başladı. Derken ağzı da çevrildi. Aynı köylüler gibi konuşmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 14)*

Alıntılanan örnekte Huvat'ın şehirden getirdiği kadının zaman içinde köylülere benzeme süreci anlatılmaktadır. Köylüleşme süreci örnekler yoluyla desteklenmekte, kadının yapmayı öğrendiği şeyler arttıkça köylülere benzeme derecesinin de arttığı anlaşılmaktadır. Kadının zamana bağlı değişiminde köylüleşmenin derecesi de artar. Öyle ki *halı kerkmekte köyün gelinlerini, kızlarını yaya bırakmıştır*. Genel çerçevede, Huvat tarafından köye getirilen kadının “şehirli, köylülere benzeyen ve köylü / bazı konularda onları aşan” çizgisinde ilerlediği düşünülebilir. Yeni gelen kadın ve köyün gelinleriyle kızları arasında bir karşılaştırma yapılmakta ve kadının bazı konularda onlardan daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. Anlatıcı, anlam bilimsel öğeler ve sezdirim yoluyla yeni gelen kadının kimlik değişimini okuyucuya yansıtmaktadır. Değişim süreci şöyle gösterilebilir:

köye yeni gelen kadının kimlik değişimi bakımından

(azalan)

Huvat'ın şehirden getirdiği kadın pek yaman çıktı (**giriş**)

(şehirli)

köylülere benzeme derecesi (gelişme)

az zamanda tandırda ekmek pişirmeyi öğrendi (azalan)

koyun kırkmayı öğrendi

tezek yapmayı öğrendi

kuzu emiştirmeyi öğrendi

benzeyen)

tavuk teleğiyle çocuk düşürmeyi öğrendi

bir erişte döküyordu, inci gibi

(artan)

köylüleri aşma derecesi (sonuç)

halı kerkmekte köyün gelinlerini, kızlarını yaya bıraktı (artan)

hatta ölü evlerinde ağıt bile düzmeye başladı

derken ağzı da çevrildi

aynı köylüler gibi konuşmaya başladı

(azalan)

(köylü)

(artan)

ÖRNEK: 18

Huvat'ı ilk gördüğünde çok kara diye içi pek ısınmamıştı. Sonradan kocasının adını dilinden düşürmez oldu. Ayıp mayıp tanımadı. "Huvat'im, Huvat'im," diye türküler yaktı. Uluorta çağırdı. (Tekin, SAÖ, s.15)

Kadının kocasına -Huvat'a- karşı hislerinin zaman içinde değiştiği görülmektedir. İlgi seviyesi gitgide çoğalmakta hatta köyün değer yargılarını aşacak şekilde eyleme döküldüğü görülmektedir. Köyün değer yargılarına ters düştüğü, "*Ayıp mayıp tanımadı.*" ifadesinden anlaşılmaktadır. Alıntılanan örnekte kadının Huvat'a karşı olumlu duyguları bakımından artan yönde derecelendirme ilişkisi kurulmuştur.

kadının Huvat'a karşı olumlu duyguları bakımından

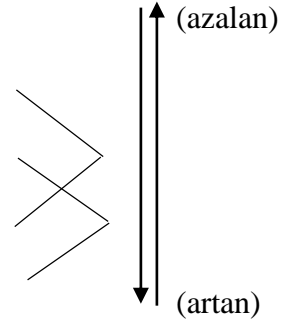
Huvat'ı ilk gördüğünde çok kara diye içi pek ısınmamıştı

a.1. *sonradan kocasının adını dilinden düşürmez oldu*

b.1. *ayıp mayıp tanımadı*

a.2. *"Huvat'im, Huvat'im," diye türküler yaktı*

b.2. *uluorta çağırdı*

Yukarıdaki şablonda anlamsal açıdan birbirini destekler nitelikli cümleler aynı harfle işaretlendi. Buna göre a.1. ve a.2. cümleleri adını anma eyleminin sürekli olarak tekrarlandığını ifade ederken b.1. ve b.2. cümleleri bu eylemin köyün değer yargılarını önemsemeyen yapıldığını bildirmektedir. a.2. cümlesi, a.1.'i; b.2. cümlesi ise b.1.'i örnekleme üzere kullanıma çıkmıştır. Ayrıca b.1. ve b.2 cümlelerinin a.1. ve a.2. cümlelerine hizmet ettiği görülürken eylemin değer yargılarına rağmen yapıldığı anlamı çıkarılmaktadır. Derecelendirme ilişkileri, kodlayıcıların çapraz bir örüntü içinde dizilişiyile oluşturulmuştur. Bir cümle ile ifade edilebilecek durumların birden fazla cümle ile aktarılması ve deyimler yoluyla desteklenmesi anlatımın gücünü artırmıştır.

ÖRNEK: 19

Giriş: *Atiye –adı buydu– oğlanın arkasından toklu gibi bir oğlan daha doğurdu. Gelişme / I. mmm: Doğurdu ama, çocuklarının başına da getirmediğini bırakmadı. Köyün çocukları yağlı bir göğüslükle doncak gezinirken, çocuklarına garip garip şeyler giydirdi. Nuğber kız, köyün tozunun toprağının içinde başında kurdele, üstünde naylon elbise, ağzında yalancı memeyle gezindi. Oğlanlar, ceviz ağaçlarının cin dallarına askılı pantolonlarla tırmandılar. Elllerinde renkli fırıldaklarla öküzün, eşeğin peşine düştüler. Bir yanda kuş lastiği, lampık, helheli bir yanda dolma top, su tabancası, şişirme, itin düdüğün naylondan yapılmış, çocukları şaşkınaçevirdi. Üstüne üstlük, anaları sabun diye bir şey icat etti. Onları iki güne bir derilerini yüze yüze yıkadı. II. mmm: Bir gün de, incecik dal gibi giden babalarının yerine hayma kadar bir adam gelip de, ellerine portakal diye bir şey tutuşturunca olanlar oldu. Sonuç: Nuğber kızın sesi soluğu içine kaçtı. Halit –büyük oğlan– cin tuttu. “Samanlar, kırmızı yeşil samanlar, karnı şiş avratlar!” diye yere yatıp debelenmeye başladı. Seyit –küçük oğlan– o günden sonra huy değiştirdi. Yanına yanaşanı it gibi kapmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 15)*

Atiye ve Huvat’ın çocukları üzerinde yarattığı olumsuz etkiler

Giriş: çocuk sayısının üçe çıkması

Gelişme: çocukların topluma aykırı yetiştirilmesi

I. mmm: Atiye’nin çocuklara olan etkisi

II. mmm: Huvat’ın çocuklara olan etkisi

Sonuç: çocukların psikolojik açıdan olumsuz dönüşümü

çocukların topluma aykırı yetiştirilmesinin aşamalı durumu

Atiye doğurdu ama, çocuklarının başına da getirmediğini bırakmadı

Atiye köyün çocukları yağlı bir göğüslükle doncak gezinirken, çocuklarına garip garip şeyler giydirdi

Nuğber kız, köyün tozunun toprağının içinde başında kurdele, üstünde naylon elbise, ağzında yalancı memeyle gezindi

oğlanlar, ceviz ağaçlarının cin dallarına askılı pantolonlarla tırmandılar

oğlanlar ellerinde renkli fırıldaklarla öküzün, eşeğin peşine düştüler

bir yanda kuş lastiği, lampık, helheli bir yanda dolma top, su tabancası, şişirme, itin düdüğün naylondan yapılmış, çocukları şaşkına çevirdi

üstüne üstlük, anaları sabun diye bir şey icat etti

anaları onları iki güne bir derilerini yüze yüze yıkadı

bir gün de, incecik dal gibi giden babalarının yerine hayma kadar bir adam gelip de, ellerine portakal diye bir şey tutuşturunca olanlar oldu (artan)

çocukların psikolojik açıdan olumsuz dönüşümü

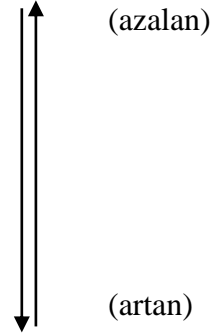
Nuğber kızın sesi soluğu içine kaçtı

Halit –büyük oğlan– cin tuttu

Halit ... yere yatıp debelenmeye başladı

Seyit –küçük oğlan– o günden sonra huy değiştirdi

yanına yanaşanı it gibi kapmaya başladı

“Halit -büyük oğlan- cin tuttu.” ve “Seyit -küçük oğlan- o günden sonra huy değiştirdi.” yapılarında öznenin açıklayıcısı olarak kullanılan ara sözcükler, Huvat ve Atiye'nin erkek çocukları arasında yaşça büyüklük-küçüklük bakımından da derecelendirme ilişkisi kurmaktadır. Bu derecelendirme ilişkisi hem öncül hem de söz dizimsel birimler yoluyla kurulmuştur. *Büyük* ve *küçük* öncül kodlayıcıları sıfat olup *oğlan* adını nitelemekte ve açıklayıcısı olduğu öznelere yaş bakımından sıralamaya sokmaktadır.

erkek çocuklarının yaşı bakımından

Halit ↑ (üst sırada)

Seyit ↓ (alt sırada)

ÖRNEK: 20

Kepse'yi tutabilersen tutarsın -kulun kölen olur, bir dediğini iki etmezdi- tutamazsan kaçıp gider, bir daha da o fırsat ele geçmezdi. (Tekin, SAÖ, s. 16)

Cinin onu yakalayan kişiye olan teslimiyeti *kul köle ol-* ve *bir dediğini iki etme-* deyimleri ile kodlanmaktadır. Verici, deyimlerin derecelendirme gücünden faydalanırken bu kalıp yapıları birbirinin peşi sıra kullanarak söz dizimsel bir derecelendirme ilişkisi de kurmuştur.

cinin onu yakalayan kişiye gösterdiği teslimiyet bakımından

<i>cin kulun kölen olurdu</i>	↑	(alt sırada)
<i>cin bir dediğini iki etmezdi</i>	↓	(üst sırada)

ÖRNEK: 21

Huvat köylülerin Kepse'den söz açtıkları her seferinde, "Valla ben Kepse tutsam, gittiğim yerlerin hepsini köye getiririm," diyor, arkasından da, "İki gözüm önüme aksın ki Kepse mepse tutmadım," diye yemin billah ediyordu. Sonunda "İnanmıyorsanız gelin sizi de götürüyüm," diye bir laf çıktı ağzından. (Tekin, SAÖ, s. 16)

Huvat'm köylüleri Kepse tutmadığına ikna etmek için yaptıklarının derecesi gitgide artmaktadır. Kepse tutmadığını ifade etmesi, tutmadığına dair yemin etmesi ve köylüyü de şehre götürerek kanıtlama teklifi; ikna etme istekliliğinin artan yönde derecelendirildiğini gösterir.

Huvat'm köylüleri ikna etme çabası

(azalan)

Huvat ... "Valla ben Kepse tutsam, gittiğim yerlerin hepsini köye getiririm," diyor

Huvat "İki gözüm önüme aksın ki Kepse mepse tutmadım," diye yemin billah ediyordu

Huvat'm "İnanmıyorsanız gelin sizi de götürüyüm," diye bir laf çıktı ağzından (artan)

ÖRNEK: 22

Giriş: Huvat'ın şeytan ıslığı çalan, bozlarda çaputlu çalılara, yaban armutlarına, kınalı kayalara ayna tutan otobüsü çok geçmeden köy yollarında ayağı yaralı uyuz ite döndü. Durup soluklanmadan bayırları çıkamaz oldu. Düz yolda su kaynatmaya, yatak yakmaya başladı. Aynasını, sileceklerini, kapı kollarını tek tek döktü. Günün birinde, şoförü de bırakıp gidince sırtını bahçe duvarına dayayıp huzura kavuştu.

Gelişme / I. mmm: Huvat bin bir umutla köyün başına çıkardığı otobüsünün yıkılıp kalmasından sonra, tüm köye küstü. Daha birçok insana otobüsü görmek nasip olmamışken, köylülerine otobüsün içine binmenin, ağıla otlığa bile otobüsle gitmenin nasip olduğunu, ama onların bunun kıymetini anlamadıklarını söyleyerek, günlerce evin içinde öfkeli öfkeli gezindi. Toplaşıp can sağlığı dilemeye gelen köylülerini geri çevirdi. Düşüne düşüne iğne ipliğe döndü. **II. mmm:** Hırsından burnundan kıl koparmaya, burnunu ikide bir davul gibi şişirmeye başladı. Kederinden sabahtan akşama kadar, bahçede servi ağaçlarının altında oturuyor, dağlara baka baka içini çekiyor, sonra ağaçtan koca bir dal koparıyor, dalda ne kadar yaprak varsa çiğneyip çiğneyip ağacın dibine tükürüyordu. **III: mmm:** Öyle bir gün geldi ki, barut kokusundan Huvat'ın yanına yanaşılmaz oldu. Şafakla beraber tüfeğini omzuna takıyor, itini de yanına katıp çıkıp gidiyordu. Akşam karanlığında av çantasından kan damlata damlata geliyor, tavşan etinden başka da hiçbir şey yemiyordu. Akşam karnını doyurup da az dinlenince tüfeği kapılara, duvarlara doğrultuyordu. Öyle ki, Atiye sağdan soldan boş fişek kovanları toplamaktan, kovanların ağzına göre yuvarlak yuvarlak kâğıt kesmekten, içlerini saçmayla doldurmaktan, köylülerin kulak akmasına karşı ikide bir tavşan yağı istemeye kapıya gelmelerinden bıktı. Ne hayvanları doğru dürüst yemleyebiliyor, ne tandırda ekmek pişirebiliyor, ne de dikiş dikebiliyordu. Bir gece Huvat'ı sıvazlaya sıvazlaya uyuttuktan sonra, fişeklerin hepsini topladığı gibi kuyuya attı. Huvat ertesi gün, ortalıkta dört döndü. Bağırды, yalvardı. Günlerce Atiye'yle küslük çekişti. Sonra sonra duruldu. **IV. mmm:** Dama bir güvercinlik yaptı. Bahçenin bir

köşesinde de keklik beslemeye başladı. Bütün gün, bahçeyle dam arasında mekik dokuyordu. Bu defa uykusunda keklik gibi ötmeye, güvercin gibi “Hu” çekmeye başladı. Atiye, kocasının bu halinden huylandı, korktu. Saçından üç tel çekip hocaya okuttu. Huvat’tan uğrun muska yazdırıp, keklikliğin, güvercinliğin içine gömdü. Bir yandan da, “Bir şeyin üstüne düşmek iyi değilmiş, günahmış,” diye, kafasına girmeye çalıştı. Muskalar, Huvat’ı keklik güvercin sevdasından kurtardı. **V. mmm:** Ama çok geçmeden Huvat, kendini “yumurta oyunu”na kaptırdı. Başına topladığı delikanlılarla, benim yumurtam sağlam, seninki çürük diye, kavga ede ede sabahlara kadar yumurta tokuşturmaya başladı. Gözü oyundan başka bir şey görmez oldu. **Sonuç:** Öyle ki, türkü çağırarak oyuna daldığı bir gece, büyük oğlu, “Baba, anam seni çağırıyor, doğurdu,” diye, başına dikilince, “Git lan yalancı it!” diye, oğlunu başından kovdu. (Tekin, SAÖ, s.16-18)

Otobüsün iş görmez hale gelişinden sonra Huvat, ruhsal bir sarsıntı yaşar. Üzüntüden ne yapacağını bilememe, farklı ilgi alanları edinme ve sonunda ilgi alanlarına saplantı derecesinde bağlanma olarak ilerleyen bir sürece girer. Giriş-gelişme-sonuç şeklinde ve aşamalı olarak ilerleyen süreç, Huvat’ın saplantılarının en üst düzeye çıkmasıyla son bulur. Giriş bölümü gelişme ve sonuç bölümünün sebebi durumundadır. Derecelendirme ilişkisi, sebep-sonuç ilişkisinin temelinde kurulmuştur. Giriş ve gelişme bölümleriyle bölümlerin içindeki mini mikro metinler kendi içinde derecelendirilmiş, iç içe girmiş bir derecelendirme tablosu oluşmuştur. III. mini mikro metin, kendi içinde bir derecelendirme ilişkisi daha barındırmaktadır. Huvat’ın av merakı karşısında Atiye’nin bıkkınlık seviyesi de dereceli olarak artar. İç içe geçmiş birden fazla derecelendirme ilişkisi girift bir görünüm sergiler.

Giriş: otobüsün kullanılamaz hale gelmesi

Gelişme: Huvat’ın ilgi alanlarının saplantıya dönüşümü

I. mini mikro metin: Huvat’ın öfkesi

II. mini mikro metin: Huvat’ın alışılmışın dışındaki davranışları

III. mini mikro metin: Huvat’ın av merakı

↑
(azalan)

IV. mini mikro metin: Huvat'ın keklik bakma merakı

V. mini mikro metin: Huvat'ın yumurta oyunu merakı

Sonuç: Huvat'ın ilgi alanlarına bağlılığının en üst düzeye çıkması

(artan)

otobüsün kullanılamaz hale gelişinin aşamalı durumu (Giriş)

Huvat'ın ... otobüsü çok geçmeden köy yollarında ayağı yaralı uyuz ite döndü

(azalan)

Huvat'ın ... otobüsü durup soluklanmadan bayırları çıkamaz oldu

*Huvat'ın ... otobüsü düz yolda su kaynatmaya **başladı***

*Huvat'ın ... otobüsü düz yolda yatak yakmaya **başladı***

*Huvat'ın ... otobüsü aynasını **döktü***

*Huvat'ın ... otobüsü silecekleri **döktü***

*Huvat'ın ... otobüsü kapı kollarını tek tek **döktü***

Huvat'ın ... otobüsü ... şoförü de bırakıp gidince ... huzura kavuştu

(artan)

Huvat'ın öfkesi (I. mmm)

Huvat ... tüm köye küstü

(azalan)

Huvat ... günlerce evin içinde öfkeli öfkeli gezindi

Huvat toplaşıp can sağlığı dilemeye gelen köylülerini geri çevirdi

Huvat düşünce düşünce iğne ipliğe döndü

(artan)

Huvat'ın alışılmışın dışındaki davranışları (II.mmm)

(azalan)

*Huvat ... burnundan kıl koparmaya, burnunu ikide bir davul gibi şişirmeye **başladı***

*Huvat kederinden sabahtan akşama kadar, ... servi ağaçlarının altında **oturuyordu***

Huvat dağlara baka baka içini çekiyordu

Huvat sonra ağaçtan koca bir dal koparıyordu

Huvat dalda ne kadar yaprak varsa çiğneyip çiğneyip ağacın dibine tükürüyordu

(artan)

Huvat'ın av merakı (III. mmm)

öyle bir gün geldi ki, barut kokusundan Huvat'ın yanına yanaşılmaz oldu

Huvat şafakla beraber tüfeğini omzuna takıyordu

Huvat itini de yanına katıp çıkıp gidiyordu

Huvat akşam karanlığında av çantasından kan damlata damlata geliyordu

Huvat tavşan etinden başka da hiçbir şey yemiyordu

Huvat akşam ... tüfeği kapılara, duvarlara doğrultuyordu

*öyle ki, Atiye sağdan soldan boş fişek kovanları toplamaktan **bıktı***

*Atiye kovanların ağzına göre yuvarlak yuvarlak kâğıt kesmekten **bıktı***

*Atiye içlerini saçmayla doldurmaktan **bıktı***

*Atiye köylülerin ... ikide bir tavşan yağı istemeye kapıya gelmelerinden **bıktı***

Atiye ne hayvanları doğru dürüst yemleyebiliyordu

Atiye ne tandırda ekmek pişirebiliyordu

Atiye ne de dikiş dikebiliyordu

Atiye bir gece ...fişeklerin hepsini topladığı gibi kuyuya attı

(azalan)

Huvat ertesi gün, ortalıkta dört döndü

Huvat bağırdı, yalvardı

Huvat günlerce Atiye'yle küslük çekişti

Huvat sonra sonra duruldu

Atiye'nin bıkkınlık seviyesi

*öyle ki, Atiye sağdan soldan boş fişek kovanları toplamaktan **bıktı***

*Atiye kovanların ağzına göre yuvarlak yuvarlak kâğıt kesmekten **bıktı***

*Atiye içlerini saçmayla doldurmaktan **bıktı***

*Atiye köylülerin ... ikide bir tavşan yağı istemeye kapıya gelmelerinden **bıktı***

Atiye ne hayvanları doğru dürüst yemleyebiliyordu

Atiye ne tandırda ekmek pişirebiliyordu

Atiye ne de dikiş dikebiliyordu

Atiye bir gece ...fişeklerin hepsini topladığı gibi kuyuya attı

Huvat'ın keklik bakma merakı (IV.mmm)

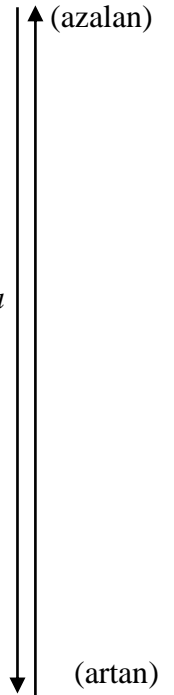
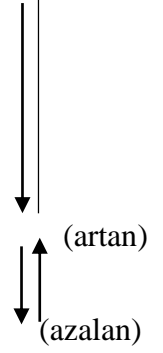
Huvat dama bir güvercinlik yaptı

Huvat bahçenin bir köşesinde de keklik beslemeye başladı

Huvat bütün gün, bahçeyle dam arasında mekik dokuyordu

Huvat bu defa uykusunda keklik gibi ötmeye, güvercin gibi "Hu" çekmeye başladı (artan)

Atiye, kocasının bu halinden huylandı, korktu

Atiye Huvat'ın saçından üç tel çekip hocaya okuttu

Atiye Huvat'tan uğrun muska yazdırıp, keklikliğin, güvercinliğin içine gömdü

Atiye bir yandan da ... kafasına girmeye çalıştı

muskalar, Huvat'ı keklük güvercin sevdasından kurtardı

(azalan)

Huvat'ın yumurta oyunu merakı (V.mmm)

ama çok geçmeden Huvat, kendini "yumurta oyunu"na kaptırdı

(azalan)

Huvat ... delikanlılarla ... sabahlara kadar yumurta tokuşturmaya başladı

Huvat gözü oyundan başka bir şey görmez oldu

(artan)

ÖRNEK: 23

Daha birçok insana otobüsü görmek nasip olmamışken köylülerine otobüsün içine binmenin, ağıla otağa bile otobüsle gitmenin nasip olduğunu ama onların bunun kıymetini anlamadıklarını söyleyerek günlerce evin içinde öfkeli öfkeli gezindi. (Tekin, SAÖ, s.16)

Köylüler otobüse binebilme, ağıla otağa otobüsle gidebilme bakımından birçok insandan üstündür. *Nasip ol-* ifadesi, otobüse binmenin ve onunla yolculuk yapmanın bir fırsat olarak görüldüğü anlamını doğurmaktadır. Köylüler bu fırsata sahipken birçok insan değildir. Köylüler, otobüse binme fırsatı bakımından diğer insanlara göre üstün durumdadır ancak değerini anlamazlar. Bir diğer derecelendirme ilişkisi de bunun üzerine kurulabilir. Otobüsün değerini anlama bakımından köylüler, Huvat'a göre alt sırada yer almaktadır.

otobüse binme ve onunla yolculuk yapma fırsatı bakımından

birçok insan (alt sırada)
↑↓
Huvat'ın köylüleri (üst sırada)

otobüsün değerini anlama bakımından

Huvat'ın köylüleri (alt sırada)
↑↓
Huvat (üst sırada)

ÖRNEK: 24

Huvat başına topladığı delikanlılarla benim yumurtam sağlam, seninki çürük diye kavga ede ede sabahlara kadar yumurta tokuşturmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 17)

Yumurtaların durumu üzerinden zıtlık ilgisi kurulmuştur. Buna Huvat'ın yumurtası başına topladığı delikanlıların yumurtasına göre daha sağlam, delikanlıların yumurtası Huvat'ın yumurtasına göre daha çürüktür. Karşılaştırma ve zıtlık ilgisi üzerinden derecelendirme ilişkisi kurulmaktadır.

sağlamlık bakımından

Huvat'ın yumurtası (üst sırada)
↑↓
delikanlıların yumurtası (alt sırada)

çürüklük bakımından

delikanlıların yumurtası (üst sırada)
↑↓
Huvat'ın yumurtası (alt sırada)

ÖRNEK: 25

Şerbet edip ağzına damlattılar. Kulağına bağırdılar. Yüzüne su serpip şaplak attılar. (Tekin, SAÖ, s. 18)

İncelenen örnekte köylülerin Atiye’yi ayıltmak için verdiği mücadele, eylem cümleleri yoluyla kodlanmıştır. Atiye’yi ayıltmak için yapılanların şiddeti gitgide artmaktadır.

Atiye’yi ayıltmak için yapılanların şiddeti bakımından

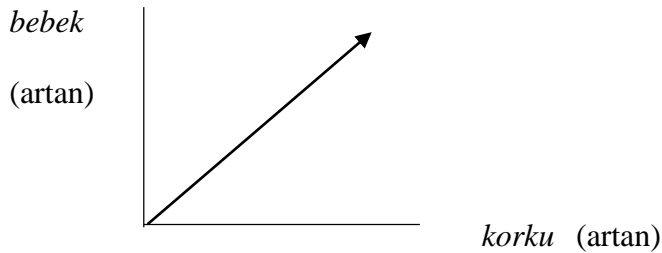
<i>şerbet edip ağzına damlattılar</i>	↑	(alt sırada)
<i>kulağına bağırdılar</i>	↕	
<i>yüzüne su serpip şaplak attılar</i>	↓	(üst sırada)

ÖRNEK: 26

Atiye o günden sonra karnında gittikçe büyüyen kımıldamıp duran bir korku taşıdı. (Tekin, SAÖ, s. 18)

Karnında gittikçe büyüyen ve kımıldanıp duran bir korku olarak tanımlanan şey Atiye’nin karnındaki çocuktur. Korku, Atiye’nin karnındaki çocuğun fiziksel gelişimine paralel olarak artar. Korku ve çocuğun büyümesi doğru orantılı bir ilişki içindedir. Derecelendirme unsurlarının her ikisi de artma eğilimi göstermektedir. Karnındaki bebek büyüdükçe doğum zamanı yaklaşır ve doğum zamanı yaklaştıkça korkunun şiddeti artar. Unsurlar birbirini tetikler niteliktedir. Burada derecelendirme ilgisi benzetme yoluyla kurulmaktadır. “*Gittikçe büyüyen kımıldanıp duran*” eylemsi öbekleri sıfat olup “*korku*” ismini nitilemekte ve böylece kendisine benzetilen unsur verilmeden benzerlik ilgisi kurulmaktadır. Benzerlik ve derecelendirme ilgisi sezdirim yoluyla okuyucuya aktarılmıştır.

gelişim bakımından

ÖRNEK: 27

Huvat bir gün, “Atiye kız, en başta ben yazıldım partiye,” diye çıktı geldi. (Tekin, SAÖ, s. 19)

Huvat ve köyün diğer insanları arasında partiye yazılmada öncelik-sonralık ilgisi kurulmaktadır. Partiye yazılan ilk kişinin Huvat olduğu bilinmekle birlikte köyün geri kalanının partiye yazılma sırası kestirilememektedir. Veri sunumundan hareketle kestirilebilir bilgi konumundan olan, köyün geri kalanının partiye Huvat’tan sonra yazıldığıdır. Alıntılanan örnekte öncelik-sonralık ilgisine bağlı olarak derecelendirme ilişkisi kurulmuştur. Bu ilişki, sezdirim yoluyla ve anlam bilimsel yollarla oluşturulmuştur.

partiye yazılma zamanı bakımından

<i>Huvat</i>	↑	(önce)
<i>diğer köylüler</i>	↓	(sonra)

ÖRNEK: 28

Her akşam kapısının önüne inen yedi köyün erkeğine arabaşı dökmekten, mantı sıkılmaktan, yatak serip kaldırmaktan kolu kanadı kırıldı. (Tekin, SAÖ, s. 19)

Huvat, partiye yazıldıktan sonra Atiye’ye bazı sorumluluklar yüklenir. Atiye’nin yapması beklenen işlerin zamanla arttığı görülmektedir. Sorumlulukları arttıkça Atiye’nin iş göremez hale geldiği görülür. Verici, bunu *kolu kanadı kırıl-* deyimiyile kodlamış, morfolojik söylem gücünden faydalanmıştır. Sorumlulukların değişiminden eve gelen misafirlerin evde kalış sürelerinin arttığı da anlaşılmaktadır. Birbiriyle sebep-sonuç ilişkisi içindeki üç farklı durumun varlığından söz edilebilir: misafirlerin evde kalış süresinin artması, Atiye’nin sorumluluklarının artması, Atiye’nin iş göremez hale gelişi. Dil bilimsel kodlayıcılarla kodlanan sebep-sonuç ilişkisi, sezdirim yoluyla anlaşılabilir derecelendirme ilişkisinin temelini oluşturmuştur.

misafirlerin evde kalış süresi / Atiye'nin sorumlulukları / Atiye'nin iş göremez hale gelişi

arabaşı dökmek (alt sırada)
mantı sıkamak
yatak serip kaldırmak (üst sırada)

ÖRNEK : 29

Huvat, Atiye iyileştikten sonra bir zaman onun yanında belinde dolandı. İnekleri sağmasına, kuzuları emiştirmesine yardım etti. Ahırına, tandırına, suyuna koştu. Karısının gönlünü aldı. Atiye de o sıralar yeniden çocuğa kaldı. Evin içinde kollarını yastık yapıp orada burada uyumaya başladı. Huvat, karısını uykuya bırakıp yeniden yumurta, yüzük oyununa, partiye daldı. (Tekin, SAÖ, s. 19)

İncelenen örnekte Huvat ve Atiye arasındaki ilişkinin aşamalı durumu eylem cümleleri yoluyla kodlanmıştır. Bir süre Atiye'ye yardım edip gönlünü alan Huvat, Atiye hamile kaldıktan sonra tekrar ilgisizleşir. Atiye ve Huvat arasındaki ilişki yaklaşma-uzaklaşma çerçevesinde değerlendirilirse uzaklaşma-yaklaşma-uzaklaşma çizgisinde olduğu söylenebilir. İlişkinin aşamalı durumu ise azalan-artan-azalan çizgisindedir. Derecelendirme ilişkisi, eylem cümlelerinin yardımıyla kurulmuştur.

Huvat ve Atiye'nin olumlu ilişkilerinin aşamalı durumu

Huvat, Atiye iyileştikten sonra bir zaman onun yanında belinde dolandı

Huvat, Atiye'nin inekleri sağmasına yardım etti

Huvat, Atiye'nin kuzuları emiştirmesine yardım etti

Huvat, Atiye'nin ahırına koştu

Huvat, Atiye'nin tandırına koştu

Huvat, Atiye'nin suyuna koştu

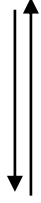
Huvat, karısının gönlünü aldı

(azalan)
↑
↓
(artan)

Atiye de o sıralar yeniden çocuğa kaldı

Atiye evin içinde kollarını yastık yapıp orada burada uyumaya başladı

Huvat, karısını uykuya bırakıp yeniden yumurta, yüzük oyununa, partiye daldı (azalan)

ÖRNEK: 30

Her akşam kapısının önüne inen yedi köyün erkeğine arabası dökmekten, mantı sıkmaktan, yatak serip kaldırmaktan kolu kanadı kırıldı. “Huvat’ım gel çık şu partiden gücüm yetmiyor,” dediyse de gelenin gidenin önünü arkasını alamadı. Durdu Onbaşı’ya, “Başımıza çıkarmaz olasıca,” diye intizar ede ede sonunda yatağa düştü. Culuk yumurtası kadar bir şişlik karnından aşağı, bacaklarının arasından dışarı uğradı. Gözleri belerdi. Günlerce, “Kar! Kar!” diye sayıkladı. Bayraktar –okulun öğretmeni- hastayı bir de doktora götürün demeseydi Atiye dört çocuğu döküp gidiyordu.

Huvat, Atiye iyileştikten sonra bir zaman onun yanında belinde dolandı. (Tekin, SAÖ, s. 19)

Atiye’nin eve gelen misafirlere hizmet etmesi sonucu zamanla sağlık durumunda bazı değişiklikler meydana gelir. Fiziken gitgide kötüleşir ve sonunda yatağa düşer. Atiye’nin üzerine düşen sorumluluklar karşısında sağlığının kötüleşmesi söz dizimsel öğeler yardımıyla anlaşılmaktadır. Okul öğretmeni Bayraktar’ın “hastayı bir de doktora götürün” demesinin ardından Atiye’nin iyileştiği bildirilir. Sağlık durumunun kötüleşme aşamaları detaylandırılmış ancak iyileşme süreci aşamalı olarak verilmemiştir. Bu, -vericiye göre- önemsenen bilginin ön plana çıkarılması, önemsenmeyen bilginin aşamalandırılmadan verilmesi olarak yorumlanabilir. Önemsenen bilgi, dil bilgisel öğelerle kodlanırken önemsenmeyen bilgi, okuyucunun çıkarım gücü ve ansiklopedik bilgilerine bırakılmıştır. “*Bayraktar doktora götürün demeseydi Atiye dört çocuğu döküp gidiyordu.*” yapısı, okuyucuyu Atiye’nin doktora gidip tedavi gördükten sonra iyileştiği düşüncesine götürür. İyileştiği bilgisi, verici tarafından sezdirim yoluyla alıcıya iletilir. Alıcının sezdirimler sonucunda ulaştığı çıkarım, yazarın “*Huvat, Atiye iyileştikten sonra*

bir zaman onun yanında belinde dolandı.” cümlesindeki iyileş- eylemi ile netleştirilmiştir. Bu uygulama, vericinin bu bilgiye önce alıcının ulaşmasını istediğini göstermektedir. Atiye'nin iyileşme süreci, artan-azalan-artan durumunda ilerlemektedir.

Atiye'nin iyileşme süreci bakımından

Atiye'nin ... kolu kanadı kırıldı (artan)

Atiye Durdu Onbaşı'ya ... intizar ede ede sonunda yatağa düştü

culuk yumurtası kadar bir şişlik karnından aşağı, bacaklarının arasından dışarı uğradı gözleri belerdi

günlerce, “Kar! Kar!” diye sayıkladı (azalan)

Bayraktar ... hastayı bir de doktora götürün demeseydi Atiye dört çocuğu döküp gidiyordu

Huvat, Atiye iyileştikten sonra bir zaman onun yanında belinde dolandı (artan)

Vericinin Atiye'nin hastalanma sürecini üç cümleyle verip iyileşmesini biri çıkarım biri bildirim olmak üzere iki cümleyle vermesi, hastalanma eyleminin konu için daha önemli olduğunu düşündürmektedir. Bu, önemsenen bilgiyi öne çıkarma yöntemlerinden¹⁰ biridir.

önemsenen bilgi bakımından

Atiye'nin sağlık durumunun kötüleşmesi (üst sırada)

Atiye'nin sağlık durumunun iyileşmesi (alt sırada)

ÖRNEK: 31

Atiye, Dirmit'e gebeyken çektiği korkuyla bir başına kalınca çocuğunu düşürmek için yollar aramaya başladı. Patlıcan kökü, tavuk

¹⁰ Önemsenen bilgiyi öne çıkarmayla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Üstünova, Kerime (2007). "Türkiye Türkçesinde Önemsenen Bilgiyi Vurgulama Yolları" *Akademik Araştırmalar Dergisi* , vol. 9, no. 33, pp. 123-143, 2007, Üstünova, Kerime (2017). "Veri Sunumu Biçimi ya da Üslup" *International Journal of Languages' Education and Teaching (IJLET)* , vol. 5, no. 3, pp. 392-398.

teleği, süpürge çöpü denedi. Ellerini tüm gücüyle karnına bastırđı. Ağır ağır taşlar kaldırdı. Ne ettiyse çocuğu dışarı alamadı. En son bir sabah elinde koca bir taş kara boyayla ambar odasına çekildi. Akşama kadar taş kara boyayı sivrilte sivrilte bitirdi. (Tekin, SAÖ, s. 20)

Dirmit'e hamileyken yaşadığı korkuyu tekrar yaşamak istemeyen Atiye, yeniden hamile kalınca çocuğu kendi çabalarıyla düşürmeye çalışır. Çocuğu düşürmek için yaptıkları aşama aşama verilmektedir. Eylemleri değişkenlik gösterdikçe kendine verdiği zarar da artmaktadır. Atiye'nin pek çok yõteme başvurması ve bunları kendine zarar verme pahasına yapması çocuğu doğurmak / karnında taşımak istememesinin göstergesidir. Bu isteksizlik, gebelik korkusu sebebiyledir. Gebelik korkusu ile çocuğu düşürme isteği doğru orantılıdır. Korku arttıkça gebeliği sonlandırma isteği artar ve eylemlerin derecesi artırılır.

Atiye'nin eylemleri kırsal kesimlerde uygulanan ilkel çocuk düşürme yöntemleridir. Bu yöntemler kişinin ansiklopedik bilgi birikimine göre bilinebilir durumdadır. Ancak verici, bu yöntemleri alıcının ansiklopedik bilgisine bırakmamış, eylemlerin çocuk düşürme amacıyla yapıldığını yüzey yapıda göstermiştir. Gebeliği sonlandırma isteğinin dil içi göstergelerle yüzey yapıda verilmesi; anlatıcının bu isteği vurgulama, kuvvetlendirme ihtiyacını gösteriyor olabilir.

korkunun derecesi / çocuğu istememe derecesi / eylemlerin derecesi

Atiye ... çocuğunu düşürmek için yollar aramaya başladı.

(ilk aşama / alt sırada)

Atiye patlıcan kökü denedi

Atiye tavuk teleği denedi

Atiye süpürge çöpü denedi

Atiye ellerini tüm gücüyle karnına bastırđı

Atiye ağır ağır taşlar kaldırdı

Atiye ... elinde koca bir taş kara boyayla ambar odasına çekildi

Atiye akşama kadar taş kara boyayı sivrilte sivrilte bitirdi

(son aşama / üst sırada)

ÖRNEK: 32

O kışın içinde de kapkara, sıçan yavrusu gibi bir oğlan dünyaya getirdi. Huvat bir oğlu daha oldu diye öyle sevindi ki müjdeyi alır almaz oyunun başından kalkıp Atiye'nin yanına tandır odasına indi. Ama çocuğun yüzünü açmasıyla örtmesi, "Bu oğlana senin babanın adını koyalım kız," deyip çıkıp gitmesi bir oldu. (Tekin, SAÖ, s. 20)

Huvat, bir oğlu daha olduğunu öğrendiğinde sevinir; ancak oğlunu gördükten sonra bu sevinç azalır hatta yok olur. Duygu durumundaki değişiklik, dil içi gösterelerle kodlanmamaktadır. Anlatıcı, oğlana duyulan isteksizliği sezdirim yoluyla okuyucuya aktarır. Huvat'ın çocuğun yüzünü açtığı gibi örtmesi, Atiye'ye "Bu oğlana senin babanın adını koyalım kız." demesi, çocuğu istemediğini gösterir. Çocuğun doğumu üzerine duyulan sevinç ve çocuğu gördükten sonra yaşanan isteksizlik, iki zıt durum olarak ortaya çıkar. Belirtilen söz dizimsel kodlayıcılar, anlatıcının sezdirim yöntemine hizmet eder.

Huvat'ın doğan çocuğa karşı olumlu duyguları bakımından

(üst sırada)

*Huvat ... müjdeyi alır almaz oyunun başından kalkıp Atiye'nin yanına tandır odasına indi ama **Huvat'ın** çocuğun yüzünü açmasıyla örtmesi **bir oldu***

"Bu oğlana senin babanın adını koyalım kız," deyip çıkıp gitmesi bir oldu

(alt sırada)

ÖRNEK: 33

***Köylüler** Mahmut'un adının koyulmasından sonra da bir kaygıya düştüler. Bu sıçan yavrusu gibi oğlanın doğumunun köye iyi gelmeyeceğinden korkmaya başladılar. Okulun dağılmasını, Bayraktar'ın cine çarpılmasını Mahmut'tan bildiler. (Tekin, SAÖ, s. 20)*

Mahmut'un *kapkara sıçan yavrusu gibi bir oğlan* olduğunu gören köylüler, çocuğun köye uğursuz geleceğini düşünür. Çocukla ilgili düşünceleri; kaygı, korku ve suçlama şeklinde seyreder. Mahmut'un varlığından duyulan hoşnutsuzluğun boyutu gitgide artar. Bu hoşnutsuzluk durumu verici tarafından aşama aşama kodlanmıştır. Önce yalnızca bir kaygı olarak başlayan his zamanla korkuya dönüşmüş ve ardından suçlayıcı bir tavır halini almıştır. Öyle ki köyde yaşanan kötü durumlar, Mahmut'un doğumu ile ilişkilendirilir.

Mahmut'un doğumundan duyulan hoşnutsuzluk

(azalan)

köylüler ... bir kaygıya düştüler

(kaygı)

köylüler ... korkmaya başladılar

(korku)

köylüler okulun dağılmasını Mahmut'tan bildiler

(suçlama)

köylüler Bayraktar'ın cine çarpılmasını Mahmut'tan bildiler

(artan)

ÖRNEK: 34

Bayraktar ağız gözü çarpılmış, küllükte yatıyordu. Köylülerin başına toplaşmasıyla, tavşan gibi pustu. Yekinip küllükten kalkamadı. Günlerce Huvat'ın erkek odasında hasta yattı. Huvat, gidenle gelenle Bayraktar'ın köyü, Çerkez köyü Pannı'ya haberler saldı. Ama gelip Bayraktar'ı arayıp soran olmadı. Bayraktar ortada kaldı. Bir zaman, yazıda tarlada sığırcık gibi öte öte dolandı. Derken bir peri kızına sevdalandı. Arkasına bir kazma vurdu. Belinden aşağı bir urgan sallandırdı. Sevdalandığı peri kızını almak için altın aramaya koyuldu. Dağı bayırı deşmeye başladı. Bir yıl ayaklarıyla, kollarıyla Alaciüvek toprağını ölçe ölçe bitiremedi. Bir o kayanın dibine, bir öbür kayanın dibine işaret koydu. Sonunda, Keşli Rifat'ın sulak tarlasının yamacında durdu. Yamacın başına heliklerden bir ev kurdu. Evin kapısına bir kara it

bağladı; bir, yanına yakın gelen olduysa sövdü saydı, taşladı; bir, türkü çağırarak kazma salladı. Derken kazdığı kuyunun başında durup soluklanmadan “Bitli çoban” oynamaya başladı. Oyun oynamasından köylüler, altın bulduğunu bildiler. Bayraktar, çıkardığı altınları gizli gizli götürüp peri kızına verdi. Onunla o harman zamanının sonunda, frezlenmiş tarlalarda bitli çoban oynaya oynaya dünya evine girdi. Peri kızını yamacın başındaki helikten evine gelin getirdi. Bayraktar’ın peri kızından bir oğlu, bir kızı oldu. (Tekin, SAÖ, s. 20-21)

Okulun öğretmeni Bayraktar, cin çarpmasından sonra bir kimlik değişimi yaşar. Cin çarpmasının ruhsal ve fiziksel durumuna etkisi günden güne artar. Bir süre hareketsiz yatar, *sığırcık gibi öte öte dolanır* ve ardından bir *peri kızına sevdalanır*. *Peri kızına ulaşmak için hazine aramaya koyulur* ve altını bulduktan sonra *peri kızı ile dünya evine girer*. Olağanüstülükler gerçekçi bir üslupla dile getirilmiştir. Bu, anlatıcının temsil ettiği bilinen büyülü gerçekçilik akımına özgü bir tarzdir.

Cin çarpmasının Bayraktar’ın ruhsal değişimine etkisi günden güne artmaktadır. Bayraktar’ın gerçeklik algısı aşamalı olarak azalır. Somut, bilinen, gerçek dünyanın ötesinde metafizik bir alemde yaşamaya başlar.

Bayraktar’ın ruhsal değişiminin aşamaları / gerçeklik algısı

Bayraktar ağız gözü çarpılmış, küllükte yatıyordu

(azalan) ↑

Bayraktar *köylülerin başına toplaşmasıyla tavşan gibi pustu*

Bayraktar *yekinip küllükten kalkamadı*

Bayraktar *günlerce Huvat’ın erkek odasına hasta yattı*

Bayraktar *bir zaman, yazıda tarlada sığırcık gibi öte öte dolandı*

Bayraktar *derken bir peri kızına sevdalandı*

Bayraktar *arkasına bir kazma vurdu*

Bayraktar *belinden aşağı organ sallandırdı*

Bayraktar *sevdalandığı peri kızını almak için altın aramaya koyuldu*

Bayraktar dağı bayırı deşmeye başladı

Bayraktar bir yıl ayaklarıyla, kollarıyla Alacüvek toprağını ölçe ölçe bitiremedi

Bayraktar bir o kayanın dibine, bir öbür kayanın dibine işaret koydu

Bayraktar sonunda Keşli Rifat'ın sulak tarlasının yamacında durdu

Bayraktar yamacın başına heliklerden bir ev kurdu

Bayraktar evin kapısına bir kara it bağladı

Bayraktar bir, yanına yakın gelen olduysa sövdü sayı, taşladı

Bayraktar bir, türkü çağırarak kazma salladı

Bayraktar derken ... bitli çoban oynamaya başladı

Bayraktar onun oynamasından köylüler altını bulduğunu bildiler

Bayraktar çıkardığı altınları gizli gizli götürüp peri kızına verdi

Bayraktar onunla ... frezlenmiş ... bitli çoban oynaya oynaya dünya evine girdi

Bayraktar peri kızını yamacın başındaki helikten evine gelin getirdi

(artan) ↓

İncelenen örnekte, Bayraktar'ın peri kızına sunmak için altın arayışı aşama aşama verilmektedir. Bu bölümde de kendi içinde bir derecelendirme ilişkisi kurulmuştur. Anlatıcı, eylemlerin sürekliliği ile altın bulma istekliliğini; bu isteklilikle de peri kızına duyulan sevdanın boyutunu sezdirim yoluyla okuyucuya iletir. Ayrıca Bayraktar hazineye yaklaştıkça peri kızına da yaklaşacaktır. Nedensellik üzerine kurulu birden fazla derecelendirme ilişkisi iç içe geçmiş durumdadır.

Bayraktar'ın hazineye ulaşma aşamaları / peri kızına duyulan sevgi

Bayraktar derken bir peri kızına sevdalandı

(azalan) ↑

Bayraktar arkasına bir kazma vurdu

Bayraktar belinden aşağı urgan sallandırdı

Bayraktar sevdalandığı peri kızını almak için altın aramaya koyuldu

Bayraktar dağı bayırı deşmeye başladı

Bayraktar bir yıl ayaklarıyla, kollarıyla Alacüvek toprağını ölçe ölçe bitiremedi

Bayraktar bir o kayanın dibine, bir öbür kayanın dibine işaret koydu

Bayraktar sonunda Keşli Rifat'ın sulak tarlasının yamacında durdu

Bayraktar yamacın başına heliklerden bir ev kurdu

Bayraktar evin kapısına bir kara it bağladı

Bayraktar bir, yanına yakın gelen olduysa sövdü sayı, taşladı

Bayraktar bir, türkü çağırarak kazma salladı

Bayraktar derken ... bitli çoban oynamaya başladı

Bayraktar onun oynamasından köylüler altını bulduğunu bildiler

Bayraktar çıkardığı altınları gizli gizli götürüp peri kızına verdi

(artan)↓

ÖRNEK: 35

Alacüveklilerin Savmanı otlığına orak biçmeye gidecekleri gün Tacın Dağı'nda dinamitler patladı. Kuşlar göğe çekildi. Tavuklar ürktü. Çocuklar evlerine kaçıştı. Çatırdayan kayalardan Huvat'ın sesi zor duyuluyordu. (Tekin, SAÖ, s. 21)

Verilen eylemlerin art arda dizilişi ile dağın patlamasının şiddeti sezdirilmektedir. Her eylem, patlamanın şiddetini sezdirme bakımından kendinden öncekinden daha güçlü konumdadır.

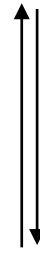
patlamanın şiddetini sezdirim gücü bakımından

kuşlar göğe çekildi

tavuklar ürktü

çocuklar evlerine kaçıştı

çatırdayan kayalardan Huvat'ın sesi zor duyuluyordu

(alt sırada)

(üst sırada)

ÖRNEK: 36

O yıl Alacüvek'te dağa taşa şekerpancarı ekildi. Pancar yerini sevdi. Yapıştı toprağa, saçak saçak kök saldı, kol attı. Her biri öküz kafası kadar büyüdü. Evlerde tandıra patates yerine şekerpancarı gömüldü. Lahana turşusu yerine pancar turşusu kuruldu. (Tekin, SAÖ, s. 22)

O yıl Alacüvek'e ekilen şekerpancarı yerini sevmiştir. Verdiği ürün miktarı ve yerini sevme durumu artış gösteren bir tablo çizer. Öyle ki tandıra patates yerine şekerpancarı gömülmekte; lahana turşusu yerine pancar turşusu tercih edilmektedir. Şekerpancarının toprağa tutunuş durumu, bir başka deyişle yetişmesi ve gıdalar içindeki yerini alıştı söz dizimsel öğelerle kodlanarak derecelendirilmiştir. Önce yerini sevdiği bildirilir, ardından toprağa yapışıp her yere yayıldığı, hacimce normal bir pancardan daha büyük olduğu ve sonunda başka sebzelerin yerine tercih edilebilen duruma geldiği anlaşılır. Şekerpancarının köydeki durumu, aşama aşama verilmektedir.

şekerpancarının yayılma miktarı / köydeki durumu bakımından

o yıl Alacüvek'te dağa taşa şekerpancarı ekildi (alt sırada)
pancar yerini sevdi
***pancar** yapıştı toprağa*
***pancar** saçak saçak kök saldı*
***pancar** kol attı*
her biri öküz kafası kadar büyüdü
evlerde tandıra patates yerine şekerpancarı gömüldü
***evlerde** lahana turşusu yerine pancar turşusu kuruldu* (üst sırada)

ÖRNEK: 37

Bir sabah ayağa dikilir dikilmez sokağa çıkan çocuklar bağırıarak evlerine döndüler. Döleğe Çingeneler konmuştu. Köyün tüm çocukları, "Alır giderler, varma oraya e mi," diye analarını arkalarından bağırtı bağırtı Çingenelerin yanına koştular. Az sonra hepsi geri dönüp

analarından yumurta istediler. Analar, "Git geberesice!" diye çocuklarını kovaladılar. Ama ertesi gün kadın erkek, eline bir yumurta alan çadırların önünde sıraya girdi. Çingenerler Alacüvek'e sinema getirmişlerdi. Ama bir yumurtaya insanın gözünü ikiden fazla dayattırmıyorlardı. Bir gözümü kısıyım, öteki gözümü biraz alıştırayım diyene kadar bakanın elinden çekip alıyorlardı. Osman Çavuş'un oğlu bir sırtlan görmüştü. Ebelerin Vehbi, "Benimki karıydı, dinime çıplaktı hem de!" dedi. Huvat'a denizde yüzen kayıklar çıkmıştı. Atiye'ninkinde dört kişi bir masada oturuyorlardı, biri kadın, üçü erkekti. Çoğu, kuş, ev, dağ görmüştü. Bazıları ise ne gördüklerini bir türlü anlatamadılar. O geldiklerinde Çingenerler Alacüvek'te yumurta bırakmadılar. (Tekin, SAÖ, s. 22-23)

Çingenerler, yılın belli dönemlerinde Alacüvek'e gelip köylülerin daha önce görmediği icatları getirmektedir. Bu gelişlerinde sinemaya baktırma karşılığında köylülerden yumurta alırlar. Köylü başlangıçta Çingenerlere karşı ilgisizdir. Hatta onlardan çekinmekte ve çocuklarını da Çingene çadırlarına göndermek istememektedir. Daha sonra Çingene çadırlarına gösterilen ilgi artar ve hatta onların getirdiği sinemaya bakmak uğruna köyde yumurta bırakılmaz. Köylülerin Çingenerlere ve onların getirdiklerine olan ilgisi azalan-artan çizgisinde ilerlemektedir. İlgi sürekli olarak artış gösterir ve köyde yumurta kalmayacak seviyeye kadar çıkar. Ayrıca başlangıçta yalnızca çocuklar tarafından ilgi gösterilen Çingenerler ve onların getirdikleri, son durumda köyün her kesmine hitap eder hale gelir. İlginin artmasıyla birlikte hitap ettiği kitlenin de genişlediği görülmektedir. İlginin artışı ile hitap kitlesinin genişlemesi arasında bir bağlantı olduğu çok açıktır. Bu iki durum eş güdümlü olarak birbirlerini etkiler. Çingenerlere gösterilen ilgi arttıkça köydeki yumurta sayısı azalır. İlgi artışı, hitap kitlesinin genişliğiyle doğru orantılıyken yumurta sayısı ters orantılıdır.

Çingene çadırlarına gösterilen ilgi / Çingene çadırlarının hitap ettiği kitle (azalan)

*köyün tüm çocukları, "Alır giderler, varma oraya e mi," diye analarını arkalarından
bağırta bağırta Çingenerlerin yanına koştular*

az sonra hepsi geri dönüp analarından yumurta istediler

analar, "Git geberesice!" diye çocuklarını kovaladılar

ama ertesi gün kadın erkek, eline bir yumurta alan çadırların önünde sıraya girdi

...

o geldiklerinde Çingenerler Alacüvek'te yumurta bırakmadılar

(artan)

Yukarıdaki örnekten hareketle şu çıkarım yapılabilir: Derecelendirme ilişkisi, birbiri ardınca sıralanan cümleler arasında olmak zorunda değildir. Derecelendirme kodlayıcılarının arasına farklı cümleler hatta cümle üstü birimler de girebilir. Ancak bu dil birimlerinin de derecelendirme ilişkisini destekleyici unsurlar olduğu unutulmamalıdır. Verilen örnekte köylülerin ilgi artışının sebebini açıklayıcı unsurlar, derecelendirme kodlayıcılarının arasına yerleştirilmiştir. Bu da alıcının zihninde oluşacak sebep-sonuç ilişkisini destekler. Verici, daha önceki örneklerde olduğu gibi burada da aşamalılık bildiren durumları söz dizimsel kodlayıcılarla ve sezdirim yoluyla alıcıya aktarmaktadır. Kodlayıcıların arasına farklı dil birimleri girse de derecelendirme ilişkisi kopmaz. Bu durum vericinin dili kullanmadaki bilinçliliğini gösterir.

ÖRNEK: 38

Ama kırmızı çadırın içine giren erkekler çok geçmeden güçten kuvvetten düştüler. Yüzlerine bir sarılık çöktü. Boyunları solucan gibi incelendi. İki güne kalmadan yedi köyde Alacüvek'te "kırmızı çadır" hastalığı salınmış diye duyuldu. Günlerce Alacüvek'e tek yabancı gelmedi. (Tekin, SAÖ, s. 23)

Çingenerlerin kurduğu kırmızı çadıra giren erkekler bir hastalığa yakalanır. Hastalığın etkileri gitgide artmakta ve erkekler güçten kuvvetten düşmektedir. Alacüvek'te görülen hastalık, civar köylerde de duyulur ve günlerce Alacüvek'e yabancı kimse gelmez. Hastalığın köye ve köyün erkeklerine olan etkileri günden güne artmaktadır. Verici, söz dizimsel öğeler yoluyla bu aşamalılık ilişkisini kurmuştur.

hastalığın etkileri bakımından

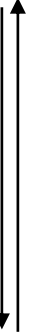
ama kırmızı çadırın içine giren erkekler ... güçten kuvvetten düştüler (azalan)

kırmızı çadırın içine giren erkeklerin yüzlerine bir sarılık çöktü

kırmızı çadırın içine giren erkeklerin boyunları solucan gibi inceldi

iki güne kalmadan yedi köyde Alacüvek'te "kırmızı çadır" hastalığı salınmış diye duyuldu

günlerce Alacüvek'e tek yabancı gelmedi (artan)

ÖRNEK: 39

Yerine gelense Alacüvek'e bir bavul dolusu kitap, ütü diye bir şey, bir de "bilen bilmeyeni dövecek" diye bir kural getirdi. Bu kural sayesinde pısrıklar okumayı herkesten çabuk söktüler. Kerrat cetvelini su gibi ezberlediler. Sokakta kendilerine dayak atanlardan tahta başında intikam aldılar. Tahta başında dayak yiyen okuldan çıkar çıkmaz kendisine vuranın kafasını yardı. Kafası yarılan ertesi gün okulda öğretmen ne sorduyorsa bildi. Sonunda köyün çocuğu birbirine düştü. Ceplerine, eteklerine taş doldurup birbirlerinin yolunu gözlemekten okula gidemez oldular. Kavga az zamanda büyüklere sıçradı. Çolak Dudu'la Sümüklü Möhübe pınarın başında, "Al! Al!" diye karşılıklı kışkırlarını dövüp çamaşır tokaçlarıyla birbirlerine saldırdılar. Sümüklü Möhübe'nin kafası yarıldı. Çolak Dudu'nun entarisi yırtıldı. Üç güne kalmadan da Alacüvek'te kulağı kuyruğu kesilmedik eşek, içine işenmedik kuyu, domuz yağı sürülmedik kapı kalmadı. (Tekin, SAÖ, s. 24)

Alacüvek'ten giden öğretmenin yerine yeni bir öğretmen gelir. Bu öğretmenin getirdiği *bilen bilmeyeni dövecek* kuralı, çocukların öğrenim hızını artıran bir kuraldır. Ancak bu kuralın güdülediği şiddet duygusu, zamanla tüm köye yayılır ve aşamalı olarak artar. Şiddet arttıkça öğrenim hızı artmakta, bu iki durum birbirine paralel olarak ilerlemektedir. Köylülerin birbirilerine verdikleri zararlar, dil bilgisel öğeler yardımıyla aşamalı olarak kodlanmıştır. Birbirine bağlı olarak kurulan eylem cümleleri şiddetin

yayıma alanını ve boyutunu artırıcı derecelendirme kodlayıcıları olarak kullanıma çıkmıştır.

şiddetin boyutu ve yayılma alanı bakımından / öğrenme hızı bakımından

yerine gelense Alacüvek'e ... "bilen bilmeyeni dövecek" diye bir kural getirdi (azalan)

bu kural sayesinde pısrıklar okumayı herkesten çabuk söktüler

pısrıklar *kerrat cetvelini su gibi ezberlediler*

pısrıklar *sokakta kendilerine dayak atanlardan tahta başında intikam aldılar*

tahta başında dayak yiyen okuldan çıkar çıkmaz kendisine vuranın kafasını yarıdı

kafası yarılan ertesi gün okulda öğretmen ne sorduysa bildi

sonunda köyün çocuğu birbirine düştü

köyün çocukları *... birbirlerinin yolunu gözlemekten okula gidemez oldular*

kavga az zamanda büyüklere sıçradı

Çolak Dudu'la Sümüklü Möhübe ... çamaşır tokaçlarıyla birbirlerine saldırdılar

sümüklü Möhübe'nin kafası yarıldı

Çolak Dudu'nun entarisi yırtıldı

*üç güne kalmadan da Alacüvek'te kulağı kuyruğu kesilmedik eşek **kalmadı***

üç güne kalmadan da Alacüvek'te içine işenmedik kuyu kalmadı

üç güne kalmadan da Alacüvek'te domuz yağı sürülmedik kapı kalmadı

(artan)

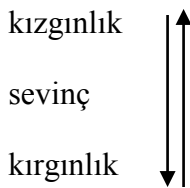
ÖRNEK: 40

Huvat köylüyü barıştırmaları için Sığgın'dan Alacüvek'e üç ihtiyar yolladı, kendi gelmedi. Atiye o gün yorganların içine diktiği, eşeklerin altına gömdüğü, çocukların yakasına döşüne iğnelediği muskaların hepsini topladı. "Muskaya da, üfürüğe de inanmam artık," diyerek kaldırıp attı. Kızgınlığından tavukların önüne yem saçmayı, yalağa su koymayı unuttu. Sütün yağını alayım derken yayığı devirdi, ekmek edeyim derken koca bir leğen hamuru tandırın içine akıtıp kavurdu, söylene

söylene çekilip tahtalaya oturdu. O günden sonra da, “Ayak basmasın köye,” diye gidenle gelenle Huvat’a haber yolladı. Ama onun öksürüğü kulağına çalınca -Huvat’ın soluğunu içine çeke çeke bir öksürmesi vardı- yerinden sıçradı. Koşup kocasının boynuna sarıldı. Sarıldı ama yeminini de bozmadı. Kırk gün onu yanına yanaştırmadı. Huvat, “Anam niye yanına yanaşana bastonuyla vuruyor, Nuğber’in memesi ne vakit çıktı kız, büyük oğlanın sesi camız sesi gibi niye kalın çıkıyor?” diye laf açmaya çalıştıysa da onu tövbe konuşturamadı. Atiye kocasına sarıldıktan sonra geri çekildi. Huvat’ın sorularına karşılık vermedi. (Tekin, SAÖ, s. 25)

Huvat’ın köye dönmemesi üzerine Atiye’nin duygu durumunda çeşitli değişiklikler olur. Önce muska, üfürük gibi batıllara olan inancını kaybeder. Kızgınlığından günlük işlerini bile yapamadığı görülmektedir. “Ayak basmasın köye.” iç cümlesi, Atiye’nin Huvat’tan vazgeçtiğini kodlarken yerinden sıçra- ve boynuna sarıl-eylemleri, Huvat’ın dönüşüyle Atiye’nin yaşadığı sevinçli kodlamak amacıyla kullanıma çıkarılmıştır. Ancak bu sevinç de Atiye’nin yeminini bozmasına yetmez, kırk gün boyunca Huvat’ı yanına yanaştırmaz. Yeminini bozmamasından Atiye’nin Huvat’a kırgın olduğu anlaşılabilir. Atiye’nin duygu durumu; kızgınlık, sevinç, kırgınlık seyrinde ilerlemektedir. Her duygu durumu, kendi içinde farklı bir derecelendirme ilişkisi barındırmakta; aşamalı anlamsal ilişkiler, girift bir görünüm sergilemektedir.

Atiye’nin duygu değişimi bakımından

Atiye’nin kızgınlık derecesi bakımından

Atiye o gün ... muskaların hepsini topladı (azalan) ↑
Atiye “Muskaya da, üfürüğe de inanmam artık,” diyerek kaldırıp attı
Atiye kızgınlığından tavukların önüne yem saçmayı, yalağa su koymayı unuttu

Atiye sütün yağını alayım derken yayığı devirdi

Atiye ekmek edeyim derken koca bir leğen hamuru tandırın içine akıtıp kavurdu

Atiye söylene söylene çekilip tahtalya oturdu

Atiye o günden sonra da ... gidenle gelenle Huvat'a haber yolladı

(artan) ↓

Atiye'nin iş göremez hale gelişi

*Atiye kızgınlığından tavukların önüne yem saçmayı **unuttu***

(azalan) ↑

Atiye yalağa su koymayı unuttu

Atiye sütün yağını alayım derken yayığı devirdi

Atiye ekmek edeyim derken koca bir leğen hamuru tandırın içine akıtıp kavurdu

Atiye söylene söylene çekilip tahtalya oturdu

(artan) ↓

Atiye'nin sevinci bakımından

ama onun öksürüğü kulağına çalınınca Atiye ... yerinden sıçradı

↑ (azalan)

Atiye koşup kocasının boynuna sarıldı

↓ (artan)

Atiye'nin kırgınlığı / yeminini bozmamadaki kararlılığı, azalan yönde kurulan derecelendirme ilişkilerinden biridir. Verici, derecelendirme kodlayıcılarını artandan azalana doğru sıralamıştır.

Atiye'nin kırgınlığı / yeminini bozmamadaki kararlılığı bakımından

Atiye sarıldı ama yeminini de bozmadı

↑ (artan)

Atiye kırk gün onu yanına yanaştırmadı

Huvat ... laf açmaya çalıştıysa da onu tövbe konuşturamadı

Atiye kocasına sarıldıktan sonra geri çekildi

Atiye Huvat'ın sorularına karşılık vermedi

↓ (azalan)

Atiye'nin inanç kaybı bakımından

Atiye o gün ... muskaların hepsini topladı ↑ (azalan)
“Muskaya da, üfürüğe de inanmam artık,” diyerek kaldırıp attı ↓ (artan)

ÖRNEK: 41

Atiye o gün yorganların içine diktiği, eşeklerin altına gömdüğü, çocukların yakasına döşüne iğnelediği muskaların hepsini topladı. (Tekin, SAÖ, s. 25)

Alıntılanan cümlede sıfat görevli ortaç öbekleri, hiyerarşik bir sıralama ifade etmektedir. *Muska* adına sıfat göreviyle bağlanan öbekler, muskaların saklandığı yerleri bildirir. Muskaların bulunabilirlik seviyesi gitgide artmakta, gizlilik seviyesi azalmaktadır. Temel cümle niteliği taşımayan yardımcı önermeler, söz dizimsel ve anlam bilimsel yollarla derecelendirme ilişkisi kurmuştur. Bu ilişki, alıcıya sezdirim yoluyla aktarılabilir.

muskaların toplanmasındaki zorluk bakımından

yorganların içine diktiği muskalar ↑ (artan)
eşeklerin altına gömdüğü muskalar ↓ (azalan)
çocukların yakasına döşüne iğnelediği muskalar

ÖRNEK: 42

Atiye, olanları duyarsa çıkar gelir, diye Çerçi Osman'la Huvat'a haber yolladı. Huvat o sıralar köy köy dolaşıp davet yiyor, partiye oy topluyordu. Arada bir “İyyim, falanca köyde, filanca ağanın evindeyim,” diye haber yolluyor, arada bir de Çerçi'yle kirlilerini savıp, temiz çamaşır istiyordu.

Atiye, Huvat'ın yolladığı kirlileri “sevda bozma” muskalarının suyuyla yıkadı. Donunu içliğini her defasında okutup Çerçi'nin eline öyle verdi. “Çocukları yenemiyorum, mallarla başa çıkamıyorum, Osman,

*kurban olayım söyle de evine gelsin,” diye tembih üstüne tembih etti.
Adaklar adadı. (Tekin, SAÖ, s. 24-25)*

Atiye, Huvat’ı eve döndürmek için türlü yollar dener. Haber yollar, büyü yapar, dua okutur ve en son adak adama yolunu dener. Huvat’ı döndürmek uğruna yaptıkları aşamalı olarak artmaktadır. Atiye’nin Huvat’ı döndürmek için yaptıkları eylem cümleleriyle kodlanırken döndürme istekliliği sezdirim yoluyla alıcıya iletilmektedir.

Atiye’nin Huvat’ı döndürmek için yaptıkları / döndürme istekliliği

Atiye ... Çerçi Osman’la Huvat’a haber yolladı (azalan) ↑
Huvat o sıralar köy köy dolaşıp davet yiyordu
Huvat partiye oy topluyordu
Huvat arada bir ... haber yolluyordu
Huvat arada bir de Çerçi’yle kirlilerini savıp, temiz çamaşır istiyordu
Atiye, Huvat’ın yolladığı kirlileri “sevda bozma” muskalarının suyuyla yıkadı
Atiye donunu içliğini her defasında okutup Çerçi’nin eline öyle verdi
Atiye ... tembih üstüne tembih etti
Atiye adaklar adadı (artan) ↓

ÖRNEK: 43

Alacüvekliler üç ihtiyarın geldikleri gün dağita dağita bitiremedikleri tohumların üç vakte kadar mis kokulu mor çiçekler açmasını boşuna beklediler. Sonunda onun bir gecede dal sürüp yaprak veren, hayvanların bile yemeğe yanaşmadığı arsız bir ottan başka bir şey olmadığını anladılar. Bu ot kısa sürede her delikten, her taşın altından başını uzattı. Köyün tüm bahçelerini, yollarını sardı, kavaklara tırmanıp bulutlara yaprak uzattı, damlara tırmandı, evlerin dört yüzüne dolandı. Alacüvekliler köyün toprağını bu hayırsız ottan temizlemek için üç gün üç gece yaprak yolup kök söktürülse de çare etmedi. (Tekin, SAÖ, s. 26)

Sonradan Alacüveklilerin *gavur otu* olarak adlandıracakları ot, köylülerin başına bela olur. Bir gecede dal sürüp köyün her yerini sarar. Köylülerin bütün çabalara rağmen ottan kurtulamadığı görülmektedir. *Gavur otunun* dal sürme ile başlayıp köyün her yerini sarması; derecelendirme ilişkisi içinde, aşama aşama verilmiştir. Köylüler üç gün üç gece çalışmasına rağmen köyü ottan temizleyemezler. Böylece otun yayılmasının durdurulamaz olduğu anlaşılır. Bu, derecelendirme ilişkisinin en üst seviyesidir.

Gavur otunun yayılması bakımından

Alacüvekliler ... mis kokulu mor çiçekler açmasını boşuna beklediler (alt sırada)

***Alacüvekliler** sonunda onun bir gecede dal sürüp yaprak veren, hayvanların bile yemeğe yanaşmadığı arsız bir ottan başka bir şey olmadığını anladılar*

bu ot kısa sürede her delikten, her taşın altından başını uzattı

köyün tüm bahçelerini, yollarını sardı

***bu ot** kavaklara tırmanıp bulutlara yaprak uzattı*

***bu ot** damlara tırmandı*

***bu ot** evlerin dört yüzüne dolandı*

Alacüvekliler ... üç gün üç gece yaprak yolup kök söktürlerse de çare etmedi

(en üst sırada)

ÖRNEK: 44

Arkasından köyün içinde bir koğudur dolaşmaya başladı. Huvat'ı Ermeni köyü Gigi yolunda görenler olmuştu. Gigili Topal Aygaz halı çözmeye Alacüvek'e geldiğinde Huvat'ın Gigi'de din değiştirip Ermeni karısı tuttuğunu, sabahlara kadar zil çalıp oynadığını ağzından kaçırmişti.

Atiye, ilk günler, "Karnınızda yalan yuva yapmış anam sizin," diye terslendiyse de koğu öyle bir dallanıp budaklandı ki, "Git şu babanı al da gel lan!" diye Halit'i Huvat'ın yanına yolladı. Huvat bir kızgınlıkla Alacüvek'e çıktı geldi. Köy meydanında bağırdı çağırdı. Ama köylülerin,

*“Gel yeğenim, yine de bir nikah tazele, namaza dur, bizi şüphede koyma,”
diye direktmeleri karşısında çaresiz, köy çeşmesinde aptes alıp namaz kıldı.
Atiye’ye yeniden nikah kıydı. (Tekin, SAÖ, s. 26-27)*

Alıntılanan örnekte Atiye ile Huvat arasındaki ilişki aşamalı olarak verilmektedir. Bu aşamalılık, öncelik-sonralık ve sebep-sonuç ilişkilerine bağlı olarak kurulmuştur. Derecelendirme ilişkisinin her biriminin de kendi içinde bir aşamalılık bildirdiği görülür. Huvat hakkında çıkan dedikoduların artışı, Atiye’nin dedikodulara inanması, Huvat’ın köylüleri inandırma çabası aşamalı olarak verilmektedir. Derecelendirme ilişkisinde her kodlayıcının kendi içinde başka aşamalılık ilişkisi kurması; katmerli bir artan-azalan, azlık-çokluk ilgisi kurar. Bu, iletinin gücünü ve dinamizmini artırmaktadır. Anlatıcının bu anlatım olanağından sıkça faydalandığı görülür.

Atiye ile Huvat arasındaki yaklaşma

arkasından köyün içinde bir koğudur dolaşmaya başladı (azalan / sebep)

Huvat’ı Ermeni köyü Gigi yolunda görenler olmuştu

Gigili Topal Aygaz ... sabahlara kadar zil çalıp oynadığını ağzından kaçırmıştı

*Atiye, ilk günler, “Karnınızda yalan yuva yapmış anam sizin,” diye terslendiyse de koğu
öyle bir dallanıp budaklandı ki, “Git şu babanı al da gel lan!” diye Halit’i Huvat’ın
yanına yolladı*

Huvat bir kızgınlıkla Alacivek’e çıktı geldi

köy meydanında bağırdı çağırdı

ama köylülerin ... direktmeleri karşısında çaresiz, köy çeşmesinde aptes alıp namaz kıldı

Atiye’ye yeniden nikah kıydı (artan / sonuç)

Huvat hakkında çıkan dedikoduların boyutu

Huvat’ı Ermeni köyü Gigi yolunda görenler olmuştu (azalan)

*Gigili Topal Aygaz halı çözmeye Alacüvek’e geldiğinde Huvat’ın Gigi’de din
değiştirdiğini ağzından kaçırmıştı*

Gigili Topal Aygaz Ermeni karısı tuttuğunu ağzından kaçırmıştı

Gigili Topal Aygaz sabahlara kadar zil çalıp oynadığını ağzından kaçırmıştı

Atiye, ilk günler, “Karnınızda yalan yuva yapmış anam sizin,” diye terslendiyse de koğu öyle bir dallanıp budaklandı ki, “Git şu babanı al da gel lan!” diye Halit’i Huvat’ın yanına yolladı (artan)

Atiye’nin dedikodulara inanma seviyesi

Atiye, ilk günler, “Karnınızda yalan yuva yapmış anam sizin,” diye terslendi (azalan)
Atiye “Git şu babanı al da gel lan!” diye Halit’i Huvat’ın yanına yolladı (artan)

Huvat’ın köylüleri inandırma çabası / köylülerle mücadelesi

Huvat bir kızgınlıkla Alacivek’e çıktı geldi (azalan)
Huvat köy meydanında bağırды çağırды
ama **Huvat** köylülerin, “Gel yeğenim, yine de bir nikah tazele, namaza dur, bizi şüphede koyma,” diye diretmeleri karşısında çaresiz, köy çeşmesinde aptes alıp namaz kıldı
Huvat Atiye’ye yeniden nikah kıydı (artan)

ÖRNEK: 45

Atiye’nin Huvat’ın tahtalya oturup içini çeke çeke gözünü dağlara verdiği gündən sonra içine bir korkudur düştü. **Atiye**, Çerçi’ye hemen o gün kırmızı yeşil krapon kağıdı, on şişe de esans ısmarladı. Kağıtlarla gözlerini yanaklarını boyadı, girdi çıktı esans dökündü. Kocasının yanında belinde gözlerini süze süze dolanmaya başladı. O dolandıkça Huvat daha bir derinden iç çekmeye, ardından da “Ah!” etmeye başladı. O, “Ah!” dedikçe Atiye tavuğun altından yumurtayı çekti çekti Çerçi’ye verdi. Yanardöner eşarplar, çıtırık basmalar, saç tokaları, küpeler getirtti. “Uzağa bakmak iyi değilmiş, uzağa baka baka aklını oynatanlar varmış lan,” diye diye, sabah bir türlü akşam bir türlü giyindi. Yüzünde boyalar, saçında tokalar, kulağında sallantılı küpelerle neredeyse bir cine benzedi.

Ama Huvat'ı yenemedi. Huvat bir gün, "Ben bu dağlara baka baka köyden kaçtıydım kız, biliyor musun?" dedi. Atiye'nin "Güp!" diye yüreği yekindi. "Biliyorum, biliyorum," dedi ya, rengi kül gibi oldu. Soluğunu tutup usulca oturduğu yerden kalktı.

Huvat gittikten sonra büyük oğlan gemi azıya aldı. (Tekin, SAÖ, s. 27)

Huvat'ın tekrar gitmesinden korkan Atiye'nin buna engel olmak için yaptıkları gün gün değişmektedir. Çareyi kocasını etkilemekte bulan Atiye, kendi yöntemleriyle makyaj yapmaya çalışır, göz süze süze kocasının etrafında dolanır, sabah akşam kıyafet değiştirir. Giyinme ve süslenme işini o kadar abartır ki adeta bir cine benzer. Atiye'nin Huvat'ı evde tutmak için yaptıkları aşamalı olarak verilmektedir. Öte yandan Huvat'ın uzaklara gitme eğilimi de azalan-artan düzleminde kurulmuştur. İki derecelendirme ilişkisi birbirine sebep-sonuç ilişkisi yoluyla sıkı sıkıya bağlıdır. Huvat'ın gitme isteği arttıkça Atiye'nin süslenme derecesi de artar. Süslenme derecesi arttıkça Huvat'ın gitme isteğinin de arttığı "*O dolandıkça Huvat daha bir derinden iç çekmeye, ardından da "Ah!" etmeye başladı.*" yapısıyla kodlanmıştır. Her iki tarafın eylemleri de birbirine bağlı olarak artış göstermektedir.

Huvat'ın gitme eğiliminin en üst sıradaki kodlayıcısı "*Huvat gittikten sonra büyük oğlan gemi azıya aldı.*"dır. Huvat'ın köyden gittiği bilgisi bir sonraki cümleden büyük birlikte verilmektedir. Bu CBB'nin ilk cümlesi, derecelendirme ilişkisinin en üst sıradaki kodlayıcısı niteliğindedir. Son kademesidir. Böylece derecelendirme ilişkisinin ardışık olarak verilen iki CBB arasında sürdürüldüğü görülür.

Huvat'ın gitme eğilimi bakımından

(alt sırada)

Atiye'nin Huvat'ın tahtalya oturup içini çeke çeke gözünü dağlara verdiği günden sonra içine bir korkudur düştü

o dolandıkça Huvat daha bir derinden iç çekmeye, ardından da "Ah!" etmeye başladı

Huvat bir gün, "Ben bu dağlara baka baka köyden kaçtıydım kız, biliyor musun?" dedi

Huvat gittikten sonra büyük oğlan gemi azıya aldı

(en üst sırada)

Atiye'nin Huvat'ı etkileme çabası

(alt sırada)

Atiye'nin Huvat'ın tahtaliya oturup içini çeke çeke gözünü dağlara verdiği günden sonra içine bir korkudur düştü

Atiye, Çerçi'ye hemen o gün kırmızı yeşil krapon kağıdı, on şişe de esans ısmarladı

Atiye, kağıtlarla gözlerini yanaklarını boyadı, girdi çıktı esans dökündü

Atiye, kocasının yanında belinde gözlerini süze süze dolanmaya başladı

o, "Ah!" dedikçe Atiye tavuğun altından yumurtayı çekti çekti Çerçi'ye verdi

Atiye, yanardöner eşarplar, çıtırık basmalar, saç tokaları, küpeler getirtti

Atiye, "Uzağa bakmak iyi değilmiş, uzağa baka baka aklını oynatanlar varmış lan," diye diye, sabah bir türlü akşam bir türlü giyindi

Atiye, yüzünde boyalar, saçında tokalar, kulağında sallantılı küpelerle neredeyse bir cine benzedi

(en üst sırada)

ÖRNEK: 46

Huvat gittikten sonra büyük oğlan gemi azya aldı. Geceleri öğretmenin bekar odasında yatıp kalkmaya, gündüzleri saçını yan yatırıp geline kıza ıslık çalmaya, ayna tutmaya başladı. Bir gün hırsızlığa dolandıysa, bir diğer gün sarhoş gezindi. Köyün içinde kusmadık duvar dibi devrilmedik kapı önü, yarmadık bağ bahçe bırakmadı. Kimi gün sövdü saydı, kimi gün türkü çağırdı, derken tüm köyü karşısına aldı. O günden sonra kamasını güneşe tuttu, ayaklarını uzattı, köy meydanına oturdu. "Ha gelen bir büyük mü, it mi!" demedi, sigara üstüne sigara yaktı, ikide bir koynundan bir çıplak kadın resmi çıkarıp gencin ihtiyarın önüne attı.

Atiye oklavayı çekip oğlunun etlerini kara kara yaktı. Uykuda saçlarını kırktı. Köylünün biri şikayete geldiğinde, "Oğlum, etme!" diye yalvarıp ağladıysa, diğerinde "Kudurdun mu geberesice!" diye üstüne atladı. Orasını burasını ısırdı. İki güne bir, "Köyün delikanlılarını azdırmaya mı geldin sen buraya?" diye öğretmenin yolunu çevirdi. Kapısına dayandı. Ama Halit gün günden azıttı. O yetmiyormuş gibi

arkasından küçük oğlan, “Ya bana Elmas’ı alırsın, ya evi başına yıkarım,” diye zorlattı. Atiye bu defa büyük oğlanı bırakıp Seyit’e yanaştı. Seyit kapıdan kaçtıysa pencereden içeri atladı, “Ever diyorum kız,” diye Atiye’yi saçından tutup yere yatırdı. Duvar tepelerinde bağıra çağıra ağladı. Taş attı, başını altına tuttu.

Atiye oğullarıyla başa çıkamayacağını anlayınca bir gidenle, “Gelsin şu yenni oğullarını ne edecekse etsin,” diye Huvat’a haber yolladı. Bir süre sonra da Huvat’tan bir mektup aldı. Mektubun geldiği gün Halit’le Seyit yan yana düşünüp ağılın başına çıktılar. Atiye onlar gözden kayboluncaya kadar arkalarından baktı. Gidip erkek odasının kapısına bir kilit astı. (Tekin, SAÖ, s. 27-28)

Alıntılanan örnek, temelde Atiye’nin Halit ve Seyit’le olan mücadelesi etrafında şekillenmektedir. Huvat’ın gidişinden sonra hareketleri daha da serbestleşen oğlanlar; toplumsal kabullere aykırı, saygısızlık olarak da adlandırılabilir davranışlar sergilerler. Önce Halit’le başlayan başıbozukluk Seyit’in evlenme isteği sonucu sergilediği aşırı davranışlarla devam eder. Atiye, bu süreçte sözlü ve fiziksel ikaz yolu ile oğlanları dize getirmeye çalışır ancak Seyit’in Atiye’nin saçını tutup yere yatırmasıyla bu çabaların işe yaramayacağı anlaşılır. Atiye, son çare olarak Huvat’a haber yollar. Halit ve Seyit’in aykırı davranışlarına karşı Atiye’nin verdiği mücadele de aşamalı olarak artmaktadır. Halit’in ve Seyit’in aykırı davranışları ile Atiye’nin mücadelesi kendi içinde aşamalı olarak kodlanmıştır. Bu üç derecelendirme ilişkisi birbirine sebep-sonuç ilişkisiyle bağlıdır.

Halit’in aykırı davranışları bakımından

Huvat gittikten sonra büyük oğlan gemi azıya aldı (azalan)

büyük oğlan** geceleri öğretmenin bekar odasında yatıp kalkmaya **başladı

***büyük oğlan** gündüzleri saçını yan yatırıp geline kıza ıslık çalmaya*

***büyük oğlan** gündüzleri saçını yan yatırıp geline kıza ayna tutmaya başladı*

***büyük oğlan** bir gün hırsızlığa dolandıysa, bir diğer gün sarhoş gezindi*

büyük oğlan köyün içinde kumadık duvar dibi devrilmedik kapı önü **bırakmadı**

büyük oğlan yarmadık bağ bahçe bırakmadı

büyük oğlan kimi gün sövdü saydı

büyük oğlan kimi gün türkü çağırdı

büyük oğlan derken tüm köyü karşısına aldı

büyük oğlan o günden sonra kamasını güneşe tuttu

büyük oğlan ayaklarını uzattı

büyük oğlan köy meydanına oturdu.

büyük oğlan “Ha gelen bir büyük mü, it mi!” demedi

büyük oğlan sigara üstüne sigara yaktı

büyük oğlan ikide bir koynundan bir çıplak kadın resmi çıkarıp gencin ihtiyarın önüne attı

ama Halit gün günden azıttı

(artan) ↓

Seyit’in aykırı davranışları bakımından

(azalan)

o yetmiyormuş gibi arkasından küçük oğlan, “Ya bana Elmas’ı alırsın, ya evi başına yıkarım,” diye zorlattı

Seyit kapıdan kaçtıysa pencereden içeri atladı

Seyit “Ever diyorum kız,” diye Atiye’yi saçından tutup yere yatırdı

Seyit duvar tepelerinde bağıra çağıra ağladı

Seyit taş attı

Seyit başını altına tuttu

(azalan) ↓

Atiye’nin oğlanlarla mücadelesi bakımından

Atiye oklavayı çekip oğlunun etlerini kara kara yaktı

(alt sırada) ↑

Atiye, oğlunun uykuda saçlarını kırktı

Atiye, köylünün biri şikayete geldiğinde, “Oğlum, etme!” diye yalvarıp ağladıysa, diğerinde “Kudurdun mu geberesice!” diye oğlunun üstüne atladı

Atiye, oğlunun orasını burasını ısırdı

Atiye, iki güne bir, “Köyün delikanlılarını azdırmaya mı geldin sen buraya?” diye öğretmenin yolunu çevirdi

Atiye, iki güne bir, “Köyün delikanlılarını azdırmaya mı geldin sen buraya?” diye öğretmenin kapısına dayandı

Atiye oğullarıyla başa çıkamayacağını anlayınca bir gidenle, “Gelsin şu yenni oğullarını ne edecekse etsin,” diye Huvat’a haber yolladı

gidip erkek odasının kapısına bir kilit astı

(üst sırada) ↓

ÖRNEK: 47

O sabah Atiye, Dirmit’in yatağında üç gıgı¹¹ buldu. Kaldırıp bir kenara koydu. Gıgılar dörtlledi, beşledi. Derken Atiye kızın yatağından avuç avuç gıgı toplamaya başladı. “Kız napıyorsun bu gıgılarla,” diye sordukça Dirmit omuz silkti, dil çıkardı. Sonunda Atiye oklavayı kapıp kızın peşine düştü. Çatal kapının önünde Dirmit’i yere yıktı. “Söyle kancık,” diye üstüne çöktü. Dirmit bir çırpındı iki tepindi, sonunda gıgıları donuna soktuğunu söyledi. Atiye, “Boyun devrilsin e mi,” diye Dirmit’i eve sürüdü, ambar odasına kilitledi. Söylene söylene hamurun başına oturdu. Oturmasıyla Cinci Memet’in Dirmit’in doğumundan önce, “Aha!” diyerek hamur tahtasına attığı çentiği hatırladı. Eli ayağı boşandı. Korkusundan bir zaman Dirmit’i dışarı salmadı. Dirmit, “Tükürüğün solana kadar, gidip gelirim kız,” diye evin içinde ayağı yaralı it gibi dolandı. Atiye her defasında, “Gıgı almaya gideceksin geberesice!” diye kızı çaldı çaldı azarladı. Sonunda bir gün artık ana yüreği dayanamadı,

¹¹ *Gıgı*, Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğü’nde iki farklı anlama karşılık gelecek şekilde açıklanmaktadır. Kars, Erzurum, Malatya ve Sivas çevresinde “deve, keçi, koyun vb. Hayvanların pıslığı” anlamında kullanılırken Kırşehir’de “yumurta (çayağzı)” anlamında kullanılmaktadır. Metinde, Atiye’nin gıgıları Dirmit’in yatağında bulmasıyla göçmen kuşların köye gelişleri art arda gerçekleşmektedir. Bağlamdan hareketle *gıgı* ile kastedilenin kuş yumurtaları olduğu düşünülmektedir.

“Hadi kalk kancık,” diyerek Dirmit’i suyollarına, duvar başlarına ağaç kusmuklarına yolladı. Dirmit entarisinin ceplerine kavrulmuş un doldurdu. Eline koca bir çingil üzüm aldı. Merdivenden “güp!” diye atladı. (Tekin, SAÖ, s. 30-31)

Atiye’nin Dirmit’in yatağında bulduğu gıgılar sebebiyle uyguladığı yaptırımlar, zamana bağlı olarak değişiklik göstermekte, aşamalı olarak artmakta ve azalmaktadır. Dirmit’in özgürlüğünü kısıtlayacak düzeye geldikten sonra tekrar düşüşe geçer ve sonunda Dirmit, özgürlüğüne kavuşur. Atiye’nin yaşanan durum karşısındaki tavrı, Dirmit’in özgürlüğünü kısıtlaması; azalan-artan-azalan çizgisinde ilerlerken Dirmit’in özgürlüğü ise artan-azalan-artan çizgisindedir. Dolayısıyla Atiye’nin yaptırımları ile Dirmit’in özgürlüğü ters orantılıdır. Anlam bilimsel düzeyde Atiye, işi yapan; Dirmit ise işten etkilenendir. Atiye’nin eylemleri, Dirmit’in mevcut durumunu belirler. Her iki tarafın eylemleri de kendi içinde aşamalılık bildirmektedir. Anlam ilişkilerindeki çok katmanlı yapı, vericinin üslup özelliklerinden biri olarak kabul edilebilir.

Atiye’nin Dirmit’in özgürlük alanını kısıtlaması bakımından

(azalan)

Atiye “Kız napıyorsun bu gıgılarla,” diye sordukça Dirmit omuz silkti, dil çıkardı sonunda Atiye oklavayı kapıp kızın peşine düştü

Atiye çatal kapının önünde Dirmit’i yere yıktı

Atiye “Söyle kancık,” diye üstüne çöktü

Atiye, “Boyun devrilsin e mi,” diye Dirmit’i eve sürüdü

Atiye, Dirmit’i ambar odasına kilitledi

Atiye söylene söylene hamurun başına oturdu

Atiye oturmasıyla Cinci Memet’in Dirmit’in doğumundan önce, “Aha!” diyerek hamur tahtasına attığı çentiği hatırladı

Atiye’nin eli ayağı boşandı

Atiye korkusundan bir zaman Dirmit’i dışarı salmadı

Atiye her defasında, ... kızı çaldı çaldı azarladı

(artan)

sonunda bir gün artık ana yüreği dayanamadı, “Hadi kalk kancık,” diyerek Dirmit’i suyollarına, duvar başlarına ağaç kasmuklarına yolladı

Dirmit entarisinin ceplerine kavrulmuş un doldurdu

***Dirmit** eline koca bir çingil üzüm aldı*

***Dirmit** merdivenden “güp!” diye atladı*

(azalan)

Dirmit’in özgürlük alanı bakımından

ÖRNEK: 48

O sabah Atiye, Dirmit’in yatağında üç gığı buldu. Kaldırıp bir kenara koydu. Gıgılar dörtledi, beşledi. Derken Atiye kızın yatağından avuç avuç gığı toplamaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 30)

Alıntılanan bölümde gıgıların sayısının düzenli olarak arttığı görülür. Nicelik bakımından derecelendirme söz konusudur. Üç gığı ile başlayan süreç avuç avuçla son bulmakta, gıgıların sayısı belirsiz bir çokluğa ulaşmaktadır. *Avuç avuç* ikilemesinin sıfat görevinde kullanıma çıkarılması, belirsizlik yoluyla çokluğun derecesini artırmaktadır. Vericinin sayı sıfatı kullanmaması, belirsizliğin üstünlüğünden yararlanmak istemesiyle açıklanabilir.

gıgıların niceliği bakımından

o sabah Atiye, Dirmit’in yatağında üç gığı buldu

gıgılar dörtledi

***gıgılar** beşledi*

derken Atiye kızın yatağından avuç avuç gığı toplamaya başladı

(azalan)

(artan)

ÖRNEK: 49

“Kız napıyorsun bu gıgılarla,” diye sordukça Dirmit omuz silkti, dil çıkardı. (Tekin, SAÖ, s.30)

Dirmit'in aykırı davranışları bakımından

Dirmit omuz silkti ↑ (azalan)
↓
Dirmit dil çıkardı ↓ (artan)

ÖRNEK: 50

Sonunda Atiye oklavayı kapıp kızın peşine düştü. Çatal kapının önünde Dirmit'i yere yıktı. "Söyle kancık," diye üstüne çöktü. (Tekin, SAÖ, s. 30)

Atiye'nin Dirmit'e uyguladığı fiziksel şiddetin derecesi

sonunda Atiye oklavayı kapıp kızın peşine düştü ↑ (azalan)
↓
Atiye çatal kapının önünde Dirmit'i yere yıktı
↓
Atiye "Söyle kancık," diye üstüne çöktü ↓ (artan)

ÖRNEK: 51

O gün dam uçuran rüzgar Dirmit'i önüne kattı. Savmanı'da taylarla yarıştı. Üç olukta tazılarla dalaştı. Bir halı dokuyan kızların yanına, bir göle yatan camızların sırtına attı. Dirmit'in üzümünü elinden, un kavurmasını cebinden aldı. Saçlarını dağıttı, ağzını burnunu kanattı.

-Dam uçuran rüzgar, karnım acıktı.

-Toprak ye.

-Anneme dersin.

-Demem.

Dam uçuran rüzgar karanlık bastırınca, "Cinler geliyor!" diye Dirmit'i korkutup eve getirdi. Kaşla göz arasında Atiye'ye onun avuç avuç toprak yediğini söyledi. Atiye, "Aç kız ağzını, kancık," diye Dirmit'i kapının arkasına kıştırdı. "Toprak yiye yiye karnında solucan çıkacak,

geberesice,” diye yere yatırıp dövdü. Kaldırıp saçından tuttu. “Tövbe mi kız!” dedi. Dirmit silkinip başkaldırdı. O başkaldırdıkça Atiye, “Tövbe de kız, tövbe de kancık!” diye dayağı gel ha etti. Soluğu tükeninceye kadar bir sordu, bir vurdu. Sonunda yüreği taşıtı. “İnadın kurusun e mi!” deyip Dirmit’in boğazına bastı. Burnunu sıkıp ağzına “şşap!” diye tükürdü. Dirmit sıçrayıp sekiye çıktı. “Kız yiyeceğim, işte, yiyeceğim işte, kız!” diye tepine tepine bağırdı. Kaçıp sedirin altına saklandı. (Tekin, SAÖ, s. 31-32)

İncelenen metnin anakarakteri Dirmit; rüzgarlarla, çiçeklerle, su tulumbasıyla konuşan ve hayal-gerçek ikileminde yaşayan biridir. Bu, kurguyu büyülü gerçekçilik zeminine taşıyan önemli unsurlardandır. Alıntılanan örnekte de rüzgar, kişileştirilmekte ve Dirmit’le kurduğu iletişim dil bilgisel kodlayıcılar yoluyla alıcının hizmetine sunulmaktadır. Rüzgarın eylemleri, gitgide Dirmit’e zarar verecek bir hal alır ve zararın boyutu da aşamalı olarak artar. Bir halı dokuyan kızların yanına bir göle yatan camızların sırtına atmasıyla başlayan eylemler; üzümünü ve un kavurmasını almasıyla, saçını dağıtıp ağzını burnunu kanatmasıyla devam eder. Dirmit’i korkutarak eve gönderir. Dirmit için eylemlerin en zarar vericisi toprak yediğinin annesine söylenmesi olur. Toprak yemesi, annesinin şiddeti ile cezalandırılır ve şiddetin boyutu da aşamalı olarak artar. Ele alınan örnek sebep-sonuç ilişkisine bağlı olarak gelişen iki farklı derecelendirme ilişkisini bünyesinde taşımaktadır. Zarar vericiliğin artan-azalan doğrultusunda en üst kademesi olan toprak yediğinin annesine söylenmesi, sebep; şiddet görmesi ise sonuç boyutunu oluşturur.

Rüzgarın Dirmit’e verdiği zarar bakımından

dam uçuran rüzgar bir göle yatan camızların sırtına attı

dam uçuran rüzgar Dirmit’in üzümünü elinden aldı

dam uçuran rüzgar Dirmit’in un kavurmasını cebinden aldı

dam uçuran rüzgar Dirmit’in saçlarını dağıttı,

dam uçuran rüzgar Dirmit’in ağzını burnunu kanattı

dam uçuran rüzgar karanlık bastırınca ... Dirmit’i korkutup eve getirdi

dam uçuran rüzgar ... Atiye’ye onun avuç avuç toprak yediğini söyledi

(azalan)

↑

↓

(artan)

Yukarıda da belirtildiği üzere Dirmit'in toprak yediğini öğrenen Atiye, durumu hoş karşılamaz. Dirmit'i sorguya çekip ağzını kontrol eder ve şiddet uygular. Şiddetin boyutu aşamalı olarak artar ve Atiye'nin soluğu tükeninceye kadar devam eder.

Atiye'nin Dirmit'e uyguladığı şiddet bakımından

Atiye, "Aç kız ağzını, kancık," diye Dirmit'i kapının arkasına kısırdı (azalan) ↑

Atiye, Dirmit'i yere yatırıp dövdü

Atiye kaldırıp saçından tuttu

Atiye "Tövbe mi kız!" dedi

o başkaldırdıkça Atiye, "Tövbe de kız, tövbe de kancık!" diye dayağı gel ha etti

Atiye soluğu tükeninceye kadar bir sordu, bir vurdu

Atiye'nin sonunda yüreği taşıtı.

Atiye "İnadın kurusun e mi!" deyip Dirmit'in boğazına bastı

Atiye burnunu sıkıp ağzına "şşap!" diye tükürdü (artan) ↓

ÖRNEK: 52

Dirmit ertesi sabah gün ağarmadan tulumba gıcirtısıyla uyandı. Usulca üstünü giyip Atiye'ye görünmeden sokağa fırladı. Atiye ikindiye kadar evin içinde sinirli sinirli "Hangi küllükte eşiniyor kim bilir kemçik!" diye gezindi. İçten içten de ha şimdi gelir, ha birazdan, diye bekledi. Dirmit çıkıp gelmeyince, "Git bak hele, bir yerde ne kıvrılır kalır da..." diyerek Nuğber'i halının başından kaldırdı. Nuğber söylene söylene Dirmit'e bakmaya gitti. Atiye de arkasından tavuklara yem vermeye bahçeye indi. Yemi saçtı, yalağa su koydu, yumurtaları almak için kümese girdi. Girdi ki ne görsün, Dirmit Keşli Rifat'ın küçük oğlu Ömer'in altında. İkisi de doncak. Atiye yumurtayı filan unuttu. Ömer'le Dirmit'in üstüne çullandı. Kolları bacakları demedi, nereleri eline geldiyse ısırdı. Ömer'i bahçe duvarına kadar taşladı. Dirmit'i saçından sürüye sürüye çıkardı.

Atiye bir kış Dirmit'i dışarı salmadı. Dirmit, "Köpek karı yağdı anne, kar dişlendi kız, saçaklar buzlandı, ne olur gönder az," diye günlerce yalvardı. O yalvardıkça Atiye tandır odasından ambar odasına, ambar odasından sekiye, sekiden tahtalıya dolandı, Dirmit bir yanda ağladıysa o bir yanda ağladı. Ne çare ki Cinci Mehmet'in, "Bu çocuk eksik doğmazsa başına gelmedik kalmayacak!" demesini, bir de, "Bu dediğimi iyi belleyin ha! Aha!" diyerek hamur tahtasına attığı çentiği aklından çıkaramadı. Çıkaramadığı gibi Dirmit'in başına bir iş gelmesinden korkup onu eve kapadığı da yetmedi. Bir yandan da evin içinde kızını keşiflemeye başladı. Dirmit'in iç bunaltısından yaptığı her şeyin altından olmadık anlamlar çıkardı. Onun bez bebeğini kucığına alıp bebeğiyle konuşmasını, dışarıda yağın karı içeriden çırpıp bağırarak seyretmesini, sedirin altında oynarken orada uyuyakalmasını Cinci Memet'in hamur tahtası üstüne attığı çentiğe bağladı. Derken işi Dirmit'in cinlerin derneğine girdiğinden şüphelenmeye kadar vardırırdı. Bu defa onu keşiflemeyi bir kenara bıraktı. "Kızım, kınalı kızım," diye ikide bir yanaşıp bir, "De hele, cinler seni adınla mı çağırıyor?" diye o değılden ağzını aradı; bir, "Bana demezsen seni alıp giderler, bir daha da bize göstermezler ha!" diye sıkıştırdı. "Cinlerin düğününe gittin mi? Evlerini gezdin mi?" derken kızı cinler yürütmesin diye tutup sedire bağladı. Dirmit "Çöz diyorum beni, kız," diye debelene debelene günlerce ağladı. Sonunda bir ateş bir terlemeyle hastalandı. Ağzından köpükler saça saça gözlerini kapadı, üç gün açmadı. Dördüncü gün açıp tavana verdi. Atiye, "Kız elden gitti," diye dövündükçe Dirmit, "Başım! Başım!" diye inledi. Atiye, "Çıktı valla Cinci Memet'in çentiği," dedikçe Dirmit'in her yanı kırmızı kırmızı çentik döktü. Her bir çentik sulandı, kaşındı, kara kara kabuk bağladı. Atiye gitti geldi "Kabukları kaldırayım deme, derin yaralar açarsın ha!" diye tembihledi. Ama yine de ne olur ne olmaz diye kızın ellerini bir torbaya sokup bağladı.

Dirmit yemlik zamanı iyileşip yataktan kalktı. Atiye hastalığın Dirmit'te eser bırakmadığına öyle çok sevindi ki onu ayağa kalktığı gün sokağa saldı. Saldı ama yanıldı. Hastalığın kızında bıraktığı eser gözle

görülmeyişinden hiç farkına varmadı ama Dirmit'te çentik hastalığından sonra her yaptığını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eser kaldı.

-Anne, tulumbaya ne yazık, değil mi?

-Ne diyorsun kız sen?

-Tulumbaya yazık diyorum.

-Nesine yazıkmiş?

Geceleri tulumba aya karşı tek başına uluyan bir ite benziyordu. Durmadan kuyruğunu sallıyor, Dirmit'i yanına çağırıyordu. Dirmit önceleri korktu. Bir zaman tulumbanın kıyruk salladığını görür görmez kafasını yorganın altına soktu. Ama bir gün helheli oynarken tulumba, "Geceleri yanıma gelersen ben de sana sabaha açılacak gül tomurcuklarının yerini söylerim," dedi. Dirmit iki güne kalmadan köyün bahçelerindeki tüm gül fidanlarının yerini öğrendi. Geceleri gizlice tulumbanın başına iniyor, sabahları kimseye görünmeden suyollarından geçip tomurcukların başına varıyordu.

-Uyuyamıyorum, yediveren gül.

-Neden?

-Seni, tomurcuklarını düşünmekten.

O gül zamanı Dirmit, "Ya uyur da uyanamazsam. Ya ben uyurken güller solar, dallar kurursa," diye öyle çok korktu ki o gül zamanından bir dahaki gül zamanına kadar gözünü hiç kırpmadı. (Tekin, SAÖ, s. 32-34)

Alıntılanan örnek, yoğun olarak Atiye ve Dirmit'in birbirine karşı davranışlarını içermektedir. Atiye'nin Dirmit ile Keşli Rıfat'ın oğlu Ömer'i kümeşte doncak ve üst üste görmesi, Atiye'yi çileden çıkartır. Her ikisine de uyguladığı yaptırımın derecesi zamanla artmaktadır. Bu derecelendirme ilişkisi içinde; Dirmit'in yalvarması, Atiye'nin oradan oraya dolanması, Cinci Memet'in kehanetleri ve cinlerin Dirmit'e yapabilecekleri da aşamalılık bildirmektedir. Atiye'nin uyguladığı yaptırımlar, Dirmit'in hastalanmasına sebep olmuş ve hastalığın derecesi de gitgide artmıştır. Sebep-sonuç ilişkisinin her iki unsurunun da kendi içinde aşamalılık bildirdiği görülmektedir. Dirmit'in fiziksel

değişimi, onda ruhsal olarak da bazı değişiklikler yaratır. Gerçeklikle bağı aşamalı olarak azalmaktadır. Bir cümleden büyük birlik, birden fazla derecelendirmeyi bünyesinde barındırmakta, bunlar sebep-sonuç ilişkisi yoluyla birbirine bağlanmaktadır. Verici, üslup özelliklerinden biri olan çok katmanlı yapıların gücünden faydalanmıştır.

Atiye'nin merakının derecesi

(azalan)

Atiye ikindiye kadar evin içinde sinirli sinirli "Hangi küllükte eşiniyor kim bilir kemçik!" diye gezindi

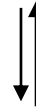
Atiye içten içten de ha şimdi gelir, ha birazdan, diye bekledi

Dirmit çıkıp gelmeyince, "Git bak hele, bir yerde ne kıvrılır kalır da..." diyerek Nuğber'i halının başından kaldırdı

(artan)

Dirmit'le Ömer'in durumunun uygunsuzluk derecesi

Atiye girdi ki ne görsün, Dirmit Keşli Rifat'ın küçük oğlu Ömer'in altında ikisi de doncak

(azalan)

(artan)

Atiye'nin Dirmit'e karşı yaptırımları

Atiye, Ömer'le Dirmit'in üstüne çullandı

(azalan)

Atiye, kolları bacakları demedi, nereleri eline geldiyse ısırdı

...

Atiye, Dirmit'i saçından sürüye sürüye çıkardı

Atiye bir kış Dirmit'i dışarı salmadı

...

Atiye'nin, çentiği aklından çıkaramadığı gibi Dirmit'in başına bir iş gelmesinden korkup onu eve kapadığı da yetmedi

Atiye, bir yandan da evin içinde kızını keşiflemeye başladı

Atiye, bu defa onu keşiflemeyi bir kenara bıraktı

Atiye “Kızım, kınalı kızım,” diye ikide bir yanaşıp bir, “De hele, cinler seni adınla mı çağırıyor?” diye o değılden ağzını aradı

Atiye bir, “Bana demezsen seni alıp giderler, bir daha da bize göstermezler ha!” diye sıkıştırdı

Atiye “Cinlerin düğününe gittin mi? Evlerini gezdin mi?” derken kızı cinler yürütmesin diye tutup sedire bağladı (artan)

...

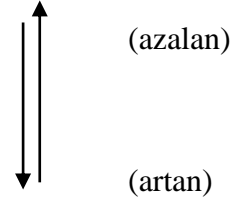
Atiye hastalığın Dirmit’te eser bırakmadığına öyle çok sevindi ki onu ayağı kalktığı gün sokağı saldı (azalan)

Atiye’nin Ömer’e uyguladığı şiddet

Atiye, Ömer’le Dirmit’in üstüne çullandı

Atiye, kolları bacakları demedi, nereleri eline geldiyse ısırdı

Atiye, Ömer’i bahçe duvarına kadar taşıladı

Atiye’nin Dirmit ve Ömer’i kümeşte gördükten sonraki şiddete dayalı ve özgürlük kısıtlayıcı yaptırımları, azalan-artan-azalan ilişkisindedir. Yaptırımlar, Dirmit’in ruhsal ve fiziksel değışimlerine bağılı olarak azalır veya artar. Bu aşamalılık, doğrusal bir çizgide olmayıp inişli çıkışlıdır. Dirmit’in cinler yürütmesin diye sedire bağlanması, özgürlük alanının en dar olduğu noktadır. Dolayısıyla Atiye’nin yaptırımlarının zirvesi Dirmit’i sedire bağlamasıdır. Dirmit’in *çentik döküp* iyileşmesinin ardından Atiye, Dirmit’i sokağı salar. Bu, Dirmit’in özgürlük alanının en geniş / üst; Atiye’nin yaptırımlarının en alt derecesidir.

Dirmit’in yalvarması

köpek karı yağdı anne (azalan)

kar dişlendi kız

saçaklar buzlandı

ne olur gönder az (artan)

Atiye’nin dolandığı alanın genişliği

tandır odasından ambar odasına (azalan)

ambar odasından sekiye

sekiden tahtalığa dolandı (artan)

Atiye'nin Dirmit ile ilgili sanrıları bakımından

(azalan)

Atiye ne çare ki Cinci Mehmet'in, ... hamur tahtasına attığı çentiği aklından çıkaramadı

Atiye'nin, çentiği aklından çıkaramadığı gibi Dirmit'in başına bir iş gelmesinden korkup onu eve kapadığı da yetmedi

Atiye bir yandan da evin içinde kızını keşiflemeye başladı

Atiye Dirmit'in iç bunaltısından yaptığı her şeyin altından olmadık anlamlar çıkardı

Atiye onun bez bebeğini kucağına alıp bebeğiyle konuşmasını, dışarıda yağın karı içeriden çırpıp bağırarak seyretmesini, sedirin altında oynarken orada uyuyakalmasını Cinci Memet'in hamur tahtası üstüne attığı çentiğe bağladı

Atiye derken işi Dirmit'in cinlerin derneğine girdiğinden şüphelenmeye kadar vardırı

Atiye bu defa onu keşiflemeyi bir kenara bıraktı

Atiye "Kızım, kınalı kızım," diye ikide bir yanaşır bir, "De hele, cinler seni adınla mı çağırıyor?" diye o değılden ağzını aradı

Atiye bir, "Bana demezen seni alıp giderler, bir daha da bize göstermezler ha!" diye sıkıştırdı

Atiye "Cinlerin düğününe gittin mi? Evlerini gezdin mi?" derken kızı cinler yürütmesini diye tutup sedire bağladı

Dirmit "Çöz diyorum beni, kız," diye debelene debelene günlerce ağladı

Dirmit sonunda bir ateş bir terlemeyle hastalandı

Dirmit ağzından köpükler saça saça gözlerini kapadı, üç gün açmadı

Dirmit dördüncü gün açıp tavana verdi

Atiye, "Kız elden gitti," diye dövündükçe Dirmit, "Başım! Başım!" diye inledi

Atiye, "Çıktı valla Cinci Memet'in çentiği," dedikçe Dirmit'in her yanı kırmızı kırmızı çentik döktü

(artan)

(Atiye'nin sanrılarına göre) cinlerin Dirmit'e yapabileceği kötülükler

bana demezen seni alıp giderler

(en az)

bana demezen bir daha da bize göstermezler ha

(en çok)

Atiye, Dirmit'teki ruhsal ve fiziksel değişimleri cinlerle iletişim halinde olmasına bağlamaktadır. Dirmit'in bebeğiyle oynamasını, yağın karı seyretmesini ve sedirin altında uyuyakalmasını cinlerin derneğine girmesiyle açıklamaktadır. Atiye'nin Dirmit'in davranışları karşısında oluşturduğu sanrıların derecesi aşamalı olarak artar. *Çentik hastalığı* olarak ifade edilen hastalık -belirtilerden de hareketle- su çičeęi hastalığıdır. Atiye, Dirmit'in hastalanmasını da Cinci Memet'in doğum öncesi yaptığı kehanetlere bağlar. Atiye'nin evhamı arttıkça Dirmit'in sağlığının daha da kötüleştii görölür. Bu örnek, iç içe derecelendirme örneğidir:

Atiye'nin evhamı

"Kız elden gitti,"

"Çıktı valla Cinci Memet'in çentiği,"

Dirmit'in hastalığı

(azalan) — "Başım! Başım!" (azalan)

(artan) — Dirmit'in her yanı ... çentik döktü

her bir çentik sulandı

kaşındı

kara kara kabuk bağladı (artan)

Dirmit'in sağlık durumunun kötüleşme derecesi

Dirmit sonunda bir ateş bir terlemeyle hastalandı

Dirmit ağzından köpükler saça saça gözlerini kapadı

Dirmit üç gün açmadı

Dirmit dördüncü gün açıp tavana verdi

Dirmit, "Başım! Başım!" diye inledi

Dirmit'in her yanı kırmızı kırmızı çentik döktü

her bir çentik sulandı

her bir çentik kaşındı

her bir çentik kara kara kabuk bağladı

Dirmit yemlik zamanı iyileşip yataktan kalktı

(azalan)

(artan)

(azalan)

(artan)

(artan)

(azalan)

Atiye'nin Dirmit'in hastalığı karşısında aldığı tedbirler

(azalan)

Atiye gitti geldi "Kabukları kaldırayım deme, derin yaralar açarsın ha!" diye tembihledi ama yine de ne olur ne olmaz diye kızın ellerini bir torbaya sokup bağladı

(artan)

Atiye, önce kızını kabukları koparmaması konusunda uyarma yoluna gider. Daha sonra Dirmit'e güvenemeyip işi, ellerini bir torbaya sokup bağlama noktasına kadar getirir. Dirmit'in eve hapsedilmesi sonucu ortaya çıkan hastalığı, görünürde bir iz bırakmasa da Dirmit'i psikolojik açıdan etkilemiştir. Hastalık gözle görülmeyen eserler bırakır Dirmit'te. Önce her yaptığını gizleme ile başlar, her şeye acıma ve insan dışı varlıklarla konuşma ile devam eder. Sonunda Dirmit'in gerçeklikle olan ilişkisi iyice azalır. Hastalığın Dirmit'te bıraktığı ruhsal etkiler ve gerçeklikle olan bağının azalışı aşamalı olarak verilmektedir. Verici, iç içe derecelendirme ilişkisi kurarak hastalığın psikolojik boyutunu gözler önüne serer.

hastalığın Dirmit'te bıraktığı psikolojik etkiler

her yaptığını gizleme (a)

olur olmaz şeylere acıma (b)

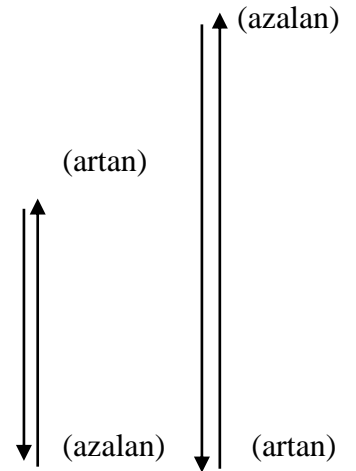
Dirmit'in gerçeklikle olan bağı

tulumbadan korkma (c)

insan dışı varlıklarla konuşma: tulumba (d.1.)

insan dışı varlıklarla konuşma: yediveren gül (d.2.)

güllerin solmasından korkma (e)

c ile işaretli bölümden itibaren Dirmit'in gerçeklikle olan bağının da aşamalı olarak koptuğu görülür. Önceleri tulumbayı *aya karşı tek başına uluyan bir ite* benzetir. Tulumbanın onu çağırdığı sanrısına kapılıp korkar daha sonra onunla konuşmaya başlar. Dirmit'in insan dışı varlıklarla konuşması böyle başlar. Daha sonra yediveren gülle konuşup yeni açılacak tohumların yerini öğrenir. Bu defa da *güller solar, dallar kurur* diye bir gül zamanından diğer gül zamanına kadar gözüne uyku girmez. Hastalığın Dirmit'teki ruhsal etkileri, gerçeklik duygusunun yitirilişi ve evhamlılık hali olarak ortaya

çıkılmaktadır. Bu etkiler, Dirmit'i iki gül mevsimi arası uykusuz bırakacak seviyeye ulaşmaktadır.

ÖRNEK: 53

Sabaha karşı Atiye'yi, "Anamın saçına kına yaktın mıydı, kız?" diye dürte dürte uyandırdı. Atiye uykulu uykulu ağzını açtı. "Yaktım ama yakmadım öyleyse, lan," diye başladı. Huvat'a anasının sandığına boğum boğum kara kurtlar düştüğünü, kurt evi sarmasın diye de sandığı bahçeye atıp anasının gömüldüğü gün ateşe verdiğini anlattı. Huvat'ın hallerine kızdığından bir de tüm Alacüvek ahalisinin kurtları gördüğünü, "Nuğber Dudu cehennemlik ya, biz duasını esirgemeyelim," diyerek okuyup üfledikleri yalanını attı. Sonra da dönüp yattı. Huvat'ın o dakika soluğu içine kaçtı. Ne yapacağını bilemedi. Bir yorganı başına çekti, bir tekmeledi. Sonradan sonraya, "Vay geçmişini," diye ayağa kalktı, Atiye'ye bir dayak attı, bir dayak attı. (Tekin, SAÖ, s. 35)

Örnekte Atiye'nin Huvat'ı kızdırmak için söylediği yalanlar peşi sıra verilmektedir. Nuğber Dudu'nun -Huvat'ın annesinin- ölümünden sonra gerçekleştiği söylenen eylemler onun cennetten aşamalı olarak uzaklaştığını imgelemektedir. Bu; örtük bir bilgi olarak sunulmakta, alıcıya sezdirim yoluyla aktarılmaktadır. Yalanların boyutu arttıkça Huvat'ın öfkesi de artar ve eylemleri şiddete dönüşür. Bu, Huvat'ın öfkesinin en üst noktasıdır. Verici, öfkenin aşamalı artışını ifade etmek için eylemlerin gücünden yararlanmaktadır. Ayrıca tam tekrar yoluyla kurulan *bir dayak attı, bir dayak attı* yapısı dayağın şiddetini artırmaktadır. Atiye'nin yalanları ve Huvat'ın öfkesi kendi içlerinde artan-azalan durumunda olup birbirlerine sebep-sonuç ilişkisi ile bağlıdır.

Atiye'nin yalanlarının boyutu (sebep)

"Yaktım ama yakmadım öyleyse, lan," diye başladı

(azalan)

*Huvat'a anasının sandığına boğum boğum kara kurtlar düştüğünü **anlattı***

kurt evi sarmasın diye de sandığı bahçeye atıp anasının gömüldüğü gün ateşe verdiğini anlattı

Huvat'ın hallerine kızdığından bir de tüm Alacüvek ahalisinin kurtları gördüğünü, yalanını attı

tüm Alacüvek ahalisinin "Nuğber Dudu cehennemlik ya, biz duasını esirgemeyelim," diyerek okuyup üfledikleri yalanını attı (artan) ↓

Huvat'ın öfkesi (sonuç)

Huvat'ın o dakika soluğu içine kaçtı

ne yapacağını bilemedi

bir yorganı başına çekti

bir tekmeledi

sonradan sonraya, "Vay geçmişini," diye ayağa kalktı

Atiye'ye bir dayak attı, bir dayak attı

↑ (azalan / en az)

↓ (artan / en çok)

ÖRNEK: 54

Dayanır dayanmaz da yer yerinden oynadı. I. mmm: Alacüvek, "Huvat köyün adını değiştireyormuş," diye bir haberle çalkalandı.

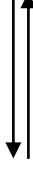
O gece Alacüvek'te kimse uyumadı. Kırklı bebeğinden yatalağına varıncaya kadar herkes ayaklandı. Kadınlar başlarında çanları, ellerinde kirmenleri, sırtlarında bebekleri muhtarın kapısının önünde topluştılar. Erkekler muhtarın erkek odasında sabahaca bağırdılar. Yaşlılar ilkin, "Alacüvek adı atamız yadırın yadigarıdır, günaha girmeyin," diye nasihat verdiler. Sonuna kadar da bastonlarına dayanıp direndiler. Ama gün ağarınca bir öfkeyle muhtarın erkek odasını terk ettiler. II. mmm: Yaşlılar şöyle dursun Huvat bile ateşli yandaşları karşısında ilkin şaşkınlığa düştü. Daha o Alacüvek değil de şu olsun demeye fırsat bırakmadan o bir isim, öteki başka bir isim söylemeye başladı. Neyse ki Huvat sonunda kendini

toparladı, “Köyün adını ‘Atom’ koyacağız,” diye yerinden fırladı. **III. mmm:** Herkes bir merakla susup Huvat’a baktı. Neden sonra Keşli Rifat ayıktı. “ ‘Atom’ neyin nesi ki, lan?” diye sormayı akıl etti. Huvat şehirde herkesin atomdan söz ettiğini, atomun altından daha kıymetli bir şey olduğunu söyleyerek atom hakkında ne biliyorsa sıraladı. Ama lafını bitirmeden Değnekli Ali koltuk değneklerini çekip ayağa kalktı, “Atom ilkinde gavur adı,” diye ortaya ters bir laf attı. Huvat “Lan topal it, senin gibi yarım akıllıya mı kaldı gavur adıyla,” diye bir kızgınlıkla Değnekli Ali’nin üstüne atıldı, yakasından tutup yere yattırdı. Değnekli Ali, “Kore’ye kim gitti, lan, ha?” diye ağlamaya başladı. Burnunu çeke çeke atom hakkında bildiklerini bir de o anlattı. “Atomu yiyen it kudurur lan,” diye köylünün ödünü patlattı. Yerine çekilip oturmadan da ortaya yeni bir isim attı. Akçalı...

Köylüler o günden sonra hem Alacüvek’in adını hem de Değnekli Ali’nin adını değiştirdiler. Alacüvek’e “Akçalı”, Değnekli Ali’ye de “Koreli” dediler. (Tekin, SAÖ, s. 35-36)

Huvat’ın Alacüvek köyünün adını değiştirmek istemesi üzerine köyde yer yerinden oynar. Köylünün bu fikir üzerine duyduğu şaşkınlığa bağlı tepkiler aşamalı olarak artmaktadır. İsyen seviyesine ulaşan bu tepkiler, bir süre sonra yerini isim önerisi vermeye bırakır. Köylünün isim değişikliği fikrine karşı olumsuz tepkileri artan-azalan çizgisinde ilerlemiştir. Verici; bu derecelendirme ilişkisini söz dizimsel yollarla kodlamakta, diyaloglarla da desteklemektedir. Köylülerin isim değişikliği önerisine verdiği tepkilerin derecelendirilmesi bir cümleden büyük birliğin bir kısmından başlayıp iki cümleden büyük birlik boyunca sürdürülmüştür. Köyün adının değiştirilmesiyle olumsuz tepkiler en alt seviyeye ulaşır. Alıntılanan örnekte, sırasıyla I, II ve III. mini mikro metinler, artan-azalan çizgisinde olmakla birlikte her biri kendi içinde de aşamalılık bildirmektedir. Böylece iç içe girişik bir derecelendirme ilişkisi kurulmuştur.

yer yerinden oyna- eyleminin derecesi bakımından

I. mini mikro metin		(artan)
II. mini mikro metin		
III. mini mikro metin		(azalan)

yer yerinden oyna- eyleminin derecesi bakımından

(I. mini mikro metin)

Alacüvek, “Huvat köyün adını değiştireyormuş,” diye bir haberle çalkalandı (azalan)

o gece Alacüvek’te kimse uyumadı

kırkklı bebeğinden yatalağına varıncaya kadar herkes ayaklandı

kadınlar başlarında çanları, ellerinde kirmenleri, sırtlarında bebekleri muhtarın kapısının önünde toplastılar

erkekler muhtarın erkek odasında sabahaca bağıştılar

yaşlılar ilkin, “Alacüvek adı atamız yatırın yadigarıdır, günaha girmeyin,” diye nasihat verdiler

yaşlılar sonuna kadar da bastonlarına dayanıp direndiler

ama gün ağıarınca bir öfkeyle muhtarın erkek odasını terk ettiler (artan)

(II. mini mikro metin)

yaşlılar şöyle dursun Huvat bile ateşli yandaşları karşısında ilkin şaşkınlığa düştü (azalan)

daha o Alacüvek değil de şu olsun demeye fırsat bırakmadan o bir isim, öteki başka bir isim söylemeye başladı.

neyseki Huvat sonunda kendini toplardı, “Köyün adını ‘Atom’ koyacağız,” diye yerinden fırladı (artan)

(III. mini mikro metin)

herkes bir merakla susup Huvat'a baktı

(artan)

neden sonra Keşli Rifat ayıktı

"Atom' neyin nesi ki, lan?" diye sormayı akıl etti

*Huvat şehirde herkesin atomdan söz ettiğini söyleyerek **atom hakkında ne biliyorsa sıraladı***

Huvat ... atom hakkında ne biliyorsa sıraladı

ama ... Değnekli Ali ... ayağa kalktı, "Atom ilkine gavur adı," diye ortaya ters bir laf attı

Huvat "Lan topal it, senin gibi yarım akıllıya mı kaldı gavur adıyla," diye biri kızgınlıkla Değnekli Ali'nin üstüne atıldı

yakasından tutup yere yatırdı

Değnekli Ali, "Kore'ye kim gitti, lan, ha?" diye ağlamaya başladı

burnunu çeke çeke atom hakkında bildiklerini bir de o anlattı

"Atomu yiyen it kudurur lan," diye köylünün ödünü patlattı

yerine çekilip oturmadan da ortaya yeni bir isim attı. Akçalı...

köylüler o günden sonra hem Alacüvek'in adını hem de Değnekli Ali'nin adını değiştirdiler

Alacüvek'e "Akçalı", Değnekli Ali'ye de "Koreli" dediler.

(azalan)

ÖRNEK: 55

Huvat "Lan topal it, senin gibi yarım akıllıya mı kaldı gavur adıyla," diye bir kızgınlıkla Değnekli Ali'nin üstüne atıldı, yakasından tutup yere yatırdı. Değnekli Ali, "Kore'ye kim gitti, lan, ha?" diye ağlamaya başladı. Burnunu çeke çeke atom hakkında bildiklerini bir de o anlattı. "Atomu yiyen it kudurur lan," diye köylünün ödünü patlattı. Yerine çekilip oturmadan da ortaya yeni bir isim attı. Akçalı... (Tekin, SAÖ, s. 36)

Huvat'ın Değnekli Ali'ye karşı öfkesi eylemleri aracılığıyla okuyucuya sezdirilmektedir. Bu eylemler aşamalı olarak artar. CBB'nin devamında Huvat'ın eylemlerinin son bulduğu görülmektedir ancak verici; bunu dil bilgisel yollarla kodlamaz, alıcının çıkarımına bırakır. Huvat'ın öfkesinin azalışının aşamalı olup olmadığı da bilinmemektedir.

Huvat'ın öfkesi

(artan)

Huvat “Lan topal it, senin gibi yarım akıllıya mı kaldı gavur adıyla,” diye biri kızgınlıkla Değnekli Ali'nin üstüne atıldı

Huvat “Lan topal it, senin gibi yarım akıllıya mı kaldı gavur adıyla,” diye biri kızgınlıkla Değnekli Ali'nin yakasından tutup yere yatırdı

Değnekli Ali, “Kore'ye kim gitti, lan, ha?” diye ağlamaya başladı

Değnekli Ali, burnunu çeke çeke atom hakkında bildiklerini bir de o anlattı

Değnekli Ali, “Atomu yiyen it kudurur lan,” diye köylünün ödünü patlattı

Değnekli Ali, yerine çekilip oturmadan da ortaya yeni bir isim attı. Akçalı... (azalan)

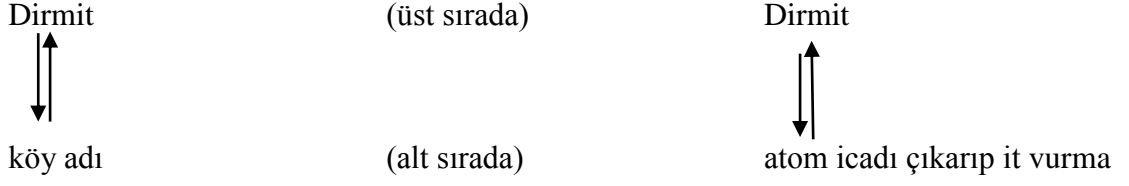
ÖRNEK: 56

Atiye, Huvat'a köy adı kaygısı çekeceğine, durup dururken bir atom icadı çıkarıp it vuracağına, evde eksik¹² arasa daha iyi olacağını duyurdu. (Tekin, SAÖ, s. 37)

Alıntılanan örnekte Dirmit ile köy adı ve atom icadı çıkarıp it vurma arasında karşılaştırma yapılmakta ve Dirmit'in bunlardan daha önemli olduğu söz dizimsel öğelerle kodlanmaktadır. Atiye'ye göre değer bakımından Dirmit, köy adı ve atom icadı çıkarıp it vurmaya göre üst sırada yer almaktadır.

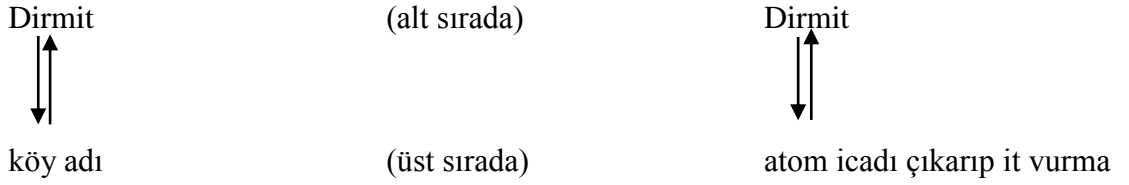
¹² Eksik ile kastedilen, kız çocukları Dirmit'tir. Dirmit, Atiye'nin bacılığının yanına -Dizgeme'ye- gönderilmiştir.

Atiye'ye göre değer bakımından

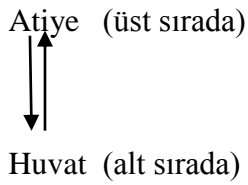
Sezdirim yoluyla çıkarılabilecek bir sonuç ise Huvat'a göre bu derecelendirme ilişkisinin üst sırasında *köy adı* ve *atom icadı çıkarıp it vurma* meselesinin yer aldığıdır. Huvat'ın bu iki konuyla ilgilenirken Dirmit'in yokluğunu fark etmediği anlamı çıkarılmaktadır.

Huvat'a göre değer bakımından

Bütünleştirici bir yaklaşımla vericinin Dirmit'e verilen değer bakımından Atiye ve Huvat'ı karşılaştırdığı da düşünebilir. Buna göre Dirmit'e verilen değer bakımından Atiye, Huvat'tan üstün durumdadır. Verici, bunu alıcıya iletmek için hiçbir dil bilgisel kodlayıcıya başvurmamış; alıcının sezgisine, ansiklopedik bilgisine bırakmıştır. Nicelikte hacimsiz görünen bu örnek, üç farklı derecelendirme ilişkisini içermesi nedeniyle anlamsal derinliğe sahiptir.

Dirmit'e verilen değer bakımından

ÖRNEK: 57

“Senin bacılığının kızı Zekiye bana ayran verirken kızın yüzü bir kızardı ki, dayanamadım işte,” diye kestirip attı. (Tekin, SAÖ, s. 38)

Zekiye'nin yüzünün kızarma derecesi, olumlu cümle ve ki birleşimi ile artırılmıştır. Muna Yüceol Özezen, bu söz öbeğinin olumlu cümle ve “yazım özellikleri bakımından ki bağlacının etkisinde kalan pekiştirme işlevli ki” ile oluştuğunu belirtmektedir. Hatta bu dil biriminin “kuvvetlendirme edatı” olarak değerlendirilebileceğini ifade eder. Özezen'e göre “ki” pekiştirme işlevini ancak söz dizimsel bir birleşmeyle, başka bir dil birimiyle söz öbeği kurarak yerine getirebilir.¹³ Örnekte olumlu yüklem ve *ki pekiştirecinin* birleşimi ile kızar- eyleminin derecesi artırılmıştır.

ÖRNEK: 58

*Huvat gitti ama pir gitti. On gün Atiye ağılın başını su yolu etti.
Bir, kötü kötü söylendi; bir, kulağını kapıya verdi, bir, ata atlayıp
Dizgeme'ye gidecek oldu.* (Tekin, SAÖ, s. 37)

Huvat'ın Dirmit'i almaya gitmesi sebebiyle Atiye'nin duyduğu tedirginlik aşama aşama artmakta, Atiye'nin ne yapacağını bilemediği anlaşılmaktadır. Ardı ardına sıralan *su yolu et-*, *kötü kötü söylen-*, *kulağını kapıya ver-*, *ata atlayıp Dizgeme'ye gidecek ol-* eylemleri öznenin tedirginliğini ifade etme amacıyla kullanılan dil bilgisel kodlayıcılarıdır. Verici, öznenin eylemlerini birbiri ardınca değiştirerek alıcıya tedirginliğin boyutunu sezdirmektedir. Tedirginliğin derecelendirmesi söz dizimsel kodlayıcıların desteği ve sezdirim yoluyla yapılmıştır.

Atiye'nin tedirginliği

on gün Atiye ağılın başını su yolu etti ↑ (azalan)
Atiye bir, kötü kötü söylendi
Atiye bir, kulağını kapıya verdi
Atiye bir, ata atlayıp Dizgeme'ye gidecek oldu ↓ (artan)

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkn. Muna Yüceol Özezen, “Türkiye Türkçesinde Pekiştirme İşlevli Ki”, *Ankara, Turkish Studies* (2013), s. 367-373

ÖRNEK: 59

I. mmm: Zekiye daha Akçalı'ya el öpmeye gelmeden, (a.1.) onun toka gibi iri gözlü, (a.2.) epil epil yüzü, (a.3.) serpmeye benli, (a.4.) eline çabuk bir kız olduğunu tüm köy duydu. (a.5.) Duyan duyduğuna bir kattı, (a.6.) bin yakıştırdı, (a.7.) Zekiye'nin süzüle süzüle köye gelip gitmesinden sonra da bu yakıştırmalar öyle bir hal aldı ki halı dokuyucular yeşil halı ipine Zekiye'nin gözünden demeye başladılar. (a.8.) “Zekiye'nin benleri gibi kuskus dökmek” lafı da o günlerde Akçalıların diline yerleşti. II. mmm / (a.9.1.) Yine o günlerde Akçalı kadınlar yeni bir adet çıkardılar. (a.9.2.) Entarilerinin altından bellerine kalın bir bez dolayıp sıktırmaya başladılar. (a.9.3.) Zekiye'nin belinin inceliğine ağızları öyle açık kalmıştı ki Atiye'nin bu işe küçüklükten başlanmazsa bel inceltmeye pek faydasının dokunmayacağına dair sözlerine bir süre kulak asmadılar. (a.9.4.) Koç katımına kadar sargularını hiç çıkarmadan bellerini sınadılar. III. mmm / (a.9.5.1.) Ama koç katımından sonra topluca bir hırıltıya düştüler. (a.9.5.2.) Bel inceltme hevesi yüzünden kadınlar arasında tıknefes, (a.9.5.3.) öksürük, (a.9.5.4.) kızarma ve (a.9.5.5.) terleme baş gösterdi. (a.9.5.6.) Bazılarının elinde, (a.9.5.7.) yüzünde, (a.9.5.8.) gövdesinde yaralar açıldı. Üç kadında da (a.9.5.9.) görme ve (a.9.5.10.) konuşma bozukluğu ortaya çıktı. (a.9.15) Hepsinin beli ise kütük gibi şişti. (a.9.5.11.) Şişmenin başlamasıyla, “Artık bel inceltme zamanı bizden geçmiş,” diyerek bir hüznle, bellerine dolayıp sıktırdıkları bezleri çıkardılar. IV. mmm / (a.9.6.) Ama Zekiye gibi ince belli kız yetiştirmeyi de analık görevi saydılar. (a.9.7.) Atiye'den bel inceltmenin ilmini aldılar. (a.9.8.) Kısa zamanda bez yerine naylon torba sarmanın daha iyi sonuç vereceğini anladılar. (a.9.9.) O günden sonra doğan kız çocuklarını göbekleri düşer düşmez üç tas suyla yıkadılar. (a.9.10.) Okuyup üfleye üfleye bellerine naylon torba sardılar.

(a.9.11.) Zekiye gibi belini inceltmeyenler de onunla bir örnek giyindiler. (a.9.12.) Saçlarını onun gibi kırk belik edip (a.9.13.) beliklere sıra sıra mavi boncuk düzdüler. V. mmm / (a.10.) Zekiye'nin kaşlarını yıkıp (a.11.) ellerini koltuğunun altına sokup oturmasını, (a.12.) ikide bir

pancar gibi kızarışını, (a.13.) kaynanasının etrafında keklik gibi seke seke dolanışını, (a.14.) kaynatasına aptes suyu döküşünü, (a.15.) süzüle süzüle pekşir tutuşunu öve öve bitiremediler. (a.16.) Huvat'ı bayram bebesine çevirip kenara çekildiler. (Tekin, SAÖ, s.38-39)

a.1 ile işaretli dil biriminden **a.14'**e kadar olan bütünde Zekiye'nin fiziksel ve davranışsal özelliklerinin övüldüğü görülmektedir. Bu övgü, nitelme sıfatı ve eylem gibi dil birimleri aracılığıyla yapılmakta, sıfatlar ve eylemler değişikçe övgünün derecesinin arttığı görülmektedir. Övgünün bir üst aşaması, köydeki bazı nesnelerin ve işlerin Zekiye'nin fiziksel özelliklerine benzetilmesi ve köylünün Zekiye'nin bazı fiziksel özellikleri ve davranışlarına özenmesi ile belirgin hâle getirilir. Örnekte, dört farklı derecelendirme ilişkisi bir arada verilmektedir. Bütün bir örnek boyunca köylünün Zekiye'ye olan hayranlığı çeşitli dil birimleri yoluyla azalan-artan ilişkisindedir; buradan hareketle Zekiye'nin övülme derecesi de artırılır. **a.9.1.**'den **a.9.25'**e kadar olan dil birimleri boyunca köylünün Zekiye'ye benzeme isteğinin ve onun davranışlarına ve fiziksel özelliklerine olan özencin arttığı görülür. **a.9.** ile işaretli dil birimleri, köylünün Zekiye'ye hayranlığı / Zekiye'nin övülmesi gibi derecelendirme ilişkilerine de hizmet eden basamaklardır. **a.9.5.1.** ile **a.9.5.11.** arasında köylü, bel inceltme hevesi yüzünden fiziksel bir rahatsızlık hissetmeye başlar. Fiziksel sorunların boyutu aşamalı olarak artmaktadır. Sorunlar arttıkça köylünün Zekiye gibi olmak için yaptığı eylemler azalır ve son bulur. Köylünün Zekiye'ye benzeme çabasının azalmasının sebebi, fiziksel sorunların ortaya çıkmasıdır. Derecelendirmeye hizmet eden kodlayıcılar kendi içinde sebep-sonuç ilişkisi de kurmaktadır. Dört farklı derecelendirme ilişkisi birbirine hizmet etmekte; böylece iç içe girişik, aşamalı bir ilişki örüntüsü ortaya çıkmaktadır. İletinin gücü farklı anlam ilişkilerinin birbiriyle bağlantılı hale getirilmesiyle de artırılmaktadır. Verici, Türkçenin söz dizimi olanaklarının sınırlarını zorlayarak girift derecelendirme ilişkileri kurmuştur.

köylünün Zekiye'ye hayranlığı

I. mini mikro metin: Zekiye hakkındaki söylentiler

(azalan)

II. mini mikro metin: Köylünün Zekiye'ye benzeme çabası

III. mini mikro metin: Köylünün sağlık sorunları

IV. mini mikro metin: Köylünün yeni doğan çocukları Zekiye'ye benzetme çabası

V. mini mikro metin : Zekiye'nin köylü tarafından övülmesi

(artan)

Zekiye hakkındaki söylentiler (I. mini mikro metin)

(azalan)

Zekiye daha Akçalı'ya ... gelmeden, onun toka gibi iri gözlü bir kız olduğunu tüm köy duydu

Zekiye daha Akçalı'ya ... gelmeden, onun epil epil yüzlü bir kız olduğunu tüm köy duydu

Zekiye daha Akçalı'ya ... gelmeden, onun serpme benli bir kız olduğunu tüm köy duydu

Zekiye daha Akçalı'ya ... gelmeden, onun eline çabuk bir kız olduğunu tüm köy duydu

Zekiye daha Akçalı'ya ... gelmeden, duyan duyduğuna bir kattı

Zekiye daha Akçalı'ya ... gelmeden, bin yakıştırdı

Zekiye'nin süzüle süzüle köye gelip gitmesinden sonra da bu yakıştırmalar öyle bir hal aldı ki halı dokuyucular yeşil halı ipine Zekiye'nin gözünden demeye başladılar

"Zekiye'nin benleri gibi kuskus dökmek" lafı da ... Akçalıların diline yerleşti

(artan)

köylünün Zekiye'ye benzeme çabası (II. mini mikro metin)

yine o günlerde Akçalı kadınlar yeni bir adet çıkardılar

(azalan)

Akçalı kadınlar entarilerinin altından bellerine kalın bir bez dolayıp sıktırmaya başladılar

Akçalı kadınlar Zekiye'nin belinin inceliğine ağızları öyle açık kalmıştı ki Atiye'nin bu işe küçüklükten başlanmazsa bel inceltmeye pek faydasının dokunmayacağına dair sözlerine bir süre kulak asmadılar

Akçalı kadınlar ... sargılarını hiç çıkarmadan bellerini sınıdılar

(artan) ↓

ama koç katımından sonra topluca bir hırıltıya düştüler

*bel inceltme hevesi yüzünden kadınlar arasında tıknefes **baş gösterdi***

bel inceltme hevesi yüzünden** öksürük **baş gösterdi

bel inceltme hevesi yüzünden** kızarma **baş gösterdi

*ve **bel inceltme hevesi yüzünden** terleme baş gösterdi*

bazılarının elinde yaralar açıldı

***bazılarının** yüzünde yaralar açıldı*

***bazılarının** gövdesinde yaralar açıldı*

*üç kadında da görme **bozukluğu ortaya çıktı***

üç kadında da** konuşma **bozukluğu ortaya çıktı

hepsinin beli ise kütük gibi şişti

şişmenin başlamasıyla, ... bellerine dolayıp sıktırdıkları bezleri çıkardılar

(azalan) ↓

köylünün sağlık sorunları (III. mini mikro metin)

ama koç katımından sonra topluca bir hırıltıya düştüler

(azalan) ↓

*bel inceltme hevesi yüzünden kadınlar arasında tıknefes **baş gösterdi***

bel inceltme hevesi yüzünden** öksürük **baş gösterdi

bel inceltme hevesi yüzünden** kızarma **baş gösterdi

*ve **bel inceltme hevesi yüzünden** terleme baş gösterdi*

bazılarının elinde yaralar açıldı

***bazılarının** yüzünde yaralar açıldı*

***bazılarının** gövdesinde yaralar açıldı*

üç kadında da görme bozukluğu ortaya çıktı

üç kadında da konuşma bozukluğu ortaya çıktı

hepsinin beli ise kütük gibi şişti

şişmenin başlamasıyla, ... bellerine dolayıp sıktırdıkları bezleri çıkardılar

(artan)

köylünün doğan çocukları Zekiye'ye benzetme çabası (IV. mini mikro metin)

ama Zekiye gibi ince belli kız yetiştirmeyi de analık görevi saydılar

(azalan)

Atiye'den bel inceltmenin ilmini aldılar

kısa zamanda bez yerine naylon torba sarmanın daha iyi sonuç vereceğini anladılar

o günden sonra doğan kız çocuklarını göbekleri düşer düşmez üç tas suyla yıkadılar

okuyup üfleye üfleye bellerine naylon torba sardılar

Zekiye gibi belini inceltmeyenler de onunla bir örnek giyindiler

saçlarını onun gibi kırk belik edip

beliklere sıra sıra mavi boncuk düzdüler

(artan)

Zekiye'nin köylü tarafından övülmesi (V. mini mikro metin)

Zekiye'nin kaşlarını yıkıp ... oturuşunu öve öve bitiremediler

(azalan)

Zekiye'nin ellerini koltuğunun altına sokup oturuşunu öve öve bitiremediler

Zekiye'nin ikide bir pancar gibi kızarışını öve öve bitiremediler

Zekiye'nin kaynanasının etrafında keklik gibi seke seke dolanışını öve öve bitiremediler

Zekiye'nin kaynatasına aptes suyu döküşünü öve öve bitiremediler

Zekiye'nin süzüle süzüle pekşir tutuşunu öve öve bitiremediler

(artan)

ÖRNEK: 60

Atiye, "Döllerin başına bir iş ne gelir anam, kalk yoluna git," diye Huvat'ın etrafında dolandıkça, Huvat, "Yolum bağlandı kız, biri muska yazdırdı zaar," diye bir nizahla giyinip kuşanıyor, foter şapkasını eline alıp sıvazlaya sıvazlaya ortalığa düşüyordu. Köyün içinde sigara tabakası

elinde bir-iki gidip geliyor, kuşluk zamanına kalmadan da atının sırtına bindiği gibi dünürü Rızgo Ağa'nın yanına çıkıyordu. Her yola çıkışında da ahır kapısının ağzından Atiye'ye, "Kız bak hele," diye seslenmeyi, "akşama köylü davet yemeye gelecek, arabaşının yanına aşidiye pişir, tuzlu sütlaç dök," demeyi, sıkı sıkı tembihlemeyi unutmuyordu. Akşam olup da güneş dağların arkasına indi mi, dünürünü de yanına katıp köye geri dönüyordu. Dönmesiyle atları ahıra çekmesi, dünürünün elinden tutup köy meydanına çıkması bir oluyordu. Atiye, Huvat'la Rızgo Ağa'ya köylülerin "çifte güverciler" diye ad yakıştırdığı duyunca, "O ne, Huvat, hadi koltuğuna giriyorsun, el ele tutuşup gezmek de ne? Ayıp lan," diye epeyce çıkıştı. Ama Huvat'a dünür eli tutmayı terkletemedi. Onu terkletemediği gibi Huvat her gece köylüye davet yedirdiğinin yanında, köyde halı kesilen her eve dünürünün elinden tuta tuta göz aydına varmaya başladı. Gelinin kızın getirip ayağının altına serdiği halıların üstüne keskence hediyesi olarak bitimlik çerez, kızıl üzüm, sormuk şekeri bırakmaya başladı. Huvat bir elinde dünürünün eli, bir elinde içi çerez dolu torbayla ortalığa düştükçe Atiye kahrından uğundu. "Köylü halı kestiyse sana ne lan, anam." diye ikide bir Huvat'ın önüne durdu. "Senin gibi bir hoşafçı daha var mı acaba dünyada!" diye terslendi. Ama Huvat, Atiye'nin sözlerine hiç kulak asmadı, o daha diyeceğini bitirmeden, o değilden savuşup ortadan kayboldu. Bir gün yine Atiye kötü kötü söylenirken Huvat elinde bir top tırilla içeri girdi. Atiye'nin "O elindeki ne lan?" demesine kalmadan köyün ne kadar yetim dölü varsa Huvat'ın arkasından içeri gel ha etti. Huvat tırl topunu Atiye'nin eline tutuşturdu. "Çocuklar büzgeçli don, gömlek istiyor, bak bakalım kız," diyerek Atiye'nin gözünün içine baka baka çekilip sedire oturdu. Atiye hayırlı bir iş olduğundan zorsunmadan çocukların büzgeçli donlarını, gömleklerini dikip elerine verdi. Ama Huvat daha Atiye dikiş makinasının başından kalkmadan, "Bak hele kız," diye bir tuzakla yanına yanaşıp da Zekiye'ye dünürücü giden kadınlara da üçer metre entarilik kumaş aldığını söyleyince Atiye, Huvat'ın lafi nereye getireceğini hemen anladı. "Götür ellerine ver, kime diktirirlerse diktirsinler," diye bağırmaya başladı. Huvat, "Kız, en çok onlar iyi

demedi mi Zekiye'ye!" diye lafı alttan almaya çalıştı ya Atiye, "Gelinin de batsın, sen de bat," diye ağzını açtı. "Gelinim gelinim diye gezeceğine ha biraz da döllerim oralarda ne yapıyor diye gezin," diye verdi veriştirdi. Ama Huvat bana mısın demedi. Köye yassıldı. Bildiğinden de geri kalmadı. Atiye sonunda yüreğini boşa tükettiğini anladı. "Küller yüzüne!" deyip Huvat'ın yakasını bıraktı. (Tekin, SAÖ, s. 39-41)

Huvat'ın Atiye'yi rahatsız eden davranışlarının derecesi bakımından (azalan)

Huvat, "Yolum bağlandı kız, biri muska yazdırdı zaar," diye bir nizahla giyinip kuşanıyordu

***Huvat** foter şapkasını eline alıp sıvazlaya sıvazlaya ortalığa düşüyordu*

***Huvat** köyün içinde sigara tabakası elinde bir-iki gidip geliyordu*

***Huvat** kuşluk zamanına kalmadan da atının sırtına bindiği gibi dünürü Rızgo Ağa'nın yanına çıkıyordu*

Huvat** her yola çıkışında da ahır kapısının ağzından Atiye'ye, "Kız bak hele," diye seslenmeyi **unutmuyordu

Huvat** "akşama köylü davet yemeye gelecek, arabaşının yanına aşidiye pişir, tuzlu sütlaç dök," demeyi **unutmuyordu

***Huvat** sıkı sıkı tembihlemeyi unutmuyordu*

***Huvat** akşam olup da güneş dağların arkasına indi mi, dünürünü de yanına katıp köye geri dönüyordu*

Huvat'ın** dönmesiyle atları ahıra çekmesi **bir oluyordu

Huvat'ın** dünürünün elinden tutup köy meydanına çıkması **bir oluyordu

Huvat her gece köylüye davet yedirdiğinin yanında, köyde halı kesilen her eve dünürünün elinden tuta tuta göz aydına varmaya başladı

***Huvat** gelinin kızın getirip ayağının altına serdiği halıların üstüne keskence hediyesi olarak bitimlik çerez, kızıl üzüm, sormuk şekeri bırakmaya başladı*

Huvat bir elinde dünürünün eli, bir elinde içi çerez dolu torbayla ortalığa düştükçe Atiye kahrından uğundu

bir gün yine Atiye kötü kötü söylenirken Huvat elinde bir top tırilla içeri girdi

Atiye'nin "O elindeki ne lan?" demesine kalmadan köyün ne kadar yetim dölü varsa Huvat'ın arkasından içeri gel ha etti

Huvat tırıl topunu Atiye'nin eline tutuşturdu

"Çocuklar büzgeçli don, gömlek istiyor, bak bakalım kız," diyerek Atiye'nin gözünün içine baka baka çekilip sedire oturdu

Huvat daha Atiye dikiş makinasının başından kalkmadan, "Bak hele kız," diye bir tuzakla yanına yanaşıp da Zekiye'ye dünürücü giden kadınlara da üçer metre entarilik kumaş aldığı söyleyince Atiye, Huvat'ın lafı nereye getireceğini hemen anladı

Huvat bana mısın demedi

Huvat köye yassıldı

Huvat bildiğinden de geri kalmadı

(artan)

Huvat'ın Atiye'ye karşı rahatsız edici davranışlarının harekete bağlı gösterimi

Huvat giyinip kuşanıp ortalığa düşüyor

(azalan)

Huvat kuşluk vaktine varmadan dünürü Rızgo Ağa'nın yanına çıkıyor

Huvat Atiye'ye davet için talimatlar veriyor

Huvat akşam olunca dünürüyle köye dönüyor

Huvat köye döner dönmez meydana çıkıyor

Huvat her akşam köylüye davet veriyor

Huvat dünürüyle halı kesilen evlere göz aydınlığına gidip keskence hediyesi bırakıyor

Huvat Atiye'ye yetim çocuklara don gömlek dikmesi için bez getirip emrivâki yapıyor

Huvat Atiye'den dünürücü kadınlara elbise dikmesini istiyor

(artan)

Huvat'ın dünürü Rızgo Ağa'ya karşı yadırganan davranışlarının boyutu (azalan)

Huvat kuşluk zamanına kalmadan da atının sırtına bindiği gibi dünürü Rızgo Ağa'nın yanına çıkıyordu

Huvat akşam olup da güneş dağların arkasına indi mi, dünürünü de yanına katıp köye geri dönüyordu

*Huvat'ın dönmesiyle atları ahıra çekmesi **bir oluyordu***

*Huvat'ın dünürünün elinden tutup köy meydanına çıkması **bir oluyordu***

...

Huvat her gece köylüye davet yedirdiğinin yanında, köyde halı kesilen her eve dünürünün elinden tuta tuta göz aydına varmaya başladı (artan)

Alıntılanan metinden hareketle iç içe girişik derecelendirme örneklerinin bir bütünü oluşturacak şekilde kurgulandığı söylenebilir. Huvat'ın Atiyece ve köylülerce yadırganan, Atiye'yi rahatsız eden ve Atiye'ye karşı talepkâr davranışlarının durmaksızın arttığı görülmektedir. Verici, eylem cümlelerinin yardımıyla Huvat'ın davranışlarının boyutunu arttırmaktadır. Ayrıca Atiye durumdan rahatsız olduğunu gösterdikçe Huvat'ın umursamazlık derecesi de artar. Atiye'nin Huvat'ı uyarıcı her sözünden sonra Huvat'ın daha umursamaz davrandığı görülür. Bu durum aktarım cümleleri yoluyla ifade edilmekte ve okuyucunun çıkarımına bırakılmaktadır. Huvat'ın umursamaz ruh hali ise dil bilgisel yollarla -eylem cümleleriyle- kodlanmıştır.

Atiye'nin rahatsızlığı (azalan)

I. Atiye, ... Huvat'ın etrafında dolandıkça...

II. Atiye, ... "O ne, Huvat, hadi koltuğuna giriyorsun, el ele tutuşup gezmek de ne? Ayıp lan," diye epeyce çıkıştı.

Huvat bir elinde düniürünün eli, bir elinde içi çerez dolu torbayla ortalığa düştükçe Atiye kahrından uğundu.

"Köylü halı kestiyse sana ne lan, anam." diye ikide bir Huvat'ın önüne durdu.

III. Atiye "Senin gibi bir hoşafçı daha var mı acaba dünyada!" diye terslendi.

IV.. Atiye hayırlı bir iş olduğundan zorsunmadan çocukların büzgeçli donlarını, gömleklerini dikip elerine verdi

V.... Atiye, ... hemen anladı. "Götür ellerine ver, kime diktirirlerse diktirsinler," diye bağırmaya başladı.

VI. Atiye, ... diye ağzını açtı. "Gelinim gelinim diye gezeceğine ha biraz da döllerim oralarda ne yapıyor diye gezin," diye verdi veriştirdi.

VII. Atiye sonunda yüreğini boşa tükettiğini anladı. "Küller yüzüne!" deyip Huvat'ın yakasını bıraktı.

(artan)

Huvat'ın umursamazlığı (azalan)

a. ... Huvat, ... diye bir nızahla giyinip kuşanıyor, foter şapkasını eline alıp sıvazlaya sıvazlaya ortalığa düşüyordu.

...
dönmesiyle atları ahıra çekmesi, düniürünün elinden tutup köy meydanına çıkması bir oluyordu.

b. ama Huvat, Atiye'nin sözlerine hiç kulak asmadı, o daha diyeceğini bitirmeden, o değılden savuşup ortadan kayboldu.

...
Huvat tırıl topunu Atiye'nin eline tutuşturdu. "Çocuklar büzgeçli don, gömlek istiyor, bak bakalım kız," diyerek ... çekilip sedire oturdu

c. ama Huvat daha Atiye dikiş makinasının başından kalkmadan, "Bak hele kız," diye bir tuzakla yanına yanaşıp da Zekiye'ye düniürücü giden kadınlara da üçer metre entarilik kumaş aldığını söyleyince ...

d. Huvat, "Kız, en çok onlar iyi demedi mi Zekiye'ye!" diye lafı alttan almaya çalıştı ya...

e. ama Huvat bana mısın demedi. Köye yassıldı. Bildiğinden de geri kalmadı.

(artan)

Atiye'nin rahatsızlığını bildiren kodlayıcılar (I, II, III, IV, V, VI, VII) ile Huvat'ın umursamazlığını bildiren kodlayıcıların (a, b, c, d, e, f, g) birbirine paralel olarak aşamalılık kazandığı görülmektedir. Atiye'nin rahatsızlığını dile getirişi, Huvat'ın eylemlerini sürdürmesine engel olmaz. Hatta eylemlerin değişip süreklilik kazanması sebebiyle Huvat'ın umursamazlık derecesinin arttığı düşünülebilir. Verici, Atiye'nin Huvata karşı söylemleri ve Huvat'ın eylemleri yoluyla birbirine bağlı bir aşamalılık ilişkisi kurmaktadır. Söz dizimsel yollarla kurulan bu ilişki, okuyucunun çıkarımına bırakılmaktadır. Atiye'nin rahatsızlığı ve buna bağlı olarak rahatsızlığını dile getirişi arttıkça Huvat'ın umursamazlık seviyesi artar.

ÖRNEK: 61

Giriş: *Atiye dünürü Rızgo Ağagil'e gidip gele gele, kimsenin ne anlama geldiğini bilmediği sözler eder olmuştu. Kimse anlamasa da ara sıra buna benzer sözler etse iyiydi. Ama "Küller yüzüne, teller gözüne!" derken ipin ucunu öyle bir kaçırdı ki bacılığı Sose'yle garip anlaşılmaz bir dille konuşmaya başladı. Ondan sonra da evde Atiye'nin konuştuklarının yarısından çoğu anlaşılmaz hale geldi. **Gelişme / I. mmm:** Huvat, Atiye'nin bacılığıyla garip anlaşılmaz bir dille çatır çatır konuştuğuna şahit olduktan sonra Atiye'den çekinir oldu. Bir zaman karısından uğrun onu gözledi, içinden besmele çekmeden elinden bir şey yemedi. Aptessiz koynuna girmedi. Korkusunu kendine yediremediğinden, "Atiye'nin nesi olacak, şeytan giriyor aklına zaar," diye yüreğine su serpti ama imkanı yok korkusunu atamadı. Korkusunu atmaya çalıştıkça aklına yeni yeni şeyler takılmaya başladı. Atiye'nin dikiş dikmeyi, okuyup yazmayı nerede öğrendiğini düşüne düşüne bir hal oldu. İçine bir şüphe oturdu. Son son ortalığa bir şırınga icat edip iğne vurmaya kalkmasını, karısının aklına şeytan aklı karışmasına bağladı. Nuğber'i yanına çağırıp Atiye'nin her yaptığını kendisine haber etmesini istedi. Korkudan günlerce erkek odasından aşağı inmedi. İkide bir Nuğber'e sesleyip sorguya çekti. **II. mmm:** Derken bir annesine bakıp babasına haber yetiştiren Nuğber'in de içine korku yerleşti. Atiye'den gizli üstünü başını yoklamaya, annesinin*

sırrını çözmek için sandığını karıştırmaya, uyurken ağzını aramaya başladı. Sonunda Atiye evin içinde kızına, kocasına neredeyse yedi kat el oldu. **III. mmm:** Olandan bitenden habersiz olduğundan bir tek Dirmit annesinin yanına sokuldu.

Ama Atiye tutup ona da, “Ninnisare ninnisare!” diye ağlayan, bir uzayıp bir kısalan kara bir eşeğin hikayesini anlattı. O hikayeyi dinledikten sonra Dirmit de elden ayaktan çıktı. Gözünün önünde, “Ninnisare!” diye ağlayan, uzayıp kısalan kara bir eşeğin soruttuğunu söyleyip tir tir titremeye başladı. Gündüz gözüne helaya gidemez, bahçede gezinemez oldu. Bir, başını yastıkların altına soktu; bir, elinde koca bir değnekle evin içinde “çüş!” diye diye gezindi. Kırk gün kara eşek Dirmit’e gün yüzü göstermedi. Kulaklarını küpe gibi sarkıtıp başını öne yıktı. Gözlerinden yumruk gibi yaşlar döke döke ağladı. Kuyruğunu kısıp “Ninnisare, ninnisare!” diye inledi. Dirmit sonunda onun ağlamasına inlemesine dayanamadı. Kırk gün sonra, “Ninnisare, ninnisare!” diye eşekle beraber inlemeye, göz yaşı dökmeye başladı. Eşek o zaman Dirmit’e acıdı. Ön ayaklarını duvara dayayıp anıra anıra gözden kayboldu. Eşeğin arkasından Dirmit Duvara baka baka hasta düştü. **IV. mmm:** O yataklarda dönerken Atiye de birdenbire kötüledi. Hareketleri ağırlaştı, bakışları donuklaştı. Yemeden içmeden kesildi. Gözlerini tavana verip o kimsenin anlamadığı diliyle upuzun hüznü türküler söylemeye başladı. Atiye’nin sesi kulağına geldikçe Huvat kendini evden dışarı attı. Korkudan gece yarısından önce içeri girmedi. Ama Atiye türküleriyle Huvat’ın içine korkuyu iyice işlettiği yetmiyormuş gibi bir gece sabaha karşı kocasını dürte dürte uyandırdı. Huvat karısını başucunda dikilmiş görünce, “O ne kız!” dedi birden sıçrayıp ayağa dikildi, zangır zangır titremeye başladı. Atiye’nin, “Babam bu gece öldü,” dediğini duyunca eli ayağı buz kesti. Yatağın üstüne küt diye devrildi. Atiye koşup Nuğber’i kaldırdı. Nuğber bir titremeye Atiye’nin arkasına düştü. İki bir Huvat’ı ayıktırıp yatağın içine oturtular. Atiye kocası kalktıktan sonra Nuğber’e dedesi için dua etmesini söyledi. Nuğber ellerini açıp korka korka duaya başladı. O dua ederken Atiye babasının öldüğünü o gece gördüğü bir rüyadan bildiğini

haber verdi. Babasının rüyasında hiç konuşmadan uzun uzun yüzüne baktığını, sonra çakmağını zarfından sıyırıp eline verdiğini, sonra da birden kaybolduğunu anlattı. Babasının çakmağını zarfından sıyırıp vermesinin, babasının adını koyduğu oğlu Mahmut'un babasından kendisine hatıra kaldığı anlamına geleceğini söyledi. Huvat korkusunu içine atıp rüyasını başka birine daha yordurmasının iyi olacağını duyurduysa da, kocasını dinlemedi. "Babam öldü, biliyorum, ben," dedi. Evin içinde türkü çağırmayı, gülmeyi, radyo çalmayı yasak etti. O gün akşama kadar babasının günahlarını bağışlaması için Tanrı'ya yalvardı. Ayrıca kendisinden dolayı azap çekmemesi için aptes alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra Huvat'la Nuğber'i Tanrı huzurunda şahit tutarak onu bağışladığını açıkladı. O an -güneş dağların arkasına yeni çekiliyordu- yerin yedi kat altından çığlıklar yükseldi. Yeri göğü kapladı. Atiye sayıklar gibi, "Babamın sorgulamasını başladı," dedi. Nuğber'i, Dirmit'i ve Mahmut'u korkmamaları için tembihledi. Tam üç gün çığlıkların ardı arkası kesilmedi. Atiye üç gün boyunca daha da kötüledi. Kulaklarını elleriyle kapattı. "Yeter artık! Yeter baba, bağırma," diye durmadan inledi. Ne yemek yedi ne uyudu ne de ağlayabildi. Üçüncü gün çığlıklar hıp diye kesildi. Atiye kulağını yere verip uzun uzun dinledi, "Çok şükür kurtuldu," dedi. O gece Atiye tandır odasına Huvat'tan ayrı bir yatak serdi. Yatağa girer girmez arka arkaya üç dua okuyup bir sağ omzuna, bir sol omzuna üfledi. Babasıyla kendisini konuşurması için ellerini kaldırıp Tanrı'ya yalvardı. Tespihini alıp mırıldana mırıldana beklemeye başladı. Üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için öyle yorgun düşmüştü ki uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyor, gözü kirleniyor, başı göğsüne düşüyor, tespihi elinden kayıyordu. Tam derin uykuya geçeceği sıra bir hışırtıyla irkiliyor, gözlerini açıp kapıya dikiyordu. Sabaha karşı artık umudunu iyice yitirdiği bir sırada babası, "Atiye, Atiye!" diye fısıldayarak arkasından yanına sokuldu. Belli belirsiz omzuna dokundu. Ağır hareketlerle yatağın ayakucuna geçip oturdu. Atiye, "Yüzün niye sapsarı baba," dedi. Babası başını önüne eğdi. "Bana çok eziyet ediyorlar, kızım," dedi. "Bir senin yüzünden, bir de annenin,"

deyip sustu. Atiye gözlerini babasının solgun yüzüne çevirdi. “Ben seni bağışladım, baba,” dedi. Babasının kurumuş, küçülmüş ellerini ellerinin içine aldı. Başını babasının göğsüne dayayıp derin kuyudan çıkırka su çeker gibi, uzun uzun ağladı. Ortalık ışıldadığında babası, “Çağırırsan yine gelirim, kızım,” diyerek Atiye’yi kucakladı, saçlarını kokladı. “Canım bir nar pekmezi çekiyor ki!” diyerek derin derin iç geçirdi, geldiği gibi sessizce gitti. Atiye babası gider gitmez Huvat’ın yanına koştu. “Babam nar pekmezi istedi, kalk” diye onu uyandırdı. “Rızgo Ağagil’de vardı, al da gel,” diyerek Huvat’ı bacılığı Sose’ye yolladı. Atiye o günün gecesinde yine tandır odasında tek başına yatağa girdi, duasını edip babasını yanına çağırdı. Bir eline tespihini bir eline nar pekmezi şişesini aldı. Beklemeye başladı. Atiye tam on bir gece üst üste tandır odasında babasının gelmesini bekledi. Çırpındı, Tanrı’ya yalvardı. “Benim babam Mahmut,” diye durmadan babasının adını çağırırdı. Ama ne ettiyse babasının yüzünü hiç görmedi. Huvat, Atiye’nin her gece tandır odasına girip sabah elinde nar pekmezi şişesiyle gerisingeri çıkmasına, bütün gün sayıklar gibi kendi kendine konuşa konuşa evin içinde gezinmesine dayanamadı. Ondan boşuna korktuğunu anladı. Üstelik karısına acımaya başladı. **Sonuç:** Atiye’nin nar pekmezini köyün mezarlığına götürüp kaynanasının mezarına gömmesinden, pekmezi babasına vermesi için Nuğber Dudu’ya yalvarmasından sonra da Atiye’nin aklını oynatıp elden gittiğini sandı. Ama Atiye yavaş yavaş iyiye döndü. Zekiye’ye nişan koyacaklarına yakın da evin içinde yılki gibi gidip gelmeye başladı. (Tekin, SAÖ, s. 41-45)

Ele alınan örnekte; Atiye, Huvat, Nuğber ve Dirmit’in kişilik bozukluklarının zamana ve birbirine bağlı olarak artışı söz dizimsel kodlayıcılar aracılığıyla aktarılmaktadır. Atiye’nin yarısından çoğu anlaşılmayan konuşmaları ile başlayan süreç; Huvat ve Nuğber’in korkuları ve Dirmit’in “Ninnisare!” diye ağlayan bir eşek görmesi ile devam eder. Verici, aile bireylerindeki kişilik bozukluklarını eylemler yoluyla kodlamakta ve azalan-artan-azalan çizgisinde bir derecelendirme ilişkisi kurmaktadır. Giriş, gelişme ve sonuç çizgisinde ilerleyen CBB, gelişme bölümünde dört mini mikro

metne ayrılır. Buna göre giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinin derecelendirme düzlemleri şöyledir:

aile bireylerinin kişilik bozulmaları bakımından

Giriş: Atiye'nin anlaşılmaz konuşmalarla gösterdiği kişilik bozulması

(azalan)

Gelişme: kişilik bozukluğu yaşayan birey sayısı bakımından

I. mmm: Huvat'ın kişilik bozulması

II. mmm: Nuğber'in kişilik bozulması

III. mmm: Dirmit'in kişilik bozulması

IV. mmm: Atiye'nin psikolojik durumunun kötüleşmesi

Sonuç: Atiye'nin düzelmesi

(artan)

(azalan)

CBB'nin her bölümü ve bu bölümlerde yer alan her mini mikro metin, kendi içinde de aşamalılık bildirdiğinden iç içe girişik bir derecelendirme ilişkisi söz konusudur. Derecelendirme ilişkileri karakterlerin eylemleri yoluyla kodlanmıştır. Her eylem, aşamalı ilişkinin bir kodlayıcısı konumundadır. Söz konusu derecelendirme ilişkilerinin kodlayıcılara bağlı gösterimi aşağıdaki gibidir:

Atiye'nin anlaşılmaz konuşmalarla gösterdiği kişilik bozulması (Giriş)

Atiye ... kimsenin ne anlama geldiğini bilmediği sözler eder olmuştu

(azalan)

kimse anlamasa da ara sıra buna benzer sözler etse iyiydi

ama Atiye "Küller yüzüne, teller gözüne!" derken ipin ucunu öyle bir kaçırdı ki bacılığın Sose'yle garip anlaşılmaz bir dille konuşmaya başladı

... Atiye'nin konuştuklarının yarısından çoğu anlaşılmaz hale geldi

(artan)

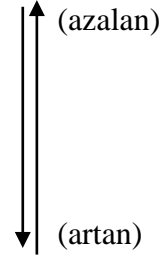
Kişilik bozukluğu yaşayan birey sayısı bakımından (Gelişme)

I. mmm: Huvat'ın kişilik bozulması

II. mmm: Nuğber'in kişilik bozulması

III. mmm: Dirmit'in kişilik bozulması

IV. mmm: Atiye'nin psikolojik durumunun kötüleşmesi

Huvat'ın kişilik bozulması (I.mmm)

Huvat ... Atiye'den çekinir oldu

Huvat bir zaman karısından uğrun onu gözledi

Huvat bir zaman içinden besmele çekmeden elinden bir şey yemedi

Huvat bir zaman aptessiz koynuna girmedi

Huvat korkusunu kendine yediremediğinden, "Atiye'nin nesi olacak, şeytan giriyor aklına zaar," diye yüreğine su serpti

Huvat ama imkanı yok korkusunu atamadı

Huvat korkusunu atmaya çalıştıkça aklına yeni yeni şeyler takılmaya başladı

Huvat Atiye'nin dikiş dikmeyi, okuyup yazmayı nerede öğrendiğini düşünene düşünene bir hal oldu

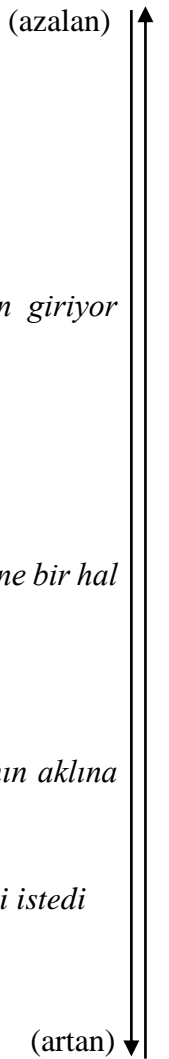
Huvat'ın içine bir şüphe oturdu

Huvat son son ortalığa bir şırınga icat edip iğne vurmaya kalkmasını, karısının aklına şeytan akli karışmasına bağladı

Huvat Nuğber'i yanına çağırıp Atiye'nin her yaptığını kendisine haber etmesini istedi

Huvat korkudan günlerce erkek odasından aşağı inmedi

Huvat ikide bir Nuğber'e sesleyip sorguya çekti

Nuğber'in kişilik bozulması (II.mmm)

(azalan)

derken bir annesine bakıp babasına haber yetiştiren Nuğber'in de içine korku yerleşti

Nuğber** Atiye'den gizli üstünü başını yoklamaya **başladı

Nuğber** annesinin sırrını çözmek için sandığını karıştırmaya **başladı

Nuğber** uyurken ağzını aramaya **başladı

sonunda Atiye evin içinde kızına, kocasına neredeyse yedi kat el oldu

(artan)

Dirmit'in kişilik bozulması (III.mmm)

olandan bitenden habersiz olduğundan bir tek Dirmit annesinin yanına sokuldu (azalan)

ama Atiye tutup ona da, "Ninnisare ninnisare!" diye ağlayan, bir uzayıp bir kısalan kara bir eşeğin hikayesini anlattı

o hikayeyi dinledikten sonra Dirmit de elden ayaktan çıktı

Dirmit** gözünün önünde, "Ninnisare!" diye ağlayan, uzayıp kısalan kara bir eşeğin soruğunu söyleyip tir tir titremeye **başladı

Dirmit** gündüz gözüne helaya gidemez **oldu

Dirmit** bahçede gezinemez **oldu

***Dirmit** bir, başını yastıkların altına soktu*

***Dirmit** bir, elinde koca bir değnekle evin içinde "çüş!" diye diye gezindi*

kırk gün kara eşek Dirmit'e gün yüzü göstermedi

***kırk gün kara eşek** kulaklarını küpe gibi sarkıtıp başını öne yıktı*

***kırk gün kara eşek** gözlerinden yumruk gibi yaşlar döke döke ağladı*

***kırk gün kara eşek** kuyruğunu kısıp "Ninnisare, ninnisare!" diye inledi*

Dirmit sonunda onun ağlamasına inlemesine dayanamadı

Dirmit** kırk gün sonra, "Ninnisare, ninnisare!" diye eşekle beraber inlemeye, göz yaşları dökmeye **başladı

eşek o zaman Dirmit'e acıdı

*eşek o zaman ön ayaklarını duvara dayayıp anıra anıra gözden kayboldu
eşeğin arkasından Dirmit duvara baka baka hasta düştü*

(artan)

Atiye'nin psikolojik durumunun kötüleşmesi (IV. mmm)

O yataklarda dönerken Atiye de birdenbire kötüledi

(azalan)

Atiye'nin hareketleri ağırlaştı

Atiye'nin bakışları donuklaştı

Atiye yemeden içmeden kesildi

Atiye gözlerini tavana verip o kimsenin anlamadığı diliyle upuzun hüznü türküler söylemeye başladı

Atiye'nin sesi kulağına geldikçe Huvat kendini evden dışarı attı

Huvat korkudan gece yarısından önce içeri girmede

ama Atiye türküleriyle Huvat'ın içine korkuyu iyice işlettiği yetmiyormuş gibi bir gece sabaha karşı kocasını dürte dürte uyandırdı

Huvat karısını başucunda dikilmiş görünce, "O ne kız!" dedi

Huvat karısını başucunda dikilmiş görünce, birden sıçrayıp ayağa dikildi

Huvat karısını başucunda dikilmiş görünce zangır zangır titremeye başladı

Atiye'nin, "Babam bu gece öldü," dediğini duyunca Huvat'ın eli ayağı buz kesti

Huvat yatağın üstüne küt diye devrildi

Atiye koşup Nuğber'i kaldırdı

Nuğber bir titremeye Atiye'nin arkasına düştü

ikisi bir Huvat'ı ayıktırıp yatağın içine oturtular

Atiye kocası kalktıktan sonra Nuğber'e dedesi için dua etmesini söyledi

Nuğber ellerini açıp korka korka duaya başladı

o dua ederken Atiye babasının öldüğünü o gece gördüğü bir rüyadan bildiğini haber verdi

Atiye babasının rüyasında hiç konuşmadan uzun uzun yüzüne baktığını anlattı

Atiye babasının rüyasında sonra çakmağını zarfindan sıyırıp eline verdiğini anlattı

Atiye babasının rüyasında sonra da birden kaybolduğunu anlattı

Atiye babasının çakmağını zarfindan sıyırıp vermesinin, babasının adını koyduğu oğlu Mahmut'un babasından kendisine hatıra kaldığı anlamına geleceğini söyledi

Huvat korkusunu içine atıp rüyasını başka birine daha yordurmasının iyi olacağını duyurduysa da, Atiye kocasını dinlemedi

Atiye "Babam öldü, biliyorum, ben," dedi

Atiye evin içinde türkü çağırmayı yasak etti

Atiye gülmeyi yasak etti

Atiye radyo çalmayı yasak etti

Atiye o gün akşama kadar babasının günahlarını bağışlaması için Tanrı'ya yalvardı

Atiye ayrıca kendisinden dolayı azap çekmemesi için aptes alıp iki rekat namaz kıldıktan sonra Huvat'la Nuğber'i Tanrı huzurunda şahit tutarak onu bağışladığını açıkladı

o an -güneş dağların arkasına yeni çekiliyordu- yerin yedi kat altından çığlıklar yükseldi

o an -güneş dağların arkasına yeni çekiliyordu- çığlıklar yeri göğü kapladı

Atiye sayıklar gibi, "Babamın sorgulamasını başladı," dedi

Atiye Nuğber'i, Dirmit'i ve Mahmut'u korkmamaları için tembihledi

tam üç gün çığlıkların ardı arkası kesilmedi

Atiye üç gün boyunca daha da kötüledi

Atiye kulaklarını elleriyle kapattı

Atiye "Yeter artık! Yeter baba, bağırma," diye durmadan inledi

Atiye ne yemek yedi

Atiye ne uyudu

Atiye ne de ağlayabildi

üçüncü gün çığlıklar hıp diye kesildi

Atiye kulağını yere verip uzun uzun dinledi

Atiye “Çok şükür kurtuldu,” dedi

o gece Atiye tandır odasına Huvat’tan ayrı bir yatak serdi

Atiye yatağa girer girmez arka arkaya üç dua okuyup bir sağ omzuna, bir sol omzuna üfledi

Atiye babasıyla kendisini konuşturması için ellerini kaldırıp Tanrı’ya yalvardı

Atiye tespihini alıp mırıldana mırıldana beklemeye başladı

Atiye üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için öyle yorgun düşmüştü ki uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyordu

Atiye üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için öyle yorgun düşmüştü ki uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, gözü kirleniyordu

Atiye üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için öyle yorgun düşmüştü ki uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, başı göğsüne düşüyordu

Atiye üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için öyle yorgun düşmüştü ki uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, tespihi elinden kayıyordu

Atiye tam derin uykuya geçeceği sıra bir hışırtıyla irkiliyordu

Atiye gözlerini açıp kapıya dikiyordu

*Atiye sabaha karşı artık umudunu iyice yitirdiği bir sırada **Atiye’nin** babası, “Atiye, Atiye!” diye fısıldayarak arkasından yanına sokuldu*

Atiye’nin babası belli belirsiz omzuna dokundu

Atiye’nin babası ağır hareketlerle yatağın ayakucuna geçip oturdu

Atiye, “Yüzün niye sapsarı baba,” dedi

babası başını önüne eğdi

***babası** “Bana çok eziyet ediyorlar, kızım,” dedi*

***babası** “Bir senin yüzünden, bir de annenin,” deyip sustu*

Atiye gözlerini babasının solgun yüzüne çevirdi

Atiye “Ben seni bağışladım, baba,” dedi

Atiye babasının kurumuş, küçülmüş ellerini ellerinin içine aldı

Atiye başını babasının göğsüne dayayıp derin kuyudan çikrika su çeker gibi, uzun uzun ağladı

ortalık ışıldadığında babası, “Çağırırsan yine gelirim, kızım,” diyerek Atiye’yi kucakladı

ortalık ışıldadığında babası ... Atiye’nin saçlarını kokladı

ortalık ışıldadığında babası, “Canım bir nar pekmezi çekiyor ki!” diyerek derin derin iç geçirdi

ortalık ışıldadığında babası, geldiği gibi sessizce gitti

Atiye babası gider gitmez Huvat’ın yanına koştu

Atiye “Babam nar pekmezi istedi, kalk” diye onu uyandırdı

Atiye “Rızgo Ağagil’de vardı, al da gel,” diyerek Huvat’ı bacılığı Sose’ye yolladı

Atiye o günün gecesinde yine tandır odasında tek başına yatağa girdi

Atiye o günün gecesinde duasını edip babasını yanına çağırdı

Atiye o günün gecesinde bir eline tespini bir eline nar pekmezi şişesini aldı

Atiye o günün gecesinde beklemeye başladı

Atiye tam on bir gece üst üste tandır odasında babasının gelmesini bekledi

Atiye tam on bir gece üst üste tandır odasında çırpındı

Atiye tam on bir gece üst üste tandır odasında Tanrı’ya yalvardı

Atiye tam on bir gece ... durmadan babasının adını çağırırdı

Atiye ama ne ettiyse babasının yüzünü hiç görmedi

Huvat, Atiye’nin her gece tandır odasına girip sabah elinde nar pekmezi şişesiyle gerisingeri çıkmasına dayanamadı

Huvat, Atiye’nin bütün gün sayıklar gibi kendi kendine konuşa konuşa evin içinde gezinmesine dayanamadı

Huvat ondan boşuna korktuğunu anladı

üstelik Huvat karısına acımaya başladı

(artan)

Atiye'nin düzelmesi (Sonuç)

(azalan)

Huvat Atiye'nin nar pekmezini köyün mezarlığına götürüp kaynanasının mezarına gömmesinden sonra da Atiye'nin aklını oynatıp elden gittiğini sandı

Huvat Atiye'nin pekmezi babasına vermesi için Nuğber Dudu'ya yalvarmasından sonra da Atiye'nin aklını oynatıp elden gittiğini sandı

ama Atiye yavaş yavaş iyiye döndü

Atiye Zekiye'ye nişan koyacaklarına yakın da evin içinde yılka gibi gidip gelmeye başladı

(artan)

ÖRNEK: 62

Nişandan bir hafta evvel Akçalılı kadınlar toplanıp Atiye'ye yardıma geldiler. Dağlar gibi yufka kayıldı, hoşafklar kaynatıldı, baklavalar açıldı. Atiye şehre gidip gelininin düzenini gördü. Bileziklerini, kolyesini, küpesini bozdurdu. Yüzüklerinden yüzük beğendi, kordonlara beşibiryerdeler dizdirdi. Kadifeler, kaşmirler kestirdi, tenekelerle helva, çuvallarla pirinç, çerez aldı. Bir yandan Zekiye'nin düzenine bakmaya gelenlere sofrayı kurdu, bir yandan Zekiye'nin nişanlılığını dikti. Kızlarını baştan aşağı kuşattı. Kız evine gidecek koçu kınaladı, boyadı, nişandan bir gün önce Huvat'ın önüne katıp Zekiye'nin bohçasıyla birlikte dünürüne yolladı. (Tekin, SAÖ, s. 45)

Atiye'nin Zekiye'nin nişanı için yaptığı hazırlıklar, düzenli bir aşamalılık içinde verilmiş; aşamalar eylem cümleleriyle kodlanmıştır. Atiye, yirmi farklı eylemle nişanın hazırlık aşamalarını tamamlar. Yapılan hazırlıklardan hareketle Zekiye'ye verilen önemin derecesi de artmaktadır. Zekiye'ye verilen önem; dil bilgisel yollarla kodlanmamış, okuyucunun çıkarımına bırakılmıştır. Nişan için yapılan hazırlıklar ile Zekiye'ye verilen değerlerin derecesi birbirine paralel olarak ilerler.

Atiye'nin nişan için yaptığı hazırlıklar / Zekiye'ye verilen önem

nişandan bir hafta evvel Akçalılı kadınlar ... Atiye'ye yardıma geldiler (azalan)

dağlar gibi yufka kayıldı

hoşaflar kaynatıldı

baklavalara açıldı

Atiye şehre gidip gelininin düzenini gördü

*Atiye bileziklerini **bozdurdu***

*Atiye kolyesini **bozdurdu***

*Atiye küpesini **bozdurdu***

Atiye yüzüklerinden yüzük beğendi

Atiye kordonlara beşibiryerdelere dizdirdi

*Atiye kadifeler **kestirdi***

*Atiye kaşmirler **kestirdi***

*Atiye tenekelerle helva **aldı***

*Atiye çuvallarla pirinç **aldı***

*Atiye çerez **aldı***

Atiye bir yandan Zekiye'nin düzenine bakmaya gelenlere sofrayı kurdu

Atiye bir yandan Zekiye'nin nişanlılığını dikti

Atiye kızlarını baştan aşağı kuşattı

Atiye kız evine gidecek koçu kınaladı

Atiye kız evine gidecek koçu boyadı

Atiye nişandan bir gün önce Huvat'ın önüne katıp Zekiye'nin bohçasıyla birlikte düğününe yolladı (artan)

ÖRNEK: 63

Giriş: Zekiye'yle Atiye oynadıkça Büğlek ininde yatan peri kızı Sarıkız hasetinden çatladı, Zekiye'ye düzülen övgüleri, takılan altınları, çağrılan hediyeleri çekemedi. Nişandan bir gün sonra gözlerinden kıvılcımlar saça saça, elinde kara bir kırbaçla Akçalı'ya geldi. Dizgeme'ye giden yolun çatına çırılçıplak dineldi.

Gelişme: Sarıkız'ı gören erkeklerin onun güzelliğine dayanamadığını, Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar kocalarının, oğullarının üstünden kapılara kilit vurdular. Topluca duaya oturdular. Sabaha karşı da Sarıkız'ı taşlaya taşlaya köyden çıkardılar. Sarıkız belenin başında kırbacını yere vura vura küfürler savurdu ve tek kavağın dibinde gözden kayboldu.

O kuşluk zamanı Akçalıyı eşekler bastı. Önce kuyruğu kulağı kesik iki eşek Sat Deresi'nden geçip yayıla yayıla mezarlığın gerisindeki yamaca doğru tırmandı. Onların arkasından bir anda köyün içinde pıtrak gibi eşek bitmeye başladı. Yüzlerce ayağı yaralı, çusuz, uyuz eşek anıra anıra köyün içinden geçip mezarlığın gerisindeki yamaçta toplandı. Erkekler dirgenlerine sarılıp topluca yamaca vardılar. "İn mi gönderdi sizi, cin mi?" diye eşeklere bir iki bağırdılar. Eşekleri köyün başına Sarıkız'ın çıkardığını düşündüklerinden onların yanına bir türlü yanaşamadılar. Diregenlerini bağıra çağıra uzaktan uzağa eşeklere doğru salladılar. Ama eşekler ön ayaklarını uzatıp arka ayaklarının üstünde yamaca yaslandılar. Daha onlar dirgenlerini omuzlarına vurup köyün içine girmeden yaşlılar ayaklandılar. Bastonlarına dayanıp kapı kapı ev dolanmaya başladılar. Eşeklerin mezarlığa yakın bir yerde toplanmalarını Yatır'ın bir işareti saymak gerektiğini, köyün adının değiştirilmesine içerlediğinden üstlerine eşekleri saldığını, hemen köyün adını geri çevirmezlerse daha kim bilir başlarına ne felaketlerin gelebileceği doğrultusundaki düşüncelerini yaydılar.

O gece Sarıkız topuklarına değen saçlarını savura savura yeniden Akçalı'ya geldi. Köylüler Sarıkız'ı ağılın başından mezarlığa kayarken

gördüler, kapılarını kilitleyip içeri çekildiler. Erkekler, “Sürün çıkarın, şu cazıyı,” diye kadınlara epeyce yalvardılar. Ama kadınlar Sarıkız’ın kendilerinden öc almak için köye geldiğini, eşekleri de kızgınlığından köyün üstüne gönderdiğini söyleyerek Sarıkız’ı taşa tutmaya yanaşmadılar. Sarıkız sabaha kadar çırılçıplak, elinde kırbaçıyla eşeklerin sırtında köyde gezindi. Sabahla bir, dağa çekildi. Gündüzün yaşlılar yine köyün içine düşüp kapı kapı dolandılar ya eşekleri Yatır’ın gönderdiğine dair sözlerine kimseyi inandıramadılar.

Öte yanda yazıya koyverdikleri günden bu yana tüm köylerden taşlanarak kovulan başıboş yaşlı eşekler, Akçalı’dan neden taşlanmadıklarını bir türlü kestiremediler. Ama kendilerine köyü yüz göstermemesini fırsat bilip Sarıkız’ın sırtlarında gezindiği gecenin sabahında Akçalı’yı yurt edindiler. O günden sonra semerinden kurtulan eşekler tek tek gelip Akçalı’ya yerleştiler.

Köylüler zamanla eşeklere alıştılar. Ama Sarıkız’ın korkusundan geceleri dışarı adım atamaz oldular. Erkekler boyunlarına Sarıkız muskaları astılar, geceleri kilit altında kaldılar. Kadınlar kırk “Salatantünce” okuyup kocalarının yüzlerine üfürmeden uykuya yatmadılar. Ama köpek karı yağana kadar Sarıkız’ı sürüp köyden çıkaramadılar.

Sarıkız köpek karı yağdıktan sonra bir zaman kimsenin gözüne görünmedi. O sıra köyde Sarıkız’ın inine çekildiği inancı iyice yaygınlaştı. Derken erkekler birer, ikişer çıkıp geceleri damlardan kar küürümeye, yatsı namazına camiye gitmeye başladılar. Erkek odalarında aşık oyunları yeniden başladı. Erkeklerin, “Çik yanı, tok yanı!” diye aşık attıkları bir gecenin sabahında köyün on bir iti mezarlıkta ölü bulundu. Arkasından dam küremeye çıkan Vahti’nin büyük oğlu Ayneli Memet’in kaybolduğu duyuldu. Ayneli üç gündüz arandıktan sonra Büğlek inine yakın bir kayanın dibinde ölü bulundu.

Erkekler döne döne yağın kar tipiye vurduğunda Ayneli’nin buz kesmiş cesedini köye getirdiler. Kadınlar başlarına çarlarını çekip ölü

evine biriktiler. Bir yandan ağıt düzdüler, bir yandan, “Sarı kız yedi Memet’in başını,” dediler, bir yandan helvalık un elediler, bir yandan, “Sarı kız’ın işi olmasa, onca bulanık günde, kurtlar parçalamaz mıydı Memet’i?” dediler. Bir yandan kefen diktiler, bir yandan “Üç gün ininde tuttu, sonra boğup attı zaar,” dediler. Akşama doğru, “Sarı kız’ın inini başına yıkmazsak, Sarı kız kocalarımızı alıp alıp gidecek, biz onu sürmezsek o bizi sürececek, kalkın,” diyerek toplanıp kızaklara bindiler. Büğlek ininin içini ağzına kadar keven otuyla doldurup ateşe verdiler. Kapısını kara kara taşlarla ördüler. Karanlık bastırmadan okuyup üfleye üfleye köyden dönüp geldiler. Kızaklardan iner inmez Büğlek Deresi’nden kara bir dumanın göğe doğru çekildiğini gördüler. Yeniden ölü evinde ağıda oturup bir yandan Sarı kız’dan kurtulduklarına içten içe sevindiler, bir yandan “Memet’in cebinde de aynesi/Buz kesmiş de delik deşik gövdesi,” diye ağıt düzdüler.

O sabah Büğlek Deresi’nin tepesindeki kara duman gelip köyün başına oturdu. Dumanın Akçalı’ya akmasıyla köydeki nişanlı kızların, taze gelinlerin nutku tutuldu, dili bağlandı. Duman üç gün Akçalı’nın başından çekilmedi. Üçüncü günün akşamı Dizgeme’ya doğru kaydı. Oradan ağır ağır Hazerşah’a aktı, Hazerşah’tan Sıggın’a, Sıggın’dan Çerkes köylerine, Çerkes köylerinden Avşar, Türkmen köylerine vardı. Bir kış köyden köye konup nişanlı kızların, taze gelinlerin dilini bağladı.

O kıştan sonra dili bağlanan nişanlı kızlar, taze gelinler işaretlerle konuştu. Köylüler kızlarını, gelinlerini düştükleri bu dertten kurtarmak için tez elden en derin hocaları bir araya topladılar. Ama hocalar kitapta dil bağlanmasının yerini bulamadılar, bu derdin karşısında çaresiz kaldılar.

Gelinler, kızlar konuşmaktan umut kesinince yaşmaklarını sıkı sıkı ağızlarını örtecek biçimde bağladılar. Bir zaman durup durup göğüslerine vura vura ağladılar. Sonra sonra işmarla konuşmanın kolayını aldılar. Kırk türlü baş sallayıp kaş oynatmaya, göz süzüp elleriyle çeşit çeşit işaret yapmaya başladılar.

Akçalı'da nişanlı kızların, taze gelinlerin dilleri bağlandıktan sonra dertlerini anlatmak için buldukları yola "gelin etmek" dendi. Bu yakıştırmayı yedi köy beğendi.

Sonuç: *Huvat, Atiye'nin aklını oynattığından korktuğu sıralarda, nişandan sonra köyden hemen çıkıp oğullarının yanına gideceğine dair karısına ettiği yeminleri Sarıkız'ın köye indiği ilk gece yedi. Atiye'nin ağlayıp sızlanmalarına, "Aman gündüzün de yolları tutmadı ya Sarıkız, kalk git," diye durmadan üstelemesine, ikide bir, "Sarıkız, Huvat'ı isterim diyormuş lan, duyanlar olmuş," diye korkusunu yüzüne vurmasına göğüs gerdi. Ama ay parçası gelinini dilsiz, boynu bükük görmeye gelemedi. Onun gözlerini koca koca açıp ortalıkta dolanmasına, hele elleriyle işaretler yaparken eskiden kalma bir alışkanlıkla ağzını durmadan oynatmasına, bir yandan da çırpınır gibi yutkunmasına dayanamadı. Bir sabah erkenden atları kızığa koşup köyden ayrıldı. (Tekin, SAÖ, s. 46-50)*

Birbirinin ardı sıra alıntılanan iki örnek sebep-sonuç ilişkisi içindedir. Zekiye'nin nişanını kıskanan Sarıkız adlı olağanüstü varlık, köye musallat olur. Köylünün başına türlü felaketler getirir. Bu durum giriş-gelime-sonuç örüntüsünde ilerlemiştir. Her bölüm kendi içinde bir aşamalılık bildirmiş ve giriş-gelişme-sonuç örüntüsünde kronolojik düzeni sağlamıştır. Sarıkız'ın köye yaklaşması ve uzaklaşması artan-azalan ilişkisi içinde kurgulanmıştır. Giriş bölümünde Sarıkız'ın köye musallat olmasıyla başlayan yaklaşma, gelişme bölümünde artarak devam eder; sonuç bölümünde Huvat'ın bozduğu yeminini yerine getirmesiyle Sarıkız köyden uzaklaşır.

Sarıkız'ın köye musallat oluşu

Giriş: Sarıkız'ın Zekiye'nin nişanını kıskanması	↑	(azalan)
Gelişme: Sarıkız'ın köylülere verdiği zarar	↓	(artan)
Sonuç: Sarıkız'ın köyden uzaklaşması	↓	(azalan)

Ele alınan metin iç içe derecelendirme örnekleri bakımından da zengindir. Buna göre:

Sarıkız'ın Zekiye'nin nişanını kıskanması (giriş)

Zekiye'yle Atiye oynadıkça ... peri kızı Sarıkız hasetinden çatladı

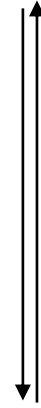
*Zekiye'ye düzülen övgüleri **çekemedi***

*takılan altınları **çekemedi***

çağrılan hediyeleri çekemedi

nişandan ... saça saça ... Akçalı'ya geldi

Dizgeme'ye giden yolun çatına çırılçıplak dineldi

(azalan)

(artan)

Sarıkız'ın köylülere verdiği zarar (gelişme)

(azalan)

Sarıkız'ı gören erkeklerin onun güzelliğine dayanamadığını, Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar kocalarının, oğullarının üstünden kapılara kilit vurdular

toplucu duaya oturdular

sabaha karşı da Sarıkız'ı taşlaya taşlaya köyden çıkardılar

Sarıkız belenin başında kırbacını yere vura vura küfürler savurdu ve tek kavağın dibinde gözden kayboldu

o kuşluk zamanı Akçalıyı eşekler bastı

önce kuyruğu kulağı kesik iki eşek Sat Deresi'nden geçip yayıla yayıla mezarlığın gerisindeki yamaca doğru tırmandı

onların arkasından bir anda köyün içinde pıtrak gibi eşek bitmeye başladı

yüzlerce ayağı yaralı, çusuz, uyuz eşek anıra anıra köyün içinden geçip mezarlığın gerisindeki yamaçta toplandı

erkekler dirgenlerine sarılıp topluca yamaca vardılar

"İn mi gönderdi sizi, cin mi?" diye eşeklere bir iki bağırdılar

eşekleri köyün başına Sarıkız'ın çıkardığını düşündüklerinden onların yanına bir türlü yanaşamadılar

diregenlerini bağıra çağıra uzaktan uzağa eşeklere doğru salladılar

ama eşekler ön ayaklarını uzatıp arka ayaklarının üstünde yamaca yaslandılar

daha onlar dirgenlerini omuzlarına vurup köyün içine girmeden yaşlılar ayaklandılar bastonlarına dayanıp kapı kapı ev dolanmaya başladılar

eşeklerin mezarlığa yakın bir yerde toplanmalarını Yatır'ın bir işareti saymak gerektiğini, köyün adının değiştirilmesine içerlediğinden üstlerine eşekleri saldığını, hemen köyün adını geri çevirmezlerse daha kim bilir başlarına ne felaketlerin gelebileceği doğrultusundaki düşüncelerini yaydılar

o gece Sarıkız topuklarına değen saçlarını savura savura yeniden Akçalı'ya geldi

köylüler Sarıkız'ı ağılın başından mezarlığa kayarken gördüler, kapılarını kilitleyip içeri çekildiler

erkekler, "Sürün çıkarın, şu cazıyı," diye kadınlara epeyce yalvardılar

ama kadınlar Sarıkız'ın kendilerinden öc almak için köye geldiğini, eşekleri de kızgınlığından köyün üstüne gönderdiğini söyleyerek Sarıkız'ı taşa tutmaya yanaşmadılar

Sarıkız sabaha kadar çırılçıplak, elinde kırbaçıyla eşeklerin sırtında köyde gezindi

sabahla bir, dağa çekildi

gündüzün yaşlılar yine köyün içine düşüp kapı kapı dolandılar ya eşekleri Yatır'ın gönderdiğine dair sözlerine kimseyi inandıramadılar

öte yanda yazıya koyverdikleri günden bu yana tüm köylerden taşlanarak kovulan başıboş yaşlı eşekler, Akçalı'dan neden taşlanmadıklarını bir türlü kestiremediler

ama kendilerine köyü yüz göstermemesini fırsat bilip Sarıkız'ın sırtlarında gezindiği gecenin sabahında Akçalı'yı yurt edindiler

o günden sonra semerinden kurtulan eşekler tek tek gelip Akçalı'ya yerleştiler

köylüler zamanla eşeklere alıştılar

ama Sarıkız'ın korkusundan geceleri dışarı adım atamaz oldular

erkekler boyunlarına Sarıkız muskaları astılar, geceleri kilit altında kaldılar
kadınlar kırk “Salatantünce” okuyup kocalarının yüzlerine üüfürmeden uykuya
yatmadılar
ama köpek karı yağana kadar Sarıkız’ı sürüp köyden çıkaramadılar (artan)
Sarıkız köpek karı yağdıktan sonra bir zaman kimsenin gözüne görünmedi (azalan)
o sıra köyde Sarıkız’ın inine çekildiği inancı iyice yaygınlaştı
derken erkekler birer, ikişer çıkıp geceleri damlardan kar küürümeye, yatsı namazına
camiye gitmeye başladılar
erkek odalarında aşık oyunları yeniden başladı
erkeklerin, “Çık yanı, tok yanı!” diye aşık attıkları bir gecenin sabahında köyün on bir
iti mezarlıkta ölü bulundu
arkasından dam küremeye çıkan Vahti’nin büyük oğlu Ayneli Memet’in kaybolduğu
duyuldu
ayneli üç gündüz arandıktan sonra Büğlek inine yakın bir kayanın dibinde ölü bulundu
erkekler döne döne yapan kar tipiye vurduğunda Ayneli’nin buz kesmiş cesedini köye
getirdiler
kadınlar başlarına çarlarını çekip ölü evine biriktiler
bir yandan ağıt düzdüler, bir yandan, “Sarıkız yedi Memet’in başını,” dediler, bir yandan
helvalık un elediler, bir yandan, “Sarıkız’ın işi olmasa, onca bulanık günde, kurtlar
parçalamaz mıydı Memet’i?” dediler
bir yandan kefen diktiler, bir yandan “Üç gün ininde tuttu, sonra boğup attı zaar,” dediler
akşama doğru, “Sarıkız’ın inini başına yıkmazsak, Sarıkız kocalarımızı alıp alıp gidecek,
biz onu sürmezsek o bizi sürecek, kalkın,” diyerek toplanıp kızaklara bindile
Büğlek ininin içini ağızına kadar keven otuyla doldurup ateşe verdiler
kapısını kara kara taşlarla ördüler
karanlık bastırmadan okuyup üfleye üfleye köyden dönüp geldiler

kızaklardan iner inmez Büğlek Deresi'nden kara bir dumanın göğe doğru çekildiğini gördüler

yeniden ölü evinde ağıda oturup br yandan Sarıkız'dan kurtulduklarına içten içe sevindiler, bir yandan "Memet'in cebinde de aynesi/Buz kesmiş de delik deşik gövdesi," diye ağıt düzdüler

o sabah Büğlek Deresi'nin tepesindeki kara duman gelip köyün başına oturdu

dumanın Akçalı'ya akmasıyla köydeki nişanlı kızların, taze gelinlerin nutku tutuldu, dili bağlandı

duman üç gün Akçalı'nın başından çekilmedi

üçüncü günün akşamı Dizgeme'ya doğru kaydı

oradan ağır ağır Hazerşah'a aktı, Hazerşah'tan Sıggın'a, Sıggın'dan Çerkes köyelerine, Çerkes köyelerinden Avşar, Türkmen köyelerine vardı

bir kış köyden köye konup nişanlı kızların, taze gelinlerin dilini bağladı

o kıştan sonra dili bağlanan nişanlı kızlar, taze gelinler işaretlerle konuştu

köylüler kızlarını, gelinlerini düştükleri bu dertten kurtarmak için tez elden en derin hocaları bir araya topladılar

ama hocalar kitapta dil bağlanmasının yerini bulamadılar, bu derdin karşısında çaresiz kaldılar

gelinler, kızlar konuşmaktan umut kesinince yaşmaklarını sıla sıkı ağızlarını örtecek biçimde bağladılar

bir zaman durup durup göğüslerine vura vura ağladılar

sonra sonra işmarla konuşmanın kolayını aldılar

kırk türlü baş sallayıp kaş oynatmaya, göz süzüp elleriyle çeşit çeşit işaret yapmaya başladılar

Akçalı'da nişanlı kızların, taze gelinlerin dilleri bağlandıktan sonra dertlerini anlatmak için buldukları yola "gelin etmek" dendi

bu yakıştırmayı yedi köy beğendi

(artan) ▼

Sarıkız'ın köyden uzaklaşması (sonuç)

(azalan)

Huvat, Atiye'nin aklını oynattığından korktuğu sıralarda, nişandan sonra köyden hemen çıkıp oğullarının yanına gideceğine dair karısına ettiği yeminleri Sarıkız'ın köye indiği ilk gece yedi

*Atiye'nin ağlayıp sızlanmalarına **göğüs gerdi***

*“Aman gündüzün de yolları tutmadı ya Sarıkız, kalk git,” diye durmadan üstelemesine **göğüs gerdi***

*ikide bir, “Sarıkız, Huvat'ı isterim diyormuş lan, duyanlar olmuş,” diye korkusunu yüzüne vurmasına **göğüs gerdi***

ama ay parçası gelinini dilsiz, boynu bükük görmeye gelemedi

*onun gözlerini koca koca açıp ortalıkta dolanmasına **dayanamadı***

*hele elleriyle işaretler yaparken eskiden kalma bir alışkanlıkla ağzını durmadan oynatmasına **dayanamadı***

bir yandan da çırpınır gibi yutkunmasına dayanamadı

bir sabah erkenden atları kızağa koşup köyden ayrıldı

(artan)

kadınların Sarıkız'la mücadelesi bakımından

(azalan)

Sarıkız'ı gören erkeklerin onun güzelliğine dayanamadığını, Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar kocalarının, oğullarının üstünden kapılara kilit vurdular

Sarıkız'ı gören erkeklerin onun güzelliğine dayanamadığını, Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar topluca duaya oturdular

Sarıkız'ı gören erkeklerin onun güzelliğine dayanamadığını, Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar sabaha karşı da Sarıkız'ı taşlaya taşlaya köyden çıkardılar

...

(artan)

ama kadınlar Sarıkız'ın kendilerinden öc almak için köye geldiğini, eşekleri de kızgınlığından köyün üstüne gönderdiğini söyleyerek Sarıkız'ı taşa tutmaya yanaşmadılar

...

(azalan)

kadınlar akşama doğru, “Sarıkız ’in inini başına yıkmazsak, Sarıkız kocalarımızı alıp alıp gidecek, biz onu sürmezsek o bizi sürececek, kalkın,” diyerek toplanıp kızaklara bindiler

kadınlar Büğlek ininin içini ağzına kadar keven otuyla doldurup ateşe verdiler

kadınlar kapısını kara kara taşlarla ördüler

kadınlar karanlık bastırmadan okuyup üfleye üfleye köyden dönüp geldiler

kadınlar kızaklardan iner inmez Büğlek Deresi’nden kara bir dumanın göğe doğru çekildiğini gördüler (artan)

eşeklerin köyü basması / köye yerleşmesi bakımından

o kuşluk zamanı Akçalıyı eşekler bastı (azalan)

önce kuyruğu kulağı kesik iki eşek Sat Deresi’nden geçip yayıla yayıla mezarlığın gerisindeki yamaca doğru tırmandı

onların arkasından bir anda köyün içinde pıtrak gibi eşek bitmeye başladı

üzlerce ayağı yaralı, çusuz, uyuz eşek anıra anıra köyün içinden geçip mezarlığın gerisindeki yamaçta toplandı

erkekler dirgenlerine sarılıp topluca yamaca vardılar

“İn mi gönderdi sizi, cin mi?” diye eşeklere bir iki bağırdılar

eşekleri köyün başına Sarıkız ’in çıkardığını düşündüklerinden onların yanına bir türlü yanaşamadılar

diregenlerini bağıra çağıra uzaktan uzağa eşeklere doğru salladılar

ama eşekler ön ayaklarını uzatıp arka ayaklarının üstünde yamaca yaslandılar

...

öte yanda yazıya koyverdikleri günden bu yana tüm köylerden taşlanarak kovulan başıboş yaşlı eşekler, Akçalı ’dan neden taşlanmadıklarını bir türlü kestiremediler

ama kendilerine köyü yüz göstermemesini fırsat bilip Sarıkız ’ın sırtlarında gezindiği gecenin sabahında Akçalı ’yı yurt edindiler

o günden sonra semerinden kurtulan eşekler ... Akçalı ’ya yerleştiler (artan)

köylü kızların, yeni gelinlerin dilinin bağlanması bakımından

(azalan)

o kıştan sonra dili bağlanan nişanlı kızlar, taze gelinler işaretlerle konuştu

köylüler kızlarını, gelinlerini düştükleri bu dertten kurtarmak için tez elden en derin hocaları bir araya topladılar

ama hocalar kitapta dil bağlanmasının yerini bulamadılar, bu derdin karşısında çaresiz kaldılar

gelinler, kızlar konuşmaktan umut kesinince yaşmaklarını sula sıkı ağızlarını örtecek biçimde bağladılar

bir zaman durup durup göğüslerine vura vura ağladılar

sonra sonra işmarla konuşmanın kolayını aldılar

kırk türlü baş sallayıp kaş oynatmaya, göz süzüp elleriyle çeşit çeşit işaret yapmaya başladılar

Akçalı'da nişanlı kızların, taze gelinlerin dilleri bağlandıktan sonra dertlerini anlatmak için buldukları yola "gelin etmek" dendi

bu yakıştırmayı yedi köy beğendi

(artan)

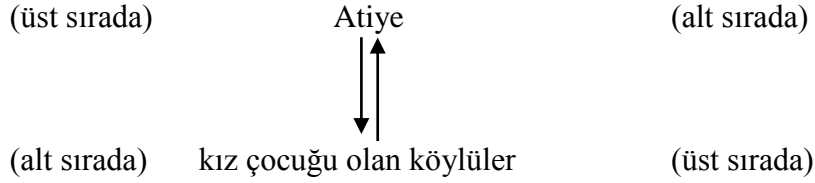
ÖRNEK: 64

Köylüler yedi yaşından yukarı olan erkek çocuklarının eline hemen o gün birer tezek verip okula gönderdiler. Ama Atiye dışında hiç kimse kızını okula göndermedi. Atiye, öğretmenin köye geldiğini duyar duymaz dikiş makinesinin başına oturdu. Dirmit'e bir solukta önlük dikip çıkardı. Ertesi gün de Dirmit'in saçlarını örüp başına beyaz bir kurdele bağladı. Koltuğunun altına tezeği tutuşturduğu gibi elinden tutup okula götürdü. (Tekin, SAÖ, s. 50)

Köye öğretmen gelmesine rağmen Atiye dışında kimse kız çocuğunu okula göndermek istemez. İncelenen örnekte karşılaştırmaya bağlı bir derecelendirme ilişkisi yer alır. Eğitime verilen önem bakımından Atiye, köyün kız çocuğu sahibi diğer insanlarına göre en üst sıradadır. Metnin ilerleyen bölümlerinde köylülerin kız

çocuklarını okula göndermemelerinin sebebi verilmektedir. Daha önceleri köye gelen bir öğretmenle kaçan Menşur adlı kızın başına gelenlerden korktukları anlaşılır. Korku durumları karşılaştırıldığında Atiye en alt, köylüler üst sıradadır.

eğitime verilen önem bakımından Menşur'un başına gelenlerden korkma bakımından

ÖRNEK: 65

-Hey, tulumba, tulumba, müjdem var sana.

-Neymiş, müjden, Dirmit kız?

-Köye öğretmen geldi.

-Geldiyse sana geldi.

-Bil bakalım öyleyse, bana ne dedi.

-Ne dedi, ne dedi?

-Sen hiç köylüye benzemiyorsun, dedi.

-Sevindin mi?

-Sevindim.

Dirmit her sabah elinde bir tezekle okulun kapısından girdi. Köyün diğer kızları kapı önlerinde ağlaşıp Dirmit'in yolunu gözledi. Öğretmen köye geldikten bir süre sonra Akçalı'ya jandarmalar geldi. Öğretmen jandarmaların önüne düşüp onlarla bir kapı kapı gezindi. Köylüler jandarmalara Menşur'un mezarını gösterdiler, kızlarını samanlıklara, ahırlara gizlediler.

Öğretmen bir süre sonra yine jandarmaları köye çağırınca da ondan selamı sabahı kestiler. Yiyecek yemek, yatacak yer vermediler. Upuzun boyundan dolayı da ona bir ad yakıştırıp "Minare Kırığı" dediler.

Alıp başını gitsin diye de beklediler. Ama Minare Kırığı gitmedi. Gitmediği gibi Akçalı'da kimseye boyun da eğmedi. Hazerşah'tan atına atlayıp Akçalı'ya geldi. Atını okulun kapısına bağlayıp derse girdi. Dersi bitirir bitirmez de yeniden atına atlayıp Hazerşah'a gitti.

Derken kar yağmaktan yoruldu. Rüzgar duruldu. Bahar geldi. Tarlalar göverdi. Köyün yaşlı leyleği tıslaya tıslaya gelip pınarın başındaki palamut ağacına yuva kurdu. O sıralar köyde Minare Kırığı'nın "komünist" olduğu duyuldu. Çocuklar bir okulun bahçesinde, bir ağılın başında toplaşıp öğretmenlerini beklediler. "Öğretmen gelecek, bize karne verecek," diye el ele tutuşup döne döne yol gözlediler.

-Tulumba, tulumba,

Bana gonca gülleri bildiren.

Atı haftına indiren tulumba.

Kır atlı öğretmen nerede?

-Kuyum gibi karanlık yerde,

Suyum gibi soğuk yerde.

O bahar Akçalı'da okula giden çocuklar karne almadılar. Ama dağda on yedi kuzu bulup yumurta aldılar. Öğretmenden umudu kesince iki canlı koyunların peşine düştüler. Dağda kuzulayanın kuzusunu meleye meleye köye getirdiler. Kuzu dişiyse sahibinden iki yumurta erkekse bir yumurta istediler. Yumurtaları Behzat Çavuş'un dükkanına götürüp sormuk şekerle değiştirdiler.

Dirmit o bahar, geceleri yine tulumbanın başına indi. Şafakla beraber suyollarından geçip köyün bahçelerine girdi. Bir pürçelik toplamaya gitti, bir akkayanın yamacında kangal kesti. Çedene tarlalarında döne döne kuş yuvası aradı. Ama bir türlü öğretmenini aklından çıkaramadı. Rüzgara sordu, bulutlara sordu, göçmen kuşlara sordu. Sonunda gelip evlerinin çatal kapısının önünde durdu. Bağıra bağıra, gelip geçen atlının yolunu çevirdi. Ellerini kaldırıp kamyonların önüne geçti. Köye gelen çerçiye, çadır açan Çingene'ye, "Komünist ne?"

diye sordu. Atiye oklavayı çekip Dirmir'in peşine düştü. Bir ağılın bağına kadar kovaladı; bir, taşladı. Yalvarmayla, ağlamayla kızını bu meraktan kurtramayacağını anlayınca, "Aha komünist, geberesice," diye ona bulutları yara yara köyün üstünden geçen bir uçağı gösterdi. Dirmir annesine inandı, "komünist" i uçak sandı. (Tekin, SAÖ, s. 51-52)

Dirmir, köye öğretme gelmesine sevinir ancak çok geçmeden öğretmen ortalıktan kaybolur. Dirmir'in öğretmene verdiği değer ve öğretmeni merak etmesi birbirine paralel olarak artmaktadır. Verici, eylemler ve diyalog cümleleri yoluyla aşamalı bir ilişki kurmaktadır. Ancak Dirmir'in merakı gitgide artarken köyün diğer çocuklarının merakının azalan çizgisinde olduğu anlaşılır. Birbirinin peşi sıra eylem cümleleriyle kurgulanan örnekte, iki derecelendirme ve buna bağlı olarak da karşılaştırma ilişkisi alıcının çıkarımına bırakılmış, dil bilgisel göstergelerle kodlanmamıştır. Öte yandan alıntılanan metin iç içe derecelendirme ilişkileri bakımından da zengindir. Öğretmenin köylülerle mücadelesi artarken köylülerin öğretmeni dışlama derecesi de artmaktadır.

Dirmir'in öğretmenine verdiği değer / öğretmenini merak etmesi bakımından

hey, tulumba, tulumba, müjdem var sana

(azalan)

neymiş, müjden, Dirmir kız

köye öğretmen geldi

geldiyse sana geldi

bil bakalım öyleyse, bana ne dedi

ne dedi, ne dedi

sen hiç köylüye benzemiyorsun, dedi

sevindin mi

sevindim

Dirmir her sabah elinde bir tezekle okulun kapısından girdi

köyün diğer kızları kapı önlerinde ağlaşıarak Dirmir'in yolunu gözledi

öğretmenin köylülerle mücadelesi bakımından

öğretmen köye geldikten bir süre sonra Akçalı 'ya jandarmalar geldi (azalan) ↑

öğretmen jandarmaların önüne düşüp onlarla bir kapı kapı gezindi

köylülerin öğretmeni dışlaması bakımından

(azalan) ↑

köylüler jandarmalara Menşur 'un mezarını gösterdiler,

kızlarını samanlıklara, ahırlara gizlediler

öğretmen ... jandarmaları köye çağırınca da ondan selamı sabahı kestiler

yiyecek yemek **bulamadılar**

yatacak yer vermediler

upuzun boyundan dolayı da ona bir ad yakıştırıp "Minare Kırığı" dediler

alıp başını gitsin diye de beklediler

(artan) ↓

ama Minare Kırığı gitmedi

gitmediği gibi Akçalı 'da kimseye boyun da eğmedi

Hazerşah 'tan atına atlayıp Akçalı 'ya geldi

atını okulun kapısına bağlayıp derse girdi

dersi bitirir bitirmez de yeniden atına atlayıp Hazerşah 'a gitti

(artan) ↓

derken kar yağmaktan yoruldu

rüzgar duruldu

bahar geldi

tarlalar göverdi

köyün yaşlı leyleği tıslaya tıslaya gelip pınarın başındaki palamut ağacına yuva kurdu

o sıralar köyde Minare Kırığı 'nın "komünist" olduğu duyuldu

köyün diğer çocuklarının öğretmenlerini merak etmesi bakımından

(artan)

çocuklar bir okulun bahçesinde, bir ağulın başında toplaşıp öğretmenlerini bekletiler

çocuklar “Öğretmen gelecek, bize karne verecek,” diye ... yol gözlediler

tulumba, tulumba

bana gonca gülleri bildiren

atı haftına indiren tulumba

kır atlı öğretmen nerede

kuyum gibi karanlık yerde

suyum gibi soğuk yerde

o bahar Akçalı’da okula giden çocuklar karne almadılar

*ama **çocuklar** dağda on yedi kuzu bulup yumurta aldılar*

çocuklar öğretmenden umudu kesince iki canlı koyunların peşine düştüler

çocuklar dağda kuzulayanın kuzusunu melele melele köye getirdiler

çocuklar kuzu dişiyse sahibinden iki yumurta erkekse bir yumurta istediler

çocuklar yumurtaları ... sormuk şekerle değıştirdiler

(azalan)

Dirmit o bahar, geceleri yine tulumbanın başına indi

şafakla beraber suyollarından geçip köyün bahçelerine girdi

bir pürçelik toplamaya gitti, bir akkayanın yamacında kangal kesti

çedene tarlalarında döne döne kuş yuvası aradı

ama bir türlü öğretmenini aklından çıkaramadı

rüzgara sordu, bulutlara sordu, göçmen kuşlara sordu

sonunda gelip evlerinin çatal kapısının önünde durdu

bağıra bağıra, gelip geçen atının yolunu çevirdi

ellerini kaldırıp kamyonların önüne geçti

köye gelen çerçiye, çadır açan Çingene’ye, “Komünist ne?” diye sordu

Atiye oklavayı çekip Dirmir'in peşine düştü

bir ağılın bağına kadar kovaladı; bir, taşladı

yalvarmayla, ağlamayla kızını bu meraktan kurtramayacağını anlayınca, "Aha komünist, geberesice," diye ona bulutları yara yara köyün üstünden geçen bir uçağı gösterdi

Dirmir annesine inandı, "komünist" i uçak sandı

(artan)

ÖRNEK: 66

-Hey, tulumba, tulumba, müjdem var sana.

-Neymiş, müjden, Dirmir kız?

-Köye öğretmen geldi.

-Geldiyse sana geldi.

-Bil bakalım öyleyse, bana ne dedi.

-Ne dedi, ne dedi?

-Sen hiç köylüye benzemiyorsun, dedi.

-Sevindin mi?

-Sevindim. (Tekin, SAÖ, s. 51)

Yukarıda Dirmir ve tulumbanın karşılıklı konuşmaları alıntılanmıştır. Bu konuşmalara göre Dirmir, öğretmenin "Sen hiç köylüye benzemiyorsun." demesine sevinir. Dirmir'in değer yargılarına göre köylüye benzememek, benzemekten daha iyidir. Alıcının çıkarımına bırakılan bu derecelendirme ilişkisinde, Dirmir'e göre köylü olmanın değeri düşürülmüştür.

Dirmir'in değer yargılarına göre

köylüye benzememek (üst sırada)

köylüye benzemek (alt sırada)

ÖRNEK: 67

O bahar Akçalı'da okula giden çocuklar karne almadılar. Ama dağda on yedi kuzu bulup yumurta aldılar. Öğretmenden umudu kesince iki canlı koyunların peşine düştüler. Dağda kuzulayanın kuzusunu meleye meleye köye getirdiler. Kuzu dişiyse sahibinden iki yumurta erkekse bir yumurta istediler. Yumurtaları Behzat Çavuş'un dükkanına götürüp sormuk şekerle değiştirdiler. (Tekin, SAÖ, s. 52)

Metinde kuzuların cinsiyeti üzerinden bir karşılaştırma ilişkisi kurulmaktadır. Bu karşılaştırma ilişkisi *-i* ek eylemine getirilen *-sA* şart kipi yardımıyla kurulmuştur. Ek eylemin şartıyla çekimlenmiş iki adın cümle içinde bir arada kullanımı ve söz dizimsel birliktelik kurması, her iki şartın farklı bir sonuca bağlanması, karşılaştırma ve -buna bağlı olarak- bir derecelendirme ilişkisi kurmaya olanak sağlamıştır. Buna göre dişi kuzuların değeri erkek kuzulara oranla iki kat fazladır. Ardından yumurtaların sormuk şekerle değiştirilmiş olması da yumurtalar ve sormuk şeker arasında bir karşılaştırılma yapılmasını sağlar. Değer bakımından sormuk şeker, yumurtadan üstündür. Derecelendirme ilişkisi bakımından dişi kuzuların, erkek kuzulardan; sormuk şekerin, yumurtadan üstün olduğu anlaşılır.

değer bakımından

dişi kuzu (üst sırada)
↑
↓
erkek kuzu (alt sırada)

değer bakımından

sormuk şeker (üst sırada)
↑
↓
yumurta (alt sırada)

ÖRNEK: 68

Giriş / I. mmm: *Bahar yaza döndüğünde Halit nişanlısını görmeye köye geldi. Gelir gelmez de bıyıklarına fıstık karası çekip saçlarını yan yattı. Evin içinde girdi çıktı, Zekiye türküsü çağırdı. Atiye iki gün Halit'i Akçalı'da zor yendi. Sonunda, "Babanın huyundan huyun var lan," diye diye bir ata bindi, oğlunu yanına alıp Dizgeme'ye gitti.*

II. mmm: Zekiye 'yle Halit birbirlerini, Rızgo Ağa 'dan gizli, ahırda gördüler. Görür görmez de sevdiler.

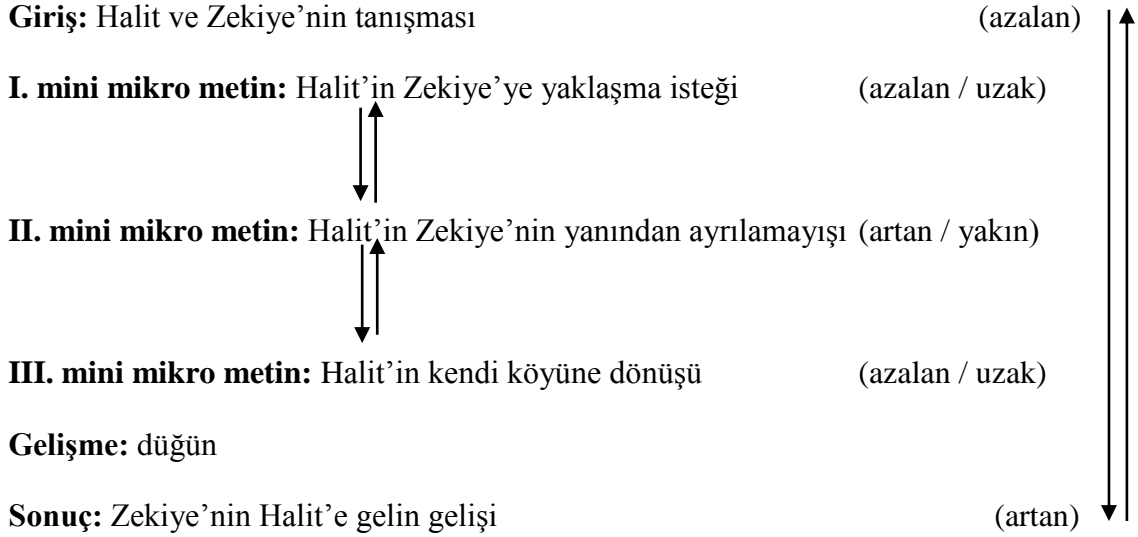
Atiye'nin düğüne kadar oğlunu görmesi o oldu. Akşamüstü köye dönerken Halit, "Arkandan yetişirim kız," deyip Dizgeme Düzlüğü'nden geri döndü. Atiye, "Nereye lan," diyene kadar atını topuklayıp gözden kayboldu.

Atiye o günden sonra delik deşik her yanda oğlunu aradı. Dört bir yana, "Eve gelsin, evereceğim," diye haberler saldı. İki güne bir ata atlayıp Dizgeme'ye vardı. Ama Halit'in izini yakalayamadı. Sonunda oturup Huvat'a dokunaklı bir mektup yazdı. Huvat mektubu alır almaz Seyit'i yanına katıp köye geldi. Gelir gelmez Dizgeme yollarına düştü, Rızgo Ağa'yla görüştü. Düğün için gün kararlaştırdı. **III. mmm:** Eline bir dirgen geçirip Halit'i Rızgo Ağa'nın ahırından çıkardı, söve saya yanına kattı, eve getirdi.

Gelişme: O Perşembe Halit'le Zekiye'nin bayrağı dikildi. Bayrağın ay yıldızına elma takıldı. Elmaya tabancalar atıldı. Kadınlara ahırda, erkeklere bahçede düğün yeri kuruldu. Kadınlara ayrı, erkeklere ayrı çalgıcılar tutuldu. Dizgeme'den Akçalı'ya semah geldi. Akçalı'dan Dizgeme'ye kalıniçi gitti. Dizgeme'de gelin ağılatıldı. Akçalı'da damat oynatıldı. Köyün delikanlıları Süslü Sami'yi damada sağdıç ettiler, damadın koltuğuna girdiler. Bir yandan gelinlik kızlara ayna tuttular, işmar ettiler, bir yandan topluca aptest alıp camiye gittiler, ilahi söylediler. Dizgeme'de kına gecesi Zekiye'ye kâkül kestiler, kaşlarına fıstık karası çektiler, yanaklarını alladılar, ellerini kınaladılar. Akçalı'da damadı, Dizgeme'de gelini sakladılar. Bahşiş çağırılmadan gelini de damadı da ortaya çıkarmadılar. **Sonuç:** Cumartesi akşamı Zekiye ağlaya ağlaya Halit'e gelin geldi. Halit dama çıktı. Gelinin başına çerez, bozuk para saçtı. Çocuklar paraları kapıştılar. Gelin kaynana sarılıp koklaştılar. Atiye, Zekiye'nin ağzına bir parmak bal çaldı. Zekiye eşikten atlamadan bir tahta kaşık kırdı. Halit damdan indi. Zekiye'nin koluna girdi. Onlar içerideyken dışarıda damat halayı çekildi. Kalaycılara düğün yemeği

verildi. Köyün imamı gizlice nikâh kıydı, muhtarı çeyiz kâğıdı yazdı. Gerisi Zekiye'yle Halit oğlana kaldı. (Tekin, SAÖ, s. 52-54)

Halit ve Zekiye'nin birbirine yakınlıkları / kavuşması bakımından

Alıntılanan örnek, giriş-gelime-sonuç çizgisinde ilerlemekte ve giriş bölümü üç mini mikro metinden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içinde bir aşamalılık bildirmekle beraber üst perdede Halit ve Zekiye'nin yaklaşma-uzaklaşma durumu da aşamalı olarak verilmiştir. Giriş bölümünün üç mini mikro metninin dereceli ilişkisi yukarıdaki şemada gösterilmiştir. Buna göre tanışma, birbirinden ayrılamama ve uzaklaşma olarak ilerleyen ilişki; azalan-artan-azalan çizgisindedir. Bu yaklaşma-uzaklaşma reaksiyonlarından hareketle Halit'in Zekiye'ye olan düşkünlüğü hakkında da çıkarım yapılabilir. Halit'in nişanlısı Zekiye'ye olan düşkünlüğü daha onu görmeden başlamıştır. Ahırda karşılaştıkları ilk andan sonra da Atiye'nin bütün çabalarına rağmen Dizgame'den ayrılmaz. Nişanlısına olan düşkünlüğünün -eylem cümlelerinden hareketle- arttığı görülür. Karşıt görüş olarak Atiye'nin oğlunu köye döndürme çabası da düşkünlüğün arttığının göstergelerinden biridir. Bu ilişki; Halit, Atiye ve Huvat'ın karşılıklı eylemleri verilerek okuyucunun çıkarımına bırakılmıştır.

Halit'in Zekiye'ye olan düşkünlüğüyle Atiye'nin Halit'e karşı verdiği mücadele paraleldir. Halit'in Zekiye'nin yanında kalma süresi arttıkça Atiye'nin onu köye döndürme çabası da artar. Atiye, Huvat'ın da harekete geçirici unsurudur. Atiye'nin

çabasına paralel olarak Huvat'ın verdiği mücadele de artmaktadır. Alıntılanan örnek zincirleme şekilde ilerleyen bir eylemler dizgesini oluşturur ve tüm eylemler birbirine paralel olarak -sebeup-sonuç ilişkisi içinde- aşamalılık gösterir.

Halit'in Zekiye'ye olan düşkünlüğü

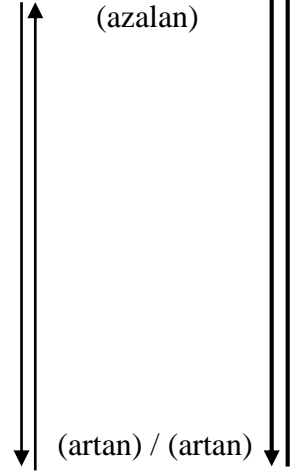
bahar yaza döndüğünde Halit nişanlısını görmeye köye geldi (azalan) ↑
gelir gelmez de bıyıklarına fıstık karası çekip saçlarını yan yatırdı
evin içinde girdi
çıkı
Zekiye türküsü çağırdı

Atiyenin verdiği mücadele

Atiye iki gün Halit'i Akçalı'da zor yendi (azalan) ↑
sonunda, "Babanın huyundan huyun var lan," diye diye bir ata bindi
oğlunu yanına alıp Dizgame'ye gitti
Zekiye'yle Halit birbirlerini, Rızgo Ağa'dan gizli, ahırda gördüler
görür görmez de sevdiler.
Atiye'nin düğüne kadar oğlunu görmesi o oldu
akşamüstü köye dönerken Halit ... Dizgame Düzlüğü'nden geri döndü
Atiye, "Nereye lan," diyene kadar atını topuklayıp gözden kayboldu.
Atiye o günden sonra delik deşik her yanda oğlunu aradı
dört bir yana, "Eve gelsin, evereceğim," diye haberler saldı
iki güne bir ata atlayıp Dizgame'ye vardı
ama Halit'in izini yakalayamadı
sonunda oturup Huvat'a dokunaklı bir mektup yazdı (artan) ↓

Huvat'ın verdiği mücadele

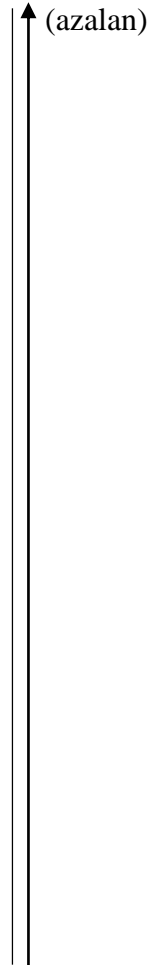
*Huvat mektubu alır almaz Seyit'i yanına katıp köye geldi
gelir gelmez Dizgeme yollarına düştü
Rızgo Ağa'yla görüştü
düğün için gün kararlaştırdı
eline bir dirgen geçirip Halit'i Rızgo Ağa'nın ahırından çıkardı
söve saya yanına kattı
eve getirdi*

Gelişme bölümünde bir düğün ve kına gecesinin eş zamanlı, aşamalı görüntüsü eylem cümleleri yoluyla kurgulanmaktadır.

düğünün / kına gecesinin aşamaları bakımından

*o Perşembe Halit'le Zekiye'nin bayrağı dikildi
bayrağın ay yıldızına elma takıldı
elmaya tabancalar atıldı
kadınlara ahırda, erkeklere bahçede düğün yeri kuruldu
kadınlara ayrı, erkeklere ayrı çalgıcılar tutuldu
Dizgeme'den Akçalı'ya semah geldi
Akçalı'dan Dizgeme'ye kalıncı gitti
Dizgeme'de gelin ağlatıldı
Akçalı'da damat oynatıldı
köyün delikanlıları Süslü Sami'yi damada sağdıç ettiler
damadın koltuğuna girdiler
bir yandan gelinlik kızlara ayna tuttular
işmar ettiler
bir yandan topluca aptest alıp camiye gittiler*

ilahi söylediler

Dizgeme'de kına gecesi Zekiye'ye kâkül kestiler

kaşlarına fıstık karası çektiler

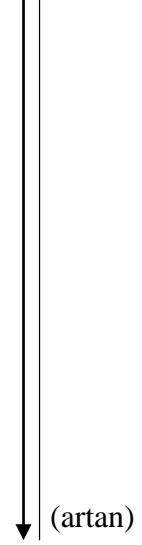
yanaklarını alladılar

ellerini kınaladılar

*Akçalı'da damadı **sakladılar***

Dizgeme'de gelini sakladılar

bahşiş çağırılmadan gelini de damadı da ortaya çıkarmadılar

Sonuç bölümü Halit ve Zekiye'nin yaklaşımlarının ve düğünün son -en üst- aşamasıdır. Bu bölüm, kendi içinde de bir aşamalık bildirir. Halit ve Zekiye'nin kavuşmaları / düğünün son aşaması, azalan-artan ilişkisi içinde derecelendirilmiştir. Sonuç bölümü, büyük bir derecelendirme ilişkisinin de en üst basamağını oluşturmuştur.

Halit ve Zekiye'nin kavuşmaları / düğünün son aşaması bakımından

cumartesi akşamı Zekiye ağlaya ağlaya Halit'e gelin geldi

(azalan)

Halit dama çıktı

Halit** gelinin başına çerez **saçtı

***Halit** bozuk para saçtı*

çocuklar paraları kapıştılar

gelin kaynana sarılıp koklaştılar

Atiye, Zekiye'nin ağzına bir parmak bal çaldı

Zekiye eşikten atlamadan bir tahta kaşık kırdı

Halit damdan indi

***Halit** Zekiye'nin koluna girdi*

onlar içerideyken dışarıda damat halayı çekildi

kalaycılara düğün yemeği verildi
köyün imamı gizlice nikâh kıydı
muhtarı çeyiz kâğıdı yazdı
gerisi Zekiye'yle Halit oğlana kaldı

(artan)

ÖRNEK: 69

Giriş: Gelenler tek tek çekilip gittiler. Süslü Sami'yle Atiye, Huvat'la Rızgo Ağa'yı bir edip erkek odasına koydular, Zekiye'yle Halit'in çarşafını almak için gelin odasının kapısına durdular. Ama Atiye, "Gelinimin tapusunu aldım, ey ahali," diye çıkıp tahtalya bağıramadı. Zekiye'nin kanyla boyanmış ak çarşafı eline alamadı. Sevine sevine Rızgo Ağa'nın yanına göz aydına varamadı. Ellerini dizlerine vura vura, bir, Süslü Sami'ye, "İyi öğrettin miydi ne edeceğini Halit'e?" diye sordu; bir, "Kız değil miydi yoksa Zekiye?" deyip durdu. Derken ay soldu. Yıldızlar tek tek düşüp kayboldu. Ortalık ışıldı, sabah oldu. Sabahla beraber de Akçalı'da Halit oğlanın bağlandığı duyuldu.

Haberin duyulmasıyla köyde ne kadar insan varsa evin önüne yığıldı. Kulaktan kalağa bin bir koğu yayıldı. **Gelişme / I. mmm:** Halit kendini ambar odasına kilitleti. Zekiye bir gelin odasında, içini çeke çeke ağladı; bir, boynunu büküp ellerini koltuğunun altına aldı. Atiye geleni gideni derneştirip gelininin yanına vardı. Zekiye'den Halit'in çözülmesini bekleyeceğine dair söz aldı. Gidip Rızgo Ağa'yı gelininin yanına indirdi, Zekiye'nin dileğini dünürüne bildirdi. Rızgo Ağa da kaynanasının yanında kızına üç kez kimi dilediğini sordu. Zekiye üçünde de kaynanasının elini göğsüne koydu, ayaklarını gelin odasının tabanına vurdu. Rızgo Ağa, iki yüzünden öptü, Zekiye'yi Akçalı'da koyup Dizgeme'ye döndü.

II. mmm: Huvat o akşama doğru yalvar yakar Halit'i ambar odasından çıkardı. Oğlunu yanına alıp yatsı namazına Pir Abdal'a vardı. Şih Hacı Musa'nın kapısına dayandı. Hacı Musa çoktandır kitap açmadığını muska yazmadığını söyleyip ilkin Huvat'la Halit'i geri çevirdi.

Ama onların onca uzak yoldan geldiğini öğrenince içeri buyur etti, atlarını ahıra çektirip ayran getirtti. Olanı biteni Huvat'a ayrı, Halit'e ayrı anlattırıp dinledi. Sonra Huvat'a dışarıda beklemesini söyledi, Halit'i belden aşağı soyundurup karşısına aldı. Hacı Musa, önce Halit'in önüne oturup okudu üfledi, ardından ufak ufak kağıtlara ince ince muska yazdı. Muskalardan birini Halit'in eline verdi. Ötekileri kara bir kabın içine okuyup üfleyerek yaktı. Halit kalkıp giyindi. Hacı Musa bu defa Halit'i dışarı gönderdi, Huvat'ı çağırıp karşısına aldı. Önüne kalın bir kitap açtı. Kitabın bir o sayfasına bir bu sayfasına baktı. Huvat'a Halit'i bağlayanın adının iki harfini, gözünün rengini, huyunu, suyunu, boyunun uzunluğunu bir bir verdi. "Sizden uzak, kara kuru, uzun burunlu, inatçı biri," dedi. Halit'i bağlamak için kırmızı bir ipi nikah kıyılırken kırk yerinden düğümleyip karanlık bir yere attığını, üstüne de üç avuç toprak saçtığını söyledi. "Ben bir muska yazdım ama ipi bulursan yazdığım muskanın hayrı dokunur," dedi. İp bulunur her gün ipten bir düğüm çözülürse ancak o zaman Halit'in kurtulacağını söyledi. İp bulunmazsa ölene kadar bağlı kalacağını bildirdi. İp bulunduktan sonra da kırk düğümü çözülürken Halit'in yastığının altına yeni gömülmüş bir ölünün mezar toprağından üç avuç toprak koymak gerektiğini söyleyip sözünü bitirdi. Huvat kalkıp Şih Hacı Musa'nın elini öptü. Muskanın karşılığını usulca cebine koydu. Oğluyla beraber gerisingeri yola koyuldu.

III. mmm: *Şih Hacı Musa'nın dedikleri ertesi gün sabahla beraber bütün köyde duyuldu. Duyulmasıyla herkes sağa sola dağıldı. Her yanda elbirliğiyle kırk düğümlü kırmızı ip arandı. Köyün bütün samanlıkları, ahırları delik deşik yoklandı. Yatakların içine, sedirlerin altına bakıldı. Huvat kırk düğümlü ipi getirene iki koyun vereceğini açıkladı. Koyunları üçe, dörde, beşe çıkardı. Zekiye boynunu büküp eli yüreğinde kırmızı ipin bulunduğu haberini bekledi. Halit kül gibi bir benizle günlerce köyün içinde başı önünde gezindi. Atiye oğlunun bir yanda, gelininin bir yanda eriyip gittiğini gördükçe evde yatak koymadı söktü. Yorganların yünüünü didik didik attı. Eşikleri tek tek kazdı. Duvar deliği demedi, merdiven altı demedi her yana baktı. Kapıları pencereleri söktü, duvarları yıktırdı.*

*Kim Şih Hacı Musa'nın tarifine uyuyorsa onun yolunu çevirdi. Derken sonunda okuyup üfleyip namaza durdu. Rüyaya yatmaya başladı. Kırkıncı rüyaya yatışında kırmızı ipin yerini buldu. Rüyasında aksakallı bir ihtiyarın elini öptü. İhtiyar, Atiye'nin önüne düşüp onu Cingitaş Bekir'in tarlasının yanındaki kalıntılara götürdü. Huvat, Atiye'nin rüyasını dinler dinlemez köyün erkeğini arkasına aldı. Arayıcıların her biri bir eski yapının içine daldı. Az sonra Huvat eve gelip urgan aldı. Dirmit'i yanına katıp kalıntıların ağzındaki kör kuyunun başına vardı. Urganı kızının beline bağlayıp kuyudan içeri saldı. Bir yukarı çıkarıp bir aşağı saldı. Dirmit yok dedikçe sövdü, saydı. Kuyunun ağzından "İyi bak, eşekoğlueşek," diye bağırdı. Kızı yukarıdan taşladı. **Sonuç:** Derken Dirmit akşama doğru kırk düğümlü kırmızı ipi kuyudan çıkardı. Kırmızı ipten her gün bir düğüm çözüldü. Halit'in yastığının altına en son ölen Akçalılının mezarından alınma üç avuç toprak serpildi. Evdekiler sevindikçe Dirmit bir köşeye çekildi, ufaldı, büzüldü. (Tekin, SAÖ, s. 54-56)*

Alıntılanan örnekte Halit'in bağlanması, rahatsızlığın çözümü için verilen mücadeleler ve Halit'in iyileşmesi giriş-gelişme-sonuç düzeni içinde verilmiştir. Gelişme aşaması kendi içinde üç mini mikro metne ayrılmıştır. Her bölüm ve her aşamada kendi içinde farklı derecelendirme ilişkileri kurulmuş ve bunlar da mikro derecelendirme ilişkileriyle desteklenmiştir. Giriş bölümünde Halit'in bağlanması dolayısıyla Atiye'nin yaşadığı hayal kırıklığı derecelendirilmektedir. Gelişme bölümünde üç temel mücadele verilmekle birlikte; Atiye'nin, Huvat'ın, Dirmit'in, Zekiye'nin, Hacı Musa'nın ve köy halkının verdiği mücadeleler de kendi içinde birer aşamalılık bildirmektedir. Ancak olayın başkışisi Halit'in Hacı Musa'ya gitmeyi kabul etmek dışında, iyileşmek için gerçek bir eylem sergilemediği görülür. Halit, kendini ambar odasına kilitler ya da köyün içinde başı önünde gezinir. Atiye, Halit, Dirmit, Zekiye, Hacı Musa ve köy halkının mücadelesi aşamalı olarak artarken Halit'in mücadelesi sabittir. Bahsi geçen kişilerin gösterdiği çabalar yüzey yapıda eylem cümleleriyle kurgulansa da Halit'in onlara göre durumu okuyucunun çıkarımına bırakılmıştır. Sonuç bölümünde Halit'in iyileşmesini sağlayacak ritüeller yerine getirilir ve ailenin sevinçli olmasından hareketle Halit'in iyileştiği anlaşılır. Bu bilgi, yüzey yapıda ifade edilmemekte, yine okuyucunun çıkarımına

bırakılmaktadır. Söz dizimsel birliktelikler yoluyla kurulan derecelendirme ilişkileri; birbirinin peşi sıra dizilen eylem cümleleriyle desteklenmiş ve yapılan çıkarımlarla belirgin hale gelmiştir. Buna göre Halit'in bağlanması artan-azalan doğrultusunda iyileşmesi azalan-artan çizgisinde seyrederek.

Halit'in iyileşmesi

Giriş: Halit'in bağlanması ve Atiye'nin hayal kırıklığı

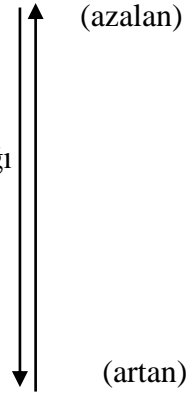
Gelişme: Halit'in iyileşmesi için verilen mücadeleler

I. mini mikro metin: Zekiye'nin verdiği mücadele / Halit'e olan bağlılığı

II. mini mikro metin: Hacı Musa'ya bağlı olarak verilen mücadele

III. mini mikro metin: ipin bulunması için verilen mücadele

Sonuç: Halit'in iyileşmesi için gerekenlerin yapılması

Atiye'nin hayal kırıklığı (giriş)

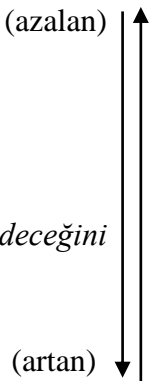
Atiye, "Gelinimin tapusunu aldım, ey ahali," diye çıkıp tahtalığa bağıramadı

Atiye Zekiye'nin kanyla boyanmış ak çarşafı eline alamadı

Atiye sevine sevine Rızgo Ağa'nın yanına göz aydına varamadı

Atiye ellerini dizlerine vura vura, bir, Süslü Sami'ye, "İyi öğrettin miydi ne edeceğine Halit'e?" diye sordu

Atiye ... bir, "Kız değil miydi yoksa Zekiye?" deyip durdu

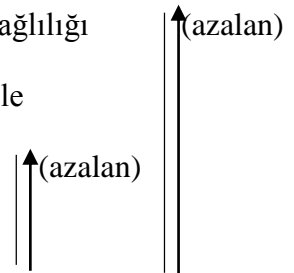
Halit'in iyileşmesi için verilen mücadele (gelişme)

I. mini mikro metin: Zekiye'nin verdiği mücadele/Halit'e olan bağlılığı

II. mini mikro metin: Hacı Musa'ya bağlı olarak verilen mücadele

a. Huvat'ın Halit'i Hacı Musa'ya gitmeye ikna etmesi

b. Hacı Musa'nın Halit'i okuyup üflemesi

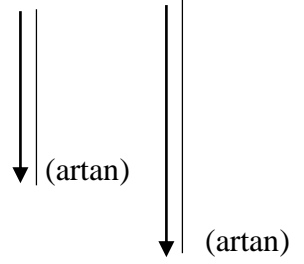

c. Hacı Musa'nın, Halit'in bağlanma sebebini bulması

d. Hacı Musa'nın Halit'e muska yazması

e. Hacı Musa'nın Halit'in iyileşmesi için yapılacakları söylemesi

III. mini mikro metin: ipin bulunması için verilen mücadele

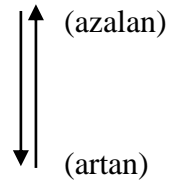

Dedikoduların köyde yayılması

sabahla beraber de Akçalı'da Halit oğlanın bağlandığı duyuldu

haberini duyulmasıyla köyde ne kadar insan varsa evin önüne yığıldı

kulaktan kalağa bin bir koğu yayıldı

Zekiye'nin verdiği mücadele / Halit'e olan bağlılığı

Zekiye bir, gelin odasında, içini çeke çeke ağladı

Zekiye bir, boynunu büküp ellerini koltuğunun altına aldı

Atiye geleni gideni derneştirip gelininin yanına vardı

Zekiye'den Halit'in çözülmesini bekleyeceğine dair söz aldı

gidip Rızgo Ağa'yı gelininin yanına indirdi

Zekiye'nin dileğini dünürüne bildirdi

Rızgo Ağa da kaynanasının yanında kızına üç kez kimi dilediğini sordu

Zekiye üçünde de kaynanasının elini göğsüne koydu

Zekiye ayaklarını gelin odasının tabanına vurdu

Rızgo Ağa, iki yüzünden öptü

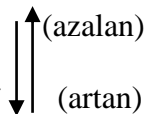
Zekiye'yi Akçalı'da koyup Dizgame'ye döndü

Halit'in bağlanması için yapılanlar

Hacı Musa, Halit'i bağlamak için ... ipi ... karanlık bir yere attığını söyledi

Hacı Musa, Halit'i bağlamak için üstüne de üç avuç toprak saçtığını söyledi

Halit'in iyileşmesi için yapılması gerekenler

(azalan)

Hacı Musa “Ben bir muska yazdım ama ipi bulursan yazdığım muskanın hayrı dokunur,” dedi

Hacı Musa ip bulunur her gün ipten bir düğüm çözülürse ancak o zaman Halit'in kurtulacağını söyledi

Hacı Musa ip bulunmazsa ölene kadar bağlı kalacağını bildirdi

Hacı Musa ip bulunduktan sonra da kırk düğümü çözülürken Halit'in yastığının altına yeni gömülmüş bir ölüniün mezar toprağından üç avuç toprak koymak gerektiğini söyleyip sözünü bitirdi

(artan)

ipin bulunması için verilen mücadele

Şıh Hacı Musa 'nın dedikleri ertesi gün sabahla beraber bütün köyde duyuldu (azalan)
duyulmasıyla herkes sağa sola dağıldı

her yanda elbirliğiyle kırk düğümlü kırmızı ip arandı

köyün bütün samanlıkları, ahırları delik deşik yoklandı

yatakların içine, sedirlerin altına bakıldı

Huvat kırk düğümlü ipi getirene iki koyun vereceğini açıkladı

Huvat koyunları üçe, dörde, beşe çıkardı

Atiye oğlunun bir yanda, gelininin bir yanda eriyip gittiğini gördükçe evde yatak koymadı söktü

Atiye yorganların yününü didik didik attı

Atiye eşikleri tek tek kazdı

Atiye duvar deliği demedi

Atiye merdiven altı demedi

Atiye her yana baktı

Atiye kapıları pencereleri söktürdü

Atiye duvarları yıktırdı

Atiye kim Şih Hacı Musa 'nın tarifine uyuyorsa onun yolunu çevirdi

Atiye derken sonunda okuyup üfleyip namaza durdu

Atiye rüyaya yatmaya başladı

Atiye kırkıncı rüyaya yatışında kırmızı ipin yerini buldu

Atiye rüyasında aksakallı bir ihtiyarın elini öptü

ihtiyar, Atiye'nin önüne düşüp onu Cingitaş Bekir'in tarlasının yanındaki kalıntılara götürdü

Huvat, Atiye'nin rüyasını dinler dinlemez köyün erkeğini arkasına aldı

arayıcıların her biri bir eski yapının içine daldı

az sonra Huvat eve gelip urgan aldı

Huvat Dirmit'i yanına katıp kalıntıların ağzındaki kör kuyunun başına vardı

Huvat urganı kızının beline bağlayıp kuyudan içeri saldı

Huvat bir yukarı çıkarıp bir aşağı saldı

Huvat Dirmit yok dedikçe sövdü

Huvat saydı

Huvat kuyunun ağzından "İyi bak, eşekoğlueşek," diye bağırdı

Huvat kızı yukarıdan taşıladı.

(artan) ↓

Halit'in iyileşmesi için gereken ritüellerin yapılması (sonuç)

derken Dirmit akşama doğru kırk düğümlü kırmızı ipi kuyudan çıkardı

kırmızı ipten her gün bir düğüm çözüldü

Halit'in yastığının altına ... üç avuç toprak serpildi

↑ (azalan)
↓ (artan)

ÖRNEK: 70

Evdekiler sevindikçe Dirmit bir köşeye çekildi, ufaldı, büzüldü. Günlerce gözünün önünde kara kara benekler uçtu. Benekler bir ala, bir mora döndü. Bir büyüdü, bir küçüldü. Dirmit ışığa bakamaz, karanlıkta tahtalya çıkamaz oldu. Sonunda ağlaya ağlaya Atiye'nin eteğine yapıştı. Gündüzleri ancak onunla ahıra, kümese girebildi, tahtalya, bahçeye çıkabildi. Geceleri sırtını annesine dayamadan imkanı yok oturamadı. Korkusu gün geçtikçe azalacağı yerde arttı. Artıkça onun bunun eteğine yapışmayı, sırtını birine dayayıp oturmayı, yanında kim olursa, yanındakinin ya elini ya ayağını tutmayı alışkanlık haline getirdi, huy edindi.

O korkudan geceleri gizlice tulumbanın başına inemez, ayı, yıldızları seyredemezken, Zekiye'nin yüzünde gonca güller açıldı. (Tekin, SAÖ, s. 56-57)

Halit'in bağlanması ve iyileşmesinin derecelendirildiği bir önceki örnek ile Dirmit'in rahatsızlandığı bu örnek birbiriyle sebep-sonuç ilişkisi içindedir. Evdekiler sevindikçe Dirmit'in ruhsal sorunları artar. Ruhsal sorunlar, bir süre sonra korkuya dönüşür ve eylem cümleleri yardımıyla aşamalı olarak artırılır.

Dirmit'in ruhsal sorunları bakımından / evdekilerin sevinci bakımından

evdekiler sevindikçe Dirmit bir köşeye çekildi

(azalan)

evdekiler sevindikçe Dirmit ufaldı

evdekiler sevindikçe Dirmit büzüldü

evdekiler sevindikçe Dirmit'in günlerce gözünün önünde kara kara benekler uçtu

evdekiler sevindikçe Dirmit benekler bir ala

evdekiler sevindikçe Dirmit bir mora döndü

evdekiler sevindikçe Dirmit bir büyüdü

evdekiler sevindikçe Dirmit bir küçüldü

evdekiler sevindikçe Dirmit Dirmit ışığa bakamaz oldu

evdekiler sevindikçe Dirmit karanlıkta tahtalığa çıkamaz oldu

evdekiler sevindikçe Dirmit sonunda ağlaya ağlaya Atiye'nin eteğine yapıştı

evdekiler sevindikçe Dirmit gündüzleri ancak onunla ahıra girebildi

evdekiler sevindikçe Dirmit kümese girebildi

evdekiler sevindikçe Dirmit gündüzleri ancak onunla tahtalığa çıkabildi

evdekiler sevindikçe Dirmit gündüzleri ancak onunla bahçeye çıkabildi

evdekiler sevindikçe Dirmit geceleri sırtını annesine dayamadan imkanı yok oturamadı

evdekiler sevindikçe Dirmit korkusu gün geçtikçe azalacağı yerde arttı

evdekiler sevindikçe Dirmit arttıkça onun bunun eteğine yapışmayı alışkanlık haline getirdi

evdekiler sevindikçe Dirmit sırtını birine dayayıp oturmayı alışkanlık haline getirdi

evdekiler sevindikçe Dirmit yanında kim olursa, yanındakinin ya elini ya ayağını tutmayı alışkanlık haline getirdi

evdekiler sevindikçe Dirmit yanında kim olursa, yanındakinin ya elini ya ayağını tutmayı huy edindi

o korkudan geceleri gizlice tulumbanın başına inemezken Zekiye'nin yüzünde gonca güller açıldı

o korkudan geceleri ayı seyredemezken Zekiye'nin yüzünde gonca güller açıldı

o ... yıldızları seyredemezken, Zekiye'nin yüzünde gonca güller açıldı

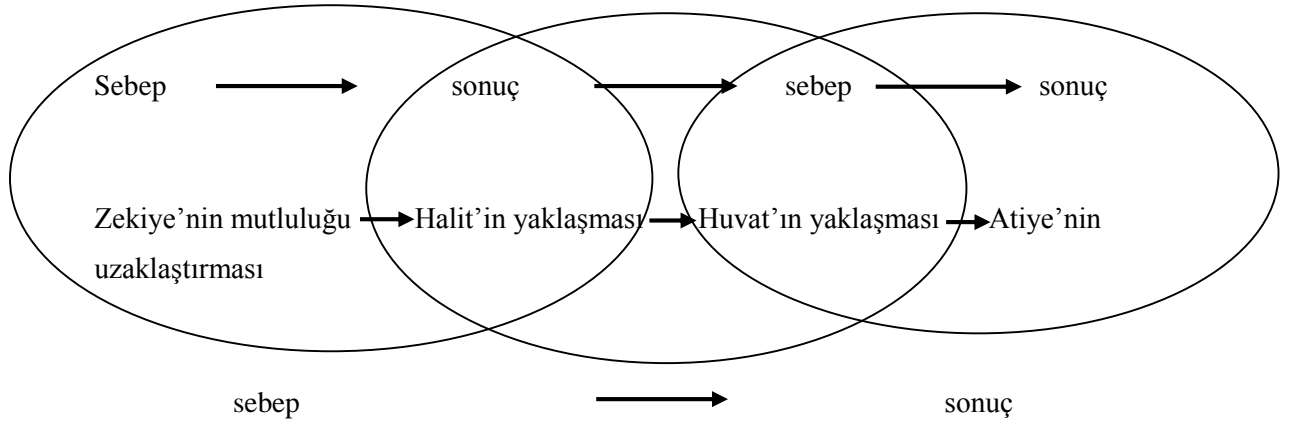
(artan) ▼

ÖRNEK: 71

Giriş: *O korkudan geceleri gizlice tulumbanın başına inemez, ayı, yıldızları seyredemezken, Zekiye'nin yüzünde gonca güller açıldı. Halit'in yanında belinde, kaş kaldırıp göz süze süze, değirmen taşı gibi dönmeye başladı. Gelişme / I. mmm:* *O döndükçe Halit elden ayaktan çıktı, akıldan oldu. Daha akşamın karanlığı inmeden, bir, gözünü Atiye'ye verdi; bir,*

uluorta Huvat'a ne zaman yatacağını sordu. O sordukça Huvat gelini utanır diye başını bir o yana bir bu yana çevirdi. Kimi gün aç karnına, kimi gün yatsı okunmadan yatağa girdi. O yatağa yatar yatmaz Halit, Zekiye'nin koltuğuna girdi, çeke çeke gelin odasına götürdü. **II. mmm:** Götüre götüre Huvat'a uyku hastalığı getirdi. Huvat utancından yataktan çıkamaz oldu. Yemeğini yatakta yemeye, namazını yatakta kılmaya başladı. Atiye, Huvat abdest alacak, kamını doyuracak diye odadan odaya leğen, güğüm, sini taşıdı. Sonunda Huvat yata yata niyeti bozdu. İki de bir, "Atiye kız," diye karısının önüne, arkasına durdu. Atiye evin içinde kaçacak delik aramaktan, Halit'le Zekiye'ye kova kova su taşımaktan yoruldu. **Sonuç:** "Kalkın işinizin başına gidin," diye kocasını da, oğlunu da köyden kovdu. Huvat'la Halit, Seyit'i yanlarına katıp gittiler. Onlar gidince Atiye derin bir "Oh!" çekti. (Tekin, SAÖ, s. 57)

Zekiye'nin mutluluğu arttıkça Halit'in Zekiye'ye karşı düşkünlüğü artmıştır. Halit'in Zekiye'ye olan düşkünlüğünün artması Huvat'ta da çeşitli davranışsal bozukluklara yol açmaktadır. Halit ve Zekiye'nin yaklaşması, Huvat ve Atiye'nin de yaklaşmasına sebep olur. Bu durumda Atiye'nin özgürlük alanının kısıtlandığı çıkarımına varılabilir. Giriş bölümü Zekiye'nin mutluluğu, gelişme bölümü Halit'in Zekiye'ye; Huvat'ın Atiye'ye yaklaşması, sonuç bölümü ise her iki çiftin uzaklaşması olarak değerlendirilebilir. Çıkarım yoluyla elde edilecek bilgilere göre ise Atiye'nin özgürlük alanı gelişme bölümü ile sonuç bölümü arasında azalan-artan ilişkisi içindedir. Alıntılanan örneğin giriş bölümü sebep, gelişme ve sonuç bölümleri ise sebep-sonuç ilişkisinin sonuç kısmını oluşturur. Gelişme bölümünün I. mini mikro metni başka bir sebep-sonuç ilişkisinin sebep, II. mini mikro metin ve sonuç bölümü ise sonucu oluşturur. Farklı sebep-sonuç ilişkileri iç içe girişik durumdadır ve kendi içinde derecelendirme ilişkileri barındırır. Halit ve Zekiye'nin yaklaşması, Huvat ve Atiye'nin yaklaşmasına sebep olmuş, bunun sonunda her ikisi de uzaklaşmıştır.

Çifflerin birbirine yaklaşmaları bakımından

Giriş: Zekiye'nin mutluluğu

(azalan)

Gelişme: Halit'in Zekiye'ye, Huvat'ın Halit'e bağlı değişimi

I.mini mikro metin: Halit'in Zekiye'ye düşkünlüğü / yaklaşması

(artan)

II.mini mikro metin: Huvat'ın davranış bozuklukları / Atiye'ye yaklaşması

Sonuç: çiftlerin biririnden uzaklaşması

(azalan)

Zekiye'nin mutluluğu

(azalan)

o korkudan geceleri ... ayı ... seyredemezken, Zekiye'nin yüzünde gonca güller açıldı

Zekiye, Halit'in yanında belinde, kaş kaldırıp göz süze süze, dönmeye başladı

Zekiye, Halit'in yanında belinde, değirmen taşı gibi dönmeye başladı (artan)

Halit'in Zekiye'ye olan düşkünlüğü / yaklaşmaları

o döndükçe Halit elden ayaktan çıktı

(artan)

Huvat akıldan oldu

Huvat daha akşamın karanlığı inmeden, bir, gözünü Atiye'ye verdi

Huvat bir, uluorta Huvat'a ne zaman yatacağını sordu

o sordukça Huvat gelini utanır diye başını bir o yana bir bu yana çevirdi

Huvat kimi gün aç karnına, kimi gün yatsı okunmadan yatağa girdi

o yatağa yatar yatmaz Halit, Zekiye'nin koltuğuna girdi

Halit, Zekiye'yi çeke çeke gelin odasına götürdü

(azalan)

Huvat'ın davranış bozuklukları / Atiye'ye olan düşkünlüğü

götüre götürü Huvat'a uyku hastalığı getirdi

(azalan) ↑

Huvat utancından yataktan çıkamaz oldu

yemeğini yatakta yemeye

namazım yatakta kılmaya başladı

Atiye, Huvat abdest alacak, kamını doyuracak diye odadan odaya leğen, güğüm, sini taşıdı

sonunda Huvat yata yata niyeti bozdu

ikide bir, "Atiye kız," diye karısının önüne, arkasına durdu

Atiye ... yoruldu

(artan) ↓

Çiftlerin birbirinden uzaklaşması / Atiye'nin özgürlük alanı

"Kalkın işinizin başına gidin," diye kocasını da kovdu

(azalan) ↑

oğlunu da köyden kovdu

Huvat'la Halit, Seyit'i yanlarına katıp gittiler

onlar gidince Atiye derin bir "Oh!" çekti

(artan) ↓

ÖRNEK: 72

O kış ortasında tulumba yine dondu. Dirmit, her sabah erkenden tulumbanın ağzına sıcak su akıttı, kolunu gövdesini ovdu. Haftını temizledi. Ama tulumba dile gelmedi. Dirmit yine de günlerce bıkmadan usanmadan tulumbanın başına indi, kulağına eğildi, avaz avaz bağırdı, elini tulumbanın ağzına soktu, kolunu bükmeye çalıştı. (Tekin, SAÖ, s. 61)

Dirmit'in tulumbanın konuşması için verdiği mücadele

Dirmit, her sabah erkenden tulumbanın ağzına sıcak su akıttı

Dirmit tulumbanın kolunu ovdu

Dirmit tulumbanın gövdesini ovdu

Dirmit tulumbanın haftını temizledi

ama tulumba dile gelmedi

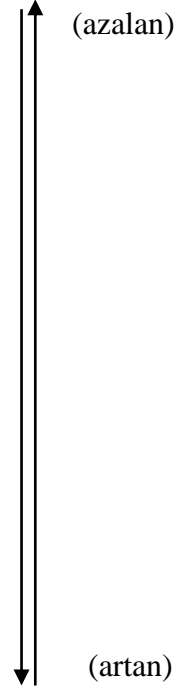
Dirmit yine de günlerce bıkmadan usanmadan tulumbanın başına indi

Dirmit tulumbanın kulağına eğildi

Dirmit tulumbaya avaz avaz bağırdı

Dirmit tulumbanın elini tulumbanın ağzına soktu

Dirmit tulumbanın kolunu bükmeye çalıştı

ÖRNEK: 73

Cinlerin insanın gözüne ancak, onların üstüne işendiğinde, ayaklarına kaynar su döküldüğünde, eşikleri besmelesiz atlayıp besmelesiz yatıp kalkıldığında, helada Allah'ın adını anıp dua okunduğunda göründüklerini duyduğundan, öğretmenini görmek için onu kızdırmanın tek yol olduğuna karar verdi. Karar verdikten sonra da, köyde duvar dibi, kapı önü, küllük koymadı, neresi aklına düştüyse oraya gidip besmelesiz işedi. Cinlerin yerin yedi kat altından, olsa olsa karınca deliklerinden, köstebek yuvalarından, topraktaki çatlaklardan çıkacaklarını düşündüğünden, köyde karınca deliği, köstebek yuvası, toprak çatlağı bırakmadı, sağa sola ocak kurup su kaynattı. Deliklerden içeri kaynar sular boşalttı. Cinleri iyice kızdırmak için sabahtan akşama kadar kuyu taşladı. Taşladığı kuyuların başına gelip alsınlar, öğretmenine onu aradığını haber versinler diye saçlarından yolduğu tutamları bıraktı.

...

Dirmit tüm yolları denedi, öğretmenini bir türlü göremedi. Bu defa karınca deliklerini, köstebek yuvalarını bırakıp okulun çevresinde dolanmaya başladı. Küf kokan sıraların arasına, kara tahtanın altına, okulun iç kapısına, dış kapısına kaynar sular döküp bahçe duvarının dibine boydan boya işedi. Sonra duvarın başına oturup öğretmenin görünmesini bekledi. (Tekin, SAÖ, s. 63-64)

Dirmit, öğretmenin cin olduğunu düşündüğünden onu görebilmek için kızdırmak gerektiğine karar verir. Öğretmenini kızdırmak için yaptıklarının boyutu aşamalı olarak artar. Verici, Dirmit'in eylemleri yoluyla azalan-artan çizgisinde ilerleyen bir derecelendirme ilişkisi kurar.

Dirmit'in öğretmenini kızdırmak / görmek için yaptıklarının boyutu

Dirmit karar verdikten sonra da, köyde duvar dibi koymadı

(azalan)

Dirmit kapı önü koymadı

Dirmit küllük koymadı

Dirmit neresi aklına düştiyse oraya gidip besmelesiz işedi

Dirmit cinlerin yerin yedi kat altından, olsa olsa karınca deliklerinden, köstebek yuvalarından, topraktaki çatlaklardan çıkacaklarını düşündüğünden, köyde karınca deliği bırakmadı

Dirmit köstebek yuvası bırakmadı

Dirmit toprak çatlağı bırakmadı

Dirmit sağa sola ocak kurup su kaynattı

Dirmit deliklerden içeri kaynar sular boşalttı

Dirmit cinleri iyice kızdırmak için sabahtan akşama kadar kuyu taşıladı

Dirmit taşıladığı kuyuların başına gelip alsınlar, öğretmenine onu aradığını haber versinler diye saçlarından yolduğu tutamları bıraktı

Dirmit tüm yolları denedi

Dirmit öğretmenini bir türlü göremedi

Dirmit bu defa karınca deliklerini, köstebek yuvalarını bırakıp okulun çevresinde dolanmaya başladı

Dirmit küf kokan sıraların arasına, kara tahtanın altına, okulun iç kapısına, dış kapısına kaynar sular döküp bahçe duvarının dibine boydan boya işedi

Dirmit sonra duvarın başına oturup öğretmenin görünmesini bekledi

(artan) ↓

ÖRNEK: 74

Giriş: Dar sokakta köyün çocukları Dirmit'in yolunu çevirdiler. Saçlarını yoluk yoluk ettiler, kafasına taşla vurup yardılar, üstünü başını yırtıp bağışarak köyün içine dağıldılar. **Gelişme:** Atiye kızını al kanlar içinde dar sokakta ağlarken buldu. Kucağına alıp burnundan soluya soluya eve getirdi. Dirmit'i sedire uzatır uzatmaz bağıra çağıra evden çıktı. Köyde ne kadar ev varsa hepsinin kapısını çaldı. Yakaladığı çocuğu yere yatırıp dövdü. Köy muhtarına, ihtiyar heyetine şikâyete vardı. Bir daha kızını elleyen olursa köyün başına jandarma çıkaracağına yemin etti, çekildi eve geldi. Gelir gelmez oturup kocasına mektup yazdı. Huvat'ı köye çağırırdı. **Sonuç:** Huvat mektubu okur okumaz deliye döndü. Gece yanları yollara düştü, iki gün sonra köye indi. İner inmez kızının elinden tuttu, beline tabancayı soktuğu gibi köy meydanına çıktı. Babası, "Kim taşladı, kim yolunu çevirdi, kim kafanı yardı, göster," diye sordukça, Dirmit başını yere yıktı, sustu. O sustukça Huvat bağırdı. Bağıra bağıra öfkesini yenedi. Kapılara, duvarlara tabanca sıktı. Köyün altını üstüne getirdi. (Tekin, SAÖ, s. 66-71)

Giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşan bu örnek, üç farklı derecelendirme ilişkisi barındırmaktadır. Giriş bölümü, gelişme ve sonuç bölümlerinin sebebi durumundadır. Her bölüm birbirine derecelendirme ve sebep-sonuç ilişkileriyle

bağlanmıştır. Dirmit'in köyün çocuklarından gördüğü şiddet ve Atiye ile Huvat'ın bu olay karşısındaki eylemleri aşamalı olarak artırılmıştır.

köyün çocuklarının Dirmit'e uyguladığı şiddet

dar sokakta köyün çocukları Dirmit'in yolunu çevirdiler

(azalan)

köyün çocukları Dirmit'in saçlarını yoluk yoluk ettiler

köyün çocukları Dirmit'in kafasına taşla vurup yarıdılar

köyün çocukları Dirmit'in üstünü başını yırtıp ... köyün içine dağıldılar

(artan)

Atiye'nin öfkesi ve buna bağlı eylemlerinin derecesi

Aiye, Dirmit'i kucığına alıp burnundan soluya soluya eve getirdi

(azalan)

Aiye Dirmit'i sedire uzatır uzatmaz bağıra çağıra evden çıktı

Aiye köyde ne kadar ev varsa hepsinin kapısını çaldı

Aiye yakaladığı çocuğu yere yatırıp dövdü

Aiye köy muhtarına, ihtiyar heyetine şikâyete vardı

Aiye bir daha kızını elleyen olursa köyün başına jandarma çıkaracağına yemin etti

Aiye çekildi eve geldi

Aiye gelir gelmez oturup kocasına mektup yazdı

Aiye Huvat'ı köye çağırdı

(artan)

Huvat'ın öfkesi ve buna bağlı eylemlerinin derecesi

Huvat mektubu okur okumaz deliye döndü

(azalan)

Huvat gece yanları yollara düştü

Huvat iki gün sonra köye indi

Huvat iner inmez kızının elinden tuttu

Huvat beline tabancayı soktuğu gibi köy meydanına çıktı

babası, “Kim taşladı, kim yolunu çevirdi, kim kafanı yardı, göster,” diye sordukça, Dirmit başını yere yıktı

babası, “Kim taşladı, kim yolunu çevirdi, kim kafanı yardı, göster,” diye sordukça, Dirmit sustu

o sustukça Huvat bağırdı

Huvat bağıra bağıra öfkelerini yenemedi

Huvat kapılara tabanca sıktı

Huvat duvarlara tabanca sıktı

Huvat köyün altını üstüne getirdi

(artan) ▼

ÖRNEK: 75

Atiye, Huvat’ın ağzından şehir lafını duyar duymaz hemen hazırlığa kalktı. O daha ağılın başına çıkmadan çocuklarına, gelinine müjdeyi verdi. Zekiye ilkin sıçrayıp ellerini birbirine vurdu, evin içinde dört döndü. Sonra, annesi, babası, kardeşleri aklına düştü. Yüzü kül gibi oldu. Çekilip eli böğründe bir yana oturdu. Nuğber, kanaviçe iğnesini başörtüsünün ucuna iğneledi, ağzını annesine verdi, ses etmeden onu dinledi. Sonra başını yeniden işinin üstüne eğip gece yansına kadar “Elti eltiye küstü” işledi. Mahmut oğlan ortalığa düşüp oynadı. Dirmit o oynarken usulca kalkıp tulumbanın başına vardı.

“Tulumba, duydun mu babam bizi götürecekmış.”

“Duydum Dirmit kız, duydum.”

“Sen camdan bakarken, ağzımı aya dikip Onun için itler gibi uludum.”

“Üzülme, seni de götürürüm yanımda.”

“Götüremezsın Dirmit kız.”

“Götüremezsem gitmem.”

“Gidersin.”

“Tepinirim, ağlarım.”

“Tepine tepine, ağlaya ağlaya gidersin.”

“Gitmem, görürsün kaçanın.”

“Nereye kaçarsın cinli kız?” (Tekin, SAÖ, s. 71)

Atiye'nin sevinci

Atiye, Huvat'ın ağzından şehir lafını duyar duymaz hemen hazırlığa kalktı (azalan)

Atiye, o daha ağılın başına çıkmadan çocuklarına, gelinine müjdeyi verdi (artan)

Zekiye'nin sevinci

Zekiye ilkin sıçrayıp ellerini birbirine vurdu (artan)

Zekiye evin içinde dört döndü

Zekiye'nin sonra, annesi, babası, kardeşleri aklına düştü

Zekiye'nin yüzü kül gibi oldu

Zekiye çekilip eli böğründe bir yana oturdu (azalan)

Huvat'ın şehre taşınma fikrine karşı aile bireylerinin tepkileri değişkenlik göstermiştir. Atiye ve Mahmut'un sevinci artan durumdayken Zekiye artandan azalana, Dirmit azalan, Nuğber ise sabit yani tepkisizdir.

şehre taşınma fikrine karşı olumlu tepkiler bakımından

Atiye (en üst)

Mahmut

Nuğber

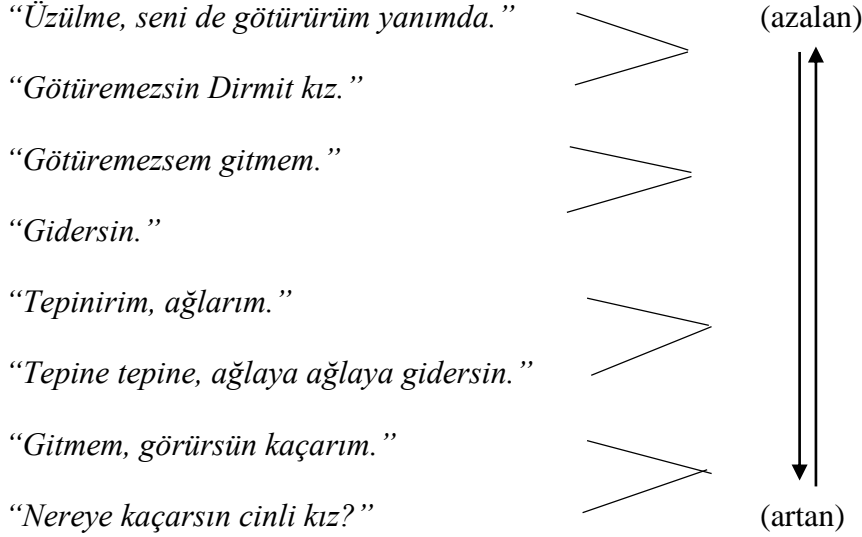
Zekiye

Dirmit (en alt)

Tulumbanın itirazları ve Dirmit'in gitmeme konusundaki kararlılığı birbirine paralel olarak artmaktadır. Dirmit'in çözüm bulma çabası arttıkça tulumbanın itirazları da artar. Birbirine paralel bir derecelendirme ilişkisi kurulmuştur.

Dirmit'in çözüm bulma çabası

tulumbanın itirazı

ÖRNEK: 76

I. mmm: Atiye, o bağ bozumundan sonra hazırlığa başladı. Onun hazırlığa başlamasıyla haber tüm köye yayıldı. Köyün kadınları helalleşmek için Atiye'nin kapısını çalmaya başladı. Köyün erkekleri birer ikişer gelip ahıra girdiler. Ahırdan inekleri, keçileri, kuzuları, camızı, camız yavrularım dışarı ettiler. Kuyruklarını, kulaklarını çeke çeke sırtlarını sıvazlayıp altlarına eğildiler, yere çömeldiler, duvara yaslanıp uzaktan gözlerini hayvanlara verdiler. Hayvanları bırakıp dama çıktılar, bahçede gezindiler. Tulumbanın başına toplanıp ağzını kolunu incelediler, gıcirtısını dinleye dinleye su çekip içtiler, çıkıp gittiler. Gidip geri geldiler. Hayvanları ahırdan alıp tek tek götürdüler. Damda yığılı duran haymayı, damdan indirdiler. Samanlıktan samanı dışarı alıp boşalttılar.

Kadınlar toplanıp toplanıp erişte kesmeye, kuskus dökmeye geldiler. Atiye'nin ununa, bulguruna yardım ettiler. Yataklar söküldü, yünler yunağa yıkanmaya gitti, ambar boşaltılıp çuvallara dolduruldu. Zekiye, anasını babasını görmeye, Dizgame'ye gitti. Nuğber acele acele

dokuyup son halıyı bitirdi, kesti. Halı tezgâhı satıldı. Gözerler, dirgenler, yabalar, değirmen taşı, her biri, bir eve dağıtıldı. Dağıtıldıkça, köyün içinde Zekiye'nin güzelliği yeniden dillere düştü. Dirmit'in cini unutuldu. Seyit'in Elmas'ı sevip sevip alamaması köylünün içine dert oldu. Nuğber'e düünürcü gelindi, Mahmut kucaktan kucağa gezindi.

Ağlamalar, ağıt yakmalar, toplanıp türkü çağırmalar başladı. II. mmm: Dirmit artık köyün içinde duvar diplerine sine sine gezinmekten kurtuldu. Köyün çocukları onunla helheli, çelik çomak oynamak için yarışa kalktı. Köyün erkeği, eskiden olduğu gibi, "Keçi kız" diye, onu kucaklarına almaya, sevmeye haşladı. Ama Dirmit erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan kaçtı. Köyün içinde tek başına dolaştı. Hem dolaştı, hem duvarlarla, su yollarıyla, tomurcukları dökülmüş, yaprakları solmuş gül ağaçlarıyla, rüzgârla, pınarla konuştu. Bir yandan konuştu, bir yandan saklanacak yer aradı. Köyün tüm ahırlanm, bahçelerini gezindi. Bağlarda, kayalıklarda dolandı. Her gün korka korka okulun yolunu tuttu. Sıralara tek tek oturdu. Her bir pencerenin önünde durup köye baktı. Bir baktı, bir ağladı.

Atiye, evin içinde yulka gibi bir o yana, bir bu yana koşturdukça, Dirmit'in umutsuzluğu büyüdü, köyü koyup gideceklerine gerçekten inanmaya başladı. Köyün erkeği gelip de ahırdan son ineği çıkardığı gün yaralı bir it gibi, bahçede uluya uluya dolandı. ilkin ineğin önüne durdu. Köyün erkeğini taşa tuttu. Erkekler ineği çeke çeke alıp götürdükten sonra da, akşama kadar ahırda oturdu. Yemliklerin içinde ağlarken ağlarken uyudu. (Tekin, SAÖ, s. 71-73)

Kişi, mekan ve zaman bağı açısından birliktelik gösteren bu metin, iki mini mikro metne ayrılarak incelenmiştir. Her mini mikro metin farklı bir derecelendirme ilişkisini bünyesinde barındırmaktadır. Kimi derecelendirme ilişkileri eylem cümleleri yoluyla kodlanırken kimi ilişkilerin de okuyucunun çıkarımına bırakıldığı görülür.

şehre gitmek için yapılan hazırlıklar

Atiye, o bağ bozumundan sonra hazırlığa başladı

...

*kadınlar toplanıp toplanıp erişte kesmeye **geldiler***

kuskus dökmeye geldiler

*Atiye'nin ununa **yardım ettiler***

bulguruna yardım ettiler

yataklar söküldü

yünler yunağa yıkanmaya gitti

ambar boşaltılıp çuvallara dolduruldu

Zekiye, anasını babasını görmeye, Dizgeme'ye gitti

Nuğber acele acele dokuyup son halıyı bitirdi

Nuğber acele acele dokuyup son halıyı kesti

halı tezgâhı satıldı

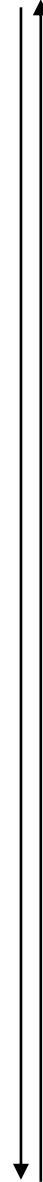
*gözerler **bir eve dağıtıldı***

*dirgenler **bir eve dağıtıldı***

*yabalar **bir eve dağıtıldı***

her biri, bir eve dağıtıldı

(azalan)

(artan)

köyün erkeklerinin ailenin mallarına göz koyması bakımından

köyün erkekleri birer ikişer gelip ahıra girdiler

köyün erkekleri ahırdan inekleri dışarı ettiler

köyün erkekleri keçileri dışarı ettiler

köyün erkekleri kuzuları dışarı ettiler

köyün erkekleri camızı dışarı ettiler

(artan)

köyün erkekleri camız yavrularını dışarı ettiler

köyün erkekleri camız yavrularının ...eğildiler

köyün erkekleri yere çömeldiler

köyün erkekleri duvara yaslanıp uzaktan gözlerini hayvanlara verdiler

köyün erkekleri hayvanları bırakıp dama çıktılar

köyün erkekleri bahçede gezindiler

köyün erkekleri tulumbanın başına toplanıp ağzım kolunu incelediler

köyün erkekleri gıcirtısını dinleye dinleye su çekip içtiler

köyün erkekleri çıkıp gittiler

köyün erkekleri gidip geri geldiler

köyün erkekleri hayvanları ahırdan alıp tek tek götürdüler

köyün erkekleri damda yağlı duran haymayı, damdan indirdiler

köyün erkekleri samanlıktan samanı dışarı alıp boşalttılar

↓ (azalan)

Atiye'nin ailesiyle birlikte şehre taşınması sonucu evin eşyaları, hayvanları ve malları köylüler arasında bölüştürülür. Malları bölüşen köylülerin buna bağlı olarak aile bireylerine olan sempatisi artar. Verici; bunu dil bilgisel yollarla kodlamamış, alıcının çıkarımına bırakmıştır.

köylünün Atiye'nin ailesine olan sempatinin artması

(azalan)

dağıtıldıkça, köyün içinde Zekiye'nin güzelliği yeniden dillere düştü

Dirmit'in cini unutuldu

Seyit'in Elmas'ı sevip sevip alamaması köylünün içine dert oldu

Nuğber'e dünürücü gelindi

Mahmut kucaktan kucağa gezindi

*ağlamalar, ağıt yakmalar **başladı***

toplanıp türkü çağırmalar başladı

*Dirmit artık köyün içinde duvar diplerine sine sine gezinmekten kurtuldu
köyün çocukları onunla helheli, çelik çomak oynamak için yarışa kalktı
köyün erkeği, eskiden olduğu gibi, “Keçi kız” diye, onu kucaklarına almaya **başladı**
köyün erkeği Dirmit’i sevmeye başladı (artan)*

Dirmit’in şehre gitme konusundaki isteksizliği / gitmeme konusundaki kararlılığı

*ama Dirmit erkeklerden **kaçtı** (azalan)*

Dirmit** kadınlardan **kaçtı

***Dirmit** çocuklardan kaçtı*

***Dirmit** köyün içinde tek başına dolaştı*

***Dirmit** hem dolaştı*

Dirmit** hem duvarlarla **konuştu

Dirmit** su yollarıyla **konuştu

Dirmit** tomurcukları dökülmüş, yaprakları solmuş gül ağaçlarıyla **konuştu

Dirmit** rüzgârla **konuştu

***Dirmit** pınarla konuştu*

***Dirmit** bir yandan konuştu*

***Dirmit** bir yandan saklanacak yer aradı*

Dirmit** köyün tüm ahırlarını **gezindi

***Dirmit** bahçelerini gezindi*

***Dirmit** bağlarda, kayalıklarda dolandı*

***Dirmit** her gün korka korka okulun yolunu tuttu*

***Dirmit** sıralara tek tek oturdu*

***Dirmit** her bir pencerenin önünde durup köye baktı*

***Dirmit** bir baktı*

Dirmit bir ağladı

Dirmit Atiye, evin içinde yıldı gibi bir o yana, bir bu yana koşturdukça, *Dirmit*'in umutsuzluğu büyüdü

Dirmit köyü koyup gideceklerine gerçekten inanmaya başladı

Dirmit köyün erkeği gelip de ahırdan son ineği çıkardığı gün yaralı bir it gibi, bahçede uluya uluya dolandı

Dirmit ilkin ineğin önüne durdu

Dirmit köyün erkeğini taşa tuttu

Dirmit erkekler ineği çeke çeke alıp götürdükten sonra da, akşama kadar ahırda oturdu

Dirmit yemliklerin içinde ağlarken ağlarken uyudu

(artan) ↓

ÖRNEK: 77

Camız yavrusu Dirmit'in rüyasında ipini kopardı. Kuzuları, oğlakları çiğneyip ahırdan kaçtı. Dört bir yana tekmeler savurup burnunu yere sürte sürte çıktı. Gözlerinden ateşler saçtı. Eli dirgenli, urganlı kalabalığı peşi sıra sürükleyip "Kışner Oğlan Kayalıkları"ndan geçip yamaca, oradan bağa, taş armutlu yola düştü. Kimseler kara malağın boynuna ilmiği geçiremedi, karnına dirgeni saplayamadı. (Tekin, SAÖ, s. 73)

Camız yavrusunun hareket alanının genişlediği/özgürleştiği *ipini kopar-*, *kaç-* ve *çık-* eylemleriyle kodlanmıştır. Ardından *yamaca, oradan bağa, taş armutlu yola* şeklinde sıralanan yer-yön zarfi görevli yapılarla bu genişleme / özgürleşmenin gitgide arttığı görölür. *İlmiği geçiremedi* ve *dirgeni saplayamadı* önermeleri ise gerçekteşmeyen eylemler yoluyla genişleme/özgürleşmenin boyutunu sınırsızlaştırır. Ancak metnin ilerleyen kısmında verilen "*Malağa taş armutlu yoldan neden geri döndüğünü, neden kaçıp gitmediğini sordu.*" yapısı özgürlüğün derecesini tekrar en alt seviyeye indirir. Verici; eylem cümleleri, birbirinin peşi sıra dizilen yer-yön zarfları ve olumsuz eylem yapılarıyla camızın hareket alanını/özgürlüğünü en alt seviyeden en üst seviyeye çıkarır,

ardından gelen “Malağa taş armutlu yoldan neden geri döndüğünü, neden kaçıp gitmediğini sordu.” cümlesiyle en alt seviyeye düşürür. Bu derecelendirme ilişkisi söz dizimsel-anlam bilimsel yollarla kurulmuştur.

camız yavrusunun hareket alanı / özgürlüğü bakımından

<i>camız yavrusu Dirmit'in rüyasında ipini kopardı</i>	(en alt seviye)
<i>camız yavrusu kuzuları, oğlakları çiğneyip ahırdan kaçtı</i>	
<i>camız yavrusu dört bir yana tekmeler savurup burnunu yere sürte sürte çıktı</i>	
<i>camız yavrusu gözlerinden ateşler saçtı</i>	
<i>camız yavrusu eli dirgenli, urganlı kalabalığı peşi sıra sürükleyip yamaca düştü</i>	
<i>camız yavrusu oradan bağa düştü</i>	
<i>camız yavrusu taş armutlu yola düştü</i>	
<i>kimseler kara malağın boynuna ilmiği geçiremedi</i>	
<i>kimseler kara malağın karnına dirgeni saplayamadı</i>	(en üst seviye)
...	
<i>Dirmit malağa ... neden kaçıp gitmediğini sordu</i>	(en alt seviye)

ÖRNEK: 78

Dirmit derken yavaş yavaş korkmaya, kuş sesinden, uzaktan uzağa kulağına gelen su sesinden, yılan ışığından ürkmeye başladı. Ürktükçe, ikide bir, toprak altında kayıyor, otlar üstüne üstüne yürüyor sandı. Sandıkça ak kayanın ardına sindi. Yanından her kepenek kayışında yerinden sıçradı. Gözünün önünden her kelebek geçişinde yüreği ağzına geldi. Sonunda altındaki toprak birden ısındı, gökyüzü orta yerinden yarıldı. Kayalar çatırdayarak birbirinden ayrıldı. Otlar tutuştu, uzakta tarlalarda korkuluklar devrildi. Dirmit bağırarak ak kayanın arkasından doğruldu. Köye doğru tazı gibi koşmaya başladı. Kara tepeden aşağı inip ağlaya ağlaya tarlalara girdi. Tarlaları geçip evlerinin bahçe duvarına dayandı. Kulağını duvara verdi. Kulağına çağrışmalar geldi.

Çağrışmaların içinde Atiye'nin sesini ayırdı. Derin bir nefes alıp duvarın dibine yığıldı. Ayaklarını uzattı. Sırtını duvara verdi. Soluğunun hini hini öten sesini dinledi. (Tekin, SAÖ, s. 77)

Kara tepenin arkasındaki ak kayaya saklanan Dirmit, bir müddet sonra korkmaya başlar. Yavaş yavaş zarfı, korkma master öbeğine bağlanarak eylemin aşamalı olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Korkunun aşamalı olarak arttığı, Dirmit'in sanrılarının çeşitlenip devam etmesinden anlaşılmaktadır. İlk iki eylemsi öbeği (korkmaya, ürkmeye) dışında korkunun artışı ve sürekliliği alıcının çıkarımına bırakılmıştır. Atiye'nin sesini duyduktan sonra derin bir nefes alması ise korkunun azaldığını gösterir ki bu bilgi de dil bilgisel kodlayıcılarla sunulmamış, alıcının çıkarımına bırakılmıştır. Vericinin dil bilgisel kodlayıcılarla sunduğu bilgiler ve yapılan çıkarımlardan hareketle azalan-artan-azalan çizgisinde ilerleyen bir derecelendirme kurulduğu belirlenmiştir.

korkunun boyutu bakımından

*Dirmit derken yavaş yavaş korkmaya **başladı***

*Dirmit kuş sesinden ... yılan ıslığından ürkmeye **başladı***

*Dirmit ürktükçe, ikide bir, toprak altında kayıyor **sandı***

*Dirmit otlar üstüne üstüne yürüyor **sandı***

*Dirmit sandıkça ak kayanın ardına **sindi***

*Dirmit yanından her kepenek kayışında yerinden **sıçradı***

*Dirmit gözünün önünden her kelebek geçişinde yüreği **ağızına geldi***

*Dirmit sonunda altındaki toprak birden **ısındı***

*Dirmit gökyüzü orta yerinden **yarıldı***

*Dirmit kayalar çatırdayarak birbirinden **ayrıldı***

*Dirmit otlar **tutuştı***

*Dirmit uzakta tarlalarda korkuluklar **devrildi***

*Dirmit bağırarak ak kayanın arkasından **doğruldu***

(azalan)

Dirmit köye doğru tazi gibi koşmaya başladı

Dirmit kara tepeden aşağı inip ağlaya ağlaya tarlalara girdi

Dirmit tarlaları geçip evlerinin bahçe duvarına dayandı

Dirmit kulağını duvara verdi

Dirmit kulağına çağrışmalar geldi

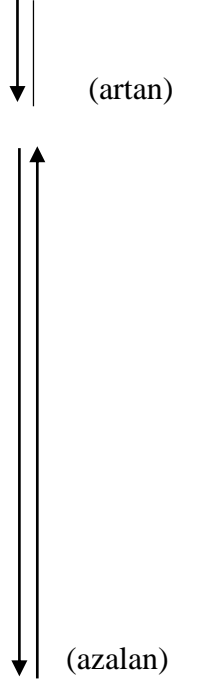
Dirmit çağrışmaların içinde Atiye'nin sesini ayırdı

Dirmit derin bir nefes alıp duvarın dibine yığıldı

Dirmit ayaklarını uzattı

Dirmit sırtını duvara verdi

Dirmit soluğunun hini hini öten sesini dinledi

3. ÖNCÜL DERECELENDİRME KODLAYICILARI

3.1. Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları

3.1.1. Eylemleri Derecelendiren Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları

3.1.1.1. Pek

Atiye, Huvat'ı ilk gördüğünde çok kara diye içi pek ısınmamıştı.

(Tekin, SAÖ, s.15)

Pek, ısınama- eylemini nicelik bakımından belirten bir zarftır. Zeynep Korkmaz, bu ve benzeri sözcüklerin fiillere aşırılık anlamı kattığını bildirir. Bu durumda *ısınma-* eylemi neredeyse en üst seviyedeysen *ısın-* eylemi de hiçe yakındır. (2017: 520)

Atiye'nin içinin ısınması bakımından

Huvat'ı ilk gördüğünde çok kara diye içi ısınmamıştı ↑ (alt sırada)

Huvat'ı ilk gördüğünde çok kara diye içi pek ısınmamıştı ↓ (üst sırada)

Atiye ama sesini de pek çıkarmadı. (Tekin, SAÖ, s. 67)

Atiye'nin sessiz kalışı bakımından

Atiye ama sesini de çıkarmadı ↑ (alt sırada)

Atiye ama sesini de pek çıkarmadı ↓ (üst sırada)

Mahmut kıza pek sıkıya gelemeyeceğini duyurdu. (Tekin, SAÖ, s. 129)

Mahmut, *sıkıya gelememe* bakımından üst sıradayken sıkıya gelebilme bakımından da alt sıradadır. Bu, derecelendirme ilişkilerinin çift yönlülük özelliği ile açıklanabilir. Derecelendirme düzlemi değiştiğinde, aşamalı ilişkinin yönü de değişir.

Mahmut'un sıkıya gelememesi bakımından

Mahmut kıza sıkıya gelemeyeceğini duyurdu ↑ (alt sırada)

Mahmut kıza pek sıkıya gelemeyeceğini duyurdu ↓ (üst sırada)

Huvat yine de oğlunun ustalığına pek güvenemedi. (Tekin, SAÖ, s. 203)

Huvat'ın güvensizliği bakımından

Huvat yine de oğlunun ustalığına güvenemedi. (alt sırada)
Huvat yine de oğlunun ustalığına pek güvenemedi. (üst sırada)

3.1.1.2. Çok, daha çok, en çok, en son

Erkek olmadığı için de çok dövündüler. (Tekin, SAÖ, s.18)

Çok, dövünme eyleminin miktarını bildirmek amacı ile kullanıma çıkmış zarf görevli öncül bir dil birimidir. Eylemin şiddetini artırmaktadır.

dövünme bakımından

erkek olmadığı için de dövündüler (alt sırada)
erkek olmadığı için de çok dövündüler (üst sırada)

Atiye'nin babası "Bana çok eziyet ediyorlar, kızım," dedi. (Tekin, SAÖ, s. 44)

eziyetin derecesi

bana eziyet ediyorlar, kızım (alt sırada)
bana çok eziyet ediyorlar, kızım (üst sırada)

Gelmedi bu bahar, gelmedi çok bekledik. (Tekin, SAÖ, s. 66)

beklemenin derecesi

gelmedi bu bahar, gelmedi bekledik (alt sırada)
gelmedi bu bahar, gelmedi çok bekledik (üst sırada)

Çok mu özledin Elmas gelini?

Çok özledim. (Tekin, SAÖ, s. 70)

Tulumba ve Dirmit'in diyaloglarından alınan örneklerde *özlemenin* derecesi artırılmaktadır.

<u>özlemenin derecesi</u>		
(tulumbanın sorusu)	(alt sırada)	(Dirmit'in cevabı)
<i>özledin mi Elmas gelini</i>	↑	<i>özledim</i>
<i>çok mu özledin Elmas gelini</i>	↓	<i>çok özledim</i>
	(üst sırada)	

Elmas gelini çok özledim, tulumba. (Tekin, SAÖ, s. 61)

<u>özlemenin derecesi</u>	
<i>Elmas gelini özledim, tulumba</i>	(alt sırada)
↑	
<i>Elmas gelini çok özledim, tulumba</i>	(üst sırada)
↓	

Dirmit ona yeminle Akçalılıların yolda tutup kendisini sevmelerinden, ellerine kazak eldiven alıp kapılarına gelmelerinden çok utandığını söylediye de kuşkuş otu Dirmit'e kulak asmadı. (Tekin, SAÖ, s. 124)

utanmanın derecesi bakımından

Dirmit ... utandığını söylediye de kuşkuş otu ... kulak asmadı	↑	(alt sırada)
Dirmit ... çok utandığını söylediye de kuşkuş otu ... kulak asmadı	↓	(üst sırada)

Atiye, herkesten çok Mahmut'un arkasından okuyup üflledi. (Tekin, SAÖ, s. 203)

Herkesten çok yapısı, Mahmut ve ailenin diğer üyeleri arasında bir karşılaştırma ilgisi kurmuştur. Arkasından okuyup üflenme bakımında Mahmut, en üst sırada yer almaktadır. Ailenin geri kalanı ise derecelendirme basamağının en alt sırasındadır.

arkasından okuyup üflenme bakımından

Mahmut (en üst sırada)
↑
ailenin diğer üyeleri (en alt sırada)
↓

Mahmut çok sinirli olduğunu, sevdiği kızın başka oğlanlarla oyun oynamasına, konuşmasına gelemeyeceğini, eğer başka oğlanlara baktığını görürse, oğlanları da, kendisini de döveceğini söyledi. (Tekin, SAÖ, s. 129)

sinirli olma bakımından

Mahmut sinirli olduğunu ... söyledi (alt sırada)
↑
Mahmut çok sinirli olduğunu ... söyledi (üst sırada)
↓

Zekiye "Ben yatağı çok sevdim," dedi. (Tekin, SAÖ, s. 11)

yatağı sevme bakımından

ben yatağı sevdim (alt sırada)
↑
ben yatağı çok sevdim (üst sırada)
↓

Atiye daha çok hizmet, hürmet etmesi için Nuğber'in kulağına nasihat okudu. (Tekin, SAÖ, s. 197)

hizmet, hürmet etmenin derecesi bakımından

Atiye hizmet, hürmet etmesi için Nuğber'in kulağına nasihat okudu (azalan)
↑
Atiye çok hizmet, hürmet etmesi için Nuğber'in kulağına nasihat okudu
↓
Atiye daha çok hizmet, hürmet etmesi için Nuğber'in kulağına nasihat okudu (artan)

Mahmut gitarın içine daha çok ses çıkarısın diye kırıp kırıp yumurta kabukları yapıştırdı. (Tekin, SAÖ, s. 183)

ses çıkarma bakımından

(azalan)

Mahmut gitarın içine ses çıkarısın diye kırıp kırıp yumurta kabukları yapıştırdı

Mahmut gitarın içine çok ses çıkarısın diye kırıp kırıp yumurta kabukları yapıştırdı

Mahmut gitarın içine daha çok ses çıkarısın diye kırıp kırıp yumurta kabukları yapıştırdı

(artan)

Atiye ilkin Dirmit'in defterinden ne vakitten beri huylandığını, Dirmit'in deftere olan düşkünlüğünü, deftere anadan babadan daha çok kıymet verdiğini saydı döktü. (Tekin, SAÖ, s. 187-188)

{-DAn} *daha çok* yapısı ile defter ve ana-baba kavramları arasında bir karşılaştırma ilgisi kurulmuş; defter, ana ve babaya değer bakımından üstün gelmiştir. Dirmit'in verdiği kıymet bakımından defter derecelendirme ilişkisinin üst sırasındadır.

Dirmit'in verdiği değer bakımından

defter

(üst sırada)

ana ve baba

(alt sırada)

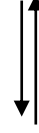
Mahmut tavuklar için onca eziyet çekmeyi, evinden uzak tanımadığı insanlarla yatıp kalkmayı, en çok da gelip sonunda inşaat işine bel bağlamayı kaldıramadı. (Tekin, SAÖ, s. 201)

Mahmut'un kaldıramadığı, kabullenemediği şeyler arasında karşılaştırma ilişkisi kurulmuş; *en çok da* yapısı, *inşaat işine bel bağlamayı* derecelendirmenin en üst basamağına taşımıştır. Üç durumun kıyaslandığı bu örnekte, *tavuklar için onca eziyet çekme* ve *evinden uzak tanımadığı insanlarla yatıp kalkma* arasındaki üstünlük ilişkisi belirtilmemiştir. Söz diziminden hareketle *evinden uzak tanımadığı insanlarla yatıp*

kalkmanın tavuklar için eziyet çekmekten daha üst basamakta olduğu düşünülebilir ancak bu alıcının çıkarımı olacaktır. Vericinin dil bilgisel kodlayıcılarla kurduğu ilişkiye göre:

Mahmut'un kaldıramadığı şeyler bakımından

inşaat işine bel bağlama

(en üst sırada)

tavuklar için onca eziyet çekme ve evinden uzak ... yatıp kalkma

(alt sırada)

Huvat ama en çok itin kuduz olmasından korktu. (Tekin, SAÖ, s. 37)

Çok zarfı, korkmanın derecesini artırırken *en çok* yapısı, korkulacak diğer şeyler ve *itin kuduz olması* arasında bir karşılaştırma ilişkisi kurmuştur. Bu karşılaştırmadan doğan sonuç, *itin kuduz olmasının* korkulacak diğer şeyler arasında en üst sırada olduğudur. *İtin kuduz olması* ihtimali, korkunun en üst basamağına taşınmıştır.

korkulacak şeyler

korkunun boyutu

diğer sebepler

(alt)

ama en çok itin kuduz olmasından korktu

(artan)

itin kuduz olması

(en üst)

ama itin kuduz olmasından korktu

(azalan)

Mahmut kokuların içinde en çok manikürcü Sevcan'ın kokusunu sevdi. (Tekin, SAÖ, s. 117)

sevilen kokular bakımından

manikürcü Sevcan'ın kokusu

(en üst sırada)

diğer kokular

(alt sırada)

Huvat çekildiği yerde en çok kendi aklını beğendi. (Tekin, SAÖ, s. 238)

Huvat'ın beğendiği akıllar bakımından

kendi akli ↑ (en üst sırada)
↓
diğer akıllar (alt sırada)

Huvat en son kendi elini oğluna uzattı. (Tekin, SAÖ, s. 160)

Huvat, elini oğluna uzatma (öptürme) bakımından ailenin diğer üyelerine göre en son sıradadır.

elini uzatma bakımından

Huvat ↑ (alt sırada)
↓
diğer ailenin bireyleri (üst sırada)

3.1.1.3. Az

Dirmit, “Köpek karı yağdı anne, kar dişlendi kız, saçaklar buzlandı, ne olur gönder az,” diye günlerce yalvardı. (Tekin, SAÖ, s. 32)

Gönder- eylemi bir kez yapılacağına göre *az*, azlık-çokluk zarfının birincil nesnenin dışarıda kalış süresini belirlediği düşünülebilir. Azlık-çokluk zarfı, birincil nesnenin dışarıda kalış süresini azalan yönde etkilemektedir.

Dirmit'in dışarıda kalma süresi

Dirmit, “... ne olur gönder” diye günlerce yalvardı ↑ (artan)
↓
Dirmit, “... ne olur gönder az,” diye günlerce yalvardı (azalan)

Ama Atiye'yi az sonra bir kaygıdır tuttu. (Tekin, SAÖ, s. 107)

Az, öncül derecelendirme kodlayıcısı ile eylemin *sonralık* derecesi azaltılmıştır.

eylemin sonra gerçekleşmesi bakımından

ama *Atiye*’yi sonra bir kaygıdır tuttu \updownarrow (artan)
ama *Atiye*’yi az sonra bir kaygıdır tuttu \updownarrow (azalan)

O okurken Mahmut gece lambalarının gece satılmasının daha iyi olacağını düşündü, fiyatlarını az düşürdü. (Tekin, SAÖ, s. 182)

Az derecelendirme zarfı, *düşür-* eyleminin derecesini azaltırken fiyatların derecesini de artırmaktadır.

fiyat düşürme bakımından

lambaların fiyatları bakımından

(artan) \updownarrow **Mahmut lambaların fiyatlarını düşürdü** \updownarrow (azalan)
(azalan) \updownarrow **Mahmut lambaların fiyatlarını az düşürdü** \updownarrow (artan)

Atiye, oğlanın yaşça Nuğber’den az ufak olduğunu ama eli yüzü temiz, helal süt içmiş bir çocuğa benzediğini kocasına söyledi. (Tekin, SAÖ, s. 192-193)

İncelenen örnekte {-Dan} *az ufak* yapısıyla *oğlan* ve *Nuğber* arasında yaşça üstünlük bakımından karşılaştırmaya bağlı bir derecelendirme ilişkisi kurulurken *az* öncül dil birimiyle de yaş farkı bakımından bir derecelendirme ilişkisi kurulmuştur.

yaş bakımından

yaş farkı bakımından

oğlan \updownarrow (üst sırada) **Atiye, oğlan’ın ufak olduğunu ... söyledi** \updownarrow (artan)
Nuğber \updownarrow (alt sırada) **Atiye, oğlanın az ufak olduğunu ... söyledi** \updownarrow (azalan)

Atiye, “Günah lan, az Zekiye’nin yanına var!” diye oğlunu dürte dürte bir hal oldu.

Yanına var- eylemi bir kez yapılacağından *yanına var-* eylemini belirten derecelendirme zarfının Zekiye'nin yanında kalınma süresini sınırlandırdığı düşünülmektedir. Buna göre:

Zekiye'nin yanında kalış süresi

(artan)

Atiye, “Günah lan, **Zekiye'nin** yanına var!” diye oğlunu dürte dürte bir hal oldu

Atiye, “Günah lan, az **Zekiye'nin** yanına var!” diye oğlunu dürte dürte bir hal oldu

(azalan)

Akşam oldu hava az karardı. (Tekin, SAÖ, s. 214)

kararmanın derecesi bakımından

akşam oldu hava karardı ↑ (artan)

akşam oldu hava az karardı ↓ (azalan)

“*Ne çirpiniş duruyorsun, dur az,*” deyip yüreğine vurdu. (Tekin, SAÖ, s. 230)

Az derecelendirme zarfı, *dur-* eyleminin süresini azaltmaktadır.

durmanın süresi bakımından

Atiye “*Ne çirpiniş duruyorsun, dur,*” deyip yüreğine vurdu ↑ (artan)

Atiye “*Ne çirpiniş duruyorsun, dur az,*” deyip yüreğine vurdu ↓ (azalan)

Halit az düşündü. (Tekin, SAÖ, s. 236)

Az öncül dil birimi, düşün- eylemini azalan yönde etkileyen bir derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkmıştır.

düşünmenin derecesi bakımından

Halit düşündü ↑ (artan)
Halit az düşündü ↓ (azalan)

Kadın arkasından az gülüp söyledi. (Tekin, SAÖ, s. 215)

gülüp söylemenin derecesi bakımından

kadın arkasından gülüp söyledi ↑ (artan)
kadın arkasından az gülüp söyledi ↓ (azalan)

3.1.1.4. Daha, biraz daha, az daha, daha da

Atiye onu yapacağına, Aysun'u tutup dövse daha iyi olacağını söyledi. (Tekin, SAÖ, s. 154)

Daha öncül dil birimi, yapılacak iki eylemi karşılaştırmakta ve *Aysun 'u dövmenin* yapılacak diğer şeye göre üstün olduğunu ifade etmektedir. Alıntılanan örnek hem üstünlük hem de azlık-çokluk ilişkisini bünyesinde barındırır.

eylemlerin üstünlüğü bakımından

eylemin iyi olması bakımından

Aysun'u dövmek ↑ (üst sırada)
yapılacak diğer eylem ↓ (alt sırada)

Atiye ... iyi olacağını söyledi ↑ (azalan)
Atiye ... daha iyi olacağını söyledi ↓ (artan)

O okurken Mahmut gece lambalarının gece satılmasının daha iyi olacağını düşündü. (Tekin, SAÖ, s. 182)

Gece lambalarının gece satılmasının daha iyi olacağı yapısı, gündüz satılmasının daha kötü olacağını düşündürmektedir. *Daha* öncül derecelendirme kodlayıcısı ile gece ve gündüz satılması arasında karşılaştırma ilgisi kurulmuştur. Alıcının çıkarımına bırakılan bu derecelendirme ilişkisinde, lambaların gece satılması üst sırada yer almaktadır.

lambaların satılış zamanının doğruluğu bakımından

gece ↑ (üst sırada)
 ↓ (alt sırada)
gündüz

Ama o biberleri yakıp kavurdukça Halit daha beter oldu. (Tekin, SAÖ, s. 181)

*Ama **Atiye** yasakları artırdıkça **Dirmit** daha beter oldu.* (Tekin, SAÖ, s. 186)

Yukarıda alıntılanan her iki örnekte de *beter ol-* eyleminin derecesi, *daha* öncül derecelendirme kodlayıcısı ile artırılmıştır.

beter olmanın derecesi bakımından

ama ... Huvat beter oldu. ↑ (azalan) ↑ *ama ... **Dirmit** beter oldu*
ama ... Huvat daha beter oldu ↓ (artan) ↓ *ama ... **Dirmit** daha beter oldu*

Mahmut, “Kız, bugün sevindin ama biraz daha sevin,” deyip müjdeli bir haberle eve geldi. (Tekin, SAÖ, s. 214)

sevinmenin derecesi bakımından

kız, bugün sevindin ama daha sevin ↑ (azalan)
kız, bugün sevindin ama biraz daha sevin ↓ (artan)

Kendisinden iki yaş küçük kardeşinin kadına gitmesini, gitti de az daha ölecekti diye değil de, niye ben de erkeğe gitmiyorum diye kafasına taktı. (Tekin, SAÖ, s. 217)

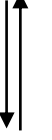
Az *daha* yapısı, öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkıp ölme ihtimalinin derecesini artırmıştır. Gelecek zamanın hikâyesiyle çekimlenen *öl-* eylemi, ihtimalin gerçekleşmediğini gösterir.

ölme ihtimali bakımından

(azalan)

... *kardeşinin kadına gitmesini, ... ölecekti diye değil de ... diye kafasına taktı*

... *kardeşinin kadına gitmesini, ... az daha ölecekti diye değil de ... diye kafasına taktı*

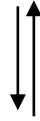
(artan)

Atiye üç gün boyunca daha da kötüledi. (Tekin, SAÖ, s. 43)

Daha + bağlaç biçiminde kurulan öncül dil birimi, *kötüle-* eyleminin derecesini artırmaktadır. Bağlaç, derecelendirme işlemi pekiştirici görevi üstlenmiştir.

kötülemenin derecesi bakımından

Atiye üç gün boyunca kötüledi

(azalan)

Atiye üç gün boyunca daha da kötüledi

(artan)

3.1.1.5. İyi, daha iyi

Ne çare ki Cinci Mehmet'in, "Bu çocuk eksik doğmazsa başına gelmedik kalmayacak!" demesini, bir de, "Bu dediğimi iyi belleyin ha! Aha!" diyerek hamur tahtasına attığı çentiği aklından çıkaramadı. (Tekin, SAÖ, s. 32)

anlamanın derecesi bakımından

... *"Bu dediğimi belleyin ha! Aha!" ...*

(azalan)

... *"Bu dediğimi iyi belleyin ha! Aha!" ...*

(artan)

Köyün kadınları kısa zamanda bez yerine naylon torba sarmanın daha iyi sonuç vereceğini anladılar. (Tekin, SAÖ, s. 39)

iyi sonuç verme bakımından

bez sarma	↑	(alt sıradan)
naylon torba sarma	↓	(üst sıradan)

3.1.1.6. Pir

Huvat gitti ama pir gitti. (Tekin, SAÖ, s. 37)

Pir, Güncel Türkçe Sözlük'e göre "adamakıllı, iyice" gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Alıntılanan örnekte *pir*, zarf görevli olup *git-* eyleminin derecesini artırmakta ve bir daha geri dönmeme veya beklenenden geç dönme gibi ihtimalleri akla getirmektedir. Öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkan bu birim, anlam bilimsel bir kodlayıcıya da dönüşür.

dönüş süresi bakımından

<i>Huvat gitti ama <u>pir</u> gitti</i>	↑	(artan)
<i>Huvat gitti ama gitti</i>	↓	(azalan)

3.1.1.7. Birden

Birden zarf görevli öncül dil birimi, eylemlere tezlik anlamı katan derecelendirme kodlayıcılarından biridir.

Atiye ihtiyarın başparmağının kemiksiz olduğunu hissedince birden ayıktı. (Tekin, SAÖ, s. 106)

Atiye'nin durumu anlama hızı

<i>Atiye ihtiyarın başparmağının kemiksiz olduğunu hissedince <u>birden</u> ayıktı</i>	↑	(artan)
<i>Atiye ihtiyarın başparmağının kemiksiz olduğunu hissedince ayıktı</i>	↓	(azalan)

Atiye sonra birden durgunlaştı. (Tekin, SAÖ, s. 173)

Atiye'nin durgunlaşma hızı

Atiye sonra birden durgunlaştı ↑ (artan)
Atiye sonra durgunlaştı ↓ (azalan)

Dirmit birden yatağından sıçrayıp kalktı. (Tekin, SAÖ, s. 206)

Dirmit'in sıçrayıp kalkma hızı bakımından

Dirmit birden yatağından sıçrayıp kalktı ↑ (artan)
Dirmit yatağından sıçrayıp kalktı ↓ (azalan)

Dirmit sonra birden yerinden kalktı. (Tekin, SAÖ, s. 225-226)

Dirmit'in kalkma hızı bakımından

Dirmit sonra birden yerinden kalktı ↑ (artan)
Dirmit sonra yerinden kalktı ↓ (azalan)

3.1.1.8. Hemen

Hemen, eyleme tezlik anlamı katan öncül dil birimlerinden biridir. *Hemen*, öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkıp eylemlerin yapılış hızını artan yönde etkiler.

Atiye, Huvat'ın ağzından şehir lafını duyar duymaz hemen hazırlığa kalktı. (Tekin, SAÖ, s. 71)

hazırlığa kalkma hızı bakımından

Atiye, Huvat'ın ağzından şehir lafını duyar duymaz hemen hazırlığa kalktı ↑ (artan)
Atiye, Huvat'ın ağzından şehir lafını duyar duymaz hazırlığa kalktı ↓ (azalan)

mektubun yazılma hızı bakımından

hemen o gece ... kısa, özlü bir mektup yazıldı ↑ (artan)
hemen o gece ... kısa, özlü bir mektup yazıldı ↓ (azalan)

Mahmut hemen o gün gece lambası tezgâhını kurdu. (Tekin, SAÖ, s. 181)

tezgah kurma hızı bakımından

Mahmut hemen o gün gece lambası tezgâhını kurdu ↑ (artan)
Mahmut o gün gece lambası tezgâhını kurdu ↓ (azalan)

Yüreğini “Güp! Güp!” attıran sözcüğü hemen kâğıda yazdı.
(Tekin, SAÖ, s. 186)

yazma hızı bakımından

yüreğini “Güp! Güp!” attıran sözcüğü hemen kâğıda yazdı ↑ (artan)
yüreğini “Güp! Güp!” attıran sözcüğü kâğıda yazdı ↓ (azalan)

3.1.1.9. Derin

Derin; isim, sıfat ve zarf göreviyle kullanıma çıkabilecek öncül dil birimidir. İsimlerin niceliği veya niteliğini, eylemlerin ise yapılış derecesini artırıcı bir rol üstlenebilir. Aşağıda incelemesi verilen dört örnekte *derin* sözcüğü, *soluk al-* eylemine bağlanarak zarf göreviyle kullanıma çıkmıştır. Mecaz anlamıyla kullanıma çıkan *soluk al-* eylemi, öznenin yaşanan durum sonrasında rahatladığını ifade etmektedir. Rahatlamanın derecesi, *derin* zarfıyla artırılmıştır.

a. Atiye de derin bir soluk aldı. (Tekin, SAÖ, s. 67)

b. Atiye, Zekiye çocuğa kaldıktan sonra, derin bir soluk aldı (Tekin, SAÖ, s. 88)

c. o içeri girince Atiye derin bir soluk aldı. (Tekin, SAÖ, s. 205)

d. Atiye, Azrail başından çekilip gidince derin bir soluk aldı.
(Tekin, SAÖ, s. 219)

Atiye'nin rahatlama derecesi bakımından

a. Atiye de derin bir soluk aldı

a.1. Atiye de bir soluk aldı

b. Atiye ... derin bir soluk aldı

b.1. Atiye ... bir soluk aldı

c. o içeri girince Atiye derin bir soluk aldı

c.1. o içeri girince Atiye bir soluk aldı

d. Atiye ... derin bir soluk aldı

d.1. Atiye ... bir soluk aldı

(artan) ←————→ (azalan)

3.1.1.10. Amma

Amma, Arapça kökenli bir sözcük olmakla birlikte cümle içinde bağlaç, ünlem, sıfat, isim, zarf gibi görevlerde kullanıma çıkabilir. Zeynep Korkmaz, *amma* sözcüğünü bağlaçlar ve ünlemler başlığı altında değerlendirmiş ancak işlevsel bir sınıflamaya tabî tutmamıştır.¹⁴ Oya Külebi ise *amma* sözcüğünü berkitme (pekiştirme) ünlemi olarak değerlendirmiştir. Külebi'ye göre bu dil birimi, yanına geldiği sözcüğün anlamına aşırılık katmaktadır.¹⁵ Geleneksel dil bilgisine göre ünlem veya bağlaç olarak değerlendirilen bu sözcüğün işlevsel bir bakış açısıyla incelendiğinde yanına geldiği sözcüğün anlamını pekiştirdiği, derecelendirme ilişkisi kurduğu da görülmektedir. Alıntılanan iki örnekte eylemlerin önüne gelerek onları belirttiği, eylemin yapılış derecesini artırdığı belirlenmiştir. *Amma* sözcüğü adeta bir azlık-çokluk zarfı gibi kullanıma çıkmış, belirttiği eylemin derecesini artırmıştır. İşlevsel bir çıkış noktası baz alındığından bu dil biriminin zarf görevli öncül derecelendirme kodlayıcısı olduğu söylenebilir.

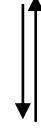
Huvat amma göze gelmiş bu bebek yahu, çatlayacakmış az daha,
dedi. (Tekin, SAÖ, s. 99)

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz, Zeynep (2017). Türkiye Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Oya Külebi, "Türkçede Ünlemlerin Kullanımbilim Yönünden İncelenmesi (Pragmatics)", *Dilbilim Araştırmaları*, (1990), s.10-34.

göze gelmenin derecesi bakımından

Huvat göze gelmiş bu bebek yahu, çatlayacakmış az daha,” dedi

(azalan)

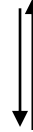
Huvat amma göze gelmiş bu bebek yahu, çatlayacakmış az daha,” dedi

(artan)

Dirmüt sonra, “Amma özlemişim seni lan,” deyip Seyit’in yanına oturdu. (Tekin, SAÖ, s. 227)

özlemenin derecesi bakımından

Dirmüt sonra, “özlemişim seni lan,” deyip Seyit’in yanına oturdu

(azalan)

Dirmüt sonra, “Amma özlemişim seni lan,” deyip Seyit’in yanına oturdu

(artan)

3.1.1.11. Hep, hepten

Dirmüt içinden hep Aysun’la konuştu. (Tekin, SAÖ, s. 154)

İncelenen örnekte *hep*, zarf görevli öncül dil birimi olarak kullanıma çıkmıştır. Belirttiği eylemin sürekliliğini artan yönde etkilemektedir.

eylemin sürekliliği bakımından

Dirmüt içinden Aysun’la konuştu

(azalan)

Dirmüt içinden hep Aysun’la konuştu

(artan)

Evin içinde varlığıyla yokluğu bir olan Nuğber, hepten bir tavşan gibi pustu. (Tekin, SAÖ, s. 14)

Hepten, Türkiye Türkçesinde aşırılık ifade eden miktar zarflarından biridir (Şen, 2008/2: 109). Belirttiği eylemin yapılış derecesini artırmaktadır.

pusma derecesi bakımından

... Nuğber, bir tavşan gibi pustu ↑ (azalan)
... Nuğber, hepten bir tavşan gibi pustu ↓ (artan)

3.1.1.12. Fena

Kılıç Ahmet bu işe fena bozuldu. (Tekin, SAÖ, s. 121)

Arapça kökenli fena sözcüğü; kötü, üzücü gibi anlamlara gelebildiği gibi *çok* sözcüğünün yerini tutacak şekilde de kullanılabilir. İncelenen örnekte *çok* anlamına gelecek şekilde kullanılmış, eylemin derecesini artan yönde etkileyen zarf görevli öncül dil birimi olarak kullanıma çıkmıştır.

bozulmanın derecesi bakımından

Kılıç Ahmet bu işe bozuldu ↑ (azalan)
Kılıç Ahmet bu işe fena bozuldu ↓ (artan)

3.1.1.13. Ne, ne kadar

Ne ve *ne kadar* yapısı, kullanım yerine göre soru zarfı, soru sıfatı, soru zamiri gibi görevler alabilir. Eylemleri veya eylemsileri belirtirse onların yapılaş miktarını bulduran soru zarfı görevli bir sözcük olur. Alıntılanan örneklerde biçimsel olarak soru zarfı görünümünde olsalar da anlamsal olarak *ne*, eylemi ve eylemsiyi kuvvetlendiren bir derecelendirme kodlayıcısıdır.

Seyit ne sevindi, ne sevindi! (Tekin, SAÖ, s. 98)

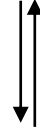
sevinme derecesi bakımından

Seyit ne sevindi, ne sevindi ↑ (artan)
Seyit sevindi, sevindi ↓ (azalan)

Terzi Püzant ne kadar kışkırttıysa bir daha Mahmut'la dilsiz oğlanları kapıştıramadı. (Tekin, SAÖ, s. 104)

kışkırtmanın derecesi bakımından

Terzi Püzant ne kadar kışkırttıysa bir daha ... kapıştıramadı

(artan)

Terzi Püzant ne kadar kışkırttıysa bir daha ... kapıştıramadı

(azalan)

3.1.1.14. Öbek Yapıda Olanlar

3.1.1.14.1. Sıfat Tamlaması Yapısında Kurulan Öncül Derecelendirme Kodlayıları

Huvat başına toplananlara sobanın yararını anlatabilmek için bir ton dil dökmüş, ayağının tozuyla yarım samanlık keven otunu yakıp kül etmişti. (Tekin, SAÖ, s.12)

Bir ton sözcük öbeği, *dil dök-* eyleminin derecesini artırmakta, eylemin birden çok yapıldığı anlamı çıkmaktadır. Bu kullanım, Huvat'ın sobanın yararlarını anlatmadaki istekliliğini de göstermektedir. İstekliliğin derecesi de dolaylı yoldan artırılmıştır. Örnekte, hem öncül hem de anlam bilimsel kodlayıcılar, derecelendirme ilişkisine katkı sağlamaktadır.

dil dökme derecesi / anlatma istekliliğinin derecesi

Huvat ... bir ton dil dökmüş, ... yarım samanlık keven otunu yakıp kül etmişti ↑ (artan)

Huvat ... dil dökmüş, ... yarım samanlık keven otunu yakıp kül etmişti

(azalan)

Atiye, Huvat'a ayrıca ayağından beyaz çubuklu şeytan pantolonunu çıkarması, ileri geri konuşmaması için bir ton dil döktü. (Tekin, SAÖ, s. 166)

Atiye'nin Huvat'tan yapmasını ve yapmamasını istediği eylemlerdeki ısrarcılığı *bir ton dil dök-* yapısı ile artırılmıştır. Öbek olarak incelendiğinde söz dizimsel-anlam bilimsel bir derecelendirme ilişkisi kurulduğu görülür. Sıfat tamlamasının ad olup

derecelendirme zarfı göreviyle kullanıma çıktığı *bir ton* yapısı ise eylemin yapılış miktarını artıran öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır. İncelenen örnekte, öncül derecelendirme kodlayıcısı, söz dizimsel-anlam bilimsel derecelendirme ilişkisinin kurulmasına katkı sağlamıştır.

Atiye'nin dil dökme derecesi

Atiye, Huvat'a ayrıca ... ileri geri konuşmaması için bir ton dil döktü \updownarrow (artan)
Atiye, Huvat'a ayrıca ... ileri geri konuşmaması için dil döktü \downarrow (azalan)

Ama Atiye, Zekiye'nin yüzünü bir türlü güldüremedi. (Tekin, SAÖ, s. 57)

Atiye'nin Zekiye'nin yüzünü güldürme konusundaki çabası *bir türlü* yapısı ile artırılmıştır. Atiye'nin çabası artarken *güldürme-* eyleminin sürekliliği de artar. Öncül ve söz dizimsel-anlam bilimsel derecelendirme ilişkileri bir arada verilmiştir.

çabanın boyutu bakımından / güldürememenin sürekliliği bakımından

ama Atiye, Zekiye'nin yüzünü güldüremedi \updownarrow (azalan)
ama Atiye, Zekiye'nin yüzünü bir türlü güldüremedi \downarrow (artan)

3.1.1.14.2. “Sıfat Tamlaması + -DAn / -DA” Yapısında Kurulan Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları

İncelenen örneklerde sıfat tamlamaları, ad olup ad işletme eklerini alarak eylemin yapılış hızını artıran öncül derecelendirme kodlayıcıları olarak göreve çıkmıştır.

Köylüler kızlarını, gelinlerini düştükleri bu dertten kurtarmak için tez elden en derin hocaları bir araya topladılar. (Tekin, SAÖ, s. 49)

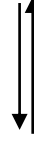
eylemin yapılış hızı bakımından

köylüler ... bir araya topladılar \updownarrow (azalan)
köylüler ... tez elden ... bir araya topladılar \downarrow (artan)

Dirmit'e bir solukta önlük dikip çıkardı. (Tekin, SAÖ, s. 50)

eylemin yapılış hızı bakımından

Atiye, Dirmit'e önlük dikip çıkardı

(azalan)

Atiye, Dirmit'e bir solukta önlük dikip çıkardı

(artan)

3.1.1.14.3. “Öyle + Bitmiş Eylem + Ki” Yapısında Kurulan Öncül Derecelendirme Kodlayıcısı

Muharrem Ergin, ki’yi “tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edati” olarak tanımlamaktadır (2020: 358). *Ki*, kendinden önceki sözcüğün anlamını artırıcı bir görev üstlenebilir. İncelenen örneklerde anlam güçlendirici bir diğer dil birimi ise *öyledir*. Kullanım şekline bağlı olarak zamir, sıfat ve zarf görevleri üstlenebilen *öyle* sözcüğü, alıntılanan örneklerde bitmiş eylemlerin anlamlarını kuvvetlendirici işlevdedir. Böylece *sevin-* ve *yorgun düş-* eylemlerinin dereceleri, hem miktar zarfı *öyle* hem de kuvvetlendirme bağlacı *ki* ile katmerli olarak artırılmıştır. İncelenen örneklerde *öyle + bitmiş eylem + ki* yapısının derecelendirme ilişkisi kurduğu görülmektedir.

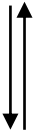
Huvat bir oğlu daha oldu diye öyle sevindi ki müjdeyi alır almaz oyunun başından kalkıp Atiye'nin yanına tandır odasına indi. (Tekin, SAÖ, s. 20)

sevinmenin derecesi bakımından

(artan)

Huvat bir oğlu daha oldu diye öyle sevindi ki ... Atiye'nin yanına tandır odasına indi

Huvat bir oğlu daha oldu diye ... Atiye'nin yanına tandır odasına indi

(azalan)

Atiye üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için öyle yorgun düşmüştü ki uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyor, gözü kirleniyor, başı göğsüne düşüyor, tespihi elinden kayıyordu. (Tekin, SAÖ, s. 43)

yorgunluğun derecesi bakımından

(artan)

Atiye üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için öyle yorgun düşmüştü ki uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyor, gözü kirleniyor, başı göğsüne düşüyor, tespihi elinden kayıyordu

Atiye üç gün üst üste gözünü hiç kırpmadığı için uyumamak için çok çaba harcamasına rağmen, ikide bir içi geçiyor, gözü kirleniyor, başı göğsüne düşüyor, tespihi elinden kayıyordu

(azalan)

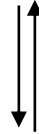
3.1.1.14.4. Bitmiş Cümle Biçiminde Kurulan Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları

İmkani yok, bir eylemin gerçekleşme ihtimalini yok eder, gerçekleşmeme bakımından kesinlik anlamı taşır. İncelenen örneklerde bu yapı, yüklemleştirici ek olarak yüklem işletimine girmiştir. *Korkusunu atama-* ve *razı edeme-* eylemlerini belirtmiş, zarf tümleci göreviyle sistemdeki yerini almıştır. Olumsuzluk ekiyle çekimlenen eylemlerin gerçekleşmeme durumu, *imkanı yok* zarfıyla kesinleştirilmiştir.

Huvat korkusunu kendine yediremediğinden, “Atiye'nin nesi olacak, şeytan giriyor aklına zaar,” diye yüreğine su serpti ama imkanı yok korkusunu atamadı. (Tekin, SAÖ, s. 41)

korkusunu atamamanın kesinliği

Huvat ... imkanı yok korkusunu atamadı

(en üst sırada)

Huvat ... korkusunu atamadı

(alt sırada)

Halit, yalvar yakar, imkânı yok annesiyle babasını razı edemedi.
(Tekin, SAÖ, s. 179)

razı edememenin kesinliği

Halit, yalvar yakar, imkânı yok annesiyle babasını razı edemedi

(en üst sırada)

Halit, yalvar yakar, annesiyle babasını razı edemedi

(alt sırada)

3.1.2. Zarfları Derecelendiren Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları

3.1.2.1. Çok

Ama otobüsle yolculuk etmenin zevkine varınca da yürümenin ne kadar yararsız ve yorucu bir iş olduğunu çok çabuk anladılar. (Tekin, SAÖ, s.12)

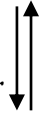
Çok, nicelik zarfı olup *çabuk* sözcüğünün derecesini artırmaktadır. Bir nicelik zarfının başka bir zarfı anlamsal olarak derecelendirdiği görülür. Ayrıca *çok çabuk* yapısı ile *anla-* eyleminin uzun sürmediği anlaşılakta, eylemin beklenenden daha erken gerçekleştiği görülmektedir. İncelenen örnekte bir derecelendirme öncülü, başka bir derecelendirme öncülünü artan yönde derecelendirmiştir.

çabukluğun derecesi bakımından

(azalan)

ama ... yürümenin ne kadar yararsız ve yorucu bir iş olduğunu çabuk anladılar

ama ... yürümenin ne kadar yararsız ve yorucu bir iş olduğunu çok çabuk anladılar

(artan)

Seyit çok sonra, "Gir lan içeri, korkma," diye söylene söylene Mahmut'u içeri soktu. (Tekin, SAÖ, s. 133)

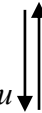
Sonra, eylemin yapılaş zamanını, belirsiz gelecek zamana taşıyan zarf görevli öncül kodlayıcılarından biridir. *Çok* derecelendirme zarfı, *sonra* zarfını belirterek eylemin zamanını ileri taşımaktadır.

eylemin zamanı bakımından

(azalan)

Seyit sonra, "Gir lan içeri, korkma," diye söylene söylene Mahmut'u içeri soktu

Seyit çok sonra, "Gir lan içeri, korkma," diye söylene söylene Mahmut'u içeri soktu

(artan)

3.1.2.2. Daha

Atiye Dirmit'i sınamak için onu uykudayken usul usul sesleyip, kendisini mi Elmas'ı mı daha çok sevdiğini sordu. (Tekin, SAÖ, s. 60)

sevmenin çokluğu bakımından

Atiye ... kendisini mi Elmas'ı mı çok sevdiğini sordu ↑ (alt sırada)

Atiye ... kendisini mi Elmas'ı mı daha çok sevdiğini sordu ↓ (üst sırada)

Atiye aslında Dirmit'i daha önce bağladığı ve Dirmit'in bu yüzden ağır bir hastalığa yakalandığını bildiğinden, kızını ikinci bir defa bağlamaya çekindi. (Tekin, SAÖ, s. 66)

bağlamanın öncelik derecesi bakımından

(azalan)

Atiye ... Dirmit'i önce bağladığı ve Dirmit'in ... hastalığa yakalandığını bildiğinden ...

Atiye ... Dirmit'i daha önce bağladığı ve Dirmit'in ... hastalığa yakalandığını bildiğinden

...

(artan)

Atiye daha rahat öksürsün diye sırtına yastıklar dayandı. (Tekin, SAÖ, s. 172)

rahatlığın derecesi bakımından

Atiye rahat öksürsün diye sırtına yastıklar dayandı ↑ (azalan)

Atiye daha rahat öksürsün diye sırtına yastıklar dayandı ↓ (artan)

Atiye kızının anlattıklarından sonra bir de o upuzun mektubu görünce, Halit'ten mektubun yarısının ak bir kuş olup şehrin üstünde uçtuğunu da işitince daha fazla dayanamadı. (Tekin, SAÖ, s. 245)

fazla dayanamama bakımından

Atiye ... fazla dayanamadı ↑ (azalan)

Atiye ... daha fazla dayanamadı ↓ (artan)

3.1.2.3. En

Huvat bir gün, “Atiye kız, en başta ben yazıldım partiye,” diye çıktı geldi. (Tekin, SAÖ, s. 19)

En sözcüğü, sıfatların ve zarfların önüne gelerek en üstünlük derecesi bildiren öncül dil birimidir (Korkmaz, 2017, s.480). Alıntılanan örnekte, partiye yazılma eylemini ilk yapanın Huvat olduğu anlamı, *en* zarfı ile sağlanmıştır. Eylemi yapma önceliği bakımından en üstündür. Üstünlük, en üstünlük gibi dereceler akla karşılaştırma ilişkisini getirmektedir. Huvat, partiye yazılma önceliği bakımından en üstün ise köyün geri kalanı da alt sıralarda yer alacaktır.

partiye yazılma sırası bakımından

Huvat ↑
 ||
diğerleri ↓ (en üst sırada)
 ↓ (alt sırada)

Mahmut kokuların içinde en çok manikürcü Sevcan’ın kokusunu sevdi. (Tekin, SAÖ, s. 117)

kokuların sevilme derecesi bakımından

manikürcü Sevcan’ın kokusu ↑ (en üst sırada)
 ||
diğer kokular ↓ (alt sırada)

***Halit** yumuşak bir sesle en çok sevdiği şiirini okumaya başladı.*
(Tekin, SAÖ, s. 151)

şiirlerin sevilme derecesi bakımından

Halit’in okumaya başladığı şiir ↑ (en üst sırada)
 ||
diğer şiirler ↓ (alt sırada)

En başta Dirmit'i defterden sildir, kızın olduğunu söylerlerse tövbe yanaşma," diye tembihledi. (Tekin, SAÖ, s. 238)

çocukları defterden sildirme sırası bakımından

Dirmit ↑
 ↓
diğer çocuklar (en üst sırada)
 (alt sırada)

Huvat "Sorguya çıkınca en önce içini açıp göster, kız," dedi. (Tekin, SAÖ, s. 240)

soruya çıkınca yapılacak eylemlerin sırası bakımından

içini açıp göstermek ↑
 ↓
diğer eylemler (en üst sırada)
 (alt sırada)

3.1.2.4. Az, biraz

Dirmit'in öğretmeni sonunda bir öfkeyle sınıftan çıktı, az sonra okul müdürüyle birlikte geri geldi. (Tekin, SAÖ, s. 82)

gelmenin sonralık derecesi

Dirmit'in öğretmeni ... az sonra okul müdürüyle birlikte geri geldi ↑ (azalan)
Dirmit'in öğretmeni ... sonra okul müdürüyle birlikte geri geldi ↓ (artan)

Atiye ölmeden az önce soluk soluğa öğrendiklerinin hepsini söyledi. (Tekin, SAÖ, s. 247)

söylemenin öncelik derecesi

Atiye ölmeden az önce soluk soluğa öğrendiklerinin hepsini söyledi ↑ (azalan)
Atiye ölmeden önce soluk soluğa öğrendiklerinin hepsini söyledi ↓ (artan)

Mahmut, “Kız, bugün sevindin ama biraz daha sevin,” deyip müjdeli bir haberle eve geldi. (Tekin, SAÖ, s. 214)

sevinme derecesi bakımından

Mahmut, “Kız, bugün sevindin ama biraz daha sevin,” deyip ... eve geldi $\begin{array}{c} \uparrow \\ \downarrow \end{array}$ (azalan)

Mahmut, “Kız, bugün sevindin ama daha sevin,” deyip ... eve geldi $\begin{array}{c} \downarrow \\ \uparrow \end{array}$ (artan)

Azrail biraz daha bağırarak olursa Tanrı'nın hışmına uğrayacağını, öbür dünyaya kafir olarak göçeceğini Atiye'ye duyurdu. (Tekin, SAÖ, s. 218)

bağırmanın süresi bakımından

(azalan)

Azrail biraz daha bağırarak olursa Tanrı'nın hışmına uğrayacağını ... Atiye'ye duyurdu $\begin{array}{c} \uparrow \\ \downarrow \end{array}$

Azrail daha bağırarak olursa Tanrı'nın hışmına uğrayacağını ... Atiye'ye duyurdu $\begin{array}{c} \downarrow \\ \uparrow \end{array}$

(artan)

3.1.2.5. Bir an

Atiye bir an önce ölsen de, ben de başımı alıp köye gitsem,” diye söylendi. (Tekin, SAÖ, s. 239)

ölmeyen öncelik derecesi bakımından

Atiye bir an önce ölsen de, ben de başımı alıp köye gitsem,” diye söylendi $\begin{array}{c} \uparrow \\ \downarrow \end{array}$ (artan)

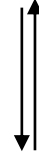
Atiye önce ölsen de, ben de başımı alıp köye gitsem,” diye söylendi $\begin{array}{c} \downarrow \\ \uparrow \end{array}$ (azalan)

Huvat içinden, üstüne sıçrayıp duran Atiye şerrinden kendini bir an önce kurtarması için Allah'a yalvardı. (Tekin, SAÖ, s. 239)

kurtarılmanın öncelik derecesi

Huvat içinden ... kendini bir an önce kurtarması için Allah'a yalvardı

Huvat içinden ... kendini önce kurtarması için Allah'a yalvardı

(artan)

(azalan)

3.1.3. Sıfatları Derecelendiren Zarf Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları

3.1.3.1. En

Muharrem Ergin, *en* için “Diğer zarflardan farklı olarak tek başına bir şey ifade etmez, isim gibi kullanılmaz. Bu hâli ile edat karakterindedir. Ancak sıfatların ve zarfların önünde kullanılabilir. Fiillerin zarfı olamaz. Aşırılık ifade eder. Başına geldiği sıfat veya zarfın azlık-çokluk bakımından en yüksek derecesini bildirir.” diyerek derecelendirme ilişkilerindeki rolüne dikkat çekmiştir (2020: 263). Zeynep Korkmaz da bu dil birimini, zarfların “En Üstünlük Derecesi Gösterenler” kategorisine dahil etmektedir (2017: 480). İncelenen örneklerde sıfatların önüne gelerek onları kendi kategorisinde en üstün sıraya çıkaran zarflar belirlenmiştir. Ayrıca *en* belirttiği sıfatın bağlandığı ad ve diğer unsurlar arasında karşılaştırma ilgisi kurarak derecesini artırdığı unsuru, diğerlerine göre en üstün konuma çıkarmaktadır.

Dirmit kadınları ateşin başında bırakıp köyün en uzak tarlalarına gitti. (Tekin, SAÖ, s. 29)

uzaklığın derecesi

(en üst sırada)

Dirmit kadınları ateşin başında bırakıp köyün en uzak tarlalarına gitti

Dirmit kadınları ateşin başında bırakıp köyün uzak tarlalarına gitti

(alt sırada)

tarlaların birbirine göre uzaklığı bakımından

bahsi geçen tarlalar

(en üst sırada)

diğer tarlalar

(alt sırada)

Atiye yalnızca çalışıp evi geçindiren ortanca çocuğu, en akıllı oğlu Seyit'in, bebeğin ağzına tükürebileceğini söyledi. (Tekin, SAÖ, s. 95)

akıllılığın derecesi

Atiye ... en akıllı oğlu Seyit'in, bebeğin ağzına tükürebileceğini söyledi \updownarrow (en üst sırada)
Atiye ... akıllı oğlu Seyit'in, bebeğin ağzına tükürebileceğini söyledi \downarrow (alt sırada)

oğulların akıllılık sıralaması bakımından

Seyit \updownarrow (en üst sırada)
diğer oğullar \downarrow (alt sırada)

Köylüler kızlarını, gelinlerini düştükleri bu dertten kurtarmak için tez elden en derin hocaları bir araya topladılar. (Tekin, SAÖ, s. 49)

Derin ile kastedilen hocalık vasfı bakımından ileri durumda olunmasıdır. Zaten var olan üstünlük derecesi, en öncül derecelendirme kodlayıcısı ile pekiştirilmiştir.

derinliğin derecesi

köylüler ... kurtarmak için ... en derin hocaları bir araya topladılar \updownarrow (en üst sırada)
köylüler ... kurtarmak için ... derin hocaları bir araya topladılar \downarrow (alt sırada)

hocaların derinlik sıralaması bakımından

köylülerin bir araya topladığı hocalar \updownarrow (en üst sırada)
diğer hocalar \downarrow (alt sırada)

3.1.3.2. Daha

Daha; belirttiği zarf, sıfat, eylem ve eylemsilerde karşılaştırma ilgisi kurarak üstünlük derecesi göstermektedir (Korkmaz, 2017: 479). İncelenen örneklerde sıfatları belirtip artan yönde bir derecelendirme ilişkisi kurduğu ve iki unsur arasında üstünlük bildirdiği görülmektedir.

Huvat şehirde herkesin atomdan söz ettiğini, atomun altından daha kıymetli bir şey olduğunu söyleyerek atom hakkında ne biliyorsa sıraladı.
(Tekin, SAÖ, s. 36)

kıymetlilik bakımından

atom ↑ (üst sırada)
altın ↓ (alt sırada)

Atiye çoktandır Dirmit'in üstüne varmanın daha kötü sonuçlara yol açacağını, alıp başını cinlerin diyarına göçeceğini düşündüğünden, onu kendi haline bıraktı. (Tekin, SAÖ, s. 63)

Dirmit'in üstüne varmanın daha kötü sonuçlara yol açacağı ortaç öbeği, akla üstüne varmanın açacağı sonuçları da getirmektedir. Dilde her eylem olumsuzuyla birlikte varlık gösterir. Kurulan karşılaştırma ilişkisi, *üstüne varma* ve *üstüne varmamayı* bir arada düşünmeyi zorunlu kılar. Karşılaştırma ilişkisinin bir unsuru dil bilgisel yollarla kodlanmışken diğer unsuru, alıcının çıkarımına bırakılmıştır. Buna göre her iki eylem de kötü sonuçlara yol açacak ancak kötü sonuçlar bakımından *üstüne varma*, daha üstün durumda olacaktır.

kötü sonuçlara yol açma bakımından

Dirmit'in üstüne varma ↑ (üst sıradan)
Dirmit'in üstüne varmama ↓ (alt sıradan)

Mahmut, Çolak'tan daha ucuz sigara temin etti, getirdi, avantajını aldı. (Tekin, SAÖ, s. 132)

sigaranın temin edildiği yere göre ucuzluk derecesi

Çolak ↑ (üst sırada)
diğer satıcılar ↓ (alt sırada)

Dirmit ilk şiirinden daha güzel şiirler yazmaya karar verdi. (Tekin, SAÖ, s. 185)

şiirlerin güzelliği bakımından

yazmaya karar verdiği şiir ↑ (üst sırada)
ilk şiiri ↓ (alt sırada)

3.1.3.3. Çok, çok az

Atiye çocuklarına ablalarının sol bileğinde üstü tüylü yılan biçiminde bir işaret bulunduğunu, doğduğu günden beşiklere sığmadığını, iri yarı olabileceğini, değiştirmedilerse adının Nurfiye olduğunu, babasınınsa daha o zamanlar çok yaşlı deli bir gar müdürü olduğunu açıkladı. (Tekin, SAÖ, s. 174)

yaşlılığın derecesi bakımından

Atiye ...babasınınsa ... yaşlı deli bir gar müdürü olduğunu açıkladı ↑ (azalan)
Atiye ...babasınınsa ... çok yaşlı deli bir gar müdürü olduğunu açıkladı ↓ (artan)

“Yine de yankesici olmadı, çok kötü bir yola sapmadı, yüreği doğruymuş ki bir iş sahibi oldu, buna da şükür desin,” dedi. (Tekin, SAÖ, s. 236-237)

kötülüğün derecesi bakımından

“Yine de ... kötü bir yola sapmadı, ... desin,” dedi \updownarrow (azalan)

“Yine de ... çok kötü bir yola sapmadı, ... desin,” dedi \updownarrow (artan)

***Dirmit** ona her şeyi merak ettiğini, ama çok az şey bildiğini söyleyip yakındı. (Tekin, SAÖ, s. 100)*

Dirmit’in bildiği şeylerin nicelik durumu bakımından

***Dirmit** ona her şeyi merak ettiğini, ama ..?..¹⁶ şey bildiğini söyleyip yakındı \updownarrow (artan)*

***Dirmit** ona her şeyi merak ettiğini, ama az şey bildiğini söyleyip yakındı \updownarrow (artan)*

***Dirmit** ona her şeyi merak ettiğini, ama çok az şey bildiğini söyleyip yakındı \updownarrow (azalan)*

***Kuşkuş otu** ona utanırsa hep çok az şey bileceğini anlattı. (Tekin, SAÖ, s. 100)*

Dirmit’in bileceği şeylerin niceliği bakımından

***kuşkuş otu** ona utanırsa hep ..?..¹⁶ şey bileceğini anlattı \updownarrow (artan)*

***kuşkuş otu** ona utanırsa hep az şey bileceğini anlattı \updownarrow (artan)*

***kuşkuş otu** ona utanırsa hep çok az şey bileceğini anlattı \updownarrow (azalan)*

3.1.3.4. Pek

***Atiye Akçalı**’da düğünlerde yorgan çeviren, havaya yumurta atıp tutan abdalların pek de makbul insanlar sayılmadığını bildiğinden, Huvat’ın kafasından bu düşünceyi silip atması için damadının tüm bunları okulda öğrenmiş olabileceğini öne sürdü. (Tekin, SAÖ, s. 197)*

¹⁶ Ölçünlü dilde karşılığı olmayan örnekler, derecelendirme kodlayıcılarının anlama katkılarını göstermek adına ..?.. işaretiyle gösterilmiştir.

abdaların kabul görme derecesi bakımından

(azalan)

Atiye Akçalı'da ... abdalların de makbul insanlar sayılmadığını bildiğinden, ... damadının tüm bunları okulda öğrenmiş olabileceğini öne sürdü

Atiye Akçalı'da ... abdalların pek de makbul insanlar sayılmadığını bildiğinden, ... damadının tüm bunları okulda öğrenmiş olabileceğini öne sürdü

(artan)

Huvat pek makbul bir iş olan, ustası da az bulunan “teknik kaplama” işine oğlunu sokmaya karar verdi. (Tekin, SAÖ, s. 200)

teknik kaplama işinin kabul görme derecesi bakımından

Huvat makbul bir iş olan, ... “teknik kaplama” işine ... sokmaya karar verdi (azalan)

Huvat pek makbul bir iş olan, ... “teknik kaplama” işine ... sokmaya karar verdi (artan)

3.1.3.5. Öyle

Huvat Aktaş otobüsün köylüler üzerinde yarattığı etkiden öyle çocuksu bir sevinç duydu ki sonunda duman rengi elbisesinin, foter şapkının fark edilmemesine içerlemeyi bir yana bıraktı. (Tekin, SAÖ, s.11)

Öyle, incelenen örnekte çocuksuluğun derecesini artıran zarf görevli derecelendirme kodlayıcısıdır.

çocuksuluğun derecesi bakımından

(azalan)

Huvat Aktaş ... çocuksu bir sevinç duydu ki sonunda ... içerlemeyi bir yana bıraktı

Huvat Aktaş ... öyle çocuksu bir sevinç duydu ki sonunda ... içerlemeyi bir yana bıraktı

(artan)

Dirmit “Öyle çok ev var ki!” dedi. (Tekin, SAÖ, s. 190)

evlerin nicelik bakımından çokluğu

Dirmit “çok ev var ki!” dedi (azalan)
Dirmit “Öyle çok ev var ki!” dedi (çoğalan)

3.1.3.6. Ne, ne kadar

Ama Alacüvekliler otobüsle yolculuk etmenin zevkine varınca da yürümenin ne kadar yararsız ve yorucu bir iş olduğunu çok çabuk anladılar. (Tekin, SAÖ, s.12)

Yararsız ve yorucu bağlama öbeği, iş adının niteleme sıfatı görevindedir. Ne kadar derecelendirme öncülü, bağlama öbeği yapısındaki sıfatları belirterek artan yönde bir derecelendirme ilişkisi kurmuştur.

yararsızlık ve yoruculuğun derecesi bakımından (azalan)
ama Alacüvekliler ... yürümenin yararsız ve yorucu bir iş olduğunu ... anladılar
ama Alacüvekliler ... yürümenin ne kadar yararsız ve ne kadar yorucu bir iş olduğunu ... anladılar (artan)

Seyit, Huvat’ın abiye karşı gelmenin ne büyük bir günah olduğuna dair anlattıklarını dinlemedi. (Tekin, SAÖ, s. 163)

Ne soru sözcüğü; işlev olarak adeta bir derecelendirme zarfı gibi hareket etmekte, büyüklüğün derecesini artırmaktadır.

büüklüğün derecesi bakımından

Seyit, Huvat’ın ... büyük bir günah olduğuna dair anlattıklarını dinlemedi (azalan)
Seyit, Huvat’ın ... ne büyük bir günah olduğuna dair anlattıklarını dinlemedi (artan)

Dirmit içinden, “Birbirimize ne çok işaret koymuşuz,” diye geçirdi. (Tekin, SAÖ, s. 241)

Çok; ad, sıfat, zarf, -ad işletme eklerini aldığında- zamir gibi görevlerde kullanıma çıkabilmektedir. Adı belirttiği durumlarda ise belirttiği nesne ve varlıkların sayı ve miktarını belirsiz olarak bildirmektedir (Korkmaz: 2017, 383). İncelenen örnekte *işaretlerin sayısı çok* sıfatıyla belirtilmiştir. Bu belirsiz çokluğun derecesi *ne* zarfıyla artırılmaktadır.

çokluğun derecesi bakımından

Dirmit içinden, “Birbirimize *işaret koymuşuz*,” diye geçirdi

Dirmit içinden, “Birbirimize çok işaret koymuşuz,” diye geçirdi

Dirmit içinden, “Birbirimize ne çok işaret koymuşuz,” diye geçirdi

↑ (azalan)
↓ (artan)

3.1.3.7. Onca

Hacı Musa ama onların onca uzak yoldan geldiğini öğrenince, içeri buyur etti, atlarını ahıra çektirip ayrılan getirtti. (Tekin, SAÖ, s. 54-55)

uzaklığın dercesi bakımından

Hacı Musa ama onların uzak yoldan geldiğini öğrenince, ... ayrılan getirtti

Hacı Musa ama onların onca uzak yoldan geldiğini öğrenince, ... ayrılan getirtti

(azalan) ↑
(artan) ↓

3.1.3.8. Bin bir

Bin bir, incelenen örneklerde sayı bildirmekten ziyade belirttiği varlık veya nesnenin niceliğini belirsiz çoklukta artırmıştır. Sayı öbeği, sıfat göreviyle *türe* bağlanıp *süs* adının sıfatı içinde yer almaktadır. Bu özelliğiyle süslerin çeşitliliğini artırmıştır.

Mahmut kendine bin bir türlü süs verdi. (Tekin, SAÖ, s. 107)

süslerin çeşitliliği bakımından

Mahmut kendine türlü süs verdi (azalan)
Mahmut kendine bin bir türlü süs verdi (çoğalan)

Mahmut, onlar gülüşürken kendisine bin bir türlü süs verdi. (Tekin, SAÖ, s. 130)

türlülüğün niceliği bakımından

Mahmut, onlar gülüşürken kendisine türlü süs verdi (azalan)
Mahmut, onlar gülüşürken kendisine bin bir türlü süs verdi (çoğalan)

3.1.4. Zarf Görevli Eylemsilerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

Eylemsiler; kip ve kişi eklerini alıp eylem çekimine girmedikleri için bitmemiş eylem kategorisinde değerlendirilen, “*eylem kökü / gövdesi + çatı ekleri + olumsuzluk eki + eylemsi eki*” formülüyle kurgulanan, geçmiş eylem, geleceği ad soylu olan yapılarıdır (Üstünova, 2016: 165). Yüklem işletim eklerini almadığından yüklemselleştirici bir destek olmaksızın temel cümle / yargı konumunda kullanıma çıkamazlar. Eylemsiler, temel cümleye bir öge olarak bağlanabilir veya farklı bir yan cümlenin ögesi olarak varlık gösterebilir; ancak temel cümleden bağımsız hareket edemezler. Master, ortaç ve ulaç olmak üzere üç şekilde sınıflandırılırlar.

Masterlar, adın girebildiği her göreve girebilmekte ve bağlı bulunduğu yapı içinde ad gibi hareket edebilmektedir. Bu sebeple temel cümleye veya yan cümlenin yüklemine özne veya nesne göreviyle bağlanabilir ya da yüklemselleştirici ek sayesinde yüklem olarak işleme çıkabilirler. Ad tamlamalarında tamlayan ya da tamlanan olabilirler. Ortaçlar, sıfat olup sıfat tamlaması kurabileceği gibi ad görevinde kullanılıp ad tamlamasının tamlayanı veya tamlananı da olabilirler. *Sıfat görevindeki ortaç, sözcük öbeğinde yardımcı unsur olarak yer aldığından tek başına öge olmaz. Ancak sıfat tamlaması öge olursa onunla birlikte ögenin parçası olur* (Üstünova, 2016: 180). Ulaç öbekleri ise zarf tümleci göreviyle temel cümleye bağlanan veya iç öge konumunda işleme çıkan dil birimleridir. *Bağlanacağı eylemle arasındaki tarz, zaman, mekân,*

sebep-sonuç, nitelik, nicelik, koşul vb. ilişkileri iletme yetisine sahiptir (Üstünova, 2016: 193).

Görev bağlamında tamlayan, tamlanan, özne, nesne, tümleç veya yüklem olabilen eylemsilerin içinde bulunduğu sözcük öbeğinde / cümlede çok çeşitli anlam ilişkileri kurabildiği de görülmektedir. Bu anlam ilişkilerinden biri de derecelendirmedir. İncelenen metinde bazı ulaçlar, bağlandığı eylemin anlamını derecelendiren eylemsi öbekleri olarak işleme çıkmıştır. Bunların eylemleri artan yönde etkilediği görülür. Bazı ulaç öbekleri, direkt yüklemi derecelendirirken bazılarıysa ikincil unsur olarak yan cümlenin yüklemine derecelendirmektedir. İncelenen örneklerde temel veya yan cümlenin zarf tümleci olarak görev alan ulaçlar, işlev bakımından derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkmaktadır.

3.1.4.1. {-A} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler

Karnından “harr!” diye kızgın sular boşaldı. (Tekin, SAÖ, s. 13)

“harr” diye ulaç öbeği¹⁷, suların boşalması eyleminin durumunu bildirmektedir. “harr” yansıma sözcük niteliğinde olup suların kızgınlık seviyesini ve boşalma hızını vurgulamaktadır. Eylemlerin veya isimlerin zarf ve sıfatlarla desteklenmeleri, betimlemelerin gerçekçilik derecesini de artırır. “Karnından ‘harr!’ diye kızgın sular boşaldı.” yapısı okuyucuyu hem görsel hem işitsel açıdan etkiler niteliktedir. Doğum anının birden fazla duyu organına hitap etmesi sağlanarak olayın gerçekçilik derecesi de artırılmaktadır.

suların kızgınlık seviyesi / boşalma hızı

karnından “harr!” diye kızgın sular boşaldı

(artan)

karnından kızgın sular boşaldı

(azalan)

¹⁷*Diye*; zarf, edat ve bağlaç olmak üzere üç farklı işlevde (Korkmaz, 2017: 845) kullanılabilir. Kerime Üstünova, edat olarak kullanım sıklığının az olduğunu, kendinden önce gelen ad değerindeki dil birimlerine *sebep ve gerekçe bildirme, sonuç gösterme* ilgisiyle eksiz bağlandığını (2012: 316-317) belirtir. Ayrıca *ad + diye* yapısındaki edat öbeklerinin cümlede nedenlik zarfı, durum zarfı / nedenlik zarf tümleci / durum zarf tümleci olarak görev aldığı (Üstünova, 2012: 318) ifade eder. İncelenen örneklerde *diyenin* eylemin yapılış tarzını bildirmesi ve bağlandığı eylemle azlık-çokluk ilişkisi kurması sebebiyle ulaç öbeği olup zarf görevinde işleme çıktığı görülmektedir.

Atiye'nin "Güp!" diye yüreği yekindi. (Tekin, SAÖ, s. 27)

Yüreği yekin- yapısı öznenin beklenmedik bir şeyle karşılaşp telaşa kapılması, korkması gibi durumları ifade eder. *Güp diye* ulaç öbeği; yansıma sözcüğün de katkısıyla öznenin içinde bulunduğu duygu durumunu vurgulamakta, artan yönde derecelendirme ilişkisi kurmaktadır.

Atiye'nin yüreğinin yekinme derecesi

Atiye'nin "Güp!" diye yüreği yekindi ↑ (artan)
↓ (azalan)
Atiye'nin yüreği yekindi

Bir, "Adını söyle kız," diye sorduysa; bir, "Kocanın nerde olduğunu söyle, kurban olayım," diye yalvardı. (Tekin, SAÖ, s. 113)

Her eylemsi yan cümle kurup eyleme bağlanabilir. Bu yan cümleler söz dizimine bağlı olarak farklı yapısal özelliklere sahip olabilirler. İncelenen örnekte yan cümle, iç içe birleşik yapıda kurulmuştur. Yan cümlenin nesnesi konumunda kullanıma çıkan *kocanın nerede olduğunu söyle, kurban olayım* yapısı, *yalvarmanın* derecesini artırmaktadır. {-A} ulaç ekini alan *de-* eylemi, iç cümle niteliğindeki "*Kocanın nerde olduğunu söyle, kurban olayım,*" yapısını eyleme taşımış ve derecelendirme ilişkisinde lokomotif görevi üstlenmiştir.

yalvarmanın derecesi (artan)
bir ... sorduysa; bir, "Kocanın nerde olduğunu söyle, kurban olayım," diye yalvardı ↑
bir ... sorduysa; bir yalvardı ↓ (azalan)

Atiye gelinini ağlarken görünce, içinin çok yandığını, intizar ederse, "Şıp!" diye tutacağını söyleyip oğluna intizar etmedi. (Tekin, SAÖ, s. 234)

"*Şıp!*" diye ulaç öbeği ile bedduanın tutma ihtimali artırılmış, tutma hızı en yüksek seviyeye çıkarılmıştır.

bedduanın tutma ihtimali / hızı bakımından

Atiye ... intizar ederse, “Şıp!” diye tutacağını söyleyip oğluna intizar etmedi ↑ (artan)
Atiye ... intizar ederse, tutacağını söyleyip oğluna intizar etmedi ↓ (azalan)

Dirmit, Atiye’ye müjdeyi verir vermez yüzüne “Şak!” diye bir tokat yedi. (Tekin, SAÖ, s. 141)

“Şak!” diye ulaç öbeği, yükleme bağlanmasına rağmen eylemin anlamını artırıcı bir derecelendirme ilişkisi kurmaz. Tokat ye- eylemi değil, yenilen tokadın şiddeti ve hızı artırılmıştır. Ayrıca müjdeyi verme ve tokat yeme arasındaki zaman en aza indirilmiştir. Zamanda azalan yönde yapılan bu derecelendirme ilişkisi, verir vermez ve “Şak!” diye ulaçlarının ortak çalışması sonucunda kurulmuştur.

tokat yemenin şiddeti / hızı

Dirmit, Atiye’ye müjdeyi verir vermez yüzüne “Şak!” diye bir tokat yedi ↑ (artan)
Dirmit, Atiye’ye müjdeyi verir vermez yüzüne bir tokat yedi ↓ (azalan)

Atiye akan suların “Hıp!” diye duracağını, ama gücü kuvveti yerinde olan erkeğin durmayacağını bildiğinden, oğlunun elbet bir gün Zekiye’nin koynuna gireceğine inanıyordu. (Tekin, SAÖ, s. 211)

Suların durma (kesilme) hızı “Hıp!” diye ulaç öbeğiyle artırılmıştır.

suların durma (kesilme) hızı

Atiye akan suların “Hıp!” diye duracağını, ... bildiğinden, ... inanıyordu ↑ (artan)
Atiye akan suların duracağını, ... bildiğinden, ... inanıyordu ↓ (azalan)

3.1.4.2. {-A... -A} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler

Bayraktar bir yıl ayaklarıyla, kollarıyla Alacüvek toprağını ölçe ölçe bitiremedi. (Tekin, SAÖ, s. 21)

Ölçe ölçe zarf-fiili, bitireme- eylemine bağlanmakta ve toprağın miktarını çoğaltarak nicelik açısından bir çeşit derecelendirmeye sokmaktadır. Alacüvek toprağının, ölçe ölçe bitmeyecek kadar büyük olduğu anlaşılmaktadır.

toprağın kapladığı alan bakımından

(artan)

Bayraktar bir yıl ayaklarıyla, kollarıyla Alacüvek toprağını ölçe ölçe bitiremedi

Bayraktar bir yıl ayaklarıyla, kollarıyla Alacüvek toprağını ..?..

(azalan)

Dirmit “Çöz diyorum beni, kız,” diye debelene debelene günlerce ağladı. (Tekin, SAÖ, s. 33)

Debelene debelene yapısı; ağlamanın ve öznenin içinde bulunduğu duygu durumunun şiddetini artırmaktadır. Ulaş, ağla- eyleminin derecelendirmesini yaparken ikileme formunda kurulması da debelenmenin şiddetini ve sürekliliğini artırmaktadır. İncelenen derecelendirme kodlayıcılarında {-A} ulaş ekini alıp ikileme yoluyla kurulan örneklerin hemen hepsinde bu çift kollu derecelendirme ilişkisi görülür.

ağlamanın şiddeti

Dirmit “Çöz diyorum beni, kız,” diye debelene debelene günlerce ağladı

Dirmit “Çöz diyorum beni, kız,” diye günlerce ağladı

(artan)

(azalan)

Huvat köyün iki delikanlısını evire çevire herkesin ortasında dövdü. (Tekin, SAÖ, s. 58)

Verici, hem ikilemelerin hem de ulaşların derecelendirme gücünden faydalanarak dövmenin şiddetini evire çevire derecelendirme öncülüyle artırmıştır. Ayrıca

derecelendirme kodlayıcısının yardımıyla Huvat'ın öfke seviyesinin de artırıldığı düşünülebilir; alıcı, bu bilgiye çıkarım yoluyla ulaşabilecektir.

dövmenin şiddeti / Huvat'ın öfkesi

Huvat köyün iki delikanlısını evire çevire herkesin ortasında dövdü (artan)
Huvat köyün iki delikanlısını herkesin ortasında dövdü (azalan)

3.1.4.3. {-mAdAn} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler

“Benim babam Mahmut,” diye durmadan babasının adını çağırdı.
(Tekin, SAÖ, s. 44)

Durmadan ulacı eylemin tekrarlanış sıklığını ve sürekliliğini artırmaktadır. Bir *ad çağırma* işinin hemen ardından ikincisi gelmekte, böylece iki iş arasındaki süre en aza indirilmektedir. Yapılan iş, belirsiz çoklukta birden fazla kez tekrarlanmıştır.

çağırmanın sürekliliği bakımından

Atiye “Benim babam Mahmut,” diye durmadan babasının adını çağırdı (artan)
Atiye “Benim babam Mahmut,” diye babasının adını çağırdı (azalan)

Huvat, Halit'e mektup yazdırıp karısının gece gündüz durmadan konuştuğunu müjdeledi. (Tekin, SAÖ, s. 113)

Durmadan yapısı, bağlandığı eylemsinin aralıksız olarak yapıldığını ifade eder. Eylemsinin sürekliliğini artıran, derecelendirme işlevli bir kodlayıcıdır. *Gece gündüz* ikilemesi de süreklilik anlamını vurgulayan ve derecelendirmeye artan yönde katkı sağlayan bir dil birimidir.

konuşmanın sürekliliği bakımından

Huvat, ... karısının gece gündüz durmadan konuştuğunu müjdeledi (artan)
Huvat, ... karısının gece gündüz konuştuğunu müjdeledi (azalan)

Derken Mahmut çok geçmeden herkesin başına çıktı. (Tekin, SAÖ, s. 204)

Bağlamdan hareketle Mahmut'un ona verilen imtiyazların üzerinden *çok geçmeden* şımardığı anlaşılır. *Çok geçmeden* ulaç öbeği, eylemler arasındaki süreyi azalan yönde derecelendirir.

herkesin başına çıkma hızı bakımından

derken Mahmut çok geçmeden herkesin başına çıktı (artan)
derken Mahmut herkesin başına çıktı (azalan)

3.1.4.4. {-Dıkça} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler

***Dirmit** nereden gelip nereye gittiği, gökte nasıl durduğu, onca gürültüyü neresinden çıkardığı bilinmez uçağın komünist, komünistin öğretmen olduğunu düşünene düşünene, içinde gittikçe büyüyen bir merakla gezindiği yetmiyormuş gibi, bu defa uçağın damat, damadın da komünist olduğunu duyunca, işin içinden çıkması imkansız hale geldi. (Tekin, SAÖ, s. 62-63)*

Git- eylemi {-Dıkça} biçim birimiyle *büyüyen* eylemsisine bağlanıp yan cümlenin zarf tümlecisi olarak işleme çıkmıştır. Ulaçın katkılarıyla büyümenin derecesinin aşamalı olarak arttığı görülür. *Gittikçe* ulaç, ortacın derecesini aşamalandıran derecelendirme görevli bir kodlayıcıdır.

büyüyen merakın aşamalı artışı (artan)

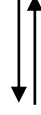
***Dirmit** ... içinde gittikçe büyüyen bir merakla gezindiği yetmiyormuş gibi, ... işin içinden çıkması imkansız hale geldi*

***Dirmit** ... içinde büyüyen bir merakla gezindiği yetmiyormuş gibi, ... işin içinden çıkması imkansız hale geldi* (azalan)

Dirmit'in korkusu gittikçe büyüdü. (Tekin, SAÖ, s. 226)

büyümenin aşamalı artışı

Dirmit'in korkusu gittikçe büyüdü

(artan)

Dirmit'in korkusu büyüdü

(azalan)

3.1.4.5. {-Ip} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler

Dirmüt abisinin resminin altına yazdığı, "Kanımın son damlasına kadar çırpınıp seni okutacağım" sözlerini içi ezilerek okudu. (Tekin, SAÖ, s. 151)

Okut- eylemindeki kararlılığın derecesi, *kanımın son damlasına kadar çırpınıp* ulaç öbeğiyle artırılmıştır.

okutmadaki kararlılığın derecesi bakımından

(artan)

abisinin ... "Kanımın son damlasına kadar çırpınıp seni okutacağım" sözlerini ... okudu

abisinin ... "seni okutacağım" sözlerini ... okudu

(azalan)

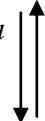
3.1.4.6. {-ArAk} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler

Sancılar öyle dayanılmazdı ki çok geçmeden kemikleri çatırdayarak ayrıldı. (Tekin, SAÖ, s. 13)

Verilen bölümde kemiklerin birbirinden ayrılması, *çatırdayarak* ulacı ile aşamalandırmıştır.

kemiklerin ayrılmasının aşamalı durumu

sancılar öyle dayanılmazdı ki çok geçmeden kemikleri çatırdayarak ayrıldı

(artan)

sancılar öyle dayanılmazdı ki çok geçmeden kemikleri ayrıldı

(azalan)

3.1.4.7. {-r... -mAz} Eylem İşletme Ekiyle Oluşturulan Eylemsiler

{-r..., -mAz} ekleriyle kurulan ulaçlar, eylemin zamanında çabukluk göstermektedir (Korkmaz, 2017: 1045). Ulaç ekini taşıyan eylem kök veya g övdesi, bağlandıgeylemle arasındaki zaman farkını en aza indirir.

Köyün çocukları onu görür görmez yol değiştirdiler. (Tekin, SAÖ, s. 69)

Çocukları görme ve yol değiştirme arasındaki zaman farkı en aza indirilmiştir.

Alacüvekliler köyden çıkır çıkmaz arkalarından azgın bir boğa geliyormuş gibi seğirtiyorlardı. (Tekin, SAÖ, s. 11-12)

Köyden çıkma ve seğirtme arasındaki zaman farkı en aza indirilmiştir.

Halit müjdeyi alır almaz firar edip eve geldi. (Tekin, SAÖ, s. 113)

Müjdeyi alma ve firar edip eve gelme arasındaki zaman farkı en aza indirilmiştir.

Dirmit güneş doğar doğmaz kâğıdı önüne koydu. (Tekin, SAÖ, s. 186)

Güneşin doğması ve Dirmit'in kâğıdı önüne koyması arasındaki zaman farkı en aza indirilmiştir.

3.1.5. Zarf Görevli Edat Öbeklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

Oya Adalı edatları, “Addan sonra yer alan, adla doğrudan ya da belli durum ardılları aracılığıyla birlik oluşturan görevsel öncüllere ilgeç denir.” şeklinde açıklamaktadır (Adalı, 2004: 40). Bağlandığı adla öbek oluşturup işleme çıkan edatlar, belirttiği dil birimiyle çeşitli anlam ilişkileri kurabilmektedir: eşitlik, benzerlik, yaklaşıklık, denklik, uğrunalık, görelilik, üstünlük, karşıtlık, olasılık vb. İncelenen metinde, bağlandığı eylemi yapılışı bakımından artan ya da azalan yönde etkileyen edat öbekleri incelenmiş; böylece edat öbeklerinin derecelendirme öncülü olarak da kullanıma

çıkabildiği belirlenmiştir. Vericinin derecelendirme ilişkilerinin kurgusunda edat öbeklerinden sıklıkla yararlandığı görülmüştür.

3.1.5.1. Ad + Durum Eki + Gibi

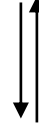
Benzerlik ilişkisi, bir unsurun herhangi bir bakımdan kendisinden üstün bir unsura benzetilmesi yoluyla kurulur. Kendisine benzetilen unsur, benzeyen unsurdan benzetme yönü bakımından üstün olmak durumundadır. Bu düşünceden hareketle her benzetme ilişkisinin temelde karşılaştırmaya dayalı gerçekleştiği ve bir derecelendirme ilişkisi kurduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi'nde benzerlik ilişkisi sıklıkla *gibi* edatı aracılığıyla kurulmaktadır. *Dilde anlatımı etkili kılmanın yollarından biri de aktarma olayı içerisinde yer alan benzetmelere başvurur. Benzetme, niteliği anlatılmak istenen nesnenin veya varlığın bir başka nesneye ya da varlığa dayanılarak onunla benzerliği ortaya konarak anlatılmasıdır. Bu eğilim dilimizde daha çok benzetme edatı diye adlandırılan gibi edatıyla, edat grubu niteliğinde, gerçekleştirilir* (Sev, 2012: 1). Zeynep Korkmaz'a göre *gibi edatı, çoklukla karşılaştırmaya dayanan bir benzerlik ilişkisi* kurar (Korkmaz, 2017: 905). *Gibi*; iki unsur arasında benzerlik ilişkisi kurmak ve örtük bir derecelendirmeye aracılık etmekle birlikte, bağlandığı eylemin yapılış derecesini artıran öncül bir kodlayıcı olarak da işleme çıkar. Buna bağlı olarak cümlelerde temel önermenin zarf tümleci olabildiği gibi farklı görevlerdeki yan önermelerin de zarf tümleci görevini üstlenebilmektedir.

Otobüs yol boyunca epeyce toz yutmuştu ama yine de güneşin kızgın ışıkları altında ayna gibi parlıyordu. (Tekin, SAÖ, s. 11)

Ayna gibi edat öbeği, durum zarfı olup benzerlik ilgisıyla *parla-* eyleminin derecesini artırmaktadır. Aynanın parlama seviyesi otobüsten üstün olacağından otobüsün aynaya benzetilmesi *parla-* eyleminin derecesini artıran yönde etkilemiştir. Edat öbeği zarf tümleci göreviyle yükleme hizmet etmektedir.

parlamanın derecesi

otobüs ... güneşin kızgın ışıkları altında ayna-Ø gibi parlıyordu

(artan)

otobüs ... güneşin kızgın ışıkları altında parlıyordu

(azalan)

Halit okuduğuna Allah gibi inandı. (Tekin, SAÖ, s. 220)

Halit'in okuduklarına inanma seviyesi, *Allah gibi* benzetmesiyle olabilecek en üst seviyeye çıkarılmıştır. Halit, okuduğu şeylere Allah'a inanır gibi inanmaktadır. Edat öbeği, eyleme öncül derecelendirme kodlayıcısı göreviyle bağlanmakta, eylemin derecesini olabilecek en üst seviyeye çıkarmaktadır. Edat öbeği, zarf tümleci göreviyle yükleme hizmet etmektedir.

inanmanın derecesi

Halit okuduğuna Allah-Ø gibi inandı

(en üst seviye)

Halit okuduğuna inandı

(alt seviye)

Zekiye gibi belini inceltmeyenler, Zekiye'nin kaşlarını yıkıp ellerini koltuğunun altına sokup oturuşunu, ikide bir pancar gibi kızarışını, kaynanasının etrafında keklik gibi seke seke dolanışını, kaynatasına aptes suyu döküşünü, süzüle süzüle pekşir tutuşunu öve öve bitiremediler.
(Tekin, SAÖ, s. 39)

Pancar gibi edat öbeği, *kızarışın* derecesini, benzerlik ilişkisi yoluyla artırmaktadır. Edat öbeği, birincil nesne görevindeki eylemsi öbeğinde (ikide bir pancar gibi kızarışını) rol almış, yan önermenin zarf tümleci olmuştur.

kızarmamanın derecesi

(artan)

Zekiye gibi belini inceltmeyenler, Zekiye'nin ... pancar-∅ gibi kızarışını... öve öve bitiremediler

Zekiye gibi belini inceltmeyenler, Zekiye'nin ... kızarışını... öve öve bitiremediler

(azalan)

Mahmut işi zehir gibi öğreneceğine yemin içip kuyruk gibi ustasının peşine takıldı. (Tekin, SAÖ, s. 201)

Zehir gibi edat öbeği, yan önerme içinde yer alan ikincil nesne görevindeki eylemsiye zarf tümleci göreviyle bağlanmıştır. Matruşkalar gibi iç içe geçmiş iki eylemsi öbeğinin en derininde zarf görevi üstlenmekte ve öğrenmenin derecesini artırmaktadır. Aynı örnek içinde *kuyruk gibi* benzetmesi de eylemin sürekliliğini artıran derecelendirme kodlayıcısı olarak yer almaktadır. Çıkarım yoluyla elde edilecek bilgiye göre Mahmut, ustasının peşine *kuyruk gibi*, hiç ayrılmamacasına takılmıştır. *Kuyruk gibi* edat öbeği, yüklem zarf tümleci göreviyle bağlanmaktadır.

öğrenmenin derecesi

(artan)

Mahmut işi zehir-∅ gibi öğreneceğine yemin içip kuyruk gibi ustasının peşine takıldı

Mahmut işi öğreneceğine yemin içip kuyruk gibi ustasının peşine takıldı

(azalan)

peşinden ayrılmama süresi bakımından

(artan)

Mahmut işi zehir gibi öğreneceğine yemin içip kuyruk-∅ gibi ustasının peşine takıldı

Mahmut işi zehir gibi öğreneceğine yemin içip ustasının peşine takıldı

(azalan)

3.1.5.2. Ad + Durum Eki + Kadar

Kadar, *bağlandığı adın niteliğine, miktarına, büyüklüğüne yakın, ona denk, ona eşit işleviyle görev alır* (Üstünova, 2012: 357). İki unsur arasında karşılaştırmaya bağlı bir ilişki kuran *kadar*, bağlandığı ad, sıfat veya eylemde üstünlük veya azlık bildirerek derecelendirme kodlayıcısı olarak da kullanıma çıkabilir. İncelenen metinde *kadar* edatıyla kurulan sözcük öbeklerinin bağlandığı eylemleri artan yönde etkilediği görülmüştür.

Torbalar ağzına kadar o güne dek Alacüvek'te bilinmeyen bir çiçeğin tohumlarıyla doluydu. (Tekin, SAÖ, s. 25)

Ad + {-I} + {-(n)A} + kadar yapısında kurulan *ağzına kadar* edat öbeği, bağlandığı yüklemi miktar bakımından derecelendiren öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır. Torbaların doluluk miktarı *ağzına kadar* yapısıyla olabilecek en yüksek seviyeye çıkarılmıştır. Edat öbeği, en üstünlük derecesinin kodlayıcısı işlevindedir.

torbaların doluluk miktarı

torbalar ağzına kadar ... bir çiçeğin tohumlarıyla doluydu ↑ (artan)
torbalar ... bir çiçeğin tohumlarıyla doluydu ↓ (azalan)

Gigili Topal Aygaz halı çözmeye Alacüvek'e geldiğinde Huvat'ın Gigi'de din değiştirip Ermeni karısı tuttuğunu, sabahlara kadar zil çalıp oynadığını ağzından kaçırmıştı. (Tekin, SAÖ, s. 26)

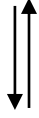
Sabahlara kadar edat öbeği, yan cümlelerin zarf tümleci göreviyle sistemdeki yerini almıştır. Yan cümlede belirtilen eylemin (oyna-) uzun saatler boyunca yapıldığını ifade etmektedir. Böylece eylemin yapılma süresi artırılmış, eyleme abartı anlamı katılmıştır.

zil çalıp oynamanın süresi

(artan)

Gigili Topal Aygaz ... sabahlara kadar zil çalıp oynadığını ağızından kaçırmıştı

Gigili Topal Aygaz ... zil çalıp oynadığını ağızından kaçırmıştı

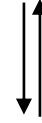
(azalan)

***Mahmut** soluğu içine çekilinceye kadar tepinip bağırdı. (Tekin, SAÖ, s. 131)*

Bağlamdan hareketle Mahmut'un sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sinirin bir sonucu olan *tepinip bağırmanın* şiddeti ve süresi *soluğu içine çekilinceye kadar* edat öbeği ile artırılmıştır. Edat öbeği, temel önermede zarf tümleci olmuştur.

tepinip bağırmanın şiddeti/süresi

***Mahmut** soluğu içine çekilinceye kadar tepinip bağırdı*

(artan)

***Mahmut** tepinip bağırdı*

(azalan)

***Dirmüt** abisinin resminin altına yazdığı, "Kanımın son damlasına kadar çırpınıp seni okutacağım" sözlerini içi ezilerek okudu. (Tekin, SAÖ, s. 151)*

Kanımın son damlasına kadar çırpınıp ulaç öbeği, okutmadaki kararlılığın derecesini artırırken *kanımın son damlasına kadar* edat öbeği de çırpınmanın süresini olabilecek en üst seviyeye yani ölüm anına kadar çıkarmaktadır. İncelenen örnek; iç içe derecelendirme örüntüsü kurmakta, matruşkayı andıran bir görüntüsü sergilemektedir. Bir derecelendirme kodlayıcısı, eylemsiye zarf göreviyle bağlanıp başka bir derecelendirme kodlayıcısı oluşturmuş, iç cümle içindeki zarf tümleci görevini üstlenen yan önermenin kurucusuyla bağlantı kurmuştur.

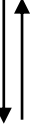
çarpınmanın süresi bakımından

(azalan)

Dirmit ... “Kanımın son damlasına kadar çarpınıp seni okutacağım” sözlerini ... okudu

Dirmit ... “çarpınıp seni okutacağım” sözlerini ... okudu

(artan)

3.1.5.3. Ad + Durum Eki + İle

İle edatıyla kurulan öbekler; bağlandığı eylemin durum, zaman, nicelik veya nitelik zarfı görevlerini üstlenir; zamanda, durumda birliktelik, araç vb. anlamları bildirirler (Üstünova, 2012: 354). Bu öbekler, doğrudan derecelendirme görevi üstlenmese de eylemlerin durumunu belirtirken çıkarım yoluyla, ansiklopedik bilgi yardımıyla anlaşılabilir derecelendirme ilişkileri kurabilirler. İncelenen örneklerde, *ile* edatının ekleşmiş hali olan {-IA} ardılıyla kurulmuş edat öbeklerinin eylemleri durum bakımından belirttiği görülmüş, alıcının çıkarımıyla desteklenecek derecelendirme ilişkileri kurulduğu belirlenmiştir.

Ellerini tüm gücüyle karnına bastırdı. (Tekin, SAÖ, s.20)

Tüm gücüyle yapısı, durum zarfı tümleci görevinde kullanıma çıkmıştır. *Tüm gücüyle* zarfı, eylemin şiddetini olabilecek en üst seviyeye çıkaran öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır.

bastırmanın şiddeti bakımından

ellerini tüm gücüyle karnına bastırdı

ellerini karnına bastırdı

(en üst sırada)

(alt sırada)

Köylüler hayatlarında ilk kez gördükleri bu garip şey karşısında ilkin dehşetle irkildiler. (Tekin, SAÖ, s. 11)

Dehşetle yapısı ad ve *ile* edatının ekleşmesi yoluyla oluşmuştur. *İrkilmenin / ürkmenin* şiddetini artıran öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır. Temel önermenin zarf tümleci göreviyle yükleme bağlanmaktadır.

irkilmenin / ürkmenin derecesi

köylüler ... bu garip şey karşısında ilkin dehşetle irkildiler ↑ (artan)
köylüler ... bu garip şey karşısında ilkin irkildiler ↓ (azalan)

Atiye kendine gelir gelmez, tüm ağırlığıyla göğsüne çöken Azrail'le kavgaya tutuştu. (Tekin, SAÖ, s. 172)

Tüm ağırlığıyla edat öbeği, Azrail'in Atiye'ye fiziksel olarak yapabileceği tüm baskıyı yaptığını ifade etmektedir. Azrail'in Atiye'nin göğsüne ağırlık bakımından yaptığı baskının şiddeti, en üst seviyeye çıkarılmıştır. *Tüm ağırlığıyla* yapısı, sıfat görevindeki ortaç öbeğinin yüklemine (çöken) zarf tümleci olarak hizmet etmektedir.

Azrail'in Atiye'nin göğsüne yaptığı baskının şiddeti

Atiye ... tüm ağırlığıyla göğsüne çöken Azrail'le kavgaya tutuştu ↑ (en üst seviye)
Atiye ... göğsüne çöken Azrail'le kavgaya tutuştu ↓ (alt seviye)

3.1.6. Zarf Görevli İkilemelerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır (Hatipoğlu, 1981: 9). İkilemeler kurulum şekillerine göre farklı özellikler sergileyebilmektedir. Cümlede özne, nesne, zarf tümleci veya yüklem olarak işleme çıkabilir; eylemlerin zarfı, ad ve zamirlerin sıfatı olabilirler. İncelenen bölümde eylemleri belirten ikilemelerin anlatımı güçlendiren, derecelendiren yönüne değinilmiştir. Her ikileme, görevi ve kurulum şekli ne olursa olsun üzerinde taşıdığı anlamı güçlendirme, pekiştirme işlevi üstlenir. İncelenen metinde zarf görevli ikilemelerin bağlandığı eylemi belirli yönlerden derecelendirdiği, artan yönde etkilediği görülmektedir.

3.1.6.1. Aynı Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

3.1.6.1.1. Aynı Ad Soylu Sözcüklerin Tekrarı Yoluyla Kurulanlar

Başı önünde çabuk çabuk kitaplarını çantasına doldurdu. (Tekin, SAÖ, s. 205)

İncelenen örnekte *çabuk*, eyleme hızlılık anlamı katan zarf görevli bir dil birimidir. Aynı sözcüğün tekrarı yoluyla kurulan *çabuk çabuk* ikilemesi, hızlılığın derecesini artırmakta, zarf tümleci göreviyle yükleme bağlanmaktadır.

Dirmit derin derin soluyup uyuyormuş gibi yaptı. (Tekin, SAÖ, s. 110)

Aynı sözcüğün tekrarı yoluyla kurulan *derin derin* ikilemesi, soluk almanın niceliğini artırır. İç öge konumundaki *derin derin* ikilemesi, yan önermenin zarf tümleci görevindedir.

*Kadınlar alev alev yanan parmaklarını **Mahmut'un** orasına burasına dokundurdular.* (Tekin, SAÖ, s. 117)

Alev alev ikilemesi, sıfat görevli ortaca (yanan) zarf tümleci göreviyle bağlanarak parmakların sıcaklık derecesini artırmaktadır.

3.1.6.1.2. Ad + {-II / -IU /-sIz /-sUz} Yapısında Kurulanlar

{-II /-IU} eklendiği ada *sahip olma, üzeirnde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma, yetkili olma* gibi anlamlar katar (Korkmaz, 2017: 133). Zeynep Korkmaz, bu eklerin eş veya zıt anlamli ikilemelere getirilmesi durumunda anlamı pekiştirilmiş sıfatlar yaptığını belirtir (Korkmaz, 2017: 1334). İncelenen örneklerde {-II /-IU} ekinin anlam pekiştirici işlev üstlendiği ve eylemleri belirttiği, yan ve temel önermelerin zarf tümleci göreviyle kullanıma çıkan dil birimleri olduğu belirlenmiştir.

Yokluk eki olarak da adlandırılan {- sIz /-sUz} biçim birimi eklendiği sözcüğe yokluk, eksiklik, sahip olmama, içinde barındırmama gibi anlamlar katar (Korkmaz, 2017: 140). {-II /-IU} ekiyle benzer olarak {- sIz /-sUz} eki de ikilemelemelere getirilmesi durumunda anlamı pekiştiren bir derecelendirme kodlayıcısı olarak görev alabilir. Adları niteleyip sıfat tamlaması kurabileceği gibi eylemlerin zarfı da olabilir. Bu bölümde {- sIz /-sUz} biçim biriminin yan veya temel önermeye zarf tümleci göreviyle bağlandığı örnekler incelenmiş, derecelendirme ilişkilerine katkıları belirlenmiştir.

Halit, ayna elinde, favorilerinin kırçullanmasını, kendisine olgun oturaklı bir hava vermesini sabırsız sabırsız dolanıp bekledi. (Tekin, SAÖ, s. 108)

Sabırsız sabırsız yapısı, üzerinde barındırdığı anlamın derecesini ikilemeden aldığı güçle artırmaktadır. Zarf tümleci göreviyle yan önermeye bağlanan ikilemenin birincil nesne görevinde yükleme bağlanan *favorilerinin kırçullanmasını, kendisine olgun oturaklı bir hava vermesini* yapısını da derecelendirdiği düşünülmektedir. Çıkarım yoluyla elde edilecek bilgiye göre *favorilerin kırçullanması* ve *kendisine olgun oturaklı bir hava vermesindeki* istekliliğin derecesi artırılmıştır.

Seyit “Acıdı mı lan?” diyerek suçlu suçlu Mahmut’un yanına oturdu. (Tekin, SAÖ, s. 135)

Suçlu suçlu ikilemesi; birincil öznenin içinde bulunduğu ruh halini ifade etmekte, zarf tümleci göreviyle temel cümleye bağlanmaktadır. Öznenin *suçlu* hissetme derecesi ikileme yoluyla artırılmıştır.

O dertli dertli dizlerini döverken, Dirmit ucundan tüller, yapma kirazlar sarkan hasır şapkalı, etekleri dizinin iki karşı üstünde Aysun diye bir kızla arkadaş oldu. (Tekin, SAÖ, s. 141)

Dertli dertli ikilemesi, zarf tümleci göreviye temel cümleye bağlanan ulacın (döverken) zarf tümleci olarak işleme çıkmıştır. İç öge konumunda kalan bu yapı, eylemsinin yapılaş tarzını verirken öznenin içinde bulunduğu ruh halini de gözler önüne serer. *Dertlilik* hissinin derecesi, ikilemenin yardımıyla artırmıştır.

3.1.6.1.3. Ad İşletme Ekleri Yardımıyla Kurulan İkilemeler

Vecihe Hatipoğlu, ilk sözcüğü {-Dan} ad işletme eki almış ikilemeleri *Çıkmalı İkileme* başlığı altında değerlendirmekte, *Aynı Sözcüklerle Kurulan Çıkmalı İkileme* ve *Ayrı Sözcüklerle Kurulan Çıkmalı İkileme* olarak ikiye ayırmaktadır (Hatipoğlu, 1981: 38). Bu ikilemelerin her iki sözcüğü {-Dan} biçim birimini alabileceği gibi ikinci sözcüğü {-A} biçim birimiyle de çekimlenebilir. Ad işletme eklerini alan ikilemelerin kurulum şekillerine ve anlamlarına göre farklı derecelendirme ilişkileri kurduğu görülmektedir:

3.1.6.1.3.1. Birdenbire

Birdenbire yapısı, {-Dan} ve {-A} durum eklerini alan iki ayrı adın kaynaşması yoluyla oluşmuş zarf görevli bir dil birimidir (Korkmaz, 2017: 434). Bağlandığı eylemlerin beklenmedik bir anda ve hızlıca gerçekleştiğini ifade etmektedir. Eylemlerin beklenmedik oluşunun derecesini veya gerçekleşme hızını artan yönde etkilemiş, yan ve temel önermelere zarf tümleci göreviyle bağlanmıştır.

O yataklarda dönerken Atiye de birdenbire kötüledi. (Tekin, SAÖ, s. 42)

kötülemenin beklenmedik oluşu ve gerçekleşme hızı bakımından

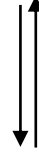
<i>o yataklarda dönerken Atiye de <u>birdenbire</u> kötüledi</i>	↑	(artan)
<i>o yataklarda dönerken Atiye de kötüledi</i>	↓	(azalan)

Dirmit annesi başında söylenirken birdenbire ilk şiirini yazdı.
(Tekin, SAÖ, s. 185)

şiiir yazma eyleminin beklenmedik bir zamanda oluşu

Dirmit annesi başında söylenirken birdenbire ilk şiiirini yazdı

Dirmit annesi başında söylenirken ilk şiiirini yazdı

(artan)

(azalan)

Kimse birdenbire Dirmit'e ne olduğunu anlayamadı. (Tekin, SAÖ, s. 189)

Dirmit'e olan şeyin beklenmezlik derecesi bakımından

kimse birdenbire Dirmit'e ne olduğunu anlayamadı

kimse Dirmit'e ne olduğunu anlayamadı

(artan)

(azalan)

3.1.6.1.3.2. Gün günden

Gün günden yapısı Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük'ünde *günden güne* yapısına denk olarak verilmektedir. Bağlandığı yan veya temel önermenin aşamalı olarak gerçekleştiğini ifade eder. İncelenen örneklerde, belirttiği eylemlerin derecesini aşamalı olarak artıran öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır. Temel önermelerin zarf tümleci görevindedir.

Atiye gün günden soldu. (Tekin, SAÖ, s. 171-172)

solmanın zamansal hızı bakımından

Atiye gün günden soldu

Atiye soldu

(artan)

(azalan)

Huvat gün günden hocalığı ilerletti. (Tekin, SAÖ, s. 87)

hocalığı ilerletmenin derecesi

Huvat gün günden hocalığı ilerletti

Huvat hocalığı ilerletti

(artan)

(azalan)

3.1.6.1.3.3. İyiden iyiye

İyiden iyiye ikilemesi, eylemleri *çok* sözcüğünün anlamını üstlenecek şekilde belirtir. Bağlandığı eylemleri artan yönde etkileyen ve aşamalı bir artış bildiren öncül derecelendirme kodlayıcısıdır. Yan ve temel önermelerin zarf tümleci görevindedir.

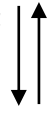
Mahmut kadınları kendine iyiden iyiye acındırmak için, dükkanda yatıp kalkmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 116)

acındırmanın derecesi

(artan)

Mahmut kadınları kendine iyiden iyiye acındırmak için, ... yatıp kalkmaya başladı

Mahmut kadınları kendine acındırmak için, ... yatıp kalkmaya başladı

(azalan)

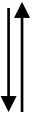
Dirmit köylülerin köyün üstünden gelip geçen her uçağın ardı sıra iç geçirip, “Allah kavuşturur inşallah,” diye acıya acıya baktıklarını gördükçe, kime, neye inanacağını iyiden iyiye şaşırdı. (Tekin, SAÖ, s. 62)

şaşırmının derecesi

(artan)

Dirmit köylülerin ... baktıklarını gördükçe, kime, neye inanacağını iyiden iyiye şaşırdı

Dirmit köylülerin ... baktıklarını gördükçe, kime, neye inanacağını şaşırdı

(azalan)

3.1.6.1.3.4. Yalandan yalandan

Yalandan yalandan yapısında ikilemeyi kuran her iki sözcük de {-Dan} durum ekiyle çekimlenmiştir. Ad işletme eklerini alan diğer ikilemelerden farklı olarak *yalandan yalandan*, üzerinde taşıdığı anlamın derecesini artırmakta ancak belirttiği eylemle aşamalı bir ilişki kurmamaktadır.

Huvat yalandan yalandan ağladı. (Tekin, SAÖ, s. 120)

3.1.6.1.4 Eylemden Türetilmiş Adların Tekrarı Yoluyla Kurulan İkilemeler

Bu başlık altında incelenen ikilemeler, eylem soylu olup bir türetme eki alarak eylemlere zarf göreviyle bağlanmıştır. Yan ve temel önermelerde zarf tümleci olarak işleme çıkarlar. Tam tekrar yoluyla oluşan diğer ikilemelerin çoğunda olduğu gibi bu ikilemeler de sahip olduğu anlamların derecesini artırmaktadır.

Atiye küskün küskün yatakların içinde döndü. (Tekin, SAÖ, s. 120)

Öznenin *küskünlük* derecesi ikileme yoluyla artırılmıştır. *Küskün küskün* ikilemesi, temel önermeye zarf tümleci göreviyle bağlanmaktadır.

***Huvat** şaşkın şaşkın ne yana gideceğine bakınırken, kara uzun sakallı hocayı her yanı camlı koca binanın arkasına kaçarken gördü.*
(Tekin, SAÖ, s. 143-144)

Öznenin *şaşkınlık* derecesi, zarf görevli *şaşkın şaşkın* ikilemesiyle artırılmıştır.

***Seyit** parmaklarını, çizmelerinin, sıçan kuyruğu gibi başının iki yanından sarkan örgülerinin, içine çektiği boynunun, utangaç utangaç bakan gözlerinin üstünde gezdirdi.* (Tekin, SAÖ, s. 151)

Utangaç utangaç ikilemesi, sıfat görevli yan önermenin zarf tümleci olarak kullanıma çıkmıştır. İkilemenin gücünden yararlanılarak yan önermenin (bakan) öznesinin *utangaçlık* derecesi artırılmıştır.

***Huvat**, Hızır'ı gördüğünü kimseye anlatmamasını, yoksa bir daha gözüne görünmeyeceğini söyleyip Atiye'yi sıkı sıkı tembihledi.* (Tekin, SAÖ, s. 106)

Tembihlemenin gücü, *sıkı sıkı* ikilemesiyle artırılmış, ikileme temel önermenin zarf tümleci olarak görev almıştır.

3.1.6.1.5. Eylemsilerin Tekrarıyla Kurulan İkilemeler

İncelenen örneklerde aynı ulaç ekini alıp tam tekrar yoluyla kurulan ikilemeler yan veya temel önermenin zarf tümleci olarak görev almaktadır. Tam tekrar yoluyla zarf anlamı güçlendirilmiş, artan yönde bir derecelendirme ilişkisi kurulmuştur.

Halı nazlana nazlana her gün bir parmak yol aldı, bel ağacına tırmandı. (Tekin, SAÖ, s. 112)

Nazlanmanın derecesi ikileme yoluyla artırılmış, eylemsi temel önermenin zarf tümleci olmuştur.

Atiye gazocağını yakıp evdekilerden çekine çekine gece yarısı yıkanmaktan, Mahmut sayesinde kurtuldu. (Tekin, SAÖ, s. 118)

Atiye'nin ev halkından utanma derecesi *çekine çekine* ikilemesiyle artırılmıştır. Tam tekrar yoluyla kurulan bu ulaç, ikincil nesne görevli yan önermenin zarf tümleci olmuştur.

Atiye pencerenin önüne oturup oğlunun yolunu korka korka gözledi. (Tekin, SAÖ, s. 132)

Öznenin içinde bulunduğu ruh hali *korka korka* ulacıyla kodlanmıştır. *Korka korka* ikilemesi temel cümlenin zarf tümleci görevindedir. Korkunun derecesi ikileme yoluyla artırılmıştır.

Huvat'a Atiye'nin dikiş dikmeyi, okuyup yazmayı nerde öğrendiğini düşüne düşüne bir hal oldu. (Tekin, SAÖ, s. 41)

Temel cümlenin durum zarfı göreviyle kullanıma çıkan *düşüne düşün*e ikilemesi, *düşünme* eyleminin süresini artırmıştır.

Karnı küçülür küçülmez yeniden çocuğa kaldı. (Tekin, SAÖ, s. 96)

{-r..., -mAz} ulaç ekini alan eylem kök ve gövdeleri, bağlandığı eylemle arasındaki yapılaş zamanını en aza indirir. Bu ulaç eki yardımıyla oluşturulan ikilemeler iki farklı eylem arasındaki zaman farkını azalan yönde derecelendirmekle, en alt seviyeye çekmekle görevlidir. İncelenen örnekte *küçül-* eylemi ile *çocuğa kal-* eylemi arasındaki zaman farkı en aza indirilmiştir.

Atiye Dirmit'i sedire uzatır uzatmaz bağıra çağıra evden çıktı.
(Tekin, SAÖ, s. 70)

Dirmit'i sedire uzatma ve evden çıkma arasındaki zaman farkı en aza indirilmiştir.

Dirmit müjdeyi verir vermez yüzüne "Şak!" diye bir tokat yedi.
(Tekin, SAÖ, s. 141)

Müjdeyi verme ve tokat yeme arasındaki zaman farkı ulaç eki yardımıyla kurulan ikileme sayesinde en aza indirilmiştir.

3.1.6.2. Yakın Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

İkilemelerin kurulum yollarından biri de yakın anlamlı sözcüklerin birbirinin ardı sıra kullanılmasıdır. Aynı kavram alanına girebilecek bu sözcükler birbirlerini destekler, pekiştirir, üzerinde barındırdıkları anlamları kuvvetlendirirler.

3.1.6.2.1. Yakın Anlamlı Ad Soylu Sözcükler Yoluyla Kurulan İkilemeler

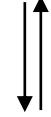
Atiye, "N'olduğumu doğru dürüst anlatsana lan," diye başına dikildi. (Tekin, SAÖ, s. 145)

Doğru dürüst anlatsana ifadesi, anlatımdaki yetkinliğin artırılması gerektiğine işaret eder. Zarf görevli *doğru dürüst* ikilemesinden hareketle iletinin anlatım gücünün yetersiz olduğu anlaşılmakta, yetkinliğin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Bu derecelendirme ilişkisi, alıcının çıkarımına bırakılmıştır. Yalnız dil bilgisel kodlayıcılar

baz alınarak yapılacak incelemede ise *doğru dürüst* ikilemesi anlatmanın yetkinliğini artıran öncül derecelendirme kodlayıcısıdır.

anlatmadaki yetkinliğin derecesi

Atiye, “N’olduğunu doğru dürüst anlatsana lan,” diye başına dikildi

(artan)

Atiye, “N’olduğunu anlatsana lan,” diye başına dikildi

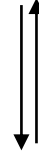
(azalan)

Bir yandan herkes ne giyeceğine, ne diyeceğine, nereye oturacağına dair tembhlendi; bir yandan, ev köşe bucak temizlendi.
(Tekin, SAÖ, s. 193)

Köşe bucak ikilemesiyle *temizle-* eyleminin kapsam alanı artırılmıştır. İkileme temel cümlelerin zarf tümleci göreviyle yükleme bağlanır.

temizliğin kapsamı bakımından

bir yandan herkes ... tembhlendi; bir yandan, ev köşe bucak temizlendi

(artan)

bir yandan herkes ... tembhlendi; bir yandan, ev temizlendi

(azalan)

3.1.6.2.2. Yakın Anlamlı Eylemsiler Yoluyla Kurulan İkilemeler

Zekiye bağıra çağıra konuşmanın tadına vardı. (Tekin, SAÖ, s. 113)

Zekiye'nin yüksek sesle konuşması, *bağıra çağıra* ulacının yan önermeye zarf tümleci görevinde bağlanmasıyla kodlanmıştır. İkileme, yakın anlamlı iki eylemin {-A} ulaş ekini almasıyla oluşturulmuştur. Sesin yükseklik seviyesi yakın anlamlı ikilemelerin gücünden yararlanarak artırılmıştır.

3.1.6.2.3. Yakın Anlamlı Bitmiş Eylemler Yoluyla Kurulanlar

Halit, Mahmut'u yalvar yakar eve getirdi. (Tekin, SAÖ, s. 160)

Yalvar yakar ikilemesi, yakın anlamlı eylemler yoluyla oluşturulmuş, temel cümlenin zarf tümleci olmuştur. Dil bilgisel kodlayıcılar yardımıyla kurulan derecelendirme ilişkisine göre yalvarmanın derecesi artırılmaktadır. Alıcının çıkarımından hareketle elde edilecek bilgiye göre *eve getirme*deki istekliliğin / ısrarcılığın derecesi de artırılmaktadır. Çift kollu bir derecelendirme ilişkisi kurulduğu görülür.

yalvarmanın derecesi / eve getirme istekliliği

Halit, Mahmut'u yalvar yakar eve getirdi ↑ (artan)
Halit, Mahmut'u eve getirdi ↓ (azalan)

Halit, yalvar yakar, imkânı yok annesiyle babasını razı edemedi.
(Tekin, SAÖ, s. 179)

yalvarmanın derecesi / razı etme istekliliği

Halit, yalvar yakar, imkânı yok annesiyle babasını razı edemedi ↑ (artan)
Halit, imkânı yok annesiyle babasını razı edemedi ↓ (azalan)

3.2. Sıfat Görevli Öncül Derecelendirme Kodlayıcıları

3.2.1. Belgisiz Sıfatların Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

Çok, çoğu, birçok, birkaç, bir sürü, bir hayli, bir yığın, az, biraz, nice, fazla, epey, epeyce vb. yapılar; adlara ve zamirlere sıfat göreviyle bağlanabilirler. Belgisiz sıfat olarak da adlandırılan yapılar, bağlandıkları ad veya zamirlere belirsiz çokluk veya miktar anlamı katarak onları artan ya da azalan yönde derecelendirir. Muharrem Ergin “belirsizlik sıfatları” olarak adlandırdığı bu kategoriye, “*Bu sıfatlar nesnelere dış vasıflarını, bilhassa sayılarını, miktarlarını belirsiz olarak bildirir, belirsiz bir şekilde ifade ederler.*” şeklinde açıklar (2020: 256). Bahsedilen dil birimleri, belirsizlik bildirseler dahi bağlandıkları adın genel kabullere göre alt veya üst sırada olduğunu

kodlayabilirler. Bu yönüyle sıfat görevli öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak işleme çıktıkları söylenebilir. Haydar Ediskun; *azı, alışılmış olan miktarın altında; birazı, alışılmış olan miktarın çok altında; çok, çoğu, nice ve fazlayı alışılmış miktarın üstünde, birçoku alışılmış miktarın çok üstünde* olarak tanımlarken bu dil birimlerinin derecelendirme ilişkisi kurmadaki rolünü de ifade etmiş olur (2017: 140-141). *Bir sürü, bir hayli, bir yığın* gibi yapılar da derecelendirme sıralamasında, *alışılmış miktarın üstünde* olarak konumlandırılabilir.

3.2.1.1. Çok, birçok, çoğu

Dirmit “Öyle çok ev var ki!” dedi. (Tekin, SAÖ, s. 190)

Genellikle ilgi cümlesi ve bağlaçlı kesik cümlelerde görülen bu kalıp yapı, derecelendirdiği nesneyi soyut biçimde betimlemektedir. İlgi cümlesinde *ki* bağlacından sonra gelen yan önermenin görevi de bu örtük yapıyı somutlaştırmaktır. Bağlaçlı kesik cümlede ise *ki* bağlacından sonra yan önerme yüzey yapıda yer almadığından kalıp yapı soyutluğunu sürdürür. İncelenen örnek bağlaçlı kesik cümle yapısındadır, derecelendirilen nesne (ev) soyut biçimde betimlenmiştir.

Evlerin sayısı öyle + bitmiş cümle + ki yapısının katkılarıyla belirsiz çoklukta artırılmıştır. *Çok* sıfatı *ev* adının miktarını belirsizlik yoluyla belirtirken *öyle* zarfı da sıfatın miktarını belirsiz olarak betimlemektedir. Somutlaştırılmış bir ifadeyle birbirine bir zincirin halkaları gibi bağlanan iki öncül derecelendirme kodlayıcısı, bir varlığın sayısını belirsiz olarak artırmıştır.

evlerin sayısı bakımından

Dirmit “Öyle çok ev var ki!” dedi

Dirmit “Çok ev var!” dedi

Dirmit “Ev var!” dedi

(artan)

(azalan)

Dirmit, “*Bizim damdan öyle çok ev görünüyor ki, kız, hele geceleri ışıl ışıl yanıyor her taraf,*” diye anlatmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 241)

Öyle ve çok yapıları bir önceki örnekte olduğu gibi birbirine zincir şeklinde bağlanmakta ve *ev* adının sayısını belirsiz çoklukta artırmaktadır. *Çok*, sıfat göreviyle *evi* belirtirken *öyle* sözcüğü de zarf göreviyle *çok* sıfatına bağlanmıştır.

Ki bağlacından sonra gelen yan önerme, *öyle çok* kodlayıcısını somutlaştırmakla görevlidir. *Öyle çok ev, hele geceleri ıslıl ıslıl yanan çok eve* denk olarak değerlendirilebilir. Temel önermesi başta olduğundan devrik yapıdaki cümleyi kurallı hale getirince ilişki daha net ortaya çıkar:

Bizim damdan geceleri her tarafı ıslıl ıslıl yanan çok ev görünüyor.

(Tekin, SAÖ, s. 241)

İlgi cümlesi yapısındaki örnekte derecelendirilen nesne (*ev*) *ki* bağlacından sonra gelen yan önerme ile somut biçimde betimlenmiştir.

evlerin sayısı bakımından

Dirmit, "Bizim damdan öyle çok ev görünüyor ki, kız ..." diye anlatmaya başladı (artan)

Dirmit, "Bizim damdan çok ev görünüyor ki, kız ..." diye anlatmaya başladı

Dirmit, "Bizim damdan ev görünüyor ki, kız ..." diye anlatmaya başladı (azalan)

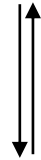
***Dirmit** günlerce evden çıkıp yeminle çok yakınlarda bir yerde olduğunu söylediği upuzun camı aradı.* (Tekin, SAÖ, s. 79)

Camın yakınlık derecesi çok sıfatının etkisiyle artırılmıştır.

yakınlığın derecesi bakımından

***Dirmit** ... çok yakınlarda bir yerde olduğunu söylediği upuzun camı aradı* (artan)

***Dirmit** ... yakınlarda bir yerde olduğunu söylediği upuzun camı aradı* (azalan)

Huvat yeşil kitaplarını alıp anası Nuğber Dudu'nun mezarını yoklamaya gittikten bir süre sonra, yeşil kitapların içindeki yazılar kadar çok havadisle geri geldi. (Tekin, SAÖ, s. 125)

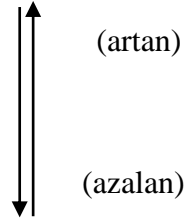
Çok sıfatı, *havadis* adına bağlanarak *havadis*lerin sayısını belirsiz çoklukta artırmıştır. *Yeşil kitapların içindeki yazılar kadar* edat öbeği de *çok* sıfatını eşitleme yoluyla derecelendiren öncül bir kodlayıcı görünümündedir. *Yeşil kitapların içindeki yazıların* sayısal değeri bilinmese de alıcının çıkarımı yoluyla çokluğun miktarını artıracak seviyede olduğu düşünülebilir. Verici, iki öncül derecelendirme kodlayıcısını derecelendirme ilişkisi kurmada kullanırken alıcının ansiklopedik bilgisinden ve çıkarım gücünden de faydalanmaktadır.

havadislerin sayısı bakımından

Huvat ... yeşil kitapların içindeki yazılar kadar çok havadisle geri geldi

Huvat ... çok havadisle geri geldi

Huvat ... havadisle geri geldi

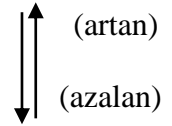
Atiye sabahtan akşama kadar çok belayı başından savıp bugüne geldiğini, ama Aysun yüzünden bugünden ileri geçemeyeceğini, Aysun'un sebep olup kendisini öldüreceğini söyleyerek gezindi. (Tekin, SAÖ, s. 152-153)

Çok, bela adını belirten sıfat görevli öncül derecelendirme kodlayıcısıdır. *Belaların* sayısını belirsiz çoklukta artırır.

belaların sayısı bakımından

Atiye ... çok belayı başından savıp bugüne geldiğini, ... söyleyerek gezindi

Atiye ... belayı başından savıp bugüne geldiğini, ... söyleyerek gezindi

Dirmit "Birbirimize ne çok işaret koymuşuz," diye geçirdi. (Tekin, SAÖ, s. 241)

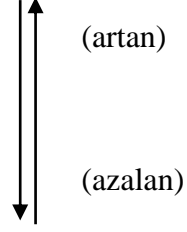
Ne soru sözcüğünün *çok* sıfatıyla oluşturduğu yapı *işaret*lerin niceliğini / sayısal çokluğunu artırmaktadır. *Ne, çok* sıfatının bildirdiği çokluğun derecesini artırmakla görevli bir derecelendirme zarfıdır.

işaretlerin sayısı bakımından

Dirmit “Birbirimize ne çok işaret koymuşuz,” diye geçirdi

Dirmit “Birbirimize çok işaret koymuşuz,” diye geçirdi

Dirmit “Birbirimize işaret koymuşuz,” diye geçirdi

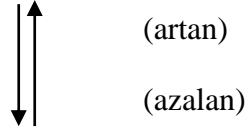
Halit falcılık, medyumluk, mühendislik, insanlık ve Türklük üzerine birçok kitabı su gibi okuyup bitirdi. (Tekin, SAÖ, s. 220)

Birçok yapısı, *kitap* adını belirsiz çokluk yoluyla belirten sıfat görevli öncül derecelendirme kodlayıcısıdır.

kitapların sayısı bakımından

Halit ... birçok kitabı su gibi okuyup bitirdi

Halit ... kitabı su gibi okuyup bitirdi

Huvat daha birçok insana otobüsü görmek nasip olmamışken, köylülerine otobüsün içine binmenin, ağıla otağa bile otobüsle gitmenin nasip olduğunu, ama onların bunun kıymetini anlamadıklarını söyleyerek, günlerce evin içinde öfkeli öfkeli gezindi. (Tekin, SAÖ, s. 16)

Birçok yapısı, *insan* adına sıfat göreviyle bağlanıp insanların sayısını belirsizlik yoluyla artırmaktadır.

insanların sayısı bakımından

(artan)

Huvat daha birçok insana otobüsü görmek nasip olmamışken, köylülerine otobüsün içine binmenin ... nasip olduğunu ... söyleyerek, günlerce evin içinde öfkeli öfkeli gezindi

Huvat daha insana otobüsü görmek nasip olmamışken, köylülerine otobüsün içine binmenin ... nasip olduğunu ... söyleyerek, günlerce evin içinde öfkeli öfkeli gezindi

(azalan)

Dirmit gözleri yerde, damdan görünen çoğu evlerin geceleri perdelerinin açık olduğunu, kendi kendine niye o evlerin perdelerinin çekilmediğini sorduğunu, önceleri bir türlü anlayamadığını, sonra sonra yıldızlara, aya, denize sora sora cevabını bulduğunu söyledi. (Tekin, SAÖ, s. 241)

Çoğu, evler adına sıfat göreviyle bağlanan öncül bir dil birimidir. Bağlandığı adı belirsiz çoklukla belirtirken zıt unsurlar arasında karşılaştırma ilgisi de kurar. Perdesi açık olan evlerin sayısı perdesi kapalı olanlardan fazladır. *Çoğu* sıfatı, karşılaştırmaya dayalı bir üstünlük ilişkisi kurmuştur.

sayısal çokluk bakımından

perdesi açık olan evler ↑ (üst sırada)
perdesi kapalı olan evler ↓ (alt sırada)

3.2.1.2. Birkaç

Ediskun, *birkaç* yapısının sıfat göreviyle bağlandığı adların miktarını *onu, on beşi geçmemek üzere belirsiz olarak* gösterdiğini ifade eder (2017: 140). *Birkaç* yapısının sıfat olarak bağlandığı ad için tam bir sayısal değer vermek mümkün olmasa da birden fazlalık / çokluk ifade ettiği söylenebilir. *Birkaç*, bağlandığı adı belirsiz çoklukta derecelendiren öncül bir kodlayıcıdır.

Huvat birkaç gün, “Bu ite zehir ne atmasınlar, kız?” deyip durdu. (Tekin, SAÖ, s. 37)

günlerin sayısı bakımından

Huvat birkaç gün, “Bu ite zehir ne atmasınlar, kız?” deyip durdu ↑ (artan)
Huvat ..?.. gün, “Bu ite zehir ne atmasınlar, kız?” deyip durdu ↓ (azalan)

Köyün birkaç erkeği, arabaya at koşup Seyit'i kucakladıkları gibi hastaneye götürdüler. (Tekin, SAÖ, s. 59)

Birkaç sıfatı, ad tamlamasının tamlananını belirten öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır. *Erkeklerin* sayısının birden fazla olduğunu ifade eder. Ancak bağlamdan çıkarılacak anlama göre *birkaç* sıfatı cümleden çıkarıldığında *köyün erkeği* tamlaması, köyün bütün erkeğini karşılayacak niteliktedir. Dolayısıyla karşılaştırmaya bağlı bir incelemede *köyün erkeğinin* sayısı *köyün birçok erkeğine* göre üst sıradadır.

erkeklerin sayısı bakımından

köyün birkaç erkeği ... Seyit'i kucakladıkları gibi hastaneye götürdüler (alt sırada) ↑
köyün erkeği ... Seyit'i kucakladıkları gibi hastaneye götürdüler (üst sırada) ↓

Bagaj kapaklarını açıp içini göstermesine, motor kapağını kaldırıp herkese tek tek baktırmasına rağmen birkaç hevesli dışında -onlar da çoluk çocuktu- çoğunluk otobüse binmemekte ayak diredi. (Tekin, SAÖ, s. 11)

Birkaç yapısı, *hevesli* adına sıfat göreviyle bağlanıp birden fazlalık / belirsiz çokluk bildirir.

heveslilerin sayısı bakımından

(artan)

... birkaç hevesli dışında -onlar da çoluk çocuktu- çoğunluk otobüse binmemekte ayak diredi

... hevesli dışında -onlar da çoluk çocuktu- çoğunluk otobüse binmemekte ayak diredi

(azalan)

3.2.1.3. Az

Az yapısı, sıfat göreviyle bağlandıkları adları miktar veya sayı bakımından azalan yönde derecelendirir.

***Dirmit** annesinden az serbestlik alınca eve uğramaz oldu.* (Tekin, SAÖ, s. 155)

Serbestliğin kapsam alanı *az* öncülü ile daraltılmaktadır. *Az*, ada sıfat göreviyle bağlanan öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkmıştır.

serbestliğin kapsam alanı bakımından

<i>Dirmit annesinden <u>az</u> serbestlik alınca eve uğramaz oldu</i>	↑	(azalan)
<i>Dirmit annesinden serbestlik alınca eve uğramaz oldu</i>	↓	(artan)

***Halit** az zamanda evin duvarlarını kuş kafesleriyle donattı.* (Tekin, SAÖ, s. 178)

Az zamanda yapısı, sıfat tamlamasının ad olup {-DA} ad işletme ekini alarak zarf göreviyle *donat-* eylemine bağlanması sonucu temel cümlelerin süreç zarf tümleci olarak işleme çıkmıştır. *Donat-* eyleminin yapılış süresi, *az* sıfatının *zaman* adını belirtmesiyle azaltılmaktadır. *Az*, ada sıfat göreviyle bağlanan ve onu azalan yönde etkileyen, zamanı sınırlandıran öncül derecelendirme kodlayıcısıdır.

zamanın niceliği bakımından

<i>Halit <u>az</u> zamanda evin duvarlarını kuş kafesleriyle donattı</i>	↑	(artan)
<i>Halit zamanda evin duvarlarını kuş kafesleriyle donattı</i>	↓	(azalan)

***Dirmit** ona her şeyi merak ettiğini, ama çok az şey bildiğini söyleyip yakındı.* (Tekin, SAÖ, s. 100)

Az sıfatı, *şey* zamirine sıfat göreviyle bağlanıp *şey* ile kodlanan bilgilerin miktarını azaltır. *Çok* zarfının derecelendirme öncülü olarak *aza* bağlanması ile bilinenlerin derecesi bir kez daha azaltılmış olur. *Çok az* yapısının *şey* zamirine bağlanması sonucu sınırlandırma, dibe çekme, iyice azaltma nitelikli çift katmanlı bir derecelendirme ilişkisi kurulmuştur.

bilinen şeylerin sayısı / miktarı bakımından

Dirmit ona her şeyi merak ettiğini, ama çok az şey bildiğini söyleyip yakındı ↑ (azalan)
Dirmit ona her şeyi merak ettiğini, ama az şey bildiğini söyleyip yakındı
Dirmit ona her şeyi merak ettiğini, ama ..?.. şey bildiğini söyleyip yakındı ↓ (artan)

3.2.1.4. Nice

Zeynep Korkmaz, aslında bir soru sıfatı olan *nice*nin bugün artık “ne kadar çok, ne çok, birçok, oldukça çok, hayli” gibi anlamlara gelen belirsizlik sıfatı olduğunu ifade eder (2017: 385). *Nice* yapısı, varlıkların miktarını veya sayısını belirsiz olarak artırır. Bu yönüyle derecelendirme ilişkisi kuran öncül kodlayıcılardan biridir.

Sarıkız'ı gören erkeklerin onun güzelliğine dayanamadığını, Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar, kocalarının, oğullarının üstünden kapılara kilit vurdular. (Tekin, SAÖ, s. 46)

erkeklerin sayısı bakımından

(artan)

... Sarıkız'ın nice erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar... kilit vurdular ↑
... Sarıkız'ın erkeği peşinden inine yürüttüğünü bilen kadınlar ... kilit vurdular ↓
(azalan)

Atiye kulağına bu yolla kısmetini ayağına getiren nice kızın varlığından söz edip dua okudu. (Tekin, SAÖ, s. 168)

kızların sayısı bakımından

Atiye ... nice kızın varlığından söz edip dua okudu ↑ (artan)
Atiye ... kızın varlığından söz edip dua okudu ↓ (azalan)

Cinci Mehmet nice gelini, nice kızı bir muskayla dağa yürütüp kirletmişti. (Tekin, SAÖ, s. 18-19)

Nice sıfatı, iki farklı tamlananın ortak tamlayanı olarak bağlandığı adları belirsiz çokluk yoluyla belirten öncül derecelendirme kodlayıcısıdır.

gelinlerin ve kızların sayısı bakımından

Cinci Mehmet nice gelini, nice kızı bir muskayla dağa yürütüp kirletmişti \updownarrow (artan)
Cinci Mehmet gelini, kızı bir muskayla dağa yürütüp kirletmişti \updownarrow (azalan)

3.2.1.5. Epeyce

Epeyce yapısı, sıfat göreviyle kullanıma çıktığında belirttiği varlığın sayısını veya miktarını belirsiz çoklukta artıran öncül derecelendirme kodlayıcısı olur. {-CA} ekinin sıfatlarda azlık bildirme ve küçültme işlevi üstlenmesiyle (Korkmaz, 2017: 369) *epeyin* çoğaltıcı gücü azalsa da derecelendirme görevi devam eder. İki dil birimi de bağlandığı ad ile belirsiz çokluk ilişkisi kurar ancak derecelendirme sıralamasında *epeyce* sözcüğü *epeyden* aşağı durumdadır. *Epeyce* ile kurulan derecelendirme ilişkileri, hem öncül hem ardıl derecelendirme kodlayıcılarının ortak ürünüdür.

Köylüler epeyce bir zaman, "Oğlan mı yok sende ki lan," diye, Huvat'ın can sıkıntısını almaya çalıştılar. (Tekin, SAÖ, s. 18)

zamanın niceliği bakımından

köylüler epey bir zaman ... Huvat'ın can sıkıntısını almaya çalıştılar \updownarrow (artan)
köylüler epeyce bir zaman ... Huvat'ın can sıkıntısını almaya çalıştılar \updownarrow (azalan)
köylüler bir zaman ... Huvat'ın can sıkıntısını almaya çalıştılar \updownarrow (azalan)

Otobüs yol boyunca epeyce toz yutmuştu. (Tekin, SAÖ, s. 11)

Epey öncül derecelendirme kodlayıcısı, tozların sayısal çokluğunu artırırken {-CA} ardıl dil birimi çokluğun derecesini azaltmaktadır.

tozların niceliği bakımından

otobüs yol boyunca epey toz yutmuştu ↑ (artan)
otobüs yol boyunca epeyce toz yutmuştu ↓ (azalan)
otobüs yol boyunca toz yutmuştu

3.2.1.6. Bir sürü

Bir sürü yapısı da sıfat tamlamasının ad olup başka bir adı belirtmesi sonucu sıfat olarak görev almıştır. Belirttiği varlığı miktar veya sayı bakımından belirsiz çoklukta derecelendirir, artan yönde derecelendirme ilişkisi kurar.

Atiye işaretlerle de bir sürü istekte bulunduktan sonra, uykuya yattı. (Tekin, SAÖ, s. 91)

isteklerin sayısı bakımından

Atiye işaretlerle de bir sürü istekte bulunduktan sonra, uykuya yattı ↑ (artan)
Atiye işaretlerle de istekte bulunduktan sonra, uykuya yattı ↓ (azalan)

Terzi Püzant bağıra çağıra önüne bir sürü pantolon paçası, bir sürü tela koydu. (Tekin, SAÖ, s. 104)

Bir sürü sıfatı ortak tamlayan olarak *pantolon paçası* ve *tela* adlarını belirtmekte, sayılarını belirsiz çoklukta atırmaktadır.

pantolon paçalarının / telaların sayısı bakımından

Terzi Püzant bağıra çağıra önüne bir sürü pantolon paçası, bir sürü tela koydu (artan) ↑
Terzi Püzant bağıra çağıra önüne pantolon paçası, tela koydu (azalan) ↓

Huvat'ın başını geriye çevirmesiyle, bir sürü gencin üstüne doğru geldiğini görmesi, kendisini yerde bulması bir oldu. (Tekin, SAÖ, s. 144)

gençlerin sayısı bakımından

Huvat'ın ... bir sürü gencin üstüne doğru geldiğini görmesi ... bir oldu

↑ (artan)
↓ (azalan)

Huvat'ın ... gencin üstüne doğru geldiğini görmesi ... bir oldu

3.2.2. Sıfat Görevli Eylemsilerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

Eylemsiler, eylem kök ve gövdelerine getirilen belirli eklerle türetilen ancak yüklem işletme eklerini alamadıkları için yargı bildirmeyen, dolayısıyla da bitmemiş fiil niteliğinde olan yapılardır (Korkmaz, 2017: 747). Geçmiş eylem, geleceği ad olan bu yapılar (Üstünova, 2016: 165) mastar, ortaç ve ulaç olmak üzere üç gruba ayrılır. Her eylemsi, yetkisi dahilinde farklı bir görevde işleme çıkabilir. Derecelendirme öncülü olarak kullanılan eylemsi öbeklerinin çoğunlukla zarf görevli olduğu belirlenmiş, sıfat görevli eylemsi öbeklerinin azınlıkta kaldığı görülmüştür. İncelenen metinde, derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanılan sıfat görevli eylemsiler, ortaç kategorisinden oluşmaktadır. Ortaçlar, *eklendikleri fiilin anlamını değiştirmeden bir tamlananı nitelemesini sağlayan dil bilgisi unsurlarıdır* (Topçu, 2011: xv). Ortaçlar, niteleme işlevini gerçekleştirirken derecelendirme kodlayıcısı olarak da görev almakta, bağlandıkları yapılarda artan ya da azalan yönde ilişkiler kurmaktadır. Kurulan derecelendirme ilişkileri, bazı örneklerde alıcının çıkarımıyla da desteklenmiştir.

3.2.2.1. {-An} Eylem İşletme Ekiyle Kurulan Eylemsiler

Çifte sarılı yumurtlayan tavuğun yumurtayı kesmesi, Huvat'ın anasının tahtalıda düşmesi, hepsinin sebebi bu cinli ve uğursuz kadındı.
(Tekin, SAÖ, s. 12-13)

Tavuk adı, *çifte sarılı yumurtlayan* ortaç öbeği tarafından nitelenmektedir. Böylece tavuğun değeri artırılmaktadır. *Çifte sarılı yumurtlayan* ortacı, sıfat tamlamasında tamlayan göreviyle kullanıma çıkmıştır.

tavuğun değeri bakımından

(artan)

çifte sarılı yumurtalayan tavuğun yumurtayı kesmesi ... hepsinin sebebi bu ... kadındı

tavuğun yumurtayı kesmesi ... hepsinin sebebi bu ... kadındı

(azalan)

Bir gün de incecik dal gibi giden babalarının yerine hayma kadar bir adam gelip ellerine portakal diye bir şey tutuşturunca olanlar oldu.
(Tekin, SAÖ, s. 15)

İncecik dal gibi giden ortaç öbeğinde, kurucu öge ortaç (giden) *incecik* ve *dal gibi* zarflarıyla desteklenmektedir. Böylece *babanın* zayıflık derecesi artırılmıştır. Bu örnek, eylemsi öbeğinin bünyesinde barındırdığı her öğeden faydalandığını göstermesi bakımından da önemlidir. Ortaç öbeği (*incecik dal gibi giden*) derecelendirme ilişkisi kurmada kendisine bağlanan bütün unsurların gücünden yararlanmıştır. Bu derecelendirme ilişkisi, *giden* ortacına zarf göreviyle bağlanan *incecik* zarfının ve *dal gibi* edat öbeğinin ortak ürünüdür.

babalarının zayıflığı bakımından

(artan)

bir gün de incecik dal gibi giden babalarının yerine hayma kadar bir adam gelip ellerine portakal diye bir şey tutuşturunca olanlar oldu

bir gün de babalarının yerine hayma kadar bir adam gelip ellerine portakal diye bir şey tutuşturunca olanlar oldu

(azalan)

***Halit** ondan sakal bırakmak, ağı yerleri süpüren kara bir şalvar kuşanmak için izin aldı.* (Tekin, SAÖ, s. 164)

Kara şalvarın uzunluğu *ağı yerleri süpüren* ortaç öbeği ile artırılmıştır. Ortaç öbeği, ada sıfat göreviyle bağlanıp derecelendirme ilişkisi kurmaktadır. Ortaç öbeğinde, kurucu öge ortaca (süpüren) özne göreviyle bağlanan *ağı* ve nesne göreviyle bağlanan

yerleri yapıları, *şalvarın* uzunluğunu artırmada etkin rol oynamaktadır. Ortaç öbeği bütün unsurlarıyla derecelendirme ilişkisine katkı sağlamıştır.

şalvarın uzunluğu bakımından

Halit ondan ... ağı yerleri süpüren kara bir şalvar kuşanmak için izin aldı ↑ (artan)
Halit ondan ... kara bir şalvar kuşanmak için izin aldı ↓ (azalan)

*Dirmit, sonra içinden taşıp gelen, durdurmaya gücünün yetmediği
incecik sesini kalabalığın sesine kattı.* (Tekin, SAÖ, s. 189)

Verici *içinden taşıp gelen* ve *durdurmaya gücünün yetmediği* ortaçlarını birbirinin peşi sıra işleme sokarak aşamalı bir ilişki kurmuştur. Dirmit'in sesini duyurmadaki / bağırmadaki istekliliği durdurulamaz bir hal almış, aşamalı olarak artmıştır. Her iki ortaç öbeği de sesi duyurmadaki istekliliği artıran öncül derecelendirme kodlayıcılarıdır. Bir arada kullanımları da bu derecelendirme ilişkisini katmerli hale getirmiş, girift bir görünüm kazandırmıştır. Öncül ve anlam bilimsel-söz dizimsel derecelendirme kodlayıcıları bir arada kullanılarak iletinin gücü artırılmıştır.

Dirmit'in bağırma / sesini duyurma istekliliği (artan)

Dirmit, sonra içinden taşıp gelen, durdurmaya gücünün yetmediği incecik sesini kalabalığın sesine kattı ↑

Dirmit durdurmaya gücünün yetmediği incecik sesini kalabalığın sesine kattı ↓

(azalan)

Dirmit'in bağırma / sesini duyurma istekliliği (artan)

Dirmit, sonra içinden taşıp gelen, durdurmaya gücünün yetmediği incecik sesini kalabalığın sesine kattı ↑

Dirmit, sonra içinden taşıp gelen, incecik sesini kalabalığın sesine kattı ↓

(azalan)

3.2.1.2. {-DIK} Eylem İşletme Ekiyle Kurulan Eylemsiler

Alacüvekliler üç ihtiyarın geldikleri gün dağta dağta bitiremedikleri tohumların üç vakte kadar mis kokulu mor çiçekler açmasını boşuna beklediler. (Tekin, SAÖ, s. 26)

Üç ihtiyarın geldikleri gün dağta dağta bitiremedikleri ortacı, sıfat görevinde kullanıma çıkmakta ve *tohumlar* adı ile sıfat tamlaması kurmaktadır. Sıfat görevli eylemsi öbeği, *tohumları* nicelik yönüyle derecelendirmektedir. Tohumların sayısı o kadar fazladır ki dağta dağta bitirememişlerdir.

tohumların niceliği bakımından

(artan)

Alacüvekliler üç ihtiyarın geldikleri gün dağta dağta bitiremedikleri tohumların ... mis kokulu mor çiçekler açmasını boşuna beklediler

Alacüvekliler tohumların ... mis kokulu mor çiçekler açmasını boşuna beklediler

(azalan)

Seyit adını “Üçler” koyacağı şirketi tek başına kuracağını anlayınca, çaresiz onun bunun aldığı işe, düşük fiyat verip iş kapmaya, sermaye toplamak için bildiği bilmediği her işe teklif mektubu yazmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 136)

Ortaç ekleri yardımıyla kurulan *bildiği bilmediği* ikilemesi, Seyit’in başvurduğu işlerin sayısını artırmaktadır. Başvurulan işlerin sayısı artarken işe başvurmadaki seçicilik derecesinin de azaldığı anlaşılmaktadır. Bu derecelendirme ilişkisi alıcının çıkarımına bırakılmıştır. Derecelendirme ilişkisinin yönü, derecelendirme düzlemine göre değişecektir. Derecelendirme kodlayıcısı çıkarıldığında başvurduğu işlerin sayısı azalırken başvurmadaki seçicilik derecesi artar. Ortaç öbeği, ada sıfat göreviyle bağlanıp öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkmıştır.

Seyit'in başvurduğu işlerin sayısı bakımından

Seyit adını ... bildiği bilmediği her işe teklif mektubu yazmaya başladı

(artan)

Seyit adını ... her işe teklif mektubu yazmaya başladı

(azalan)

işe başvurmadaki seçicilik bakımından

Seyit adını ... bildiği bilmediği her işe teklif mektubu yazmaya başladı

(azalan)

Seyit adını ... her işe teklif mektubu yazmaya başladı

(artan)

Atiye, Tanrı'ya verdiği yeminini yedi. (Tekin, SAÖ, s. 247)

Tanrı'ya verdiği ortaç öbeği, Atiye'nin verdiği sözün kesinliğini artırmış, tutulmama ihtimalini azaltmıştır. *Yemin* zaten içinde Tanrı'yı şahit tutma anlamı barındırır. *Tanrı'ya verdiği* ortaç öbeğinin sıfat göreviyle *yemin* adını nitelemesi, bu şahitliği ve dolayısıyla sözün kesinliğini artırmıştır.

sözün kesinliği bakımından

Atiye, Tanrı'ya verdiği yeminini yedi

(artan)

Atiye, yeminini yedi

(azalan)

3.2.1.3 {-mAz} Eylem İşletme Ekiyle Kurulan Eylemsiler

Onlar vazgeç dedikçe, Atiye'nin isteği bastırılmaz bir tutkuya dönüştü. (Tekin, SAÖ, s. 173)

Bastırılmaz ortacı, sıfat göreviyle *tutku* adını nitelemektedir. *İstek*, *tutkuya* dönüştürülerek artırılırken *bastırılmaz* öncül dil birimi de *tutkunun* derecesini artırmaktadır. Böylece Atiye'nin isteği iki kez derecelendirilmiş ve iki aşamada artırılmış olur. Hem öncül hem de söz dizimsel derecelendirme ilişkileri bir arada kurgulanmıştır.

Atiye'nin isteği bakımından

<i>istek</i>	↑	(azalan)
<i>tutku</i>	↓	(artan)
<u><i>bastırılmaz bir tutku</i></u>		

*O kızına yalvarıp dururken, Zekiye halının gergin çözülerine
parmaklarını doladı:*

“Dizgeme dağlarında, erimez bir buz idim,

Serpme benli, ince belli kız idim,

Toka gözlü, epil epil yüz idim.”

Bir ağıta başladı. (Tekin, SAÖ, s. 223)

Alıntılanan örnek iç içe birleşik cümle niteliği taşımaktadır. *Erimez* ortacı, yan önermenin yüklem öbeği içinde tamlayan göreviyle kullanıma çıkan öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır. *Buz* adını niteleyip sıfat tamlaması kurmuştur. *Erimez* yapısı *buzun* ve ortamın soğukluk derecesini olabilecek en yüksek seviyeye çıkarmaktadır.

buzun/ortamın soğukluk derecesi

<i>Dizgeme dağlarında, <u>erimez</u> bir buz idim</i>	↑	(en üst sırada)
<i>Dizgeme dağlarında, bir buz idim</i>	↓	(alt sırada)

İncelenen metinde *şey* zamirine sıfat göreviyle bağlanan, olumlu + olumsuz ortaçların bir arada kullanımı yoluyla oluşturulmuş iki ikileme örneğine rastlanmıştır. İkilemeler, *şey* ile kodlanan nesne, kavram, durum vb.ne “gariplik, manasızlık, olağandışılık, rastgele seçilme” gibi anlamlar katmış; bu anlamlar, ikilemeler yoluyla artan yönde derecelendirilmiştir. Bu yapılar, hem eylemsilerin hem ikilemelerin derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanımını örnekler durumdadır.

Ama çok geçmeden damadının girişinden çıkışından, kendini olur olmaz şeylere verişinden, Atiye, onun Huvat'ın huyundan huyu olduğunu bildi. (Tekin, SAÖ, s. 198)

damadının kendini verdiği şeylerin garipliği bakımından

ama ... kendini olur olmaz şeylere verişinden, Atiye, ... bildi (artan)
ama ... kendini ..?.. şeylere verişinden, Atiye, ... bildi (azalan)

Ama Dirmit'te çentik hastalığından sonra, her yaptığıını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eseri kaldı. (Tekin, SAÖ, s. 33)

Dirmit'in acıdığı şeylerdeki seçicilik derecesi bakımından

ama Dirmit'te ... her yaptığıını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eseri kaldı (azalan)
ama Dirmit'te ... her yaptığıını gizleme, ..?.. şeylere acıma eseri kaldı (artan)

3.2.3. Sıfat Görevli Edat Öbeklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

Edatlar, sözcük görünümünde olmalarına karşın sözlük anlamları olmayan ama görev anlamları olan, bağımsız, görevsel, öncül dil birimleridir. Dolayısıyla sözcük oldukları halde tek başlarına kullanıma çıkamazlar. Ancak bağlandıkları ad sayesinde varlık gösterebilirler (Üstünova, 2012: 279). Edatların bir ada bağlanıp edat öbeği kurması şarttır. Edat öbekleri; sıfat veya zarf olarak işleme çıkabilmektedir.

Sıfat göreviyle bir ada bağlanan edat öbekleri, cümlede benzerlik, eşitlik, derecelendirme gibi anlam ilişkileri kurabilmektedir. İncelenen örneklerde, edat öbeklerinin bağlandığı birimin anlamını iki unsur arasındaki benzerlik, eşitlik, denklik, karşılaştırma vb. anlam ilgilerinden faydalanarak artan yönde etkilediği görülmüştür.

3.2.3.1. Ad + Durum Eki + Gibi

Bu defa yüzü alev alev yanan, başı kıçı açık, süt gibi beyaz bir kadın vardı yanında. (Tekin, SAÖ, s. 12)

Kadının ten rengi beyazlık açısından süte benzetilmektedir. Benzetme ilişkilerinde zayıf olan unsurun güçlü olana benzetildiği düşünülürse süt ve kadının teni arasında beyazlık yönünden bir karşılaştırma yapıldığı ve sütün, kadının tenine üstün geldiği görülmektedir. Öte yandan kadının ten renginin beyazlığı da *süt gibi* edat öbeğinin katkılarıyla artırılmaktadır. Çift kollu bir derecelendirme ilişkisi söz konusudur. Edat öbeği isme bağlanıp sıfat görevinde kullanıma çıkmıştır.

beyazlık derecesi

süt (üst sırada)
↑↓
kadının teni (alt sırada)

kadının ten renginin beyazlık derecesi

(artan)

bu defa yüzü alev alev yanan, başı kıcı açık, süt-ø gibi beyaz bir kadın vardı yanında

bu defa yüzü alev alev yanan, başı kıcı açık, beyaz bir kadın vardı yanında

↑↓
(azalan)

Akkadın “*Yanakların kan gibi kırmızı, yüzün güleç, talihin açık olsun,” deyip çıkıp gitti.* (Tekin, SAÖ, s. 13-14)

Kan gibi edat öbeği sıfat görevinde olup kırmızılığın derecesini artırmaktadır. Ayrıca yanaklar ve kan arasında da dolaylı yoldan derecelendirme ilişkisi kurulmakta ve kanın kırmızılık bakımından yanaklardan üstün olduğu anlaşılmaktadır. Her iki derecelendirme ilişkisi de benzetme ilişkisinin katkılarıyla kurulmuştur.

kırmızılık derecesi

kan (üst sırada)
↑↓
yanaklar (alt sırada)

yanakların kırmızılık derecesi

(artan)

Akkadın “Yanakların kan-Ø gibi kırmızı ... talihin açık olsun,” deyip çıkıp gitti

Akkadın “Yanakların kırmızı ... talihin açık olsun,” deyip çıkıp gitti

(azalan)

Atiye -adı buydu- oğlanın arkasından toklu gibi bir oğlan daha doğurdu. (Tekin, SAÖ, s. 15)

*Toklu*¹⁸ gibi edat öbeği bir adı niteleyip sıfat görevinde kullanıma çıkmıştır. Oğlanın gürbüz oluşu kuzuya benzetilerek desteklenmektedir. Alıcının çıkarımı yoluyla anlaşılacak bilgiye göre bir yıllık kuzu ile oğlan arasında da bir derecelendirme ilişkisi kurulmakta ve kuzunun oğlandan daha gelişmiş / iri olduğu anlaşılmaktadır.

gelişmişlik / irilik derecesi

bir yıllık kuzu

(artan)

oğlan

(azalan)

oğlanın gelişmişlik derecesi

Atiye –adı buydu- oğlanın arkasından toklu-Ø gibi bir oğlan daha doğurdu

Atiye –adı buydu- oğlanın arkasından bir oğlan daha doğurdu

(artan)

(azalan)

O gece kumların üstüne kum gibi ince bir kar yağdı. (Tekin, SAÖ, s. 97)

İncelenen örnekte benzetme ilişkisinin bütün unsurlarının (benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü, benzetme edatı) kullanıldığı görülmektedir. Kar incelik

¹⁸ Bir yıllık kuzu. bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük

bakımından kuma benzetilmiş; verici, benzetme ilişkisinin yardımıyla karın incelik derecesini artırmıştır. Edat öbeği, sıfat görevinde kullanıma çıkıp adı nitelemiştir.

karın incelik derecesi

o gece kumların üstüne kum-Ø gibi ince bir kar yağdı ↑ (artan)
o gece kumların üstüne ince bir kar yağdı ↓ (azalan)

3.2.3.2. Ad + Durum Eki + Kadar

Kadar, ad + ad işletme eki + kadar yapısında kurulduğunda karşılaştırma yolu ile miktar bildirir (Korkmaz, 2017: 909). *Kadar* ile kurulan edat öbekleri, bağlandıkları adı belli yönlerden derecelendirmekte, anlam kuvvetlendirici bir rol üstlenmektedir.

Huvat koskocaman karısının tırnak kadar çocuğun ardına düşüp parka kız görmeye gitmesini ayıpladı. (Tekin, SAÖ, s. 131)

Tırnak kadar edat öbeği, ada bağlanıp sıfat görevinde işleme çıkmıştır. Bağlandığı adın anlamını hacim / yaş bakımından küçülttüğü görülmektedir. Çocuğun yaşça / boyca küçük olduğu anlaşılmaktadır. Bu derecelendirme ilişkisinin alt yapısını abartma ve benzetme ilişkileri oluşturmuştur.

çocuğun yaşı / boyu

Huvat ... karısının tırnak-Ø kadar çocuğun ardına düşüp ... gitmesini ayıpladı (azalan)

Huvat ... karısının çocuğun ardına düşüp ... gitmesini ayıpladı (artan)

Ayaklarının dibine, samanların üstüne lamba şişesi kadar bir kız düştü. (Tekin, SAÖ, s. 13)

Lamba şişesi kadar yapısı, kızın boyunu nicelik olarak küçültmektedir. Ada sıfat göreviyle bağlanan edat öbeği, azalan yönde bir derecelendirme ilişkisi kurar.

kızın boyunun niceliği bakımından

ayaklarının dibine, samanların üstüne lamba şişesi-∅ kadar bir kız düştü ↑ (azalan)
ayaklarının dibine, samanların üstüne bir kız düştü ↓ (artan)

*Bir gün de, incecik dal gibi giden babalarının yerine hayma¹⁹
kadar bir adam gelip de, ellerine portakal diye bir şey tutuşturunca
olanlar oldu. (Tekin, SAÖ, s. 15)*

Huvat'ın (adam) gidişi ve gelişi arasındaki fiziksel farklılık bakımından derecelendirme ilişkisi kurulmaktadır. İncecik dal gibi giden Huvat, hayma kadar geri gelmiştir. Buna göre *incecik dal gibi*²⁰ benzetmesi ile zayıf, *hayma*²¹ kadar benzetmesi ile kilolu olduğu anlaşılır. Gidişi ve gelişi arasında kilo bakımından zıtlık söz konusudur. Bu derecelendirme ilişkisi, öncül ve söz dizimsel öğeler yardımıyla kurulmaktadır. Ayrıca *dal gibi* edat öbeği, eyleme bağlanıp *incecik* zarfını pekiştirerek zayıflığın derecesini de artırmaktadır. *Hayma kadar*, ada bağlanan sıfat görevli bir sözcük öbeği olup iriliğin / kiloluluğun derecesini artıran öncül derecelendirme kodlayıcısıdır.

iriliğin / kiloluluğun derecesi

(artan)

*bir gün de incecik dal gibi giden babalarının yerine hayma-∅ kadar bir adam gelip
ellerine portakal diye bir şey tutuşturunca olanlar oldu*

*bir gün de incecik dal gibi giden babalarının yerine bir adam gelip ellerine portakal diye
bir şey tutuşturunca olanlar oldu*

(azalan)

zayıflık bakımından

irilik / kiloluluk bakımından

gidiş

(üst sırada)

geliş

↑
↓

↑
↓

geliş

(alt sırada)

gidiş

¹⁹ Dam üstüne yığılan kışık ot. Bk. Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Halk Ağzları Sözlüğü)

²⁰ *Dal gibi* edat öbeğinin derecelendirme kodlayıcısı olarak görev almasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. "Zarf Görevli Edat Öbeklerinin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı" s.164.

Nuğber ne kadar hüneri varsa hepsini döktü saçtı. (Tekin, SAÖ, s. 196)

Ne kadar edat öbeği ada bağlanarak, hünerlerin çeşitliliğini olabilecek en üst seviyeye çıkarmaktadır. *İşaret zamirleri ile ve bir sıfattan önce ne soru zamiri ile birleşen kadar edatı, karşılaştırmaya dayanan miktar yerine, doğrudan doğruya çokluk ve derece gösterir* (Korkmaz, 2017: 910). İncelenen örnekte edat öbeği ada sıfat göreviyle bağlanmakta ve yan önermenin yüklemine (varsa) öznesi olarak işleme çıkmaktadır.

hünerlerin çeşitlilik derecesi bakımından

Nuğber ne-∅ kadar hüneri varsa hepsini döktü saçtı ↑ (artan)
Nuğber hüneri varsa hepsini döktü saçtı ↓ (azalan)

Huvat, Atiye'yle ilgili tüm bildiğinin, üvey annesinin onu çok küçükken kocaya verdiği ve ilk kocasının tüfekte oynarken kendisini vurduğu olduğunu söyleyerek karısının bu kadar yalanla öte dünyada kendisine yatacak yer bulamayacağına yemin etti. (Tekin, SAÖ, s. 175)

İşaret zamirleri ile birleşen *kadar* edatı, bağlandığı ada çokluk anlamı katar (Korkmaz, 2017: 910), artan yönde derecelendirme ilişkisi kurar. *Bu kadar* edat öbeği, *yalan* adına sıfat göreviyle bağlanıp sayısal çokluk yaratmıştır. Ancak alıcıdan işaret yoluyla tasavvur etmesi beklenen bu çokluk soyuttur.

yalanların sayısı bakımından

Huvat, ... karısının bu-∅ kadar yalanla ... yatacak yer bulamayacağına yemin etti ↑ (artan)
Huvat, ... karısının yalanla ... yatacak yer bulamayacağına yemin etti ↓ (azalan)

3.2.4. Sıfat Görevli İkilemelerin Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

Sıfatlar adların (varlıkların, nesnelere) niteliklerini, özelliklerini gösteren, onları belirten tanımlayan ve onları anlamca etkileyen kelimelerdir (Yılmaz, 2004: 35). Sıfatlar, yapıları bakımından basit, türemiş veya birleşik olabilirler. Birleşik sıfatlar, birleşme şekillerine göre farklı özellikler sergileyebilmektedir. Zeynep Korkmaz, tekrarlı (ikileme yoluyla kurulan) sıfatların bağlandıkları adların anlamlarını güçlendirdiklerini, bazen de adlara çokluk ve vurgulama ifadesi kattıklarını belirtir (2017: 351). Hatipoğlu; aynı, yakın veya zıt anlamlı sözcüklerin birbirinin peşi sıra kullanılmasındaki amacı, *anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek* olarak açıklar (1981: 9). Bir ada sıfat olarak bağlanan ikilemelerin ada kattıkları anlamı, niteliği artırıcı yönü; bu şekilde açıklanabilir. Metinde sıfat görevli ikilemelerin derecelendirme ilişkilerine katkıları belirlenmiş, öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak işleme çıktıkları tespit edilmiştir.

3.2.4.1. Aynı Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

3.2.4.1.1. Aynı Adların Tekrarı Yoluyla Kurulan İkilemeler

Seyit gıcır gıcır ayakkabılarının topuğuna bastı, ipek gömleğinin yakasını beline kadar açtı, boynundan aşağı altın bir nal sallandırdı.
(Tekin, SAÖ, s. 121)

Ayakkabıların yeniliği gıcır gıcır yapısı ile kodlanmaktadır. Gıcır gıcır ikilemesi, birinci ögesi düşmüş iyelik öbeğine (Üstünova, 2012: 80) sıfat göreviyle bağlanmış, ayakkabının yenilik derecesini artıran öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak işleme çıkmıştır.

ayakkabının yenilik derecesi bakımından

Seyit gıcır gıcır ayakkabılarının topuğuna bastı

Seyit ayakkabılarının topuğuna bastı

(artan)

(azalan)

Mahmut eline tomar tomar para alıp Çolak'a gitti. (Tekin, SAÖ, s. 127)

İkilemede, anlamı pekiştirme, güçlendirme, abartma ile birlikte bolluk, çoğulluk kavramı da vardır (Hatipoğlu, 1981: 56). *Tomar tomar* ikilemesi, ada sıfat göreviyle bağlanıp sıfat tamlaması kurmuştur. İkileme, *parayı* nicelik bakımından derecelendirmekte; çokluk, bolluk anlamı katmaktadır.

paranın niceliği bakımından

Mahmut eline tomar tomar para alıp Çolak'a gitti ↑ (artan)
Mahmut eline para alıp Çolak'a gitti ↓ (azalan)

Atiye, o dine geçtikten sonra da babasının bir daha dönüp kendilerine bakmadığını, incileri, küp küp altınları üvey annesinin yiyip bitirdiğini, sonra kardeşleriyle birlikte kendilerini dışarı ettiğini söyleyip ağlamaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 174)

Küp küp ikilemesi *altın* adına sıfat göreviyle bağlanan öncül bir derecelendirme kodlayıcısıdır. Bağlandığı ada bolluk, çoğulluk anlamı katmaktadır (Hatipoğlu, 1981: 56). *Küp küp*, altınların sayısını belirsiz çoklukta artırır.

altınların sayısı bakımından

(artan)

Atiye, ... küp küp altınları üvey annesinin ... bitirdiğini ... söyleyip ağlamaya başladı ↑
Atiye, ... altınları üvey annesinin ... bitirdiğini ... söyleyip ağlamaya başladı ↓
(azalan)

Mahmut koca koca gülleri, kâğıtların yarısını kaplayan oklu kalpleri görünce öfkeleni. (Tekin, SAÖ, s. 130)

Güllerin büyüklüğü koca koca ikilemesiyle artırılmıştır. İkileme, ada sıfat göreviyle bağlanan öncül derecelendirme kodlayıcısıdır.

güllerin büyüklüğü bakımından

Mahmut koca koca gülleri, ... görünce öfkeleni ↑ (artan)
Mahmut gülleri, ... görünce öfkeleni ↓ (azalan)

Nuğber gözünde iri iri yaşlarla gerisin geri eve çıktı. (Tekin, SAÖ, s. 168)

İri iri ikilemesi yaş adına sıfat olarak bağlanmakta, yaşları hacim bakımından derecelendirmektedir. Yaşların hacmi *iri iri* ikilemesiyle artırılmış; ikileme, öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak görev almıştır. Alıcının çıkarımıyla algılanabilecek diğer derecelendirme ilişkisi ise Nuğber'in ağlama şiddetidir. İkileme, göz yaşlarının hacmini artırırken Nuğber'in ağlama şiddetini de artan yönde derecelendirir.

yaşların hacmi bakımından

Nuğber gözünde iri iri yaşlarla gerisin geri eve çıktı ↑ (artan)
Nuğber gözünde yaşlarla gerisin geri eve çıktı ↓ (azalan)

Mahmut Seyit'e ters ters cevaplar verdi. (Tekin, SAÖ, s. 135)

Mahmut'un cevaplarının olumsuzluğu *ters ters* ikilemesiyle kodlanmaktadır. İkileme ada sıfat göreviyle bağlanıp sıfat tamlaması kurmuştur. Verilen cevapların olumsuzluk derecesi ikilemenin gücüyle artırılmaktadır.

cevapların olumsuzluğu bakımından

Mahmut Seyit'e ters ters cevaplar verdi ↑ (artan)
Mahmut Seyit'e cevaplar verdi ↓ (azalan)

Atiye ona ağır ağır taşlar, yataklar kaldırttı. (Tekin, SAÖ, s. 141)

Taşların ağırlığı ağır ağır ikilemesiyle artan yönde derecelendirilmektedir. İkileme ada sıfat göreviyle bağlanan öncül derecelendirme kodlayıcısıdır.

taşların ağırlığı bakımından

Atiye ona ağır ağır taşlar, yataklar kaldırttı ↑ (artan)
Atiye ona taşlar, yataklar kaldırttı ↓ (azalan)

3.2.4.1.1.1. {-II} Eki ile Kurulan İkileme

{-II} biçim birimi eklendiği ada *sahip olma, üzerinde bulundurma, o özelliği taşıma, ilgili olma, yetkili olma* (Korkmaz, 2017: 133) gibi anlamlar katar. {-II} ardılına alan sözcüklerin tam tekrarı yoluyla kurulan ikilemeler, ada kattığı anlamın derecesini artan yönde derecelendirir. Bu ikilemeler, bir ada sıfat göreviyle bağlandığında, ada yüklenen özelliğin derecesi de artırılmış olur. İncelenen metinde {-II} ekini alıp ikileme kurarak sıfat göreviyle kullanıma çıkan yalnız bir örneğe rastlanmıştır.

Atiye dertli dertli gözlerini Dirmit'in "Niye" diyen ağzına verdi.
(Tekin, SAÖ, s. 242)

Dertli dertli ikilemesi göz adına sıfat göreviyle bağlanıp sıfat tamlaması kurar. Gözlerin sahip olduğu *dertli* bakma derecesi, ikileme yoluyla artırılmıştır.

gözlerin dertlilik derecesi bakımından

Atiye dertli dertli gözlerini Dirmit'in "Niye" diyen ağzına verdi ↑ (artan)
Atiye gözlerini Dirmit'in "Niye" diyen ağzına verdi ↓ (azalan)

3.2.4.1.2. Olumlu + Olumsuz Ortaçların Kurduğu İkilemeler

İncelenen metinde aynı iki eylemin {-r} ve {-mAz} eklerini alarak kurduğu iki ikileme örneğine rastlanmıştır. Bu ekler; her iki örnekte de *ol-* eylemine getirilmiş, ikileme kurarak *şey* belgisiz zamirine sıfat göreviyle bağlanmıştır. İkilemeler, *şey* ile kodlanan nesne, kavram, durum vb.ne “gariplik, manasızlık, olağandışılık, rastgele

seçilme” gibi anlamlar katmış, bu anlamlar ikilemeler yoluyla artan yönde derecelendirilmiştir.

Ama çok geçmeden damadının girişinden çıkışından, kendini olur olmaz şeylere verişinden, Atiye, onun Huvat'ın huyundan huyu olduğunu bildi. (Tekin, SAÖ, s. 198)

damadının kendini verdiği şeylerin garipliği bakımından

ama ... kendini olur olmaz şeylere verişinden, Atiye, ... bildi \updownarrow (artan)
ama ... kendini şeylere verişinden, Atiye, ... bildi \downarrow (azalan)

Ama Dirmit'te çentik hastalığından sonra, her yaptığını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eseri kaldı. (Tekin, SAÖ, s. 33)

Dirmit'in acıdığı şeylerdeki seçicilik derecesi bakımından

ama Dirmit'te ... her yaptığını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eseri kaldı \updownarrow (azalan)
ama Dirmit'te ... her yaptığını gizleme, şeylere acıma eseri kaldı \downarrow (artan)

3.2.4.2. Yakın Anlamlı Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Verici; aynı sözcüklerin tekrarı yoluyla kurulan ikilemelerin yanında yakın anlamlı, aynı kavram alanına giren sözcüklerin bir arada kullanımıyla kurulan ikilemelerin anlam artırıcı gücünden de faydalanmıştır. Bu ikilemeler ada sıfat görevinde bağlanıp derecelendirme ilişkisi kurmuştur.

***Dirmit** sesi erkek sesi gibi kalın, iri yarı bir kızın peşine takıldı.*
(Tekin, SAÖ, s. 155)

İri yarı ikilemesi, kız adına sıfat göreviyle bağlanmış, kızın irilik derecesi artırılmıştır.

kızın irilik derecesi bakımından

Dirmit sesi erkek sesi gibi kalın, iri yarı bir kızın peşine takıldı ↑ (artan)
Dirmit sesi erkek sesi gibi kalın, bir kızın peşine takıldı ↓ (azalan)

Atiye bildiği on on beş isim ve aklında kalan yarım yamalak çocukluk düşleriyle umutsuz bir bekleyişin içine girdi. (Tekin, SAÖ, s. 177)

Atiye'nin *çocukluk düşlerinin* unutulmuşluğu / belirsizliği *yarım yamalak* ikilemesiyle artırılmıştır. Kurulan sıfat tamlaması, Atiye'nin bu düşleri tam olarak hatırlayamadığını ifade eder. İkileme, ad tamlamasına sıfat göreviyle bağlanıp öncül derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkmıştır.

çocukluk düşlerinin belirsizliği bakımından

Atiye ... yarım yamalak çocukluk düşleriyle umutsuz bir bekleyişin içine girdi ↑ (artan)
Atiye ... çocukluk düşleriyle umutsuz bir bekleyişin içine girdi ↓ (azalan)

Atiye şalvarını çıkarması, kendine doğru dürüst bir geçim yolu bulması için oğluna yalvardı. (Tekin, SAÖ, s. 178)

Geçim yolunun işe yararlığı ve uygunluğu doğru dürüst ikilemesinin gücüyle artırılmıştır.

geçim yolunun işe yararlığı / uygunluğu bakımından

Atiye ... kendine doğru dürüst bir geçim yolu bulması için oğluna yalvardı ↑ (artan)
Atiye ... kendine bir geçim yolu bulması için oğluna yalvardı ↓ (azalan)

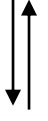
Dirmit kulağında uğuldayan, karmakarışık seslerin içinde kendi sesini arayıp buldu. (Tekin, SAÖ, s. 191)

seslerin karmaşıklığı bakımından

(artan)

Dirmit kulağında uğuldayan, karmakarışık seslerin içinde kendi sesini arayıp buldu

Dirmit kulağında uğuldayan, seslerin içinde kendi sesini arayıp buldu

(azalan)

4. ARDIL DERECELENDİRME KODLAYICILARI

Ekler; görevli, bağımlı, ardıl dil birimleridir.²² Ardıl biçim birimler eklenen ve eklenen olabilmekte, bir öncüle ya da kendi gibi bir ardıla eklenerek kullanıma çıkabilmektedir (Adalı, 2004: 23). Zeynep Korkmaz, ekleri “*Ekler, kelimenin yapısında yer alan, tek başına kullanılmayan, kökler ile birleşerek gövdeler, gövdeler ile birleşerek de yeni kelime gövdeleri oluşturan yahut da kelimeler arasında geçici anlam ilişkileri kuran görevli şekillerdir.*” ifadesiyle tanımlar (2017: 106). Eklerin sözlük anlamları yoktur, görev anlamları ise birlikte kullanıldıkları biçim birimler aracılığıyla ortaya çıkar (Üstünova, 2012: 6). Ardıl biçim birimlerin eklendiği dil birimi üzerinde türetim ve işletim olmak üzere iki temel görevi vardır. Türetme ekleri, ad ya da eylem kök ve gövdelerinden yeni ad ya da eylemler yapar (Korkmaz, 2017: 110). İşletim ekleri ise kendi içinde ad işletme ekleri²³, eylem işletme ekleri²⁴ ve yüklem işletme ekleri²⁵ olmak üzere üçe ayrılır; sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin işleme çıkmasını, geri veya ileri taşınmasını, söz diziminde görev alabilmesini sağlar. *Ardıllar, bu görevlerini hem dil bilgisel hem anlamsal işlev olmak üzere çift yönlü gerçekleştirirler. Anlamsal işlevlerini yerine getirirken kimi zaman derecelendirme yoluna başvurabilirler* (Üstünova vd. 2019a: 715). Bazı ardıl dil birimlerinin bağlandığı yapılarda artan ya da azalan yönde derecelendirme ilişkileri kurduğu görülmektedir. {-CA}, {-CAK}, {-CIK}, {-CAcIK}, {-CII}, {-sI/-sU}, {-r... -mAz}, {-mAn}, {-lArcA}, {-DAn}, {-DIkçA / DUkçA}, {-(I)msI / -(U)msU}, {-(I)mttrak/-(U)mttrak}, {-cAsınA}, {-lAş-}, {-ş} vb. ardıl dil birimleri; derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkmakta, eklendiği biçim biriminin derecesini artan ya da azalan yönde etkileyebilmektedir.

²² Ayrıntılı bilgi için bk. Adalı, Oya (2004). Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler, İstanbul: Papatya Yayıncılık

²³ Ayrıntılı bilgi için bk. Üstünova, Kerime (2012). Türkiye Türkçesi Ad İşletimi “Biçim Bilgisi”, Bursa: Sentez Yayıncılık

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Üstünova, Kerime (2016). Eylem İşletimi, Bursa: Sentez Yayıncılık

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Üstünova, Kerime (2020). Yüklem İşletimi, Bursa Sentez Yayıncılık

4.1. Ad İşletme Eklerinin Ardıl Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

4.1.1. Adı Ada Bağlayan Ad İşletme Ekleriyle Oluşturulan Derecelendirme İlişkileri

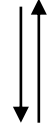
4.1.1.1. {-CA}

Mahmut uzunca bir zaman kendi başına iş kurmak için sokak sokak dolaştıktan sonra yeniden berberliğe başlayarak kendine uzak bir yerde iş bulup çalışmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 200)

zamanın niceliği bakımından

Mahmut uzun bir zaman ... dolaştıktan sonra ... çalışmaya başladı

Mahmut uzunca bir zaman ... dolaştıktan sonra ... çalışmaya başladı

(artan)

(azalan)

4.1.1.2. {-lArcA}

{-lAr} + {-CA} eklerinin birleşimiyle oluşan {-lArcA} ardıl dil birimi, bağlandığı birimi belirsiz çoklukta derecelendirir, sözcüğe abartı anlamı katar.

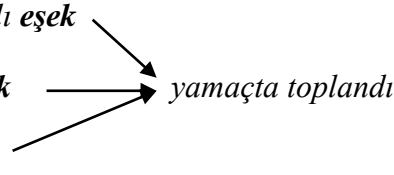
Yüzlerce ayağı yaralı, çulsuz, uyuz eşek anıra anıra köyün içinden geçip mezarlığın gerisindeki yamaçta toplandı. (Tekin, SAÖ, s. 46)

Yüzlerce sıfatı; yaralı, çulsuz, uyuz nitelikli eşeklere bağlanarak sıfat tamlamasını genişletmekte ve eşeklerin sayısını belirsiz çoklukta artırmaktadır. {-lArcA} ardıl derecelendirme kodlayıcısı, bağlandığı ada belirsiz çokluk anlamı katmıştır.

yüzlerce ayağı yaralı eşek

yüzlerce çulsuz eşek

yüzlerce uyuz eşek

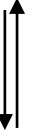
eşeklerin sayısı bakımından

(artan)

yüzlerce ayağı yaralı eşek, yüzlerce çulsuz eşek, yüzlerce uyuz eşek ... yamaçta toplandı

yüz ayağı yaralı, çulsuz, uyuz eşek ... yamaçta toplandı

(azalan)

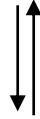

Atiye günleri sayılı binlerce sözcük oldu. (Tekin, SAÖ, s. 186)

Binlerce sıfatı *sözcük* adına bağlanıp sıfat tamlaması kurmuş ve *sözcüklerin* sayısını belirsiz çoklukta artırmıştır. {-lArcA} ardıl derecelendirme kodlayıcısı, bağlandığı dil birimine abartı anlamı katmıştır.

sözcüklerin sayısı bakımından

Atiye günleri sayılı binlerce sözcük oldu

(artan)

Atiye günleri sayılı bin sözcük oldu

(azalan)

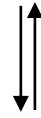
4.1.1.3. {-CIK}

{-CIK} ardıl kodlayıcısı, bağlandığı biçim birimlerin anlamlarını aşağı çekerek derecelendirebilir (Üstünova vd. 2019a: 717). İncelenen metinde sıfat görevli *ince* yapısının {-CIK} ardıl derecelendirme kodlayıcısıyla derecelendirildiği belirlenmiştir. Derecelendirme sıralamasında *incecik*, *inceden* daha *ince* anlamı taşımaktadır. Aslında sözcüğün üzerinde taşıdığı anlamın derecesi artırılmış olur.

Dirmüt yapraklarını, incecik boynunu okşadı. (Tekin, SAÖ, s. 78)

boynun incelik derecesi bakımından

Dirmüt yapraklarını, incecik boynunu okşadı

(artan)

Dirmüt yapraklarını, ince boynunu okşadı

(azalan)

Atiye incecik bir sesle, titrek bir sesle gelinine karşılık verdi.
(Tekin, SAÖ, s. 223)

sesin incelik derecesi bakımından

Atiye incecik bir sesle, titrek bir sesle gelinine karşılık verdi ↑ (artan)
Atiye ince bir sesle, titrek bir sesle gelinine karşılık verdi ↓ (azalan)

4.1.1.4. {-sI}

{-sI} ardıl derecelendirme kodlayıcısı, adı ada bağlayan ad işletme eklerinden biridir. Bağlandığı birimlerde karşılaştırma yoluyla denklik, eşitlik, benzerlik gibi ilişkiler kurar (Üstünova vd. 2019a: 722). *Çocuksu bir sevinç* yapısında, sevincin tarzı çocuğa yakın, denk veya eşit olarak kodlanmaktadır. Sevincin şiddeti de *çocuksu* sıfatının *sevinç* adına bağlanmasıyla artırılmıştır. Bu bilgi, alıcının çıkarımı yoluyla elde edilebilir.

Huvat Aktaş otobüsün köylüler üzerinde yarattığı etkiden öyle çocuksu bir sevinç duydu ki sonunda duman rengi elbisesinin, foter şapkinin fark edilmemesine içermeyi bir yana bıraktı. (Tekin, SAÖ, s. 11)

sevincin şiddeti bakımından

Huvat Aktaş ...çocuksu bir sevinç duydu ki ... içermeyi bir yana bıraktı ↑ (artan)
Huvat Aktaş ... çocuk..?²⁶ bir sevinç duydu ki ... içermeyi bir yana bıraktı ↓ (azalan)

4.1.1.5. {-DAn}

{-DAn} ardıl biçim birimi; bağlandığı dil birimlerine nedenlik, çıkma-ayrılma, parça-bütün, karşılaştırma ve buna bağlı olarak da azlık-çokluk anlamı katabilir. Karşılaştırma ilgisi kurduğunda {-DAn} ardıl biçim birimini alan yapı, karşılaştırmaya dahil edilen diğer unsura göre nitelik bakımından alt sırada yer alır (Üstünova, 2012: 126-127).

²⁶ Ölçünlü dilde eksiz biçimi bulunmayan örnek, karşılaştırma yapabilmek adına “..?” işaretiyle gösterildi.

Atiye kızının içine topun işlediğini, topu anasından babasından çok sevdiğini oğullarına duyurdu. (Tekin, SAÖ, s. 156)

sevilme bakımından

<i>top</i>	↑	(üst sırada)
<i>ana baba</i>	↓	(alt sırada)

İlkin Dirmit'in defterinden ne vakitten beri huylandığını, Dirmit'in deftere olan düşkünlüğünü, deftere anadan babadan daha çok kıymet verdiğini saydı döktü. (Tekin, SAÖ, s. 187-188)

kıymet verme bakımından

<i>defter</i>	↑	(üst sırada)
<i>ana baba</i>	↓	(alt sırada)

Huvat çoğundan ustalıkta üstün olduğunu deyip iç geçirdi. (Tekin, SAÖ, s. 200)

ustalıkta üstünlük bakımından

<i>Huvat</i>	↑	(üst sırada)
<i>çoğu</i>	↓	(alt sırada)

4.1.2. Adı Eyleme Bağlayan Ad İşletme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme İlişkileri

4.1.2.1. {-CA}

{-CA} ardıl derecelendirme kodlayıcısı, eklendiği sözcüğü azalan yönde derecelendirir. Zarf görevli sözcüklere eklendiğinde, zarfın bağlandığı eylem ya da eylemsi üzerindeki anlamı aşağı çeker. Tarz, durum, zaman, süreç vb. bakımdan azalan yönde derecelendirme ilişkisi kurar.

Köylülerin coşkusuna bir anlam veremeyen yabancı şaşkın şaşkın epeyce dolaştı. (Tekin, SAÖ, s. 23)

dolaşmanın süresi bakımından

köylülerin coşkusuna bir anlam veremeyen yabancı şaşkın şaşkın epey dolaştı (artan) ↑
köylülerin coşkusuna bir anlam veremeyen yabancı şaşkın şaşkın epeyce dolaştı (azalan) ↓

Atiye soluğunu tutup usulca oturduğu yerden kalktı. (Tekin, SAÖ, s. 27)

sessizliğin derecesi bakımından

Atiye soluğunu tutup usul..?.. oturduğu yerden kalktı ↑ (artan)
Atiye soluğunu tutup usulca oturduğu yerden kalktı ↓ (azalan)

Mahmut'la Dirmit, usulca kalkıp gün ağarmadan odadan çıktılar. (Tekin, SAÖ, s. 118)

sessizliğin derecesi bakımından

Mahmut'la Dirmit, usul..?.. kalkıp gün ağarmadan odadan çıktılar ↑ (artan)
Mahmut'la Dirmit, usulca kalkıp gün ağarmadan odadan çıktılar ↓ (azalan)

Onun ölümünden sonra diğer ikisi ara bulma işini iyice ağırdan aldılar. (Tekin, SAÖ, s. 26)

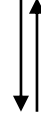
eylemi yavaşlatmanın derecesi bakımından

onun ölümünden sonra diğer ikisi ara bulma işini iyi..?.. ağırdan aldılar ↑ (artan)
onun ölümünden sonra diğer ikisi ara bulma işini iyice ağırdan aldılar ↓ (azalan)

Ama Atiye türküleriyle Huvat'ın içine korkuyu iyice işlettiği yetmiyormuş gibi bir gece sabaha karşı kocasını dürte dürte uyandırdı. (Tekin, SAÖ, s. 42)

korkuyu işletmenin derecesi bakımından

ama Atiye ... korkuyu iyi..?.. işlettiği yetmiyormuş gibi ... uyandırdı

(artan)

ama Atiye ... korkuyu iyice işlettiği yetmiyormuş gibi ... uyandırdı

(azalan)

Babası “Canım bir nar pekmezi istiyor ki!” diye derin derin iç geçirdi, geldiği gibi sessizce gitti. (Tekin, SAÖ, s. 44)

sessizliğin derecesi bakımından

babası ... derin derin iç geçirdi, geldiği gibi sessiz gitti

(artan)

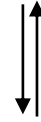
babası ... derin derin iç geçirdi, geldiği gibi sessizce gitti

(azalan)

Mahmut ablasının ellerini sıkıca kavradı, titreyerek ağlamaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 118)

kavramanın şiddeti bakımından

Mahmut ablasının ellerini sıkı kavradı, titreyerek ağlamaya başladı

(artan)

Mahmut ablasının ellerini sıkıca kavradı, titreyerek ağlamaya başladı

(azalan)

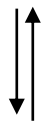
4.1.2.2. {-lArcA}

{-lArcA} birleşik biçim birimi, bağlandığı eylemin yapılış süresini veya miktarını artırır. Eklendiği sözcüğe abartı, belirsiz çokluk gibi anlamlar katar. {-lArcA} artan yönde derecelendirme ilişkisi kuran ardıl derecelendirme kodlayıcılarından biridir.

Nuşber bebek günlerce ateşler içinde yandı. (Tekin, SAÖ, s. 14)

ateşler içinde yanmanın süresi bakımından

Nuşber bebek gün..?.. ateşler içinde yandı

(azalan)

Nuşber bebek günlerce ateşler içinde yandı

(artan)

Huvat günlerce Atiye'yle küslük çekişti. (Tekin, SAÖ, s. 17)

küslük çekişmenin süresi bakımından

Huvat gün..?.. Atiye'yle küslük çekişti (azalan)
Huvat günlerce Atiye'yle küslük çekişti (artan)

Dirmit, "Köpek karı yağdı anne, kar dişlendi kız, saçaklar buzlandı, ne olur gönder az," diye günlerce yalvardı. (Tekin, SAÖ, s. 32)

yalvarmanın süresi bakımından

(azalan)

Dirmit, "Köpek karı yağdı anne ... ne olur gönder az," diye gün..?.. yalvardı
Dirmit, "Köpek karı yağdı anne ... ne olur gönder az," diye günlerce yalvardı
(artan)

Bu yüzden Akçalı'da günlerce aralıksız olarak "Allahüla" okundu.
(Tekin, SAÖ, s. 65)

Allahüla okumanın süresi bakımından

bu yüzden Akçalı'da gün..?.. aralıksız olarak "Allahüla" okundu (azalan)
bu yüzden Akçalı'da günlerce aralıksız olarak "Allahüla" okundu (artan)

Huvat yazdırdığı her teklif mektubunu baştan aşağı defalarca okuttu. (Tekin, SAÖ, s. 85)

okutma eyleminin tekrarlanış sayısı bakımından

Huvat yazdırdığı her teklif mektubunu baştan aşağı defa..?.. okuttu (azalan)
Huvat yazdırdığı her teklif mektubunu baştan aşağı defalarca okuttu (artan)

Atiye, Allah'a yıllarca evlat, kardeş hasretiyle kendisini terbiye ettiği yetmiyormuş gibi, şimdi de sancıyla mı kendini terbiye etmeye kalkıştığını sordu. (Tekin, SAÖ, s. 229)

evlat, kardeş hasretiyle terbiye edilmenin süresi bakımından

(azalan)

Atiye, Allah'a yıl..?.. evlat, kardeş hasretiyle kendisini terbiye ettiği yetmiyormuş gibi, şimdi de sancıyla mı kendini terbiye etmeye kalkıştığını sordu

Atiye, Allah'a yıllarca evlat, kardeş hasretiyle kendisini terbiye ettiği yetmiyormuş gibi, şimdi de sancıyla mı kendini terbiye etmeye kalkıştığını sordu

(artan)

Oğlanın herkesin ortasında eline bir tarak geçirip Nuğber'i önüne çekip oturtmasına, saçlarını eline alıp saatlerce taramasına ses çıkarmadı.

(Tekin, SAÖ, s. 196)

saçlarını taramanın süresi bakımından

oğlanın ... Nuğber'in saçlarını eline alıp saat..?.. taramasına ses çıkarmadı

(azalan)

oğlanın ... Nuğber'in saçlarını eline alıp saatlerce taramasına ses çıkarmadı

(artan)

Gözleri delinmiş gibi, saatlerce şıpır şıpır yaş döktü. (Tekin, SAÖ, s. 225)

yaş dökmenin süresi bakımından

gözleri delinmiş gibi, saat..?.. şıpır şıpır yaş döktü

(azalan)

gözleri delinmiş gibi, saatlerce şıpır şıpır yaş döktü

(artan)

4.1.2.3. {-CAK}

{-CAK} ardıl dil birimi, adı sıfat göreviyle ada veya zarf göreviyle eyleme bağlayabilir. Zeynep Korkmaz, {-CAK} ekinin sıfatlardan pekiştirilmiş zarflar türettiğini ancak işlevliği düşük bir ek olduğu için kullanım çeşitliliğinin az olduğunu (2017: 125) ifade eder. {-CAK} ardıl biçim birimi, eklendiği dil birimi üzerinde artan yönde derecelendirme ilişkisi kurar. İncelenen metinde {-CAK} ardılının derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıldığı tek örnek, *çabuk* yapısıdır. Eylemin hızlilik derecesi, ardıl derecelendirme kodlayıcısı {-CAK} tarafından artırılmıştır.

Alacüvekliler bu yüzden otobüse karşı korkularını çabucak atamadılar. (Tekin, SAÖ, s. 12)

korkuyu atamama hızı bakımından

Alacüvekliler bu yüzden otobüse karşı korkularını çabuk atamadılar \updownarrow (azalan)
Alacüvekliler bu yüzden otobüse karşı korkularını çabucak atamadılar \downarrow (artan)

Seyit bir eliyle çabucak yorganı kavradı. (Tekin, SAÖ, s. 110)

yorganı kavrama hızı bakımından

Seyit bir eliyle çabuk yorganı kavradı \updownarrow (azalan)
Seyit bir eliyle çabucak yorganı kavradı \downarrow (artan)

Atiye Huvat'ın yatağını çabucak getirip serdi. (Tekin, SAÖ, s. 145)

yatağı getirip serme hızı bakımından

Atiye Huvat'ın yatağını çabucak getirip serdi \updownarrow (azalan)
Atiye Huvat'ın yatağını çabucak getirip serdi \downarrow (artan)

4.1.2.4. {-CIK}

{-CIK} ardıl biçim birimi, eklendiği sözcüğü azalan yönde derecelendirebilir. Zarf görevli sözcüklere eklendiğinde zarfın bağlandığı eylemin üzerinde belirttiği anlamı azaltabilir. İncelenen metinde miktar zarfı işlevli sözcüklere gelip eylemlerin yapılış miktarını veya süresini azalttığı görülmüştür.

Atiye oğlunu perişan bir durumda kafeslerin çevresinde dolanırken görünce, azıcak yumuşadı. (Tekin, SAÖ, s. 180)

yumuşama miktarı bakımından

Atiye oğlunu ... kafeslerin çevresinde dolanırken görünce, az yumuşadı ↑ (artan)
Atiye oğlunu ... kafeslerin çevresinde dolanırken görünce, azıcık yumuşadı ↓ (azalan)

Huvat damadımı seviyorsam azıcık soluklansın, sonra oyuna otururum demedi. (Tekin, SAÖ, s. 196)

soluklanmanın süresi bakımından

Huvat damadımı seviyorsam az soluklansın, sonra oyuna otururum demedi ↑ (artan)
Huvat damadımı seviyorsam azıcık soluklansın, sonra oyuna otururum demedi ↓ (azalan)

Atiye azıcık daldı. (Tekin, SAÖ, s. 246)

uykuya dalmanın süresi bakımından

Atiye az daldı ↑ (artan)
Atiye azıcık daldı ↓ (azalan)

4.1.2.5. {-CAcIK}

{-CA} eki, {-CIK} ekiyle genişletilerek anlamca daha da pekiştirilmiş derecelendirme zarfları (Korkmaz, 2017: 122) yapabilir. {-CAcIK} birleşik biçim birimi, bağlandığı sözcüğün anlamını artan yönde etkileyerek ardıl derecelendirme kodlayıcısı işleviyle sistemde yerini almıştır.

Mahmut hemencecik daldı. (Tekin, SAÖ, s. 215)

uykuya dalma hızı bakımından

Mahmut hemen daldı ↑ (azalan)
Mahmut hemencecik daldı ↓ (artan)

4.2. Eylem İşletme Eklerinin Ardıl Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

4.2.1. {-r... -mAz}

{-r... -mAz} ardıllarıyla kurulan *olur olmaz* ortacı, sıfat göreviyle bağlandığı adın “gariplik, olağandışılık, alışılmadık olma” gibi özelliklerini artan yönde derecelendirir.

Ama çok geçmeden damadının girişinden çıkışından, kendini olur olmaz şeylere verişinden, Atiye, onun Huvat'ın huyundan huyu olduğunu bildi. (Tekin, SAÖ, s. 198)

damadının kendini verdiği şeylerin garipliği bakımından

ama ... kendini olur olmaz şeylere verişinden, Atiye, ... bildi ↑
↓ (artan)
ama ... kendini ol..?.. ol..?.. şeylere verişinden, Atiye, ... bildi ↓
↑ (azalan)

Ama Dirmit'te çentik hastalığından sonra, her yaptığını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eseri kaldı. (Tekin, SAÖ, s. 33)

Dirmit'in acıdığı şeylerin gariplik derecesi bakımından

ama Dirmit'te ... her yaptığını gizleme, olur olmaz şeylere acıma eseri kaldı ↑
↓ (azalan)
ama Dirmit'te ... her yaptığını gizleme, ol..?.. ol..?.. şeylere acıma eseri kaldı ↓
↑ (artan)

{-r... -mAz} ardıl kodlayıcısı, ulaç eki göreviyle kullanıma çıktığında eklendiği eylem ile bu eylemin bağlandığı eylem arasındaki zaman farkını en aza indirir. Eylemler arasındaki zaman farkı bakımından azalan yönde derecelendirme ilişkisi kurar. {-r... -mAz} ardıl derecelendirme kodlayıcısını alan sözcükler, bir eyleme bağlanıp sistemde zarf göreviyle yerini alabilir. İncelenen metinde {-r... -mAz} ardıl derecelendirme kodlayıcısını alıp zarf göreviyle kullanıma çıkan derecelendirme örnekleri şöyledir:

Alacüvekliler köyden çıkar çıkmaz arkalarından azgın bir boğa geliyormuş gibi seğirtiyorlardı. (Tekin, SAÖ, s. 11-12)

köyden çıkma ve seğirtme arasındaki zaman farkı bakımından

(artan)

Alacüvekliler köyden çık..?.. çık..?.. arkalarından azgın bir boğa geliyormuş gibi seğirtiyorlardı

Alacüvekliler köyden çıkar çıkmaz arkalarından azgın bir boğa geliyormuş gibi seğirtiyorlardı

(azalan)

Huvat mektubu okur okumaz deliye döndü. (Tekin, SAÖ, s. 70)

mektubu okuma ve deliye dönme arasındaki zaman farkı

Huvat mektubu ok..?.. oku..?.. deliye döndü

(artan)

Huvat mektubu okur okumaz deliye döndü

(azalan)

Huvat köye iner inmez kızının elinden tuttu. (Tekin, SAÖ, s. 70)

köye inme ve kızının elinden tutma arasındaki zaman farkı

Huvat köye in..?.. in..?.. kızının elinden tuttu

(artan)

Huvat köye iner inmez kızının elinden tuttu

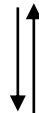
(azalan)

Atiye, Huvat'ın ağzından şehir lafını duyar duymaz hemen hazırlığa kalktı. (Tekin, SAÖ, s. 70)

şehir lafını duyma ve hazırlığa kalkma arasındaki zaman farkı

(artan)

Atiye, Huvat'ın ağzından şehir lafını duy..?.. duy..?.. hemen hazırlığa kalktı

Atiye, Huvat'ın ağzından şehir lafını duyar duymaz hemen hazırlığa kalktı

(azalan)

Dirmit sabah uyanır uyanmaz yataktan fırlamaya, koşa koşa sokağın bitimindeki ağaçlık parka gitmeye başladı. (Tekin, SAÖ, s. 81)

uyanma ve yataktan fırlama arasındaki zaman farkı

Dirmit sabah uyan..?.. uyan..?.. yataktan fırlamaya ...başladı

(artan)

Dirmit sabah uyanır uyanmaz yataktan fırlamaya ... başladı

(azalan)

Halit müjdeyi alır almaz, firar edip eve geldi. (Tekin, SAÖ, s. 113)

müjdeyi alma ve eve gelme arasındaki zaman farkı

Halit müjdeyi al..?.. al..?.. firar edip eve geldi

(artan)

Halit müjdeyi alır almaz, firar edip eve geldi

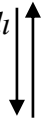
(azalan)

Dirmit utandığını, annesini görür görmez yüzünün kızardığını söyleyip kuşkuş otuna yakındı. (Tekin, SAÖ, s. 138)

annesini görme ve yüzünün kızarması arasındaki zaman farkı

(artan)

Dirmit utandığını, annesini gör..?.. gör..?.. yüzünün kızardığını söyleyip ... yakındı

Dirmit utandığını, annesini görür görmez yüzünün kızardığını söyleyip ... yakındı

(azalan)

Dirmit okuldan gelir gelmez, kitaplarını açıp dikiş makinesinin üstüne koydu. (Tekin, SAÖ, s. 157)

okuldan gelme ve kitaplarını açma arasındaki zaman farkı

Dirmit okuldan gel..?.. gel..?.., kitaplarını açıp dikiş makinesinin üstüne koydu

(artan)

Dirmit okuldan gelir gelmez, kitaplarını açıp dikiş makinesinin üstüne koydu

(azalan)

4.2.2. {-DIkçA}

{-DIkçA} birleşik biçim birimiyle oluşturulan ulaçlar, zarf göreviyle farklı eylemlere bağlanabilir. Bağlandığı eylemin aşama aşama ve artarak gerçekleştiğini ifade eder. Ayrıca {-DIkçA} eki ile işleme girmiş bir zarf ile onun bağlandığı eylem arasında da aşamalı ve paralel bir ilişki kurulabilir. “Ona baktıkça içi kuş gibi hafifledi.” örneğinde bak- eyleminin süresi arttıkça hafifletme eyleminin derecesi de artmaktadır. Böylece çift kollu ve birbirini besleyen bir derecelendirme ilişkisi kurulur. {-DIkçA}, iki eylemin birbirine bağlı ve aşama aşama artarak gerçekleştiğini ifade eden ardıl derecelendirme kodlayıcısıdır.

O omuz silktikçe Zekiye yatağa yapıştı. (Tekin, SAÖ, s. 210)

omuz silkme süresi / yatakta kalma süresi

o omuz silk..?.. Zekiye yatağa yapıştı ↑ (azalan)
o omuz silktikçe Zekiye yatağa yapıştı ↓ (artan)

Ama kızının radyoya düşmesinden, mini mini radyoyla konuşmasından, düşünceli düşünceli durmasından gittikçe huylanmaya başladı. (Tekin, SAÖ, s. 169-170)

Gittikçe ulacı, zamanın ilerlediğini ifade eder. Zaman ilerledikçe huylanmanın da arttığı anlaşılmaktadır.

zamanın ilerleyişi / huylanmanın derecesi bakımından

ama ... düşünceli düşünceli durmasından git..?.. huylanmaya başladı ↑ (azalan)
ama ... düşünceli düşünceli durmasından gittikçe huylanmaya başladı ↓ (artan)

Atiye kaş göz ettikçe “Gitmem,” diye diretti. (Tekin, SAÖ, s. 105)

kaş göz etme süresi / diretmenin şiddeti

Atiye kaş göz et..?.. “Gitmem,” diye diretti ↑ (azalan)

Atiye kaş göz ettikçe “Gitmem,” diye diretti ↓ (artan)

O kaşlarını çattıkça Atiye, Zekiye’yi bin bir kılığa soktu. (Tekin, SAÖ, s. 88)

kaşlarını çatma süresi / Zekiye’nin girdiği kılıkların çeşitliliği

o kaşlarını çat..?.. Atiye, Zekiye’yi bin bir kılığa soktu ↑ (azalan)

o kaşlarını çattıkça Atiye, Zekiye’yi bin bir kılığa soktu ↓ (artan)

***Dirmit** baktıkça şaştı. (Tekin, SAÖ, s. 100)*

bakma süresi / şaşma derecesi

***Dirmit** bak..?.. şaştı* ↑ (azalan)

***Dirmit** baktıkça şaştı* ↓ (artan)

***Atiye’nin** ona baktıkça içi kuş gibi hafifledi. (Tekin, SAÖ, s. 155)*

bakma süresi / hafiflemenin derecesi

***Atiye’nin** ona bak..?.. içi kuş gibi hafifledi* ↑ (azalan)

***Atiye’nin** ona baktıkça içi kuş gibi hafifledi* ↓ (artan)

Atiye, evin içinde yulku gibi bir o yana, bir bu yana koşturdukça, Dirmit’in umutsuzluğu büyüdü. (Tekin, SAÖ, s. 73)

Atiye’nin koşturma süresi / Dirmit’in umutsuzluk derecesi

Atiye ... bir bu yana koştur..?.. Dirmit’in umutsuzluğu büyüdü ↑ (azalan)

Atiye ... bir bu yana koşturdukça, Dirmit’in umutsuzluğu büyüdü ↓ (artan)

Ama o biberleri yakıp kavurdukça Halit daha beter oldu. (Tekin, SAÖ, s. 181)

biberleri yakıp kavurma süresi / Halit'in rahatsızlık derecesi

ama o biberleri yakıp kavur..?.. Halit daha beter oldu ↑ (azalan)
ama o biberleri yakıp kavurdukça Halit daha beter oldu ↓ (artan)

Atiye oflayıp iç çektiğini duydukça dersleri kızma ağır geliyor diye ona acıdı. (Tekin, SAÖ, s. 185)

oflayıp iç çektiğini duyma süresi / acıma süresi

Atiye oflayıp iç çektiğini duy..?.. dersleri kızma ağır geliyor diye ona acıdı ↑ (azalan)
Atiye oflayıp iç çektiğini duydukça dersleri kızma ağır geliyor diye ona acıdı ↓ (artan)

4.2.3. {-DIKÇA... -DI-Ø}

Atiye yatağa yapıştıkça yapıştı. (Tekin, SAÖ, s. 185)

{-DIKÇA...-DI-Ø} birleşik yapılu biçim birimi ile eylemin yapılış miktarı artan yönde derecelendirilmiştir. Eylem sürekli olarak birbirini tekrar etmekte böylece yapılış miktarı ve süresi artmaktadır.

yapışma eyleminin miktarı ve süresi bakımından

Atiye yatağa yapış..?.. yapış..?.. ↑ (artan)
Atiye yatağa yapıştıkça yapıştı ↓ (azalan)

4.3. Türetme Eklerinin Ardıl Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

4.3.1. Addan Ad Yapan Türetme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme İlişkileri

4.3.1.1. {-mAn}

{-mAn} ardıl biçim birimi, addan ad yapan türetme eklerinden biridir. Eklendiği sözcüğe abartma, aşırılık işlevi katar. Kullanım sıklığı düşük olduğundan eklendiği dil

birimleri sınırlıdır (Korkmaz, 2017: 137). Derecelendirme sıralamasında *kocaman*, *kocadan* üstün gelmektedir.

*Ama **Huvat** günün birinde koltuğunun altında kocaman bir kutuyla çıkıp geldi.* (Tekin, SAÖ, s. 12)

kutunun büyüklüğü bakımından

*ama **Huvat** günün birinde koltuğunun altında kocaman bir kutuyla çıkıp geldi* ↑ (artan)
*ama **Huvat** günün birinde koltuğunun altında koca bir kutuyla çıkıp geldi* ↓ (azalan)

Kocaman evler, ağaçlar, insanlar geri geri yürüyordu. (Tekin, SAÖ, s. 79)

evlerin büyüklüğü bakımından

kocaman evler, ağaçlar, insanlar geri geri yürüyordu ↑ (artan)
koca evler, ağaçlar, insanlar geri geri yürüyordu ↓ (azalan)

Ama karların erimeye başladığı, toprağın buğusunun göğü tuttuğu sıralarda, kocaman kanatlı bir uçak, tarlaların üstünden, alçaktan uçup havalandı. (Tekin, SAÖ, s. 62)

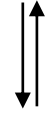
kanatların büyüklüğü bakımından

ama ... kocaman kanatlı bir uçak, tarlaların üstünden, alçaktan uçup havalandı ↑ (artan)
ama ... koca kanatlı bir uçak, tarlaların üstünden, alçaktan uçup havalandı ↓ (azalan)

Takvimlerden, tebriklerden kocaman güller kesti, kâğıtlara yapıştırdı. (Tekin, SAÖ, s. 130)

güllerin büyüklüğü bakımından

takvimlerden, tebriklerden kocaman güller kesti, kâğıtlara yapıştırdı

(artan)

takvimlerden, tebriklerden koca güller kesti, kâğıtlara yapıştırdı

(azalan)

Atiye gözlerini kocaman açıp kâğıda verdi. (Tekin, SAÖ, s. 185)

gözlerini açmanın niceliği bakımından

Atiye gözlerini koca açıp kâğıda verdi

(azalan)

Atiye gözlerini kocaman açıp kâğıda verdi

(artan)

4.3.2. Addan Eylem Yapan Türetme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme İlişkileri

4.3.2.1. {-LAş}

{-LAş} ardıl dil birimi, addan eylem yapıp bağlandığı dil biriminin aşamalı olarak gerçekleştiğini ifade eder.

Huvat derken derisinin her bir katının soyulmasında bir yaş gençleşeceğini, ölümsüzleşeceğini söylemeye başladı. (Tekin, SAÖ, s. 166)

Addan eylem yapan {-LA} ekiyle eylemden eylem yapan {-ş} ekinin birleşmesiyle oluşan bu birleşik ek de geldiği yapıya derecelendirme yoluyla bir durumdan başka bir duruma geçiş anlamı katar (Üstünova vd. 2019a: 719). İncelenen örnekte {-LAş} ekini alan iki yapı, ortaç ekinin ardından ad işletme eklerini alarak yan önermeye bağlanmıştır. *Gençleşeceğini* ve *ölümsüzleşeceğini* ortaçları, ad olup yan önermenin birincil nesnesi görevinde kullanıma çıkmıştır.

{-LAş} biçim birimi, *genç* adına bağlanıp *gençleşmenin* aşamalı olarak arttığını ifade ederken *ölümsüz* adına bağlanarak yaşam süresini olabilecek en üst dereceye, sonsuza çıkarmıştır. Yaşlılıktan gençliğe, ölümlülükten ölümsüzlüğe doğru aşamalı bir geçiş söz konusudur.

Huvat'ın gençlik derecesi bakımından

Huvat ... bir yaş gençleşeceğini, ölümsüzleşeceğini söylemeye başladı ↑↑ (artan)

Huvat ... bir yaş genç..?..eğini, ölümsüzleşeceğini söylemeye başladı ↓↓ (azalan)

Huvat'ın yaşam süresi bakımından

Huvat ... bir yaş gençleşeceğini, ölümsüzleşeceğini söylemeye başladı ↑↑ (artan)

Huvat ... bir yaş gençleşeceğini, ölümsüz..?..eğini söylemeye başladı ↓↓ (azalan)

Dirmit, yemlik zamanı iyileşip yataktan kalktı. (Tekin, SAÖ, s. 33)

İncelenen metinde *iyileşip* ulacı, eyleme durum zarf göreviyle bağlanmıştır. {-LAŞ} ardıl derecelendirme kodlayıcısının yardımıyla iyi olmanın aşamalı olarak gerçekleştiği anlaşılır.

iyi olmanın aşamalı durumu

Dirmit, yemlik zamanı iyi..?..ip yataktan kalktı ↑↑ (azalan)

Dirmit, yemlik zamanı iyileşip yataktan kalktı ↓↓ (artan)

Addan eylem yapan {-LAŞ} türetme eki, eklendiği dil birimlerine halden hale geçiş ve aşamalı gerçekleşme anlamı yükler. İncelenen örneklerden *iyileş-* ve *sertleş-* eylemlerinin sürece bağlı ve aşama aşama gerçekleştiği anlaşılmaktadır. *İyileştirm* yapısı bitmiş eylem olup yan önermenin yüklemi olurken *sertleştirdi* yapısı temel önermenin yüklemi konumunda işleme çıkmıştır.

Seyit "Ben artık iyileştim," deyip giyindi. (Tekin, SAÖ, s. 111)

İyileştirm yapısı bitmiş eylem olup iç cümlenin yüklemi konumunda kullanıma çıkmıştır. *İyileş-* eylemi sürece bağlı ve aşama aşama gerçekleşirken halden hale geçiş anlamı da taşır.

iyileşmenin aşamalı durumu

Seyit “Ben artık iyi..?..tim,” deyip giyindi (azalan)
↑↓
Seyit “Ben artık iyileşttim,” deyip giyindi (artan)

Huvat yumurtaları tuza batırıp kabuklarını iyice sertleştirdi.
(Tekin, SAÖ, s. 197)

Sertleş- eyleminin aşama aşama gerçekleşme ve halden hale geçiş anlamı taşımaktadır. *Sert* adı, adı eylem yapan {-*LAŞ*} ekini alıp eylem çekimine girerek temel cümlenin yüklemi konumunda kullanıma çıkmıştır.

sertleşmenin aşamalı durumu

Huvat yumurtaları tuza batırıp kabuklarını iyice sert..?..tirdi (azalan)
↑↓
Huvat yumurtaları tuza batırıp kabuklarını iyice sertleştirdi (artan)

4.3.3. Eylemden Eylem Yapan Türetme Ekleriyle Kurulan Derecelendirme İlişkileri

4.3.3.1. {-ş}

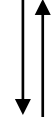
{-*ş*} eki, bağlandığı eylemin nitelik bakımından bir üst konuma geçişini anlatırken bunun aşamalı olarak gerçekleştiğini ifade eder (Üstünova vd. 2019a: 722). Eylemden eylem yapan bu ek, artan yönde bir derecelendirme ilişkisi kurar.

Köyde ne kadar ceviz taşılayıp gezen yeni yetişme varsa arkasına düştü. (Tekin, SAÖ, s. 16)

Mastar eki alarak ad olan *yetişme* yapısı, yan önermenin özne öbeğinin içinde kurucu unsur olmuştur. *Ceviz taşılayıp gezen yeni yetişme* ile kodlanan kişilerin olgunlaşma sürecinin aşamalı olarak gerçekleştiğini ifade eder.

olgunlaşmanın aşamalı durumu

köyde ne kadar ceviz taşılayıp gezen yeni yetiştirme varsa arkasına düştü

(artan)

köyde ne kadar ceviz taşılayıp gezen yeni yetme varsa arkasına düştü

(azalan)

Ama üç kadın da Zekiye gibi ince belli kız yetiştirmeyi de analık görevi saydılar. (Tekin, SAÖ, s. 39)

Yetiştir- yaptırımı eylemi $\{-mA\}$ mastar ekinin ardından birincil nesne durumu eki alarak birincil nesne görevinde kullanıma çıkmıştır. $\{-ş\}$ biçim birimi, *yet-* eylemine bağlanarak olgunlaşmanın aşamalı olarak gerçekleştiğini ifade eder. Ekten kaynaklanan bu özellik, *yetiştir-* eyleminin genetiğine kodlanmıştır.

olgunlaşmanın aşamalı durumu

(artan)

ama üç kadın da Zekiye gibi ince belli kız yetiştirmeyi de analık görevi saydılar

ama üç kadın da Zekiye gibi ince belli kız yet..?..tirmeyi de analık görevi saydılar

(azalan)

Atiye kendisine hangi çocuğunu yetiştirip bir iyi insan içine çıkardığını soracaklarını duyurup içini çekti. (Tekin, SAÖ, s. 240)

Yetiştirip örneğinde yetkin olmanın bir anda gerçekleşmediği, süreç gerektirdiği anlaşılmaktadır. İkincil özne konumundaki *çocuk*, çocukluktan yetişkinliğe aşama aşama geçmiş ve halden hale geçiş yaşamıştır. *Yetiştirip* ulacı yan önermenin yüklemine zarf göreviyle bağlanmıştır.

yetkin olmanın aşamalı durumu

(azalan)

Atiye kendisine hangi çocuğunu yet..?..tirip bir iyi insan içine çıkardığını soracaklarını duyurup içini çekti

Atiye kendisine hangi çocuğunu yetiştirip bir iyi insan içine çıkardığını soracaklarını duyurup içini çekti

(artan)

4.4. Ulam Eklerinin²⁷ Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanımı

Kerime Üstünova, ulam eklerini “*Ad işletme ekleri içinde geldiği dil birimini bir başka dil birimine bağlamayan, yani biçimsel bağ kurmayan, anlamsal işlevi ise geldiği sözcükle sınırlı olan ekleri ulam ekleri adı altında topladık. {-lAr}, {-gil}, {-CA}, {-CAK}, {-CIK} eklerinin oluşturduğu bu grubu kendi içinde çokluk ulamı, küçültme ulamı, duygu ulamı olmak üzere dört grup yaptık. Ulam ekleri, geldikleri ad değerindeki dil birimlerine çokluk, grup, topluluk, küçültme, abartı, saygı, sevimlilik, acıma vb. anlamsal nitelik katarlar. Aynı ek değişik ulamlarda ya da aynı ulamda başka işlevlerde kullanıldığından eklerin anlamsal işlevleri ancak bağlamdan çıkarılır.*” şeklinde açıklar (2012: 382). İncelenen metinde duygu ulamı kategorisinde değerlendirilebilecek örneklerin, bağlandığı dil birimlerinde derecelendirme ilişkisi kurduğu belirlenmiştir.

4.4.1. {-CIK}

{-CIK} biçim birimi, eklendiği yapıya küçültme, pekiştirme, sevgi, acıma vb. anlamlar katar (Korkmaz: 2017, 42). {-CIK} ekini alarak sevgi, içtenlik, yakınlık işlevlerini yüklenen adlar; genellikle ad olarak kullanıma çıkar ve ad işletme eklerini alarak diğer dil birimlerine bağlanırlar (Üstünova 2012: 398).

Huvat karıcığını uykuya bırakıp yeniden yumurta, yüzük oyununa, partiye daldı. (Tekin, SAÖ, s. 20)

²⁷ Ulam ekleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Üstünova, Kerime (2012). Türkiye Türkçesi Ad İşletimi “Biçim Bilgisi”, Bursa: Sentez Yayıncılık s. 382-398

Karıcığını örneğinde ad soylu *karı* sözcüğü; duygu, şefkat işlevli {-CIK} ekinin ardından üçüncü tekil kişi iyelik ve birincil nesne durumu eklerini alarak yan cümlenin yüklemine bağlanmıştır. {-CIK} eki bağlandığı dil birimi üzerinde sevgi, şefkat gibi duyguları artan yönde derecelendirmektedir.

sevgi duygusu barındırma bakımından

Huvat karıcığını uykuya bırakıp yeniden yumurta, yüzük oyununa, partiye daldı (artan)

Huvat karısını uykuya bırakıp yeniden yumurta, yüzük oyununa, partiye daldı (azalan)

4.4.2. {-CIIm}

{-CIK} eki; sevgi, içtenlik, yakınlık işlevlerini yüklediğinde kendinden sonra birinci tekil kişi iyelik ekini alarak genişleyebilir ve genellikle hitap amaçlı kullanılır (Üstünova, 2012: 399).

Benim diyen delikanlı, “Bir emrin var mı abicim?” demeden yanından geçemedi. (Tekin, SAÖ, s. 119)

Abicim yapısı, günlük dilin yazılı dile taşınmasını örnekler niteliktedir. Ölçünlü dile göre hareket edilecek olursa *ağabey* adı, {-CIK} ulam ve {-(I)m} birinci tekil kişi iyelik ekini alarak seslenmeli tümleç göreviyle yan önermenin yüklemine bağlanmıştır. {-CIğIm} biçim birimi, *ağabey* diye hitap edilen kişiye karşı olumlu duyguları / yakınlığı artan yönde derecelendirir.

seslenilen kişiye karşı olumlu duyguların derecesi bakımından

benim diyen delikanlı, “Bir emrin var mı abicim?” demeden yanından geçemedi (artan)
benim diyen delikanlı, “Bir emrin var mı abi?” demeden yanından geçemedi (azalan)

5. PEKİŞTİRME ÜNSÜZLERİYLE GENİŞLETİLEN SÖZCÜKLERLE DERECELENDİRME

Türkiye Türkçesinde dil birimlerini derecelendirme yollarından biri de sözcüğün başına getirilen *m, p, r, s* sesleri kullanılarak yapılan pekiştirme işlemidir. Sondan eklemeli diller arasında yer alan Türkçede ön ve iç ek bulunmaması sebebiyle²⁸ bu seslerin ardıl biçim birimler olduğunu söylemek mümkün değildir; ancak pekiştirme işlevli *m, p, r, s* seslerinin adlandırılması konusunda bir görüş birliğine de varılamamıştır. Zeynep Korkmaz, bu seslerin ilgili kelimelerin anlamlarını pekiştirmek amacıyla getirilen ses topluluklarından ibaret olduğunu (2017: 109) belirtirken Oya Adalı ön ses demenin daha doğru olduğunu (2004: 17) ifade eder. Muharrem Ergin, *büsbütün, dimdik, apaçık* gibi pekiştirilmiş örneklerin kökten önce bazı unsurlar getirilerek oluştuğunu ancak bu unsurların ek olmayıp kökün ve sözcüğün ilk hecesinin bazı ses değişiklikleri ile tekrarlanması yüzünden ortaya çıkan ses toplulukları olduğunu belirtmektedir (2020: 134). Ergin; *m, p, r, s* sesleri ile pekiştirilmiş sözcükleri hece tekrarına dayanan bir tekrar grubu olarak sınıflandırır (2020: 375). Verilen görüşlerin aksine Tahsin Banguoğlu'na göre bu sesler, kuvvetlendirme anlamı katan bir ön ektir (2007: 348). Tahir Nejat Gencan da *m, p, r, s* seslerinin sözcüklerin başına eklenerek ön ek biçimine geldiğini savunmaktadır (2001: 207).

Adlandırma konusunda bir görüş birliğine varılamamış olsa da bahsedilen seslerin yer aldığı hecelerin başına getirildiği sözcüğün anlamını pekiştirici, kuvvetlendirici işlevi üzerinde hemfikir olunmuştur. *M, p, r, s* sesleri kullanılarak pekiştirilen sözcük, üzerinde taşıdığı anlam bakımından artan yönde derecelendirilmektedir. Korkmaz, “*Benzer hecelerin tekrarı temeline dayanan pekiştirme sıfatları, kendilerinde var olan niteleme özelliğini en yüksek derecede gösteren sıfatlardır.*” diyerek pekiştirme sesleriyle genişletilen hecelerin, eklendiği sözcüklerde en üstünlük derecesi bildirdiğini belirtmiş olur (2017: 346). Genel itibariyle sıfatlarda pekiştirme başlığı altında değerlendirilseler de ad ve zarf görevindeki sözcüklerin de bu seslerle derecelendirildiği görülmektedir. İncelenen metinde derecelendirme amacıyla *m, p, r, s* sesleriyle genişletilen hecelerin kullanıldığı sözcüklerin ad, sıfat ve zarf görevlerinde kullanıldığı tespit edilmiş, bu sözcükler görev adlarına göre sınıflandırılmıştır.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin, Hatice (2006) “Türkçe’de Ön Ek” Bursa, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 10, s. 77.

5.1. Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Adlarla Derecelendirme

Atiye, “Yüzün niye sapsarı baba,” dedi. (Tekin, SAÖ, s. 44)

sarılık derecesi bakımından

Atiye, “Yüzün niye sapsarı baba,” dedi

(artan)

Atiye, “Yüzün niye sarı baba,” dedi

(azalan)

*Halit bir sinirle gidip Zekiye'nin ağzını kapadı, burnunu sıktı,
Zekiye kıpkırmızı oldu. (Tekin, SAÖ, s. 114)*

kırmızılık derecesi bakımından

(artan)

Halit bir sinirle gidip Zekiye'nin ağzını kapadı, burnunu sıktı, Zekiye kıpkırmızı oldu

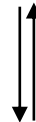
Halit bir sinirle gidip Zekiye'nin ağzını kapadı, burnunu sıktı, Zekiye kırmızı oldu

(azalan)

Dirmit'in gözleri ağlamaktan kıpkırmızı oldu. (Tekin, SAÖ, s. 191)

kırmızılık derecesi bakımından

Dirmit'in gözleri ağlamaktan kıpkırmızı oldu

(artan)

Dirmit'in gözleri ağlamaktan kırmızı oldu

(azalan)

Dirmit'in utançtan yanakları kıpkırmızı oldu. (Tekin, SAÖ, s. 189)

kırmızılık derecesi bakımından

Dirmit'in utançtan yanakları kıpkırmızı oldu

(artan)

Dirmit'in utançtan yanakları kırmızı oldu

(azalan)

5.2. Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Sıfatlarla Derecelendirme

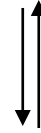
Engin Yılmaz “Türkiye Türkçesinde niteleme sıfatları, karşılamış oldukları niteliği daha yoğun olarak belirtmek amacıyla pekiştirilerek kullanılmaktadırlar.”

diyerek *m*, *p*, *r*, *s* sesleriyle derecelendirilen sıfatların benzer hece katkısıyla oluşturulduğunu ifade eder (2004: 59-61). Pekiştirme sesleriyle (*m*, *p*, *r*, *s*) elde edilen heceler, sıfatın niteleme amacıyla bağlandığı adı değil sözcüğün kendi üzerinde barındırdığı anlamı derecelendirmektedir. Söz konusu sesler, önüne geldiği sözcükte en üstünlük derecesi bildirir (Yılmaz, 2017: 346). Sıfatın nitelediği ad ise dolaylı bir derecelendirme ilişkisine girmiş olur.

Huvat bu kez masmavi bir otobüsle çıkagelmişti köye. (Tekin, SAÖ, s. 11)

otobüsün mavilik derecesi

Huvat bu kez masmavi bir otobüsle çıkagelmişti köye

(artan)

Huvat bu kez mavi bir otobüsle çıkagelmişti köye

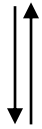
(azalan)

Hızır Aleyhisselam, kimi zaman bembeyaz sakallı nur yüzlü bir ihtiyar, kimi zaman bir top ışık, kimi zaman da bir sestî. (Tekin, SAÖ, s. 13)

sakalın beyazlık derecesi

(artan)

Hızır Aleyhisselam, kimi zaman bembeyaz sakallı nur yüzlü bir ihtiyar, ... bir sestî

Hızır Aleyhisselam, kimi zaman beyaz sakallı nur yüzlü bir ihtiyar, ...bir sestî

(azalan)

*O kışın içinde de kapkara **bir oğlan**, sıçan yavrusu gibi bir oğlan dünyaya getirdi.* (Tekin, SAÖ, s. 20)

oğlanın ten renginin karalık derecesi

(artan)

*o kışın içinde de kapkara **bir oğlan**, sıçan yavrusu gibi bir oğlan dünyaya getirdi*

*o kışın içinde de kara **bir oğlan**, sıçan yavrusu gibi bir oğlan dünyaya getirdi*

(azalan)

Atiye gözlerini tavana verip o kimsenin anlamadığı diliyle upuzun hüzünlü türküler söylemeye başladı. (Tekin, SAÖ, s. 42)

türkülerin uzunluk derecesi

Atiye gözlerini tavana verip ... upuzun hüzünlü türküler söylemeye başladı ↑ (artan)
Atiye gözlerini tavana verip ... uzun hüzünlü türküler söylemeye başladı ↓ (azalan)

Huvat'in köyden ayrıldığı gün daha o beleni aşip gözden kaybolmadan Akçalı'ya at sırtında, upuzun, yabancı biri geldi. (Tekin, SAÖ, s. 50)

gelen kişinin boyunun uzunluk derecesi

Huvat'in köyden ayrıldığı gün ... upuzun biri, yabancı biri geldi ↑ (artan)
Huvat'in köyden ayrıldığı gün ... uzun biri, yabancı biri geldi ↓ (azalan)

Huvat koskocaman karısının tırnak kadar çocuğun ardına düşüp parka kız görmeye gitmesini ayıpladı. (Tekin, SAÖ, s. 131)

İncelenen örnek, derecelendirme sağlamak amacıyla iki farklı yol denenmesi bakımından önemlidir. Hem türetme ekinden {-mAn} hem genişletme hecesinden (kos) yararlanılmıştır. *Koskoca* ve *kocaman* yapıları, ölçünlü dilde kullanımı olan derecelendirilmiş dil birimleridir. *Koskocaman* sözcüğü iki derecelendirme kodlayıcısını üzerinde barındırarak var olan anlamını olabilecek en üst seviyeye taşımıştır. Pekiştirme sesleri *m*, *p*, *r*, *s*'nin en üstünlük derecesine ulaşmada kullanıldığı düşünüldüğünde {-mAn} ardılının da katkılarıyla sözcüğe abartı anlamı katıldığı söylenebilir.

Huvat'in karısının yaşça büyüklük derecesi

Huvat koskocaman karısının ... parka kız görmeye gitmesini ayıplad ↑ (en üst sırada)
Huvat kocaman karısının ... parka kız görmeye gitmesini ayıpladı
Huvat koca karısının ... parka kız görmeye gitmesini ayıpladı ↓ (alt sırada)

Dirmit, Mahmut'un gitarının, boyalı çamurun ve radyonun sonuna uğramasından sonra, annesiyle ilgili yepyeni bir şey keşfetti. (Tekin, SAÖ, s. 184-185)

keşfedilen şeyin yenilik derecesi

Dirmit ... annesiyle ilgili yepyeni bir şey keşfetti \updownarrow (artan)
Dirmit ... annesiyle ilgili yeni bir şey keşfetti \downarrow (azalan)

5.3. Pekiştirme Ünsüzleriyle Genişletilen Zarflarla Derecelendirme

Zeynep Korkmaz, *m*, *p*, *r*, *s* sesleri kullanılarak genişletilen zarfları, zarfların *Pekiştirme Bildirenler* başlığı altında değerlendirmekte, işlev bakımından eylemdeki anlamı pekiştirip güçlendirdiğini (2017: 470) ifade etmektedir. Bu yolla derecelendirilen zarfların eyleme kattığı anlam artan yönde derecelendirilir. Zarf; *m*, *p*, *r*, *s* seslerinden oluşturulan hecenin yardımıyla doğrudan derecelendirilirken onun belirttiği eylemler de dolaylı bir derecelendirme ilişkisine girer.

***Sarıktz** Dizgeme'ye giden yolun çatına çırılçıplak²⁹ dineldi.*
(Tekin, SAÖ, s. 46)

Sarıktz'in çıplaklık derecesi

***Sarıktz** Dizgeme'ye giden yolun çatına çırılçıplak dineldi* \updownarrow (artan)
***Sarıktz** Dizgeme'ye giden yolun çatına çıplak dineldi* \downarrow (azalan)

Sarıktz sabaha kadar çırılçıplak, elinde kırbacıyla eşeklerin sırtında köyde gezindi. (Tekin, SAÖ, s. 47)

Sarıktz'in çıplaklık derecesi

Sarıktz sabaha kadar çırılçıplak, elinde kırbacıyla eşeklerin sırtında köyde gezindi \updownarrow (artan)
Sarıktz sabaha kadar çıplak, elinde kırbacıyla eşeklerin sırtında köyde gezindi \downarrow (azalan)

²⁹ Pekiştirilmiş örneklerin bazılarında *r*'den sonra *ıl*, *il* getirildiği de görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ergin, Muharrem (2020). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Atiye oğlu gelmeden ölmeyeceğine, ruhunu sımsıkı tutacağına yemin etti. (Tekin, SAÖ, s. 184)

Atiye'nin ruhunu sıkı tutma derecesi

Atiye oğlu gelmeden ölmeyeceğine, ruhunu sımsıkı tutacağına yemin etti (artan)

Atiye oğlu gelmeden ölmeyeceğine, ruhunu sıkı tutacağına yemin etti (azalan)

6. SONUÇ

20. yüzyılda dil çalışmalarında yaşanan değişim ve gelişim; dil incelemelerinde sözcük, sözcük öbeği ve hatta cümle odaklı incelemelerin yetersizliğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca dil birimlerinin tek başlarına işlevsiz oluşu, yalnızca bağlamda değer kazanmaları dile bütüncül bir yaklaşımla bakmayı gerekli kılmış; dile hizmet eden her birim değerli kabul edilmiş, dil birimlerinin işlev ve anlam boyutu da incelemelerin odak noktası haline gelmiştir.

Günümüz çalışmalarında, dilin iletişimi sağlayan bir kodlamalar bütünü olduğu görüşünün önem kazanmasıyla birlikte verici ve alıcı arasındaki karşılıklı kod gönderme ve kod çözmeye dayalı gelişen bu eylemin yetkin şekilde sağlanabilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla kod gönderme ve kod çözme işinin kusursuzca yapılması gerekmektedir. Verici; dil birimleri, söz dizimi tercihi, çıkarım, sezdirim, derin yapıda bırakma, tekrarlar, kalıp yapılara başvurma, mecazlaştırma, soyutlama veya somutlama gibi sistemin kendine sunduğu tüm yöntemleri kullanarak iletmek istediği kodun yetkinliğini artırabilir. Alıcı; ansiklopedik bilgiler, dil yetkinliği, algı düzeyi gibi faktörlerin etkisiyle dil içi ve dil dışı göndermelerin yönlendirmesiyle kodları doğru çözümler ve yetkin iletişim sağlanmış olur.

Çalışmamıza konu olan derecelendirme kodlayıcıları, vericinin aktarmak istediği olayların, durumların, kişilerin psikolojisi gibi unsurların aşamalı seyrini alıcıya aktarma işleviyle kullanıma çıkmıştır. Ardıl, öncül, söz dizimsel kodlayıcılar ve pekiştirme seslerinin katkısıyla kurulan derecelendirme ilişkilerinin kimi örneklerde iç içe geçmiş durumda olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkilerin çok katmanlı yapısı, metne matruşkayı andıran bir görünüm kazandırmaktadır. Ayrıca bazı örneklerde derecelendirme ilişkilerinin sebep-sonuç ilişkileri tabanında kurulduğu görülür. Sebep-sonuç ilişkileriyle derecelendirme ilişkilerinin iç içe geçmiş yapısı, aynı ilişkilerin daha alt dil birimlerinde öncül ve ardıllar yardımıyla farklı derecelendirme ilişkilerinin kurulması gibi tercihlerin yazarın üslup özelliği olduğu düşünülmektedir.

Derecelendirme ilişkilerinin bir diğer özelliği ise çift yönlü oluşudur. Derecelendirme düzlemi değiştiğinde derecelendirme ilişkisinin yönü de değişir. Dilde eylemlerin veya durumların olumlu ve olumsuz yönlerinden biri yüzey yapıda kodlanırken diğerinin alıcının çıkarımına bırakılması, derecelendirme ilişkilerinin çok

yönlü düzlemlerde kurulması gibi sebepler; bu ilişkilerin çift yönlü olmasını sağlar. Her derecelendirme ilişkisi; derecelendirme düzlemine göre artan-azalan veya azalan-artan, alt sırada-üst sırada veya üst sırada-alt sırada vb. yönlerde seyredebilir. İlişkinin yönü, çıkış noktası olarak seçilen derecelendirme düzlemine bağlıdır.

Derecelendirme ilişkilerinin dil birimleri yardımıyla kurulabileceği gibi söz dizimsel-anlam bilimsel ögeler yardımıyla da kurulabileceği ifade edilmişti. Verici; derecelendirme unsurlarından yalnızca birini verip diğerini alıcının çıkarımına bırakarak söz dizimsel-anlam bilimsel nitelikli bir derecelendirme ilişkisi kurabilir. Sevgili Arsız Ölüm adlı romanında kişilerin psikolojik yapısı ve yaşanan durumlar karşısındaki tepkileri yüzey yapıda dil birimleri aracılığıyla kodlanmak yerine eylem cümlelerine başvurularak alıcının çıkarım gücüne bırakılmıştır. Bu durum, derecelendirmede söz dizimsel-anlam bilimsel ilişkilerin sezdirim ve çıkarıma bağlı olarak kuruluşunu da açıklar niteliktedir. Anlamsal ilişkilerin çok katmanlı yapısı sezdirim ve çıkarım cümlelerine başvurularak oluşturulmuş, alıcının çıkarım gücüne bırakılmıştır. Söz dizimsel-anlam bilimsel nitelikli derelendirme ilişkileri kendi içinde öncül ve ardıl derecelendirme kodlayıcılarıyla desteklenerek metin anlam ilişkileri açısından zenginleştirilmiştir. Metinde önemsenen bilgi olarak sunulan durum, olay veya eylemlerin aşamalandırılarak verildiği önemsenmeyen bilgi konumundaki verilerin aşamalandırılmadan sonuca bağlandığı görülmektedir. Bu da vericinin veri sunumunda derecelendirme ilişkilerini, önemsenen bilgiyi ön plana çıkarma yollarından biri olarak kullandığını göstermektedir.

Konusu itibariyle de bir ailenin köyden kente göçü sırasında Dirmit adlı karakterin birey olma ve aydınlanma, değişiminin anlatıldığı Sevgili Arsız Ölüm'de, Dirmit'in kendini gerçekleştirme süreci aşamalar halinde metnin bütününe yayılır. Köyden kente göçle ilk büyük sıçramanın yaşandığı bu süreçte Dirmit'in bir eyleme katılması kendi benliği adına attığı en keskin adım olur. Dirmit, annesinin vefatıyla birlikte dış dünyanın gerçekliğinden sıyrılma safhasına gelir ve kendi soyut alemine döner. Metnin tamamına yayılan bu bireyleşme süreci, azalan ve artan yönlü birçok dönüşümden geçer.

Metnin tamamına yayılan bir diğer derecelendirme ilişkisi ise Atiye'nin sağlık durumudur. Alacüvek köyüne gelin geldiğinde sağlıklı bir kadındır. Zamanla hastalıkları baş gösterir. Hastalıklar zaman zaman azalan yönde seyretse de şehre göçün ardından

artan yönde ilerlediği görülmektedir. Metin, Atiye'nin ölümüyle son bulur. Atiye'nin sağlık durumuna bağlı kurulan derecelendirme ilişkisinin en üst basamağı ölümdür.

Latife Tekin, minik epizotların birleşimi yoluyla oluşturduğu olay örgüsünde derecelendirme ilişkilerinin anlatım gücünden, metne kattığı dinamizmden ve çok katmanlılığın sağladığı üslup zenginliğinden faydalanmıştır. Karakterlerin yaklaşıma-uzaklaşma durumları, metnin tamamında aşamalı ilişkiler halinde ilerlemektedir.

Söz dizimsel-anlam bilimsel ilişkilerin kurulmasında mecazlar ve kalıp yapılardan yararlanma, yemin etme, inkâr etme, diyaloglara başvurma gibi yöntemler de kullanılabilir. İncelenen metinde Latife Tekin, derecelendirme ilişkileri kurmada bahsedilen yöntemlerin yanında ağız özelliği gösteren kalıp yapılar ve benzetmelerden de faydalanmıştır. Bu tercih, metnin büyüklüğü gerçekçi yönünü de besleyici niteliktedir. Ağız özelliklerinin tercih edilmesi metnin gerçekçilik yönünü artırır.

Bu çalışmada üzerinde durulan bir diğer durum ise ekleri adlandırma problemidir. İncelenen metinde eş biçimli eklerin bazılarının artan bazılarının ise azalan yönde ilişkiler kurduğu görülmüştür. Türkiye Türkçesinde küçültme eki olarak da adlandırılan {-CIK} ardıl biçim biriminin eklendiği sözcüğün anlamında her zaman azalan yönde ilişki kurmadığı, bazı yapılarda sözcüğün taşıdığı anlamı pekiştirdiği görülmektedir. Metinde zarf ve sıfat görevli bazı yapılarda sözcüğün anlamını artan yönde derecelendirdiği belirlenmiştir. Ayrıca ulam eki olarak kullanıma çıktığı örneklerde bağlandığı adın anlamında sevgi, acıma, şefkat, saygı vb. yönlerden artan yönde derecelendirme ilişkisi kurmaktadır. Metinde derecelendirme kodlayıcısı olduğu belirlenen bu ekler, anlam odaklı bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Eş biçimli eklerin farklı görevlerde kullanılması, onların tekil olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Dil, ona hizmet eden bütün birimleriyle bir bütündür. Dilin hiyerarşi zincirinin her basamağı, ait olduğu bütün içerisinde yani bağlamda değerlendirilmelidir.

Yapılan çalışma, modern dilbilim ve anlam bilimin ortaya koyduğu ilkeleri destekler niteliktedir. Ardıl, öncül, söz dizimsel-anlam bilimsel kodlayıcılar ve pekiştirme sesleri; ait olduğu bütün içinde değerlendirilmiş, bu kodlayıcıların derecelendirme ilişkisi kurmadaki katkıları örnekleriyle sunulmuştur. {-CA}, {-CAK}, {-CIK}, {-CAcIK}, {-CII}, {-sI/-sU}, {-r... -mAz}, {-mAn}, {-lArcA}, {-DAn}, {-DIkçA / -DUkçA},

{-(I)msI/-(U)msU}, {-(I)mtırak/-(U)mtırak}, {-cAsınA}, {-lAş-}, {-ş} vb. eklerin ardıl derecelendirme ilişkilerinde kodlayıcı görevi üstlendiği görülmüştür. *Az, biraz, birçok, pek, daha, daha da, az daha, daha çok, çok, fazla, çok fazla, nice, ne çok, pek çok, pir, hemen, kocaman* vb. derecelendirme bildiren öncüllerle ikileme, edat öbeği, eylemsi öbeği, kalıp yapılar gibi sözcük öbeklerinin öncül derecelendirme ilişkileri kurduğu belirlenmiştir. Ayrıca temel görevi derecelendirme ilişkisi kurmak olmayan bazı kodlayıcıların da bağlamda değerlendirildiğinde derecelendirme ilişkilerine hizmet ettiği görülmüştür: *amma, derin, ne, ne kadar, hepten, bir ton, bir türlü* vb. *Sezdirim, çıkarım, söz dizimi tercihi, derin yapıda bırakma, diyaloglara başvurma, inkâr etme, yemin etme, ağız özelliklerinden yararlanma* gibi yollarla kurulan artan-azalan veya azalan-artan doğrultusundaki ilişkiler ise çalışmanın söz dizimsel-anlambilimsel derecelendirme ilişkileri bölümünü oluşturmaktadır. Pekiştirme sesleri olarak anılan *m, p, r, s* sesleri, genişlettiği sözcüğün anlamını artan yönde etkileyen derecelendirme kodlayıcılarıdır.

Sonuç olarak şu saptamalar yapılabilir:

1. Derecelendirme kolayıcısı olarak kullanıma çıkan zarflar; eylemlerin, sıfatların ve zarfların; sıfatlar ise adların ve zamirlerin derecesini artan ya da azalan yönde etkiler.
2. Derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkan ulaçlar; eylemleri, ortaçlar adları ve zamirleri artan veya azalan yönde etkiler.
3. İkilemeler, kendi üzerinde barındırdığı anlamın derecesini artırırken bağlandığı eylemi veya adı da artan veya azalan yönde derecelendirir.
4. Eş biçimli bazı ekler, hem artan hem de azalan yönlü ilişkilerin derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanıma çıkmıştır.
5. Pekiştirme sesleri, genişlettikleri sözcüklerin anlamını en üst dereceye çeker.
6. Derecelendirme ilişkileri ardıl ve öncül kodlayıcıların yardımıyla kurulabileceği gibi bu kodlayıcıların hiçbirine başvurmaksızın yalnızca söz dizimi tercihi, sezdirim, çıkarım, derin yapıda bırakma, tekrarlara başvurma, reddetme, yemin etme, inkâr etme vb. yollarla da oluşturulabilir. İncelenen metin ardıl ve öncül derecelendirme ilişkilerinin yanında söz dizimsel-anlam bilimsel nitelikli derecelendirme ilişkilerini de bünyesinde barındırmaktadır.

7. Derecelendirme ilişkileri çift yönlüdür. Derecelendirme düzlemi değiştiğinde derecelendirmenin yönü de değişir.

8. Derecelendirme ilişkileri sebep-sonuç ilişkileri tabanında kurularak geliştirilmiştir.

9. Farklı türden kodlayıcılarla kurulan derecelendirme ilişkilerinin iç içe geçmiş yapısı, metnin anlam derinliğini artırmıştır.

10. Derecelendirme ilişkileri; sözcük, sözcük öbeği, cümle ve cümleden büyük birlikler arasında kurulmuştur.

11. Karakterler üzerinden yapılan incelemede derecelendirme ilişkilerinin metnin tamamına yayıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada derecelendirme ilişkilerinde görev alan ardıl, öncül, söz dizimsel-anlam bilimsel kodlayıcıların ve pekiştirme sesleriyle genişletilen sözcüklerin derecelendirme kodlayıcısı olarak kullanımının örnekler üzerinden gösterimi amaçlanmıştır; ilişkilerin bağlı oldukları bütüne göre kurulum şekilleri ve derecelendirme ilişkilerinin özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. İncelenen örnekler, derecelendirme ilişkilerinin verilen özelliklerini destekler niteliktedir.

7. KAYNAKLAR

- ADALI Oya, *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2004.
- AKSAN Doğan, *Anadilimizin Söz Denzinde*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014.
- AKSAN Doğan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2017.
- AKSAN Doğan, *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, İstanbul: Multilingual, 2004.
- AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil Bilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- AYDIN Hasene, *Oktay Akbal'ın Hayri Bey'li Üsküdar Adlı Öyküsünde Cümlelerarası Anlam İlişkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- BANGOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- BAŞKAN Özcan, *Lengüistik Metodu*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık, 2003.
- DEMİR Celal, "Türkçe Öğretiminde Zarf Tümleçleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 13, 2003, s. 407.
- EDİSKUN Haydar, *Yeni Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2020.
- GENCAN Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001.
- GÜLENSOY Tuncer, *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- GÜNDÜZ Osman, "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı" *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.
- HATİBOĞLU Vecihe, *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- KARA Funda, "Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler", *Electronic Turkish Studies*, 4(3), 2009.
- KARAAĞAÇ Günay, *Türkçenin Söz Dizimi*, Ankara: Kesit Yayınları, 2017.

- KARAGÖZ İlknur, *Tarihî Türk Lehçelerinde Sıfat ve Zarflarda Pekiştirme ve Derecelendirme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- KARAHAN Leylâ, *Türk Dili Üzerine İncelemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.
- KARAHAN Leylâ, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2020.
- KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- KÜLEBİ Oya, “Türkçe Ünlemlerin Kullanımbilim (Pragmatig) Yönünden İncelenmesi”, *Dilbilim Araştırmaları*, 1990, 10-34.
- MORAN Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- ÖZER Pelin, *Latife Tekin Kitabı*, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2020.
- SEV İ. Gülsel, “Türkiye Türkçesinde Gibi Edatıyla Kurulan Benzetmeli Anlatımlar”, *Turkish Studies*, S. 7/4, 2012, s. 499-512.
- SEVGÜL Türkmenoğlu, “Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanında Büyülü Gerçekçilik” *Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54 2015, s. 417-426.
- SAUSSURE Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001.
- ŞAHİN Hatice, “Türkçe’de Ön Ek” *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, s. 65-77.
- ŞAHİN Hatice, *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yayıncılık, 2015.
- ŞEN Mesut, “Miktar Zarfı Olarak Kullanılan Kelimelere Lengüistik Bir Bakış”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, C. II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008, ss. 109-123.
- TEKİN Latife, *Sevgili Arsız Ölüm*, İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018.

TEPELİ Yusuf, “Türkiye Türkçesinde Zarf Tamlaması”, *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2009, s. 35-56.

TOPÇU Çiğdem, *Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Türk Dil Kurumu Derleme Sözlüğü (Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü) [<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 16. 10. 2019]

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük [<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 22.01.2021]

ÜSTÜNOVA Kerime “Veri Sunumu Biçimi ya da Üslup” *International Journal of Languages Education and Teaching (IJLET)*, S. 5/3, 2017, s. 392-398.

ÜSTÜNOVA Kerime vd. “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Birimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, S. 8/2, 2019a, s. 713-725.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümle Çözümlemelerine Farklı Bir Yaklaşım”, *Dil Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümleden Büyük Birimler”, *Dil Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Cümleler Arası Anlam ve Biçim Bağı Sağlayan Ögeler”, *Dil Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011

ÜSTÜNOVA Kerime, “Dil İncelemelerinde Anlam Bağının Gereği”, *Dil Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz”, *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.

ÜSTÜNOVA Kerime, “En Büyük Dil Birimi Cümel midir?”, *Dil Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Söz Diziminin Çalışma Alanı Ne Olmalı?”, *Dil Araştırmaları*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2013.

ÜSTÜNOVA Kerime, “Sözcük Türü Görev Adı Ayrımı”, *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.

- ÜSTÜNOVA Kerime, “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Öncül Dil Birimleri Üzerine”, *XIV.Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, Baku, Azerbaycan*, 26 -27 Eylül 2019b, s. 312-320.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Türkiye Türkçesinde Önemsenen Bilgiyi Vurgulama Yolları”, *Dil Bilgisi Sorunları*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Türkiye Türkçesinde Sözdizimsel Derecelendirme”, *II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2019c, s. 868-875.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Eylem İşletimi*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Yüklem İşletimi*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020.
- VARDAR Berke, *Dilbilim Yazıları*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık, 2001b.
- VARDAR Berke, *Dilbilimin Temel Kavramları ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık, 2001a.
- YILMAZ Engin, *Türkiye Türkçesinde Niteleme Sıfatları*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2004.
- YÜCEOL ÖZEZEN Muna, “Türkiye Türkçesinde Pekiştirme İşlevli Ki”, *Turkish Studies (Elektronik)*, S. 8.9, 2013, s. 367-373.